

**SAFİYE EROL’UN ESERLERİNDE HALK EDEBİYATI VE
HALK BİLİMİ UNSURLARI**

FİĞEN AKYOL

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Halk Bilim Dalı

Prof. Dr. Akif ARSLAN

Ağrı- 2021

Her hakkı saklıdır.

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Figen AKYOL

SAFİYE EROL'UN ESERLERİNDE HALK EDEBİYATI VE HALK
BİLİMİ UNSURLARI
Yüksek Lisans Tezi

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Akif ARSLAN

AĞRI-2021

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “*Safiye Erol’un Eserlerinde Halk Edebiyatı ve Halk Bilimi Unsurları*” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Δ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

2021

Figen AKYOL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
BİRİNCİ BÖLÜM	7
GİRİŞ	7
1.1. Problem Durumu.....	7
1.2. Araştırmanın Konusu.....	7
1.3. Araştırmanın Amacı.....	8
1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	9
İKİNCİ BÖLÜM	11
YÖNTEM	11
2.1. Araştırma Modeli ve Yöntemi	11
2.2. Evren ve Örneklem.....	11
2.3. Verilerin Toplanması	12
2.4. Verilerin Analizi	12
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	13
HALK BİLİMİ VE HALK EDEBİYATI.....	13
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	15
SAFİYE EROL'UN HAYATI, EDEBİYAT ANLAYIŞI VE ESERLERİ	15
4.1. Hayatı	15
4.2. Edebi Kişiliği	18
4.3. Eserleri	20
4.3.1. Kadıköyünü'nün Romanı	20
4.3.2. Ülker Fırtınası	21
4.3.3. Ciğerdelen	22

4.3.4. Dineyri Papazı.....	23
4.3.5. Leylak Mevsimi.....	24
BEŞİNCİ BÖLÜM	25
SAFİYE EROL'UN ESERLERİNDE HALK EDEBİYATI UNSURLARI.....	25
5.1. Anonim Halk Edebiyatı.....	25
5.1.1. Manzum Ürünler.....	26
5.1.1.1. Bilmece.....	26
5.1.1.2. Mâni	27
5.1.1.3. Ninni.....	29
5.1.1.4. Tekerleme	30
5.1.1.5. Türkü	31
5.1.2. Mensur Ürünler.....	42
5.1.2.1. Destan	42
5.1.2.2. Efsane.....	44
5.1.2.3. Fıkra.....	49
5.1.2.4. Masal.....	50
5.1.2.5. Mitoloji.....	56
5.2. Âşık Edebiyatı	59
5.2.1.Destan	62
5.2.2.Halk Hikâyesi	66
5.3. Kalıplaşmış Sözler.....	69
5.3.1. Argo Sözler	70
5.3.2. Atasözleri.....	75
5.3.3. Beddualar	85
5.3.4. Deyimler	87
5.3.5. Dilekler	246
5.3.6. Dualar	248
5.3.7. Hitaplar.....	259
5.3.8. Lakaplar	259
5.3.9. Ölçülü Sözler	268
5.3.10. Yeminler	274
5.4. Seyirlik Oyunlar	278
5.5. Tekke/Tasavvuf Edebiyatı	279

ALTINCI BÖLÜM	288
SAFİYE EROL'UN ESERLERİNDEKİ HALK BİLİMİ UNSURLARI	288
6.1. Dil ve Anlatımla İlgili Unsurlar	288
6.1.1. Ağız.....	288
6.1.2. Ses Unsuru Dışında İletişim	289
6.2. Geçiş Dönemleriyle İlgili Unsurlar	291
6.2.1. Doğum	291
6.2.1.1. Doğum öncesi.....	292
6.2.1.1.1. Kısırlığı Giderme, Gebe Kalma.....	293
6.2.1.1.2. Gebelik	293
6.2.1.1.3. Aşermek	294
6.2.1.1.4. Çocuğun Cinsiyeti	294
6.2.1.1.5. Çocuk Düşürme	295
6.2.1.2. Doğum Sırası	296
6.2.1.3. Doğum Sonrası	297
6.2.1.3.1. Lohusalık	298
6.2.1.3.2. Çocuğa Ad Verme.....	299
6.2.1.3.3. Sünnet	300
6.2.1.3.4. Altı Ay Kınası.....	302
6.2.1.4. Doğumla İlgili Diğer Unsurlar	302
6.2.2. Evlilik	303
6.2.2.1. Evlilik Öncesi	304
6.2.2.2. Evlenme Anı	307
6.2.2.3. Evlilik sonrası.....	308
6.2.2.4. Evlilikle İlgili Diğer Unsurlar.....	308
6.2.3. Ölüm.....	316
6.2.3.1. Ölüm Sırası	317
6.2.3.2. Ölüm Sonrası	318
6.2.3.3. Ölümle İlgili Diğer Unsurlar	320
6.3. Giyim-Kuşam ile İlgili Unsurlar	322
6.3.1. Erkek Giyimi	323
6.3.2. Kadın Giyimi	325
6.3.3. Süslenme.....	329
6.4. Halk Bilgisiyle İlgili Unsurlar	331

6.4.1. Halk Botaniği	331
6.4.2. Halk Çalgıları.....	335
6.4.3.Halk Ekonomisi.....	336
6.4.4. Halk Hekimliği	338
6.4.5. Halk Meteorolojisi.....	343
6.4.6. Halk Takvimi	344
6.4.7. Halk Taşıtları.....	348
6.4.8. Halk Zoolojisi	350
6.5. Halk Mimarisi ile İlgili Unsurlar	353
6.5.1. Aydınlatma ve Isıtma.....	353
6.5.2. Konutlarda Kullanılan Eşyalar.....	356
6.5.3. Hayata Yardımcı Yapılar	363
6.5.4. Konut Çeşitleri.....	364
6.5.5. Konutlarda ve Yardımcı Yapılarda Bölümler	366
6.5.6. Yerleşim Tekniği	370
6.6. Halk Mutfığı ile İlgili Unsurlar.....	371
6.6.1. İçecekler	371
6.6.2. Yiyecekler	373
6.7. Halk Sanatları ve Zanaatları ile İlgili Unsurlar.....	377
6.8. İnanmalar ve İbadetler ile İlgili Unsurlar.....	379
6.8.1. Batıl İnanışlar (Büyü/Sihir, Fal, Nazar, Uğur/Uğursuzluk)	379
6.8.2. Canlı Varlıklarla İlgili İnanışlar	383
6.8.3. Hayvanlarla İlgili İnanışlar	383
6.8.4.Dinsel Kişilikler	384
6.8.5. İbadet ve Dini Ritüeller.....	386
6.8.6. Kutsal Kitaplar	388
6.8.7. Kutsal Mekânlar (Yatırlar, Türbeler, Mezarlar)	389
6.8.8. Rüya ile İlgili İnanmalar	390
6.8.9. Sayılarla İlgili İnanışlar	394
6.8.10. Tabiatüstü Varlıklarla İlgili İnanmalar	395
6.9. Kuruluşlar, Dayanışma ve Yardımlaşma ile İlgili Unsurlar	396
6.9.1. Dayanışma ve Yardımlaşma	396
6.9.2. Dernekler, Vakıflar, Hayratlar	398
6.9.3.Dini Kuruluşlar (Tarikatlar).....	400
6.9.4. Komşuluk.....	401

6.10. Oyun ve Eğlence ile İlgili Unsurlar	402
6.10.1. Büyüklerin Oyunları ve Eğlenceleri	403
6.10.2. Çocukların Oyunları ve Eğlenceleri.....	406
6. 11. Spor	406
6. 11.1. Geleneksel Sporlar	407
6.12. Törenler, Bayramlar, Kutlamalar.....	410
6.12.1. Dini Nitelikli Bayramlar	410
6.12.2. Milli Bayramlar	411
6.12.3. Mevsimsel Bayramlar.....	412
6.13. Gelenek- Görenek	412
6. 14.Diğer Halk Bilimi Unsurları	424
YEDİNCİ BÖLÜM	433
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	433
7.1. Sonuç.....	433
7.2. Öneriler	441
KAYNAKÇA.....	442
ÖZGEÇMİŞ	448

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAFİYE EROL'UN ESERLERİNDE HALK EDEBİYATI VE HALK BİLİMİ UNSURLARI

Figen AKYOL

Danışman: Prof. Dr. Akif ARSLAN

2021, 447 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Bahadır GÜCÜYETER

Doç. Dr. Yusuf SÖYLEMEZ

Halk, belli kurallar çerçevesinde aynı ülkede yaşayıp aynı kültür özelliklerine sahip insan topluluğudur. Halk bilimi halkın oluşturduğu ve kuşaktan kuşağa aktardığı geleneği, inancı, müziği, mimariyi, edebiyatı kısacası halka ait tüm kültürel hususları çeşitli yöntemlerle inceleyen bir bilimdir. Halk bilimi içerisinde değerlendirilen halk edebiyatı ise ait olduğu toplumun duygu ve düşüncesini sözlü ya da yazılı ürünlerle yansıtan halk bilimi dalıdır. Halk bilimi ve halk edebiyatına ait pek çok unsur roman, hikâye gibi edebi türlerde sanatçılar tarafından sıkça kullanılır. Eserlerinde kültürel unsurlara yer veren sanatçılardan biri de Safiye Erol'dur. Safiye Erol yetiştirilme tarzı ve aldığı eğitimle halka ait değerlere sahip çıkmış, bunları eserlerinde kullanmaktan geri kalmamıştır. Bu doğrultuda bu çalışmada Safiye Erol'un eserleri halk bilimi ve halk edebiyatı unsurlarının varlığı açısından incelenmiştir. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılarak Safiye Erol'un eserlerindeki halk bilimi ve halk edebiyatı unsurları tek tek fişleme tekniği ile kayıt altına alınmış, ardından tespit edilen halk edebiyatı ile halk bilimi unsurları ilgili başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Halk edebiyatı bölümünde türkü, mâni, destan, efsane, masal, atasözü, deyim vs. gibi pek çok ürünün hem terim olarak kullanımı görülmüş hem de bunlara ait metin örnekleri tespit edilmiştir. Halk bilimi bölümünde de geçiş dönemlerinden giyime, mutfaktan mimariye, inanıştan geleneğe-göreneğe bayramlara, törenlere vs. dair pek çok unsura yer verilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde Safiye Erol'un incelenen eserlerinin kültürel unsurlar açısından oldukça zengin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Halk Bilimi, Halk Edebiyatı, Kültürel Unsurlar, Safiye Erol

ABSTRACT
MASTER THESIS
ELEMENTS OF FOLK LITERATURE AND FOLK SCIENCE IN SAFIYE EROL'S WORKS

Figen AKYOL

Supervisor: Prof. Dr. Akif ARSLAN

2021, 447 pages

Jury: Prof. Dr. Bahadır GÜCÜYETER

Doç. Dr. Yusuf SÖYLEMEZ

The community is a group of people living in the same country within the framework of certain rules and having the same cultural characteristics. Folklore is a science that examines the tradition, belief, music, architecture, literature, in shortly; all cultural issues belonging to the people, through various methods. Folk literature, which is evaluated in folklore, is a branch of folklore that reflects the feelings and thoughts of the society to which it belongs, with oral or written products. Many elements of folklore and folk literature are frequently used by artists in literary genres such as novels and stories. Safiye Erol is one of the artists who include cultural elements in her works. Safiye Erol has protected the values of the people thanks to her upbringing and education, and she has not hesitated to use them in her works. In this direction, in this study, the works of Safiye Erol were examined in terms of the presence of folklore and folk literature elements. In the study, using the document analysis method, folklore and folk literature elements in Safiye Erol's works were recorded one by one with the filing technique, and then the identified folk literature and folklore elements were classified under the relevant headings. Folk song, mania, epic, legend, tale, proverb, idiom etc. in the section of folk literature. It has seen that many products such as these are used as terms and text examples of them have been determined. In the folklore department, from transition periods to clothing, from cuisine to architecture, from belief to tradition, to holidays, ceremonies, etc. many elements are included. As a result of the research, it was seen that Safiye Erol's works were very rich in terms of cultural elements.

Keywords: Folklore, Folk Literature, Cultural Elements, Safiye Erol

ÖN SÖZ

Halk bilimi; bir toplumun, milletin, halkın maddi ve manevi kültür unsurlarını araştıran, derleyen ve bunları yorumlayarak bir sonuca ulaşan bilim dalıdır. Halk biliminin bir alt kolu sayılan halk edebiyatı ise bir milletin yaşayış biçimini, inancını, duygu ve düşüncesini yansıtan ve büyük çoğunluğunun sözlü kültürden oluştuğu bir kavramdır. Hem halk bilimi hem de halk edebiyatı ait olduğu toplumun geçmişine, yaşayışına dair birçok bilgi ve örnek içerir. Modern çağda bilim ve teknolojinin gelişip ilerlemesi, yaşam biçiminin de bunlara bağlı olarak değişmesi toplumun geçmişle olan bağını sarsmıştır. Edebiyatın toplumla ilişkisi düşünüldüğünde geçmişi yansıtan bu bilgi ve örnekler roman, hikâye gibi edebi türler içine taşınarak toplumun bunlardan haberdar olması ve yeni neslin bu kültürel unsurlara uzak kalmaması sağlanmıştır. Roman ve hikâye yazarları bilhassa Milli Edebiyat döneminden itibaren halka yönelmiş, eserlerinde halk kültürüne ait pek çok unsura yer vermiştir. Cumhuriyet dönemi yazarlarından biri olan Safiye Erol da eserlerini bu anlayışla kaleme alan sanatçılardandır.

Nihad Sami Banarlı *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (1983: 1236) adlı eserinde Safiye Erol'dan milli-tarihi konular üzerinde bilgi, ısrar ve hassasiyetle duran bir sanatçı olarak bahseder. Safiye Erol lise ve üniversite eğitimini Almanya'da tamamlamış, Batı medeniyetini yerinde öğrenmiştir. Bunun yanında ailesinden aldığı eğitimle geleneğini, göreneğini ve çocukluk yıllarından aklında kalan kültürel unsurlarını unutmamıştır. Yazdığı eserlere bu geleneksel değerleri, tarihi, insanlık anlayışını yansıtmış, Batı medeniyetinden öğrendiklerini ve modern hayatı bunlarla harmanlayarak eserlerinde işlemiştir. Okuyup araştıran, öğrenen ve bildiklerini etrafına öğretmek bu ışığın yayılmasını isteyen Erol; bunu yaparken kendi köklerinden kopmamış bilhassa bunların da unutulup gitmesini engellemeye çalışmıştır. Milli bir şuur ve duyguyla eserlerini kaleme alan sanatçı; hem yaşadığı dönemi hem kültürümüzü, tarihimizi hem de modern hayatı kadın duyarlılığı ile ele almış edebiyatımızın önemli şahsiyetlerindendir.

Yapılan araştırmada Safiye Erol'un hayatı, edebi şahsiyeti ve eserleri göz önünde bulundurularak romanları ve hikâyelerindeki halk bilimi ile halk edebiyatı unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla önce sanatçının hayatı, edebi

şahsiyeti araştırılmış, eserleri okunmuş, konuyla ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmaları incelenmiştir. Daha sonra sanatçının eserleri kültürel unsurların varlığı dikkate alınarak tekrar irdelenmiş, romanları ve hikâyelerindeki halk bilimi ile halk edebiyatı ürünleri tespit edilmiştir. Bu araştırmada Safiye Erol'un *Ciğerdelen*, *Dineyri Papazı*, *Kadıköyü'nün Romanı*, *Ülker Fırtınası* adlı romanları ile *Leylak Mevsimi* adlı hikâye kitabı incelenmiştir. Adı geçen eserlerde fişleme tekniği ile elde edilen unsurlar bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu veriler halk edebiyatı ile halk bilimi olmak üzere iki ana başlık ve bunlara ait çeşitli alt başlıklar halinde düzenlenmiştir. Halk bilimiyle alakalı bulgular başlıklara ayrılırken Sedat Veyis Örnek'in halk bilimi tasnifi dikkate alınmıştır. Çeşitli kaynaklardan yararlanılarak hem ana başlıkların hem de alt başlıklardaki ilgili unsurların tanımı yapılmış, özelliklerine değinilmiştir. Sonrasında Safiye Erol'un bu unsurlara eserlerinde nasıl yer verdiği değerlendirilmiştir.

Çalışma; giriş, yöntem, halk bilimi ve halk edebiyatı, Safiye Erol'un hayatı, edebi şahsiyeti, eserleri, Safiye Erol'un eserlerindeki halk edebiyatı unsurları, Safiye Erol'un eserlerindeki halk bilimi unsurları, sonuç ve öneriler olmak üzere yedi bölümden oluşur.

Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, kapsam ve sınırlılıkları belirtilmiştir. İkinci bölüm olan yöntemde çalışmanın modeli, yöntemi, tekniği ve çalışma esnasında izlenen yol açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde halk bilimi ve halk edebiyatı ile ilgili kısa bir açıklama yapılmış; dördüncü bölümde Safiye Erol'un hayatı ve edebi şahsiyeti hakkında bilgi verilerek eserlerinin kısa özeti sunulmuştur.

Beşinci bölümde incelenen eserlerdeki halk edebiyatı unsurlarına yer verilmiştir. Bulunan öğeler; anonim halk edebiyatı, âşık edebiyatı, kalıplaşmış sözler, seyirlik oyunlar ve tekke-tasavvuf edebiyatı başlıkları ile bunların kendi içindeki alt başlıklarına göre sınıflandırılmıştır.

Altıncı bölümde dil ve anlatımla ilgili unsurlar, geçiş dönemleriyle ilgili unsurlar, giyim-kuşam ile ilgili unsurlar, halk bilgisiyle ilgili unsurlar, halk mimarisi ile ilgili unsurlar, halk mutfağı ile ilgili unsurlar, halk sanatları ve zanaatları ile ilgili unsurlar, inanma ve ibadetlerle ilgili unsurlar, kuruluşlar, dayanışma ve yardımlaşma

ile ilgili unsurlar, oyun ve eğlence ile ilgili unsurlar, spor ile ilgili unsurlar, törenler, bayramlar, kutlamalar, gelenek-görenek ve diğer halk bilimi unsurları başlıkları ile Safiye Erol'un eserlerindeki halk bilimi unsurları ele alınmıştır.

Araştırma sonucunda Safiye Erol'un eserlerinde türkü, mâni, masal, efsane, destan, atasözü, deyim olmak üzere birçok halk edebiyatı ögesi ile mutfak kültürü, giyim-kuşam, mimari, inanış, gelenek-görenek gibi çeşitli başlıklarda halk bilimiyle ilgili pek çok unsur tespit edilmiştir. Araştırmanın son bölümünde Safiye Erol'un eserlerinin okuyucuya tavsiye edilmesi, ders kitaplarında eserlerinden metinlere yer verilmesi gibi önerilerde bulunulmuştur.

Çalışmada eserlerdeki ilgili konu başlıklarından verilen örnek cümleler, eserlerde kullanılan şekliyle verilmiş; bu cümlelerin yazım ve imlasında düzeltme yapılmamıştır.

Çalışmam sırasında bana destek olan, bilgilerini benimle paylaşarak çalışmanın bilimsel bir eser olmasında yardımcı olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Akif ARSLAN 'a; maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, beni bugünlere getiren kıymetli aileme, moral motivasyon konusunda bana destek olan herkese sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ağrı-2021

Figen AKYOL

KISALTMALAR DİZİNİ

C: Ciğerdelen

DP: Dineyri Papazı

KR: Kadıköyü'nün Romanı

LM: Leylak Mevsimi

S: Sayı

s.: Sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

ÜF: Ülker Fırtınası

vb.: Ve başkası ve başkaları ve benzeri ve benzerleri, ve bunun gibi

vd.: Ve diğerleri

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Halk edebiyatı ve halk bilimine ait unsurlar derlenirken sadece sözlü kaynaklardan değil yazılı kaynaklardan da yararlanılmaktadır. Yazılı kaynaklardan olan roman ve hikâye sanatçıların gözlem gücüyle birlikte zengin kültürel verileri içinde barındırabilir. Bu düşünceden hareketle çalışmada Cumhuriyet döneminin önemli kadın yazarlarından olan Safiye Erol'un romanlarında ve hikâyelerindeki halk edebiyatı ile halk bilimi unsurları tespit edilmiştir.

Araştırmanın problem cümlesi aşağıdaki gibidir:

“Safiye Erol'un romanlarında ve hikâyelerinde yer alan folklorik unsurlar nelerdir?”

Araştırmanın alt problem cümleleri ise aşağıdaki gibidir:

“Safiye Erol romanlarında ve hikâyelerinde hangi halk edebiyatı öğelerini kullanılmıştır?”

“Safiye Erol romanlarında ve hikâyelerinde hangi halk bilimi öğelerini kullanılmıştır?”

“Safiye Erol romanlarında ve hikâyelerinde folklorik unsurlara nasıl yer vermiştir?”

1.2. Araştırmanın Konusu

Halk; duygu ve düşüncelerini, yaşantısı ile ilgili pek çok unsuru aktarırken edebiyattan yararlanır. Bu aktarım; bazen bir şiir, bazen bir türkü, bazen de bir deyim, atasözü şeklindedir. İşte halka ayna tutan bu türler yine kendileri gibi edebi türlerden olan roman ve hikâyelerde de sıkça kullanılır. Böylece okuyucu bu eserleri okuyunca hem kendine, hayatına dair izler bulur hem de kültürel zenginliklerimiz unutulmadan nesilden nesle aktarılır. Bu çalışmada da Safiye Erol'un romanlarında

ve hikâyelerinde yer alan halk edebiyatı ve halk bilimi unsurları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Araştırma konusu doğrultusunda çalışmanın ana başlıkları Safiye Erol'un hayatı, edebi şahsiyeti, halk edebiyatı ve halk bilimine dair bilgiler ile Erol'un romanlarında ve hikâyelerinde kullandığı halk bilimi ile halk edebiyatı unsurlarıdır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Edebiyat, adeta ayna gibi oluştuğu topluma dair birçok şeyi yansıtan bir sanattır. Anlatmaya bağlı edebi türlerden olan roman, hikâye gibi edebi eserler halka, kültüre, halk bilimine, halk edebiyatına ait unsurlara yer verebilmektedir. Bu unsurlar bazen zamana yenik düşüp unutulmakta bazen de teknoloji, küreselleşme gibi sebeplerden dolayı kaybolup gitmektedir. Halkın temsilcisi durumunda olan sanatçılar bu yok oluşu yazdıkları eserlerde kültürel unsurlara yer vererek, bunları satır aralarına yerleştirerek durdurabilir. Araştırıldığı zaman görülecektir ki sanatçılar; atasözü, masal, türkü, efsane gibi türleri, doğum-evlenme-ölüm gibi dönemlere ait gelenekleri, nazar-büyü-uğursuzluk gibi inanışları bilinçli veya bilinçsizce eserlerinde kullanmaktadır. Böylece bu öğelerin kaybolup gitmesi engellenmektedir.

Cumhuriyet dönemi yazarlarından olan yaşadığı dönemde ve günümüzde adı çok fazla ön plana çıkmayan Safiye Erol, yazdığı eserlerle özellikle kendi dönemine ayna tutan sanatçılardan biridir. Erol; eserlerinde aşk, tasavvuf, kadın sorunları ve kadın-çevre ilişkisi gibi konuları işlemiştir. Yazar, bu konuları kaleme alırken satır aralarına halk edebiyatına ve halk kültürüne dair örnekleri yerleştirmekten geri durmamıştır. Bu çalışmada amaç; Safiye Erol'un eserlerinde yer verdiği halk edebiyatı ile halk bilimi unsurları tespit etmektir. Böylelikle kültürümüze ait olan ve unutulmaya yüz tutan kimi öğeler tekrar gün yüzüne çıkacak, yeni nesillere sanatçının eserleri tavsiye edilerek bu öğelerin bilinip öğrenilmesi sağlanacaktır.

1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu alışma, Safiye Erol'un Kadıköyü'nün Romanı (1938), Ülker Fırtınası (1944), Ciğerdelen (1946), Dineyri Papazı (1955) adlı romanları ile Leylak Mevsimi adlı hikâye kitabını kapsamaktadır. Araştırma, bu kitaplardaki halk edebiyatı ve halk bilimi unsurları ile sınırlandırılmıştır

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli ve Yöntemi

Araştırma modeli; araştırma faaliyetinin tutarlı olması ve araştırmanın amacına uygun yapılması için araştırmacıya yol gösterir (Şimşek ve Yıldırım, 2018: 67). Bu çalışmada araştırma yapılırken tarama modeli, doküman incelemesi yöntemi ve betimsel analiz tekniği kullanılmıştır.

Tarama modeli; geçmişte veya halen mevcut olan bir durumu olduğu biçimiyle betimlemeyi hedefleyen araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2008:77). Doküman incelemesi, araştırılan olgu veya olgularla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesidir (Şimşek ve Yıldırım, 2018: 189). Betimsel analiz ise çeşitli veri toplama yöntemleri ile elde edilmiş verilerin önceden belirlenmiş temalara göre özetlenip yorumlanmasını içeren nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde asıl amaç, tespit edilen bulguları okuyucuya özetleyerek ve yorumlayarak sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239). Bu doğrultuda bu araştırma yapılırken öncelikle benzer konudaki çalışmalar incelenmiş, çalışmaya konu olan sanatçının hayatı ve edebi şahsiyeti hakkında bilgiler toplanmıştır. Halk bilimi ve halk edebiyatı ile ilgili araştırmalar yapıldıktan sonra araştırmada tetkik edilen eserler halk bilimi ve halk edebiyatı unsurlarının varlığı açısından taranmıştır. Yapılan çalışmada Safiye Erol'un araştırmaya konu olan eserlerindeki folklorik unsurlar, Sedat Veyis Örnek'in "*Türk Halkbilimi*" (2016: 24-27) eserinde yer alan halk bilimi sınıflandırmasına göre gruplandırılmıştır. Bu tasnifin yanında önceden yapılan benzer konudaki çalışmaların kullandığı sınıflandırmalar da dikkate alınmıştır. Araştırma neticesinde elde edilen verilerin uygun başlıklara göre düzenlenmesinden sonra bunların incelenen eserlerde nasıl kullanıldığına dair kısa bilgiler verilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni, Safiye Erol'un eserleridir. Çalışmanın örneklemini amaçlı örneklem yöntemidir. Amaçlı örnekleme araştırmacı örnekleme yapılacak

unsurları amacına uygun şekilde kendi belirler (Kılıç ve Ural, 2011: 45). Bu çalışmada Safiye Erol'un eserlerinden Kadıköy'nün Romanı, Ülker Fırtınası, Ciğerdelen, Dineyri Papazı romanları ile Leylak Mevsimi adlı hikâye kitabındaki halk bilimi ve halk edebiyatı öğeleri incelenmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması

Çalışmada veriler, doküman incelemesi yöntemi ve fişleme tekniği ile belirlenmiştir. Veriler toplanırken Sedat Veyis Örnek'in "*Türk Halkbilimi*" eserindeki tasnifi ile benzer temalarda yapılan araştırmalardaki gruplandırmalar dikkate alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma neticesinde elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Bu yöntem dikkate alınarak çalışmada incelenen eserlerde saptanan halk edebiyatı ile halk bilimi unsurları önceden belirlenmiş başlıklara göre sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALK BİLİMİ VE HALK EDEBİYATI

Halk; belirli bir ülkede yaşayıp kan birliği taşıyan, aynı dili konuşan, benzer yaşama akışkanlıklarını sürdüren ve ortak bir tarihe sahip olup az ya da çok birlik, beraberlik bilinciyle hareket eden kişilerin oluşturduğu büyük kalabalıklardır (Örnek, 2017: 105). İnsan toplumsal bir varlıktır. Doğumundan ölümüne kadar diğer insanlarla çeşitli konularda ortaklaşa hareket eder, paylaşımlarda bulunur, birlikte yaşar. Bu birlikte yaşama ihtiyacı neticesinde giyimden kuşama, yemeden içmeye, eğlenmeden ölüme, ekonomiden inanca çok çeşitli alanlarda ortak bir hayat sürer. Bunun yanında duygularını, düşüncelerini ifade etmek veya mutluluğunu, derdini, kederini, sevincini diğer insanlarla paylaşmak için şiirden, müzikten, danstan, oyundan faydalanır; duygu ve düşüncelerini başkalarına bu yollarla aktarır. Bu unsurlar zamanla gelenek, görenek veya kültür dediğimiz kavramları oluşturmuştur. Halk; maddi ve manevi unsurlardan oluşan kültür adını verdiğimiz kavramın üreticisi, uygulayıcısı ve koruyanıdır. Erman Artun da halkı, kültürü bünyesinde tutan ve kültürel öğeleri muhafaza eden bir topluluk olarak tanımlar (Artun, 2014: 223). Belli bir süre sözlü gelenek içinde devam ede gelen bu ürünler özellikle yazının icadıyla kayıt altına alınmış ve mevcudiyeti korunarak devam ettirilmeye çalışılmıştır. İşte halk bilimi ve halk edebiyatı halkın oluşturduğu bu unsurları ortaya çıkaran, derleyip düzenleyen, yorumlayan ve ürünlerin varlığını sürdürmeye yardımcı olan bilimlerdir.

Sedat Veyis Örnek (2016: 21) halk bilimini, “bir ülke ya da belli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendi yöntemleri ile derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bireşime vardırma amaçlayan bir bilim” olarak yorumlar. Halk bilimi; ortaya koyduğu malzeme ve bunların değerlendirilmesine bağlı olarak hem yöresel hem de evrensel anlamda uygarlığın tüm safhalarına ait bulgularla geçmiş ve gelecek arasında kurulmuş bir köprü görevi görür (Aça ve diğerleri, 2019: 20). Sosyoloji, psikoloji, tıp, hukuk, mimari gibi pek çok alanla ilişkisi olan halk bilimi başta

edebiyat olmak üzere pek çok disiplini içinde barındırır. Bunlardan biri olan halk edebiyatı; âşık edebiyatı ürünleri, eski Türk destanları, mit, efsane, masal, fıkra, bilmece, türkü gibi edebi değeri ve belirli bir formatı bulunan ferdi ya da anonimleşmiş, geleneksel sözlü veya yazılı ürünleri kendine özgü metot ve yöntemlerle derleyen, sınıflandıran, inceleyen, yorumlayan ve sonuçlar çıkaran bir bilim dalıdır (Aslan, 2017: 1-2). Halk edebiyatı ürünlerin sahibine, içerik ve şekil özelliklerine göre anonim, âşık ve tekke-tasavvuf edebiyatı olmak üzere üç bölümde incelenir.

Özkul Çobanoğlu'na göre (2009: 19) halk bilimi aynı topraklar üzerinde yaşayan halkın kültürünü, töresini, inancını, müziğini, mimarlığını, edebiyatını vb. inceleyerek bunların birbiriyle ilişkilerini ortaya koyan, bunları kendine özgü yöntemleriyle çözümleyen bir bilimdir. Halk biliminin bir alt dalı olan halk edebiyatı ise ait olduğu topluluğun hayatını, düşüncesini, duygusunu, inancını ve kültürel karakterini yansıtan ağırlıklı olarak sözlü gelenek içinde var olan bir unsurdur. Halk edebiyatının edebi türleri; sözlü kültür ortamında doğaçlama oluşturulur ve kişiden kişiye, nesilden nesle sözlü aktarım yoluyla yayılarak varlığını sürdürür. Halk edebiyatı mitler, epik destanlar, masallar, efsaneler, fıkralar, halk hikâyeleri, atasözleri ve deyimler, tekerlemeler, alkışlar-kargışlar, türküler, ninniler, mâniler gibi türlerden oluşur.

Ali Berat Alptekin (2015:8) “*Halk Bilimi Araştırmaları*” adlı eserinde halk edebiyatı ve halk bilimini birbirinden ayrılmayan aksine birbirini tamamlayan kavramlar olarak değerlendirir: “Masal, efsane, halk hikâyesi, fıkra, bilmece, atasözü, ağıt, türkü, mâni, tekerleme gibi metinler dikkatle okunduğunda bu ürünlerin halk kültürü açısından zenginlikleri görülür.” Bundan hareketle çalışmada eserler hem halk bilimi hem de halk edebiyatı ürünleri açısından incelenerek kültürümüzdeki zenginlikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SAFİYE EROL'UN HAYATI, EDEBİYAT ANLAYIŞI VE ESERLERİ

4.1. Hayatı

Safiye Erol, 2 Ocak 1902'de Edirne'nin Uzunköprü ilçesinde doğmuştur. Annesi Bektaşî dervişi Emine İkbâl Hanım, babası Uzunköprü Belediyesi'nde kâtip olan Sami Bey'dir. Aile 1906 yılında İstanbul Üsküdar'a yerleşir. İstanbul'da Duyun-ı Umumiye İdaresi'nde çalışan Sami Bey; ileri görüşlü, aydın bir insandır, çocuklarının eğitime çok önem vermiş, bu konuda titiz davranmıştır. Kızındaki cevheri fark eden Sami Bey, ilkokuldan sonra Safiye'yi Batı eğitim sisteminden geçmesi için Fransız Mürebbiyeler Okulu'na kaydettirmiştir. Safiye, bu okuldan sonra 1914'te Haydarpaşa'daki Alman Lisesi'ne, sonra da Beyoğlu'ndaki Alman Lisesi'ne devam eder. Buradaki eğitimi sırasında dokuz yaşındaki kardeşi Melek'i kaybeder (Savcan, 2005: 5). Bu arada aile Kadıköy'e taşınır. Balkan Harbi'nin yaşandığı bu yıllarda ailenin Keşan'daki bütün akrabaları harp dolayısıyla zor günler geçirir ve oradan ayrılırlar. Sami Bey eşiyle de görüşerek akrabalarını yanına aldırır. Böylece Safiye kalabalık bir aile içinde büyür. Hem bu kalabalığın hem de Keşanlı İkbâl Hanım'ın; gelenek, görenek, kültür, örf açısından Safiye'ye öğreteceği pek çok şey olur. Özellikle annesi İkbâl Hanım kızını her noktada büyük bir özenle yetiştirir. On beş yaşına gelen Safiye, 1917 yılının Aralık ayında Türk-Alman Derneği'nin aracılığı ile eğitimi için Almanya'ya gönderilir. Lübek şehrinde Özel Falkenplatz Lisesi'nde okumak üzere, pansiyoner olarak bir Alman ailenin yanına yerleştirilir. Safiye'nin okul ve diğer masrafları İstanbul ve Lübek Belediyeleri tarafından karşılanır. Safiye, daha o yaşlarda kendini iki farklı dünyanın, iki medeniyetin, Doğu'nun ve Batı'nın ortasında bulur. Yurt dışından öğrendikleri ile kendi ülkesine hizmet edeceğini bilir ve o bilinçle hareket eder. Etrafında onu etkilemeye, değiştirmeye çalışanlara karşı sağlam bir duruş sergiler (Yardım, 2010: 10-33).

1919 yılının Mart ayında lise eğitimini tamamlayan Safiye eğitimi esnasında Almanca ve Fransızca'yı iyi bir şekilde öğrenir. Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı bu yıllarda Almanya'da çıkan huzursuzluklar sebebiyle İstanbul'a dönmek zorunda kalır. Ortalık sakinleşince eğitimini tamamlamak için tekrar Almanya'ya gider. 1921 yılının yaz aylarında Marburg an der Lahn'da üniversite eğitimine başlar, Elster ve Jensen adlı profesörlerin derslerini özenle takip eder. Bir yıl sonra eğitimine devam etmek üzere Freiburg Br. (Breisgau'da) şehrine taşınır ve burada ünlü bilim adamlarından Reckendorf ve Fincke'nin derslerine katılır. Bu esnada edebiyat dünyasına ilk adımlarını atan sanatçı ilk eserlerini Alman mecmualarında Almanca olarak vermeye başlar. Erol'un "*Leyla ve Mecnun*" ve "*Büyücü Masalı*" adlı hikâyeleri yayımlanır. Safiye için eğitim daha önemli olduğundan yazı hayatına kendini vermez. Freiburg'taki Realgymnasium'una devam eden Safiye, gece gündüz çalışarak 1923 yılının Mart ayında mezuniyet imtihanını kazanır. Yaz döneminde Münih şehrine geçer. Burada Geheimrat Hommel, Gunter, Muncker ve Dyroff gibi profesörler ile çalışır. Bütün gücüyle kendini derslerine verir, bu durum hocalarınca da takdir edilir. 24 Haziran 1924'te Almanya'daki İsviçre Konsolosluğu Türkiye masası tarafından kendisine verilen kimlikle kısa bir süreliğine İsviçre'ye gider. Bu kimlikte, Safiye'nin fiziksel özelliklerinden de bahsedilir. Safiye bu kimlikte gözleri ve saçları kahverengi, burnu düzgün, orta boylu biri olarak tarif edilir. Safiye'nin gösterdiği yoğun çalışma, disiplin, azim ve ciddiyet başarı ile sonuçlanır. Yirmi dört yaşında felsefe eğitimini tamamlayan Safiye 1926 yılında Geheimrat Hommel yönetimindeki *Eski Arap Şiirinde Bitki Adları* (Die Pflanzennamen in der Altarabischen Poesie) adlı tezi ile doktor unvanını alır (Atlı, 2011: 8-9).

Safiye Erol, Almanya'da bulunduğu sıralarda bir Hintli ile tanışır. Aralarında başlayan arkadaşlık sonrasında aşka dönüşür. Her ikisi de önceliğini eğitime verip tahsilini tamamlar. Sonrasında evlenme kararı alırlar. Hintli genç evlenip Safiye'yi Hindistan'a götürmek ister. Memleketinde insanların ona ihtiyacı olduğunu, kendisinin de Safiye'ye ihtiyacı olduğunu söyler. Safiye bu teklifi geri çevirir çünkü o da kendini ülkesine adamıştır, aynı teklifi Safiye Hintli gence yapar. Her ikisinde de sorumluluk duygusu ağır bastığından aşkı bir kenara bırakırlar ve Hintli genç

kendi ülkesine, Safiye de Türkiye'ye döner. Safiye Erol, İstanbul'a döndükten sonra birkaç sene çeşitli yerlerde çalışır.

İlk yazılarını bu yıllarda yayımlar, 1931 yılında Deniz Kuvvetlerinde çalışan M. Nurettin Bey ile evlenir. Bir süre sonra kız kardeşi Refiye hayatını kaybeder. Çocuğu olmayan Safiye, kardeşinin hatırası olarak gördüğü yeğeni Aydın'ı yanına alır ve onu nüfusuna geçirir (Yardım, 2010: 40-43).

Ülkesine döndükten sonra çeşitli yerlerde çalışan bazı görev ve üyeliklerde bulunan Safiye kısa bir süre siyasetle de meşgul olur, bir süre CHP'de çalışır. Siyaset onu yeteri kadar tatmin etmez, bu sebeple siyasette resmi bir görevde bulunmaz. Memur, amir, mesai gibi kavramlar da onun ruh dünyasına uygun olmadığından okumayı, düşünmeyi ve yazmayı tercih eder. Vaktinin çoğunu yazmaya ayırır. Yazmak dışında Erol'un uğraş alanlarından biri de mûsikîdir. Özellikle klâsik Türk sanat mûsikîsinden çok hoşlanır. Bir süre sonra yazdığı yazılarla politika ve cemiyet hayatındaki faaliyetleri ile insanlar arasında tanınmaya başlar. Yaptığı çalışmalarla dolu dolu geçen bir hayat sayesinde olgunluk dönemine ulaşan sanatçı tecrübeli bir yazar olmuştur. Yazdıkları, ülkesi ve kendisi için yaptıkları onu tatmin etmez. Zihninde, içinde sürekli onu zorlayan sorular, doldurulamayan boşluklar, içinden çıkılmaz haller vardır. Bunların giderilmesi için ailesinden aldığı maneviyatla Allah'a sürekli dualar eder. Bir gün hayatında önemli bir yere sahip olan değerli dostu Samiha Ayverdi ile tanışır (Ballı, 2019: 14-15). İçinde bulunduğu buhranlı durumda Samiha Ayverdi ile tanışmak Safiye'ye çok iyi gelir ve bu iki hanım arasında kuvvetli bir dostluk başlar. Safiye Erol, Sâmîha Ayverdi tarafından, müridi olduğu Rifâîlik tarikatının şeyhi Kenan Rifâî ile tanıştırılır. Bektâşî kültürüne mensup bir aileden geldiğinden tasavvufa aşina olan Safiye; Burhan Toprak, Nezihe Araz, Ekrem Hakkı Ayverdi ve Sâmîha Ayverdi ile Kenan Rifâî rehberliğinde yapılan tasavvuf sohbetlerine büyük bir zevkle katılır. Bu sohbetler sayesinde Safiye zihnindeki sorulara cevaplar bulur, içindeki doldurulamayan boşluklar dolar, o buhranlı dünyadan kurtulur. Kenan Rifâî, 7 Temmuz 1950'de vefat eder. Safiye hocasının ölümünden bir yıl sonra 29 Eylül 1951'de eşi M. Nurettin Bey'i, bundan bir yıl sonra da annesi Emine İkbâl Hanım'ı kaybeder. Bu süreçte çeşitli yazarlık

faaliyetleri ve sohbetlerde bulunan Erol, 1 Ekim 1964'te vefat eder (Atlı, 2011: 10-12).

4.2. Edebi Kişiliği

Safiye Erol'un edebi kişiliğinin oluşmasında hem ailesinin hem de aldığı eğitimin rolü olmuştur. Aile ortamında sürekli kitapla, kalemle haşır neşir olan Safiye; daha küçük yaşta iken büyük bir romancı olacağını bilir. İlk yazılarını eğitim için gittiği Almanya'da kaleme alır. Alman mecmualarında yayımlanan bu yazılar "*Leyla ile Mecnun*" ve "*Büyücü Masalı*" adlarını taşır. Safiye Erol, burada düzenlenen yazma çalışmalarında hep birinci gelir. Öğrencisindeki cevheri fark eden bir Alman hocası ona "Sen ilerde Türklerin 'Selma Lagerlöf'ü olacaksın." der (Savcan, 2005: 11). Safiye için o yıllarda eğitim daha önemlidir ve yazmayı bir kenara bırakır. Eğitimi tamamlayıp yurda döndüğünde tekrar yazmaya başlar, tercümeler yapar. İlk yazılarında "Safiye Sami" ve "Dilara" imzalarını kullanır. *Milli Mecmua*'da yayımlanan ilk tercümesi Rabintadrath Tagorean'ın "*Ay Kuş*" şiiridir. Türkiye'deki ilk telif yazısı da "*Rabintadrath Tagore*" başlığını taşır. Safiye Erol, Feridun Kandemir ile yaptığı röportajda yaşadığı dönemdeki Türk romanını zayıf bulduğunu belirtir. Türk Edebiyatında sanatçı olarak Abdülhak Şinasi Hisar'ı, Yakup Kadri'yi ve Yunus Emre'yi beğendiğini ifade eden Safiye; felsefeden tarihe, tasavvuftan divanlara, masallara kadar pek çok alanda okumalar yaptığını söyler. Bu röportajda bir soru üzerine roman yazarken tesiri altında kaldığı sanatçı olarak Alman romancı Yakob Wasserman'ın adını verir (Yardım, 2010: 42-93-95). Safiye Erol'un hocam dediği ve dönemin önemli mutasavvıflarından olan Kenan Rıfai de Safiye Erol'un eserlerini, yazılarını şekillendiren isimlerdendir.

Safiye Erol, sanat gayesini aşkı anlatmak olarak ifade eder. Romanlarında olduğu gibi hikâyelerinde de ana tema aşktır. Bu eserlerde ele alınan aşk, nefisleriyle kendileri arasında çatışma halinde olan kahramanların olgunlaşmasına yardım eder. Sanatçının romanlarında olaylar, ikili ya da üçlü aşklar üzerine kurulur. Erol'un hayatından da izler taşıyan eserlerde kahramanalar önce beşerî bir aşkla zorlu bir imtihandan geçer; sonrasında ilahi aşka yönelip kendilerini halka ve Hakk'a adar. Genellikle kadın problemleri ve kadının çevre ile ilişkisinin işlendiği romanlarda

sanatçı ahlaki yargılamalardan uzak, kadın duyarlılığının hâkim olduğu üslubuyla modern, kültürlü, toplumsal kabule uymayan aşklarının çıkmazlarından iradeleri sayesinde kurtulup sanata ve vatana hizmete yönelen, güçlü kadınları yaratır (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/EROL-safiye>). Makalelerinde çok çeşitli konulara değinen Erol, okuyucularının aşk üzerine düşüncelerini sormasıyla zaman zaman yazılarında bu konudaki fikirlerini de belirtir. “Aşk Arifesi”, “Aşk Gecesi”, “Aşkın Adağı ve Ödülü” adlı makaleler sanatçının aşk konusundaki görüşlerini kaleme aldığı yazılarından (Yardım, 2010: 123).

Almanca ve Fransızcaya hâkim olan Safiye Erol, Şarkiyat araştırmaları sayesinde de Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Çocukluğundan beri içinde bulunduğu Doğu ve Batı medeniyetlerinin kendinde oluşturduğu birikim sayesinde Batı’da okuyup öğrendiği bilgilerle Şark kültürünü birleştirerek kendine has bir duyuş geliştirmiştir. Felsefeye, Türkçeye, tarihe, tasavvuf edebiyatına, divan ve halk edebiyatına meraklı olan Safiye eserlerini yazarken Kur’an-ı Kerimden, Mesneviden, birkaç klasik divandan ve Yunan, Hint mistisizmini anlatan kitaplardan yararlanır. Romanlarında bunların etkisi görülür (Güneş, 2019: 11-13).

Eğitimi sırasında Batı’yı tanıyan ve onu çok iyi öğrenip bilen Safiye Erol, sonradan Doğu’nun güzelliklerini de fark eder. Diğer yazarlar gibi kendini sadece Batı’ya kaptırmaz. Eserlerinden ve bilgilerinden yararlandığı Doğu’nun bilge kişiliklerine makalelerinde sıkça yer verir. Bunun yanında Batı’yı da hiçbir zaman ihmal etmez. Doğu’nun ve Batı’nın el ele olduğu eserlerinde adeta bir sentez yapar (Yardım, 2010: 126). Bu anlayışı roman kişiliklerine de yansıtır. Sanatçının eserlerindeki roman kahramanları Batı’da eğitim alıp oranın kültürünü bilmelerine rağmen öz değerlerine yani Doğu medeniyetine ve kültürüne sahip çıkaran örnek kişilerdir. Yazarın eserlerinde samimi ve sıcak bir üslupla kullandığı dil; kimi zaman hitabet dili, kimi zaman da akıcı bir dildir.

Hasan Ali Yücel’in Milli Eğitim Bakanı olduğu yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından başlatılan Dünya Edebiyatından Tercümeler faaliyetine katılan yazar, Selma Lagerlöf’ün *Portugaliya İmparatoriçesi* adlı eserini ve La Motte Fouqué’den de *Su Kızı* kitaplarını tercüme eder. Bunun yanında Safiye Erol; Samiha Ayverdi, Nezihe Araz ve Sofi Huri ile hayatında önemli bir yere sahip olan büyük

mutasavvıf Kenan Rifai'yi ve onun tasavvuf anlayışını ele alan bir kitap yayımlar. “*Kenan Rifai ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*” adını taşıyan eser hem o dönemde hem de sonrasında edebiyat camiasında büyük yankı uyandırır. Safiye Erol'un bir başka yazı dizisi de *Yeni İstanbul* dergisinde yayınlanan ve Peygamberin hayatından safhaların anlatıldığı *Çölde Biten Rahmet Ağacı* adlı eseridir. İsmi kendisinin verdiği bu eseri ramazan ayı boyunca tefrikalar halinde yazan sanatçı bir süre sonra ağır geldiği için bu yazı dizisine devam edememiştir. Safiye Erol, dört roman, yedi hikâye, iki önemli tercüme, iki etüd ve yüzlerce makale kaleme almıştır. Halil Açıkgoz'un tespitlerine göre sanatçı, yazı hayatına 1922'de başlamış ve bu serüven aralıksız olarak 1964'e kadar sürmüştür. 1957-1962 tarihleri arasında önce *Havadis*, sonra *Son Havadis* adını alan gazetede “İstanbul Sohbetleri” adlı yazı dizisini kaleme alır. *Türk Yurdu Mecmuası*'nda da zaman zaman görünen sanatçı 1962-1963 yılları arasında da *Yeni İstanbul* gazetesinde yazar. Bütün yazılarının toplandığı “Makaleler” adlı kitabındaki yazılar; *Milli Mecmua*, *Her Ay*, *Yeni İstanbul*, *Havadis*, *Türk Yurdu* ve *Son Havadis* gibi çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanır. Sanatçının son makalesi ölümünden üç ay önce kaleme aldığı ve *Türk Yurdu* dergisinde yayımlanan “Hazret-i Mevlana'nın Meşrebi” adlı yazıdır (Yardım, 2010: 86- 105-106).

Tamamı Kubbealtı Vakfı tarafından basılmış olan eserleri şunlardır: *Ciğerdelen*, *Kadıköyü'nün Romanı*, *Ülker Fırtınası*, *Dineyri Papazı*, *Leylâk Mevsimi*, *Çölde Biten Rahmet Ağacı*, *Makaleler*.

4.3. Eserleri

4.3.1. Kadıköyü'nün Romanı

Safiye'nin evlendikten sonra kullanmaya başladığı “Safiye Erol” imzasını taşıyan ilk kitabı ve ilk romanı Kadıköyü'nün Romanı'dır. O zamanlar semtin adı bu şekilde olduğu için eserde de o zamanki haliyle yani Kadıköyü olarak kullanılmıştır. Eser 1930'lu yıllarda sıkı bir arkadaşlıkları bulunan yedi gencin hayatından kesitler anlatır. Bu kesitler; uçarı dönemlerle hayatın deneme-yanılma ile öğrenildiği, ciddi seçimlerin yapıldığı ve gerçek hayatla tanışılan dönem arasında geçen yıllardır.

Kadıköyü, o yıllarda dinlenmenin, eğlenmenin, spor yapmanın, bedeni ve ruhu beslemenin mekânıdır. Bu yedi gencin yaşadıklarına şahit olan 1930'lu yılların Kadıköyü, eserde ustaca tasvir edilir. Sanatçı yaptığı tasvirlerle adeta Kadıköyü'nün o dönemdeki resmini çizer.

Eserde yer alan yedi genç de semtteki hayat tarzından, modadan ve zihniyetten birini temsil eder. Romanın kahramanları arkadaş olarak takılan Burhan, Bedriye, Necdet, Nesrin, Mükerrer, Orhan ve Baha adlı yedi gençtir. Bu gençlerden Baha haricinde hepsi maddi açıdan iyi durumdadır. Mükerrer akli başında, çalışkan, servetini artıran bir gençken Orhan; aileden zengin, hiçbir işte dikiş tutturamayan, kadınlara karşı lakayt biridir, herkesin dert ortağıdır. Maddi açıdan diğerlerinden zayıf olan Baha'nın da bir ayakkabı tamir atölyesi vardır. Nesrin'in âşık olduğu gazeteci Necdet, kendisinden yaşça büyük olan Bedriye'yi sever. Bedriye ise kimseye yüz vermeyen Burhan'a âşıktır. Nesrin, Necdet'i untabilmek için, Mükerrer ile nişanlanır fakat bir trafik kazasında ölür. Bedriye, Burhan ile evlenir ama evlilikleri kısa sürer. Burhan'dan ayrılan Bedriye bir süreliğine müzik eğitimi için yurt dışına gider. Bu esnada Necdet kendisini işine verirken Burhan da av zevkleriyle oyalanır. Grubun diğer üyeleri de yaşanan çeşitli olaylar neticesinde dağılır. Eser Bedriye, Burhan ve Necdet arasındaki aşk üçgeniyle şekillenir, çekilen bu aşk ıstırapı özellikle Bedriye ve Necdet'in olgunlaşmasına vesile olur. Bu sebeple eser tasavvufi roman geleneğimizin ilk örneklerinden sayılır (Yardım, 2010: 44-46).

4.3.2. Ülker Fırtınası

Safiye Erol'un ikinci romanı olan eser 1938 yılında Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiş, eserin kitap olarak yayımlanması altı yıl sonra gerçekleşmiştir. Otobiyografik özellikler taşıyan romanda tasavvuf düşüncesi kendisini kuvvetle hissettirir. Sanatçının dili bu eserde daha bir oturmuş, üslubu daha ahenkli bir hale gelmiştir. Batı ve Doğu kültürünün iç içe verildiği eserin son bölümünde ülkede yaşanan sosyal değişikliklere de yer verilir (Yardım, 2010: 50-57). Ülker Fırtınası romanında Batı müziği eğitimi alan ve idealist, genç bir kadın olan Nuran ile Türk müziği icra eden evli ve hercai gönüllü Sermet' in arasında ilerleyen, gerileyen, yoğun ve gergin aşk anlatılır. Nuran'ın müzikle ilgili büyük idealleri varken Sermet

anlık zevkler ve para kazanma peşindedir. Sermet ile Nuran arasında git gel şeklinde yaşanan bu aşk ilişkisi Nuran'ı yorar ve Nuran Bektaşî şeyhi olan babasının da yardımıyla gönül aydınlığına kavuşur. Batı'dan aldığı eğitimle Türk müziğini yeniden değerlendirir ve Türk operasının kurulmasında rol oynar.

4.3.3. Ciğerdelen

Şöhreti yazarı aşan bir roman olan Ciğerdelen müellifinin de en sevdiği romanıdır. Safiye Erol bu eseri kaleme alırken zayıflamış, iki kez bayılmış ve eserini bitirdikten sonra da bir süre hasta yatmıştır. Eser edebiyat camiasında çok beğenilmiş, hakkında pek çok değerlendirmede bulunulmuştur. Bütün edebiyat üstatlarından takdir alan herkes tarafından beğenilerek okunan Ciğerdelen romanından Ahmet Kabaklı da övgüyle bahseder. Kabaklı romanın tarihi-tasavvufi derin temalar taşıdığını ve sanat değerinin yüksek olduğunu vurgular. Bu romanın yazarın hayatı ve düşüncelerinden izler taşıdığına dikkat çeken Kabaklı, Ciğerdelen'in destanlı bir tarih sevgisi ve dini- tasavvufi duyguları kaynaştıran bir roman olduğunu ifade eder (Yardım, 2010: 58-66).

Roman içinde bulunulan zamanda yaşanan bir olay ve geçmişte cereyan eden birbirine bağlı iki olaydan oluşur. Aktüel zamanın olaylarını eserin başkarakterlerinden Turhan Tuna anlatır; geçmiş zamandaki olaylar ise eserin diğer kahramanı Cangüzel tarafından “Sarı Sipahiler”, “Yedi Peçeli” ve “Ciğerdelen” başlıkları ile verilir. Mimar olan Turhan Tuna Almanya'daki eğitimini tamamladıktan sonra vatanına hizmet etmek için yurda döner. Bir davet esnasında tanıştığı Canzi'ye âşık olur, aralarında bir arkadaşlık başlar ve samimiyet ilerler. Turhan ile Canzi bir sohbet sırasında akraba olduklarını, aynı ailenin farklı kollarından geldiklerini öğrenirler. Bir süre sonra Turhan ile Canzi'nin aşkı Turhan'ın ihtirasları, dengesiz ve ölçsüz davranışları yüzünden zedelenir. Cangüzel, Turhan'a bir ders vermek ve onu eğitmek amacıyla çeşitli hikâyeler kaleme alır. Canzi'nin Turhan için yazdığı bu hikâyeler, her ikisinin de akrabası olan Sarı Sipahileri ve onların 17. Yüzyılda Ciğerdelen kalesi sınırlarında yaşadığı olayları içine alır. Romanda bahsedilen Sarı Sipahiler Osmanlı'nın Avrupa içlerine ilerlediği ve başarısızlıkla sonuçlanan Viyana seferinin gerçekleştiği zamanda yaşamaktadır.

Silahtar tarihinden alınan ve Ciğerdelen Efsanesi'nde adı geçen, hem bölümlerden birine hem de romana ismini veren Ciğerdelen kalesi ise 17. Yüzyılda Osmanlı'nın Rumeli'deki son kalelerindenidir. Hikâyelerde sadece aşka değinilmez, Sarı Sipahiler'in Ciğerdelen kalesinin yakınlarında geçen maceraları, savaşlar ve bu kale için yapılan kahramanlıklar da anlatılır. Turhan bu hikâyelerle verilmek istenen dersi anlar, hislerini ve ihtiraslarını kontrol edip atalarından aldığı fetih ruhuyla vatanına hizmet için çeşitli projeler hazırlar. Romanın sonunda Turhan ve Canzi evlenir.

4.3.4. Dineyri Papazı

Yazarın son romanı olan Dineyri Papazı, Safiye Erol'un Ken'an Rifâî'yle tanıştıktan sonra yazdığı bir eserdir. Bu sebeple Dineyri Papazı diğer romanlara oranla tasavvufu içinde daha çok ve daha derin barındırır. Otobiyografik özellikler taşıyan eser; 1955 yılında Tercüman gazetesinde tefrika edilir, kitap haline gelmek için elli bir yıl bekler.

Romanda anlatılan olaylar 1930'lu yılların sonu ile 1940'lı yılların başıdır. Eserde tıp okuyan, kimsesiz, yoksul ve toy bir genç kız olan Gülbün'ün Ayhan isimli yaşlı ve evli bir iş adamına saf bir aşkla bağlanması anlatılır. Gülbün'ün saf, temiz duygularına karşı Ayhan bu aşkı hak etmeyen vefasız biridir. Ayhan, Gülbün'ün duyguları ile oynamakta onunla alay etmektedir. Ayhan'ın yaşattığı bu acılar neticesinde Gülbün birçok kez ölümle karşılaşır, bu acılarla hayata küser, sonrasında kendini toparlayarak yeniden hayata döner. Gülbün'ün toparlanmasına ve çektiği acıları unutup olgunlaşmasına bir dost meclisinde tanıştığı Nakşi şeyhi Tayyar Birkul vesile olur. Ayhan'ı unutup yeni bir hayata başlayan Gülbün önce yarıda bıraktığı eğitimini tamamlar sonrasında meslektaşısı Ercüment'le evlenir. Balayı için Edirne'ye giden çift Selimiye Cami'yi ziyaret eder. Buradaki atmosfer onlara huzur verir ve asıl görevlerinin vatana hizmet etmek olduğunu anlarlar. Yazarın diğer romanlarında olduğu gibi burada da aşk önce kişiyi hırpalır sonra onu olgunlaştırır. Aşkın ve tasavvufun yanında romanda dönemin İstanbul'u, yaşayış biçimleri, azınlıkların dili ve kültür unsuru da başarıyla yansıtılır (Yardım, 2010: 96-98).

4.3.5. Leylak Mevsimi

Yazı hayatının ilk yıllarında *Milli Mecmua*'da “Dilara” adıyla yayımlanan hikâyeler Safiye Erol'un doğumunun yüzüncü yılı dolayısıyla Kubbealtı Akademi Mecmuası tarafından derlenir. Halil Açıkgoz tarafından hazırlanan bu hikâyeler, Safiye Erol'un sanat hayatına ait ilk örnekler olması, sanatında kaydettiği gelişmeyi göstermesi ve bu yazılarla ilk yıllardaki üslubunun öğrenilmesi açısından önemlidir. Eser “Metruk Yalıda Garip Bir Gece”, “Aleksandra Filipovna”, “İlk Efendim Pomak Ali Efendi”, “Laz Sıtkı'nın Florya'da Hovardallığı”, “Leylak Mevsimi”, “Dört Kişi” ve “Gel Seninle Dertleşelim” başlıklarını taşıyan toplam yedi öyküden oluşmaktadır. “İlk Efendim Pomak Ali Efendi” ve “Laz Sıtkı'nın Florya'da Hovardallığı”, Keşan ağzından örneklerle ironi ve mizah içeren ögeler barındırır. Bu hikâyelerdeki karakterler yazarın da mensup olduğu Rumeli kültüründen izler taşır, diğer hikâyeler biraz ağır bir dille yazılmış ve daha çok o devrin okuyucusuna hitap edebilecek romantik örneklerdir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAFİYE EROL'UN ESERLERİNDE HALK EDEBİYATI UNSURLARI

Çalışmada incelenen eserlerde halk edebiyatı; anonim halk edebiyatı (manzum ürünler, mensur ürünler ve kalıp sözler), âşık edebiyatı, tekke/ tasavvuf edebiyatı ve seyirlik oyunlar başlıkları kapsamında incelenmiştir.

5.1. Anonim Halk Edebiyatı

Anonim halk edebiyatı; ilk söyleyicilerinin unutulup ağızdan ağıza kulaktan kulağa aktarılaraq halka mal olmuş edebiyat ürünlerinin adıdır. Müzikle iç içe gelişimini devam ettiren Anonim halk edebiyatının en önemli özelliği sözlü oluşudur (Köprülü, 1981: 12). Anonim ürünler genellikle halk arasında yaygın olduğu için yabancı etkilerden uzaktır fakat bu ürünlerin dilden dile geçerken değişikliğe uğradığı bölgelere göre özellikler kazandığı görülmüştür (Artun, 2004:43).

Anonim halk edebiyatı yaratıcılarının zamanla unutulduğu fakat sözlü kültürde anlatılıp okunup söylenmeye devam edilen geleneksel edebi ürünleri karşılar. Anonim halk edebiyatı manzum, mensur ve manzum-mensur karışık ürünler başlıkları altında incelenir (Çobanoğlu, 2009: 77).

Bu çalışmada anonim eserler manzum ve mensur ürünler şeklinde sınıflandırılmıştır:

5.1.1. Manzum Ürünler

5.1.1.1. Bilmece

Bilmece, insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı olayları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik türünden soyut kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde verip istenen cevabı yakın-uzak münasebetler veya çağrışımlarla buldurmayı hedefleyen kalıplaşmış sözlerdir. Arapça gizli ve güç anlaşılan söz manasına gelen muammada Esmâ'ül Hüsna veya özel isimler sorulurken (Elçin, 2004: 605-617) lugaz ise özel ad dışında bir şeyin özelliklerinin söylendiği ve dinleyiciye bunun ne olduğunun sorulduğu, aruzun çoğunlukla fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılan bir tür manzum bilmecedir. Lugazı bilmecelerden ayıran en önemli özellik, lugazın yazarının imzasını taşımasıdır (Güneş, 2015: 528).

Çalışmada bilmece ile ilgili tespit edilen unsurlar aşağıda verilmiştir. İncelenen eserlerde hayatta karşılaşılan türlü zorlukların, içinden çıkılmaz hallerin veya kişilerle ilgili durumların karmaşık, çözülmesi gereken şeyler olduğunu ifade etmek için “bilmece”, “lugaz” ve “muamma” kelimelerinden yararlanıldığı görülmüştür. Bulunan unsurlar şu şekildedir:

*Sinan Ağa denilen öldürücü **bilmecenin** anahtarını, anası Cangüzel'de aramak lazımdı. (C: 194)*

*O sima, masal kahramanlarına “ya devlet başa, ya kuzgun leşe” dedirten **lugaz** gibidir. (DP: 51)*

*Yahut da bu **bilmecelere** başka göz, başka bakış, başka seçiş isterdi. (DP: 58)*

*İnsanın kendi kendine en derin sondayı saplaması gerekirdi ki doğumun, aşkın, ölümün birbirine kancalanmış, tek şifre haline gelmiş **lugazına** el atsın. (DP: 58)*

Gülbün tuhaf tedailere kayarak, çok küçükken babasından duyduğu bir tekerlemeyi hatırlar:

“Şu karşıda bir ağaç var dalsız budaksız, ağaca bir kuş konmuş kolsuz kanatsız, ben o kuşu vurdum topsuz tüfeksiz, ben o kuşu yedim dilsiz damaksız.”
(DP:107)¹

*İleride azap ve ıstırap yılları birbirinden kara ve kanlı yuvarlanıp tazelendikçe Gülbün de **bilmece** çözmesini öğrenecekti.* (DP: 133)

*Ebu-l hevl çözülmesi lazım gelen bir **muamma** söyler. İnsana ya git der, öl demektir; ya gel der, yine öl demektir. O halde **bilmece**nin mutlaka bir üçüncü hali bulunmak gerek, öyle bir hal sureti ki Ademoğlunu ne Sfenksle beraberliğe ne de ondan ayrı düşmeye sevk etsin. Ödip vaktiyle bu **lugazler lugazını** çözmüş, kan yutucu ifritin yüzüne karşı “İnsan” diye feryat etmişti.* (DP: 186)

*İçinden çıkılmaz bir **bilmece** gibi görünen macera (...)* (DP: 255)

*Nasıl oldu da Dineyri **bilmece**sinin Feyzi Hoca çözdü.* (DP: 290)

*Öldürücü bir **bilmece**. Ne atabildim ne tutabildim, ancak hassasını değiştirdim, yaşatıcı bir **bilmece** haline getirdim ve böylece alıkoydum.* (DP: 309)

*Nihayet **bilmece**yi halleder gibi oldu.* (ÜF: 208)

5.1.1.2. Mâni

Mâniler genellikle yedi heceli, üçüncü dizesi serbest, diğerleri kedi arasında uyaklı olan halk şiiri nazım şeklidir. Genellikle söyleyicileri kadınlardır fakat erkeklerin de mâni söylediği görülmüştür (Alptekin ve Sakaoğlu, 2007: 14-15). Hayatla ilgili her şeyi bilhassa aşk, gurbet, kıskançlık, hasret, kırgınlık, doğa gibi konuları işleyen mânilerde ilk iki dize bir bakıma duygu, düşünce ve hayalin girişini oluşturur. Dinleyicinin veya okuyucunun dikkatini ve ilgisini çekmeye yarayan bu iki mısradan sonra üçüncü ve özellikle dördüncü mısra asıl konuyu, mesajı vermeye

¹ Dineyri Papazı adlı eserde kahramanın tekerleme diyerek bir bilmece söylediği görülmüştür. Bu örnek, tür olarak bilmece içinde değerlendirildiği için ilgili örnek bu başlıkta verilmiştir.

çalışır; nadir olarak dört mısra bütün duygu, düşünce ve hayali anlattığı görülür (Elçin, 2004: 281).

Çalışmada mânî ile ilgili olarak hem mânî örnekleri tespit edilmiş hem de “mânî söylemek”, “mânî okumak” ifadelerinin kullanıldığı görülmüştür. Mânî ile ilgili tespit edilen ögeler şunlardır:

*(...) Advîye Molla ile karşılıklı **mânîler söyler** (...) (C: 71)*

*Akif Kaptan sofada bir **mânî** tutturmuştu. Onun adeti bu, meramını çok defa **mânîlerle** anlatırdı. Kadınlar kendi bahislerine derin daldıklarından pek kulak veremediler, geldi oda kapısında davul çalarak okumağa başladı.*

Adam aman babalık

Babalık yar babalık

Kadıköy vapurları

İskarça kalabalık

Karıcığım lafa dalmış

Yandı tavada balık. (DP: 92-93)

*Bu taze ve serin yuvada Akif Kaptan kendi kendine **mânî okumaya** başladı.*

Adam aman çifteli

Çifteli yar çifteli

Kalamış'ın rakısı

Hem sakar hem çifteli

Akif Kaptan ne halt etsin

Zinciri tek! Çift deli! (DP: 2880-281)

“Anlatın. Ama **mâniyi okumayı** unutmayın... Kalamış'ın rakısı... hem sakar hem çifteli!” (DP: 282)

*Buruşuk deriyi guya düzgüne bulayan kocakarı, yani gelin hanım, henüz yirmi altı yaşında, lafın altında kalacak göz yok onda, almış kahve tepsisini, düm tek de düm tek, başlarmış oda bir **mâniye**:*

Seni gidi pamina pamina

Benziyorsun maymuna maymuna

Sen davul çal ben zurna

Olduk rezil maskara. (DP: 293)

*Hep istermiş onu oğsunlar, ayaklarını sıksınlar, **mâni okuyup** masal söylesinler. (DP: 295)*

5.1.1.3. Ninni

“Ninniler, annelerin süt emen çocuklarını uyutmak için ezgi ile söyledikleri manzum veya mensur sözlerdir. Batı Türkçesi'nde bu kelimeye bağlı olarak «nenni çalmak: ninni söylemek» ve «uyku getirmek» deyimleri doğmuştur (Elçin, 2004: 271). Ninniler başta anne olmak üzere çocuğu büyüten nine, anneanne, babaanne, abla veya yenge tarafından söylenir (Çobanoğlu, 2009: 118). Anne ile bebek arasında güçlü bir bağ kuran ninni; çocuğun uyumasını, vakit geçirmesini sağlarken aynı zamanda annenin istek ve sıkıntılarını da dile getirir (Duymaz ve Şahin, 2020: 238).

Ninni ile ilgili olarak incelenen eserlerde “ninni”, “ninni okumak”, “ninni çağırmak” “ninni söylemek” ibarelerine yer verilmiş, herhangi bir ninni örneği tespit edilmemiştir. Ninni ile ilgili bulunan örnekler şunlardır:

*Cangüzel'i beşik sallar, pes sesle **ninniler okur** buldu. (C: 129)*

*Sıcak kanını, tatlı sütünü harcadı, **ninni çağırdı** sıla türküstü çağırdı. (DP: 233)*

*Ölümü ve sırrı derttop edip kucaklamalı, bu iki başlı ejderha bebeğin yükünü çekmeli, sütünü emzirmeli, **ninnisini çağırmalı** (...) (DP: 257)*

*Gizli köşelerde bucaklarda şıkırdayan suların orkestrası pesten bir **ninni** söylüyor. (KR: 68)*

*Parmakları gayriihtiyari bir şeyler çalıyordu. Bu nazlı, tatlı, biraz da hüznü bir **ninni**di. (ÜF: 157)*

5.1.1.4. Tekerleme

Tekerleme; baş uyaklar veya uyaklarla elde edilen ses oyunları ve çağrışımlarla birbirine bağlanan belli bir şiir düzenine uydurulmuş, birbirini tutmayan birtakım hayallerle düşüncelerin sıralanmasından meydana gelmiş edebi bir türdür (Boratav, 1969: 145). Masal, hikâye, bilmece ve halk tiyatrosu gibi bazı türler içinde veya müstakil olarak ortaya çıkan tekerlemeler; masalcı, meddah, karagözcü, hoşsohbet insanlar tarafından maksatlarını anlatmaya başlarken dinleyicilerle seyircilerin dikkatini çekmek için kullanılır (Elçin; 2004 :589).

Daha çok oyun oynama ve masal anlatma sırasında ortaya çıkan tekerlemeler çocuklar tarafından kendi kendine öğrenilir. Masalların başında, ortasında ve sonunda gördüğümüz tekerlemelerden başta söylenen “Bir varmış bir yokmuş” ifadesi dinleyiciye masalın gerçek olmadığını hatırlatmak; ortada söylenen “Az gitmiş uz gitmiş” ifadesi uzun zamanı kısaca ifade etmek; sonunda söylenen “Onlar emiş muradına biz çıkalım kerevetine” gibi ifadeler de dua etmek için kullanılır (Alptekin ve Sakaoğlu, 2007: 28)

Çalışmada tekerleme unsuruna ilişkin olarak hem örneklerin hem de bizzat ilgili halk edebiyatı teriminin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tekerlemelerin bir masal veya oyun içinde değil kişilerin hallerini ifade etmek için kullanıldığı görülmüştür. Tekerleme ile ilgili tespit edilen unsurlar şunlardır:

*“**Evvel zaman içinde kalbur saman içinde**” sözleriyle başlanabilecek bütün o masallar veya hakikatler -farkı ne ki, değil mi geçmiş- aşk ve güzellik, esrar, macera, kahramanlık doludur. (C: 11)*

*Az gittin, uz gittin; dere tepe düz gittin. Hele bir dur da arkana bak, çekinme itiraf et: **Bir çuvaldız boyu yol gitmişsin.** (C: 42)*

*Kendi kendimle pazarlığa girişmeye, hakikatin “Bu işte ölüm var.” Diyen nurlu şulesine köhne **tekerlemeler** siper etmeye uğraşıyordum. (C: 43)*

*Kapı dibinde tutturmuş olduğum **tekerlemeyi**, bana ferahlık verdiği için, dilime doladım: **Az gittim, uz gittim; dere tepe düz gittim, döndüm baktım çuvaldız boyu yol gitmişim!** Sahi mi? (C: 44)*

*(...) sonunda her zaman diline dolandığı bir **tekerleme** ile lafı bağlardı. (C: 125)*

*Gülbün senin evin benim evim **tekerlemeleriyle** bir sürü karışık söz söylüyor. (DP: 74)*

***Az gitti uz gitti.** Küçük bir sinek oldu örümceğe kanını emdirdi (...) (DP: 241)*

*Kısacası Gülbün **az gitti, uz gitti**, kendi kendini tüketti. (DP: 241)*

5.1.1.5. Türkü

Boratav (1969: 163) türküyü sözlü gelenekte oluşan, gelişen, zamanda ve mekânda, içeriğinde olsun, biçiminde olsun değişikliklere (zenginleşmelere, bozulmalara, kırılmalara) uğrayabilen ve her zaman bir ezgiyle söylenen çoğu anonim şiirlerdir şeklinde tanımlar. Eflatun Cem Güney ‘e göre türküler; halkın ortaklaşa yarattığı sözlü ürünlerdir (Güney, 1971: 235).

“Halk edebiyatının en çok sevilen dallarından birisi olan türkü; Türk kelimesinin sonuna nispet î’sinin eklenmesiyle başlangıçta türkî şeklini almış, daha sonra ise türkü şekline dönüşmüştür. Fuad Köprülü bu düşünceden hareketle türküyü, ‘Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkıları’ şeklinde tanımlar” (Aktaran: Sakaoğlu ve Alptekin, 2007: 38). Türkülere Doğu ve Kuzey Türkleri aynı kökten gelen «yır» veya «cır» adını verirken Batı Türkleri, Türk kelimesinden doğan ve

Türkler'e mahsus ezgi (melodi) manasına gelen «türkü»yü kullanıp bu kelimedenden icad etmek manasına gelen «türkü yakmak» deyimini türetmiştir (Elçin, 2004: 195). Türkülerde aşk, seveda, gurbet, ayrılık, ölüm gibi bireysel konular ve savaş, yangın, sel gibi toplumsal konular işlenmiştir. Halk arasında yaşanan bir olay da türkü yakılmasına sebep olabilir (Çobanoğlu, 2009: 107).

İncelenen eserlerin kültürümüzün mihenk taşlarından biri olan türkü açısından oldukça zengin olduğu görülmüştür. Eserlerde “türkü”, “türkü okumak”, “türkü çığırmak”, “türkü söylemek”, “halk türküsü”, “memleket havaları”, “oyun havaları” gibi ifadeler sıkça kullanılmış; bunun yanında birçok türkü örneği de tespit edilmiştir. “Sarı yıldız” türküsünün ise hem metni verilmiş hem de yazılış hikâyesi anlatılmıştır. Dineyri Papazı adlı eserde “Rumca türküler” ifadesi geçmiş, bu eserde bir de Hint dilinden bir türkü örneğine yer verilmiştir. Çalışmada türkü ile ilgili tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

*Milletimin hoş tuttuğu, **türkülerle** kutladığı tabiat kardeşlerim... (C: 12)*

*Halk türküsünün dediği gibi: “**Senin hatrın için herkese paşam dedim.**” (C: 30)*

*Poker oynadık, **türkü söyledik**; istediğimiz gibi kurtları dökemedik. (C: 52)*

*Susturamadık, mahmur sesiyle bir **türkü** tutturdu:*

Nişana bak nişana

Bak şu metin Keşan’a

Şu Keşan’ın kızları

Bir seksenlik nişana

Şu Keşan’ın dulları

Bir top Hama kumaşına. (C: 52)

*Şimdi küçük kubbe kahkahalarla, serhat **türküleriyle** birbirini sabunlayan, ovan cariyelerin şen çığıklarıyla inliyordu. (C: 88)*

*Haydi kızlar, **Murat Reis türküsünü bir ağızdan söyleyin!** diye seslenmişti. Mekikler gidip gelir, çıkırıklar döner, taraklar inip binerken yirmi körpe ses bülbüller gibi şakımaya koyuldu.*

Kuru karanfildir bizim yükümüz

Değme bezirganda yoktur dengimiz

Engeller ölse de kalsak ikimiz

Senin gemin geçti derler Murat Reis

Aldı deryayı dolandı sılayı kaptan reis

Murat Reis'in gemisi çamdır dayanmaz

Tayfaları gaflet almış billah uyanmaz

Venedik kafirine kalbim inanmaz

Senin gemin geçti derler Murat Reis

Aldı deryayı dolandı sılayı kaptan reis.

*Cangüzel, **türküyü** aynı tezgâh odasında birkaç defa dinlemişti. (C: 90)*

*Bu kadınlar Muhammediye diye bir kitap okurlar, bazı **türkü söylerler** (...) (C: 91)*

*Gazalleri, **türküleri**, çeşit çeşit havalarıyla insanları avuttu. (C: 111)*

*Bazen küçük Sinan Bey'in iki bölüm aşırı yerde cariyesi Gülnar'la halvet olduğu odadan kahkahalar, **türküler** duyulur. (C: 123)*

*Cariyesiyle uzun uzun halvet olur, cilveleşir; gülüşleri, **türkü çığırtıları** konağı tutardı. (C: 126)*

*Ölmez **türkülerimde** Türk dilini tükettim. (C: 133)*

*Evin içinde sabah karanlığında gece karanlığına kadar işi peşinde oraya buraya seğırttikçe dudaklarından **türküler** dökülüyor. (C: 142)*

*Hafız babasından bu ulu sultanın amansız gücünü nice defalar dinlemiş, kasidesini ezbere bir öğüşle coşkun **türküler**, destanlarda okuyup söylemişti. (C: 143)*

*Aylak kaldıkça işi gücü **yanık türküler**, gazeller okuyarak ceviz ağaçlarının altında dalgın gezinmek (...) (C: 160)*

(...) yahut yavrusunu kucağına alır, sallayıp hoplatarak yapmacık bir şenlikle oyun havası okur, raksederdi.

Haydi haydi

Taktakları kaydi

Lahuri kuşağı, lahuri kuşağı

Sağ yana, sol yana kaydi (C: 176).

Halk türküsü der ki: Ağlamaktan soldu gözüm karası. (C: 220)

*Ey zihnimde füsunkar alemler çınlatan halk **türküsü**.. Yoksa seni Ali Şah Bey mi okumuştun?..*

Sabah namazında geçtim koruyu

Değme paşalara beylere çalmam boruyu

Söyleyin gelsin telli doruyu

Bize mesken oldu Urum illeri

Arpalıktır bize, Kafadar, Tervi köyleri.

İstanbul'dan çıktı katlime ferman

Aradım bulmadım derdime derman

Dövüşe dövüşe eceldi seyran

Bize mesken oldu... (C: 228)

Celile'nin genç kız arkadaşları, her biri elinde birer tefle mermer şadırvanın etrafında sıra oyunu dönerlermiş, çengillerle bir ağızdan okurlarmış:

Dolani dolani yolun olayım,

Pazarda satılmış kulun olayım. (C: 242)

Komşu bahçedeki çocuklar bayram oyunlarını sunarken Kerem'in "**Bayram olsa kına yaksam destime**" diyen **türkü**sü gözüme ilişti:

Bayram olsa kına yaksam destime

Selam versem yaranıma dostuma

Hasta olsam Aslı gelmez üstüme

Garip garip ölüşüme ne dersin... (C: 245)

Memleket **türküleri okuduk**, Keşan karşılamaları, Gelibolu süzmeleri oynadık. Davul zurna ile pehlivan, **gelin havaları** çaldırdık. (C: 252)

Evine kapanıp kucagında saz, başı arkaya devrili, saatlerce **türküler okudu**, kendini unutmaya çalıştı. (C: 256)

Size yeni esinti, yeni **türküler**, cümbüş dernek getirdik. (C: 258)

(...) deniz, İhsaniye sahillerine uzun bir saadet **türkü**sünün hiç tükenmek istemeyen mutlu nakaratını döküyordu. (DP: 11)

Vecitli ilahilere coşkun destanlara, hoppa **türkülere**, kan ağlatan mersiyelelere sahiptir. (DP: 12)

Rica ederim Kaptan son **türkü**yü bir daha söyler misiniz? (...)

"Sana derler evler yıkan / beller bükten / kervan kıran / yıldız yıldız hey!"
(DP: 33)

(...) asabi bir telaşla Akif'e döndü:

-Kuzum nedir bu "**Kervan kıran**"? Ne demek? Bir yıldızın adı mı?

-Yıldızdır, Gülbün Hanım. Zühre Yıldızı.

Genç kız balkona fırlamış, yüzünü göğe kaldırmıştı. Ardi sıra yürüyen Akif de gecenin enginini araştırdı.

-Yoo... dedi, şimdi görünmez, o sabaha karşı doğar. Hem iri hem allı morlu yanar. (...)

-Ama niçin, niçin kervan kıran demişler? Uğursuz mu bu yıldız?

Akif Kaptan da Gülbün'ün telkini ile acaip bir cezbeyle sürükleniyordu. Baktığı yeri görmeden karanlıklara gözünü dikerek anlattı.

- Derler ki: Zühre zaten şafak sökmeye yakın doğduğu için tehlikeli imiş. Yolcu yolunda gerek diyen tez canlı bir kervan, etrafın nurlandığını görünce güneştir sanmış yürüyüvermiş. Halbuki dağ geçidinde eşkıya beklermiş.

Yeni güne kavuşmadan, menzile erişmeden hepsi kırılmış. Tek bir can kurtulmuş. Bu **türküyü okumuş**. Okumasaymış çıldıracakmış. Şahidi olduğu kanlı kavgayı gözünden silemediği için kendi kendini paralayacakmış. Destan düzmüş azad olmak için. (DP: 34)

Akif, tahta küpeşteye hafif dümtükler kakarak öğretiyordu “**Sana derler / evler yıkan / beller bükten / kervan kıran...**” (...) Guya **türkü** ona eski çok eski... Keşfedilmeyecek kadar gerilerde kalmış bir macerayı hatırlatıyordu. (DP: 35)

...Fakat oğlum, hani bir **türkü** var, **giden gelmiyor, acep nedendir**. (DP: 54)

Kız henüz üç yaşlarındaydı, duvarın karşısına geçmiş, babasının parmak şıkırdatarak okuduğu bir **türkünün** “**Şekerli misin vay vay...**” nağmelerine ayak uydurmuş, duvardaki gölgesiyle karşılama oynuyordu. (DP: 77)

(...) Tenlerinden sular sızarak, sandalların baş üstünden bacakları sallandırıp avaz avaz **türküler** söyleyerek Havai yerlileri gibi saatlerce deniz üstünde cümbüş ettikleri! (DP: 128)

Genç kız yavaşça inledi, için için Akif Kaptan'ın bir **türkü**sünü okumaya başladı: “**Gördüğüm rüyayı sorsam kimse tabir eyleyemez.**” (DP: 129)

Onu doğup büyüdüğü sulak ve serin yurdundan bu yalın lavlı dünya göbeğine efsunlu **türkülerle** çekip getirmiş olan sihirbaz şimdilik yanibaşındaydı. (DP: 129)

Bülbül okusa okusa ancak kendi teranesini, çatlayıncaya kadar kendi **türkü**sünü okur, (...) (DP: 144)

Son zamanlarda evde her gün okunan “**turna da turna, sesi gelir, kanadı burma**” **türküsunü** tutturmuştu. (DP: 158)

Daha sonra **turna türküsunü** ahlarla oflarla karışık **okuduğu** duyuldu. (DP: 159)

(...) Akif Kaptan’ın **türküsunü** seçmeye çalıştı.

“**Ah bunu yazan yanlış yazmış, uyku seriyle, Gönder beyim ben yazayım, kendi elimle.**” (DP: 159- 160)

Gülbün’ün şakadan saklandığını sanan Müyesser darbukayı yakalamış hem alıyor, hem söylüyordu:

“**Yumurtanın sarısı / yere düştü yarısı / Müyesser’in kuzusu / kaçtı gece yarısı...**” (DP: 160)

(...) **türkü** söyleyerek mutfağa yollanırken kapı tekrar çalındı. (DP: 183)

Türküler çağırıp oyun adımlarıyla sekerek o çılgın güzelliğin içinden yürüdü. (DP: 199)

Müyesser’in gramofondan çaldığı **turnalar türküsu** bir yerinde ateş alarak gazele aşar, canın bedenden ayrılışını kimsenin gözle göremeyeceğini gerçi tasdik eder amma yine de der ki:

İşte ben gördüm gözümle, kendi canımdır giden. (DP: 206)

Gülbün’ün sesi doktor Bülent’e artık bir koro sesi, mucize kuvvetiyle avlanarak zaman ve mekân çemberi içine getirilmiş ölmezler **türküsu** gibi aksetmeye başlamıştı. (DP: 227)

(...) ninni çağırdı **sıla türküsu** çağırdı. (DP: 233)

Pekâlâ Kurbağalı’da kalabilir, **kervan kıran türküsunü** ilk dinlediği balkon küpeştesine tekrar yaslanabilir (...) (DP: 255)

Kır minesi mavinin, ebegümece eflatunun **türküsunü** okur (...) (DP: 260)

Bu defa Akif Kaptan’ın başka bir **türküsunü** diline dolamıştır: “**Gördüğüm rüyayı sorsam kimse tabir eylemez**” (DP: 262)

*Dimo cep mızıkası çaldı. Fili ile beraber **Rumca türküler** söyledi, Akif Kaptan'a cemile olsun diye Türkçe tango okudu. Uzun heceleri kısa, kısımları uzun şivelandiriyordu ve metin Türkçeye ancak eni konu uzaktan akrabalık iddia edebilirdi ama sen dostluğa bak! Onlar sustu, Akif Kaptan **Kalamış türküsünü** tutturdu. (DP: 279)*

*Fili ezberlemişti bile “İstanbul’u sevmese gönül aşkı ne anlar?” diye hafiften beraber okuyor, gazel meyanı gelince iki nişanlı kendilerinde buna çıkışacak ehliyet göremeyip susuyorlar, nakarat sırasında “**Bir tatlı huzur almaya geldik Kalamış’tan**” mısraına girişiyorlar ve Dimo cep mızıkasıyla Akif’e refakat ediyordu. (DP: 280)*

*Tahta perdenin dibine gelip bağırarak **türkü** söylemiş:*

Yarım okka düzgün aldım elliye

Eve geldim sürdüm buruşuk deriye

Ah ne yaman yazık oldu delikanlıya

***Sarılmış yatıyor kocakarıya.** (DP: 292)*

*Akif Pehlivanoğlu bağlamasıyla sabahiden şarkılar okuyor, Çiçekçi dimo ile Matmazel Fili cep mızıkasına uyarak **Rumca türküler** söylüyor. (DP: 308)*

*Aşağı sette Akif Kaptan bağlamasından tutam tutam nağmeler koparıyor. Tuhaf amma Feyzi Hoca’nın zevki böyle hükmetmiş işte, Akif’e uymuş **türkü** söylüyor hazret. (DP: 309)*

Yine mi turnaları okuyorlar? Ah bu turnalar ...

Bunu yazan yanlış yazmış uyku serile

***Gönder beyim ben yazayım kendi elimle.** (DP: 310)*

Talat Bağcı oturduğu yerden Çamlıca manzarasını seyrederken orta parmağının boğmuk kemiğiyle pencere içini dövüyor ve bu ahenkli dümtteklerin veznine uyarak kendi kendine söyleniyordu:

***“İşte geldik gidiyoruz, şen olasin Halep şehri!”** (DP: 312)*

*Şadıman bana Rada- Krişna **türküleri** okurdu, bir mısraı ezberimde:*

Tu bi amar premer guru

“Sensin benim aşkta rehberim” demektir. (DP: 314)

*(...) resmi elinden bırakmayarak yabancı dilden bir **türkü** söylemeye başladı.*
(DP: 316)

Terennüm bittikten sonra heyecandan çenesi titreyerek Talat bey’e sordu.

*-Bu **türkü** ne dilden efendim?*

-Bengali! Bengali Rada-Krişna şarkılardan biri.

-Manası nedir?

Talat Bey ayak üzeri tercüme etmişti:

Pembe...Leylak...Erguvan... nur salıyor bu seher

Nazlı titrek parlıyor şebnemler çimenlikte

Küme küme zerrinler, kıvırcık menekşeler

O kadar kokulu ki ıtır yağı bulanmış

Guya bahçelere

Çileyerek can veren bülbülün türküsünden

Yuvarlanmış son dalgacık tomurcuklu güllere

Aşk narası koparıp çatlamış hep goncalar

Bu cennette dolaşır baş başahem sevişir

Erkek tavus, dişi tavus. (DP: 317)

*Bir **türkü okudu**, değil. Bir daha, değil! Beş daha, değil (DP: 317)!*

Orhan dedi ki:

*-İşte Bîmen Efendi böyle söyler! Ve eski bir **türkü okudu**:*

İşte Nevres böyle söyler

İşte Münir böyle söyler. (KR: 53)

Top top olmuş menekşesi

Burcu burcu kokan dağlar! (KR: 67)

Orhan'ın dizinde kendi sazı... Bu sazın ismi Leyla'dır. Yola çıkarken Nimet Hanım Orhan'a sıkı sıkı tembih etti "Leyla'yı sakın unutma!" dedi. Orhan Uludağ'a tapıyor.

Ak perçinli koca efe yan yıkılmış oturur.

Geniş bağrın haznesinde ne dikenler yatırır? (...)

–Tamamla Orhan! Uludağ'ın dileği neymiş anlayalım. Orhan sazını kucaklıyor. Birkaç el geziniyor:

Der ki yaydın eteğimi Türk oğluna yurt konak

İncittirmem bu toprağı komam yabancı ayak

Buram buram dolanındı ak kara dumanlar. (KR: 68)

Hala bugün bile, köyde, bu anlattığımız hadiselerle şahit olanlar vardır ki o şarkıya "Nesrin 'in türküsü" derler. (KR: 128)

(...) Senin o güzel gözlerin için lâyemut **türkülerden** mürekkep bir şiir ordusu seferber ettim. (KR: 197)

*Mandolin çalmak, **türkü** çağırmak? Hey gidi günler! (KR: 224)*

Bu yeni hayat, kaybolmuş bir cennetin bütün yıldızlarıyla, çiçekleriyle, **türküleriyle**, tekrardan ağır ağır belirmesi gibi bir şey oldu. (KR: 252)

*Bugün gibi hatırımda, plak bir **halk türküsüydü**:*

İki turnam gelir allı karalı,

Birisini şahin vurmuş biri de yaralı. (LM: 90)

Ben hep o **türküyü** mırıldanarak yürüyordum: "**Birisini şahin vurmuş, biri de yaralı...**" (LM: 91)

Meşhur **halk türküsünün** dediği gibi "**Ben pahami bilirken bir pula sattı beni.**" (ÜF: 22)

***Türkü**, oyun, pandomim hepsi bir arada. (ÜF: 62)*

*Bir takım hüznünlü **halk türküleri** söylemeye başladı.*

Kısa bir taksimden sonra Sermet okudu:

Yeşil kurbağalar öter göllerde

(...)

Kanadım kırıldı kaldım çöllerde

(...)

***Ya ben ağlamayayım, kimler ağlasın?** (ÜF: 113)*

*Yooo!... Bu böyle olmaz. **Eğin havası** size yaramadı. (ÜF: 114)*

*Şimdi atmosfer tamamiyle değişmişti. Sermet **keriz havaları** çalıyordu. (ÜF: 114)*

*Sermet yeniden bir **oynak hava** çaldı. “**Yolda buldum bir şişe**” diye girişen bu şarkının bir yerinde karısına bakarak diyordu ki:*

Aramızdan geçti de bir yar

Kara biberim nasıl edelim

Bu da senin kaderin benim tecellim

Darılmaca yok...

Müzeyyen kahkahalı bir nisbetle cevap veriyordu:

“Sana karı, bana koca çok. (ÜF: 114- 115)

***“İçtim suyunu şu coşkun derenin, kokladım gülünü yedi verenin...”** şarkısını söyledi. Meyanına birçok yallahlar karışan bu **türkü** ile Müzeyyen demek istiyordu ki, sen benim üzerime yar sevdin; ama ben daha evvel senden doya doya hevesimi almıştım. (ÜF: 115)*

*Bahçedeki mutfaktan aşçı Hüseyin Ağa’nın gür sesi geliyor. Hanımın coşkun musıkisi onu şevke getirmiş, **memleket havaları** söylüyor:*

Karanfil oymak oymak...

*Nuran duraklıyor, derhal dikkat kesiliyor. Bu **halk türküleri** Türk musıkisinde en beğendiği şeylerdir. İşte işite çekik nağmeli yanık bir nakarat ki, Nuran buna doyamaz; **Heeey anam hey!** (ÜF: 122)*

*Eğer konservatuvarda hocalık alıyor, **halk türküleri** biriktiriyor, etüdler neşrediyorsa meşhur olmak için değil; mecbur, ezeli bir kanunla, amansız bir tazyikle buna mahkûm olduğu içindi. (ÜF: 199)*

5.1.2. Mensur Ürünler

5.1.2.1. Destan

Sözlü edebiyatın en eski türlerinden olan destan, toplumu düşmanlara ve çeşitli felaketlere karşı koruyan, olağanüstü özelliklere sahip kişilerin hayatını ve kahramanlıklarını anlatan uzun manzum veya mensur karışık ürünlerdir (Çobanoğlu, 2009: 141). Kökü tarihe dayanan, topluma ait din, fazilet ve milli kahramanlık maceralarının yer verildiği destanların oluşabilmesi için o ulusun başından çeşitli önemli olayların geçmesi ve halkın bu olayları zengin hayal gücüyle destanlaştırması gerekir (Rayman, 2010: 92). Eflatun Cem Güney'e göre (1971: 8) destanlar milletlerin binlerce yıl önceki yaşantısını, inanış ve davranışlarını dile getiren şekillerdir.

“Destanlar, bütün dünya edebiyatlarının en eski ürünleridir. Bu sebeple her millet, destanlarına her yönüyle milli eser gözüyle bakar. Destanların önemi, anlatılan olayların ve şahsiyetlerin gerçeğe uyup uymadığından değil söylendiği dile ve o dili konuşan millete ait pek çok eski özelliği bünyesinde bulundurmasından kaynaklanır. Destanlar, tarihi olay ve şahsiyetlerin tarihçi gözüyle değil halkın gözüyle yorumlanmasıdır.” (Güzel ve Torun, 2003: 44-45)

Çalışmada destanla alakalı olarak Türk destan kahramanlarından “Battal Gazi”nin, dünya edebiyatından da Firdevsi, Homeros, Virjil gibi sanatçıların adı geçirilmiş, destan, Odisse kelimelerine yer verilmiştir. Kadıköyü’nün Romanı adlı eserde kahramanlardan biri, Romalı şair Vergilius’un Roma İmparatorluğu’nun destanı sayılan Aeneas’tan kısa bir bölümü aktarmıştır. Destanla ilgili örnekler aşağıda verilmiştir:

(...) nihayet Mustafa'nın **Battal Gazi'yi** imrendirecek bir atışını görür, birdenbire: **"Oku bakalım, Firdevsi'den bir kıta!"** deyiverdi. (C: 62)

Biz **"Odise"** olduk, ottan, ocaktan karıdan kızandan geçtik. Siz Argos'ta sürülerinizi otlatıp buğdayınızı ekerken bizim on sene Truva önünde, on sene de açık denizlerde işimiz neydi? Yirmi yıllık mihnetimizi süzdük, süzdük; size ölmez bir **destan** çıkardık. (C: 259)

-Virjil'in "Aeneas" destanını okudunuz mu? dedi.

-Truva, Yunanlılar tarafından zaptolunup yağma edildikten sonra kaçmaya muvaffak olan bir grup Truvalı "Aene"nin buyruğu altında, gemilerle denize açılmış ve uzak diyarlarda eskisinden daha bahtiyar bir yurt kurmaya ant içmişti. Jüpiter'in karısı ilahların ecesi Yuno, onların bu planını bozmak için entrikalar kurdu ve ısırgan rüzgârların, ağır bulutların, korkulu fırtınaların diyarı olan Eol adalarına giderek oranın padişahını buldu. Eol padişahı, geniş ve derin bir mağarada konaklar, bütün o delişmen rüzgârları o patırtıcı boraları zincirde bağlı tutardı. O titiz ve kızgın havalar mahpeslerinde öfke ile inleyip kapalı durdukları dağı çatlatırken Eol padişahı asası elinde dağın tepesinde nöbet bekler, mahkumların uğultusuna göğüs gererdi. Ne mümkün bir lahza boş bulunsun! O zaman fırtınalar zincirden boşanır, yeri göğü, denizi alan talan eder, kırıp geçirirdi. Jüpiter onları böylece inzibata almakla dünyanın selametini kurtardı. Yuno, acele Eol padişahına koşup, aman Eol, dedi, ne olursa senden olur. Baş düşmanlarım İtalya'ya yanaşmak üzeredir. Çabuk boralarını, fırtınalarını salıver, gemileri batırsınlar. Sana on dört tane güzel peri kızı vaadim olsun. Kocam Jüpiter sana bu saltanatı verdi ise bugün içindir. Göster kendini, göreyim seni. Eol, baş üstüne sultanım, dedi, emir senden, itaat benden. Ve asasını çevirerek dağın bağrına saplaması ile inlerinden boşanan rüzgârlar, ordu gibi akın edip kara ve denizi amansız pençelerle didiklemeye başladılar. Kalın bulutlar Truvalıların gözünü kararttı. Tayfaların bağırışı, çekilen iplerin gürültüsü, şaha kalkan kara dalgaların üzerinde çalkalandı. Havada sanki birbirinden ateş alır gibi üst üste çakan şimşekler kovalıyor ve fırtınanın öfkelenen homurtusu, ölüme hazır olun! diyordu.

Orhan'la Mükerrerem bir solukta:

-Sonra?.. dediler.

-Bedriye omuzlarını kaldırdı ve zarif bir hareketle saçlarını sırtına doğru attı:

-Sonrası yok. Size bütün **destanı** anlatayım mı istiyorsunuz? (KR: 55)

Hmeros diyor ki: İlahlar, Truva muharebesini hazırladılar, bir ülkeyi mahvettiler, kahramanların kanını akıttılar ki gelecek nesillere bir **destan** ola. (KR: 259)

5.1.2.2. Efsane

Sözlü kültürde oluşturulan ve sözlü edebiyat geleneğinin bir ürünü olan efsane; gerçek veya hayali muayyen kişi, olay veya yer hakkında gerçek olduğuna inanılarak anlatılan hikâyelerdir (Çobanoğlu, 2009: 150). Halkın isteklerini, ümidini ortaya koyan efsaneler; var olduğu toplumun içinde oluşan ortak yargıları dışa yansıtır. Efsanelerde halkın ortak bağları, fikirleri gizlidir (Rayman, 2010: 20).

Şükrü Elçin (2004: 314) efsaneyi; “İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, adet, an’ane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masaldır.” şeklinde tanımlar ve sözlü gelenekte yaşayan bu anonim masallara dilimizde Arapça: Esatir; Farsça: Fesane, Efsane; Yunanca: Mitos, Mit kelimelerinin ad olarak verildiğini belirtir.

“Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul' edilir. Bu niteliği ile efsane masaldan ayrılır, hikâye ve destana yaklaşır. Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslûp kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur. Bir destan parçası karmaşık ve uzun soluklu anlatı bütününden kopup kendine özgü üslûp niteliklerini, sanatlık süslemeleri yitirince, sadece olağanüstü yönleriyle bir kişiyi, ya da bir olayı bildirme göreviyle sınırlanınca efsane olur.” (Boratav, 1969: 106)

Çalışmada efsane ile ilgili olarak efsanelerde geçen cemşit kasesi, dirim kuşu gibi ifadeler yer verilmiş; çeşitli yerlerde de efsane terimi kullanılmıştır. İncelenen

eserlerden birine adını veren ve Osmanlı döneminde Türklerin sınır kalelerinden biri olan “Ciğerdelen”in efsanesi kısaca “Ciğerdelen” romanında anlatılmış, aynı zamanda bu eserde Osmanlı döneminden kalan yeşil bir kandilin efsanesinin olduğu söylenmiştir. Dineyri Papazı adlı eserde ise Edirne ve Selimiye Cami ile ilgili efsane örnekleri tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu eserde Hindistan’a ait de iki efsane örneğine yer verilmiştir. İlgili örnekler şöyledir:

*Belki yurduma bağlı bin bir hatıra ve **efsaneyi** bana hatırlattıkları için (C: 11)*

*(...) Hepsi bir masaldı, bir **efsane**, hoş rivayet.” (C: 11)*

*Gün gelir, benim de dağa taş sığdıramadığım mihnetim biter ya ölürüm yahut **dirim kuşu** gibi yanıp kül olduktan sonra kalkınır, taze enginlere kanat açarım. (C: 12)*

*Şaka olsun diye ona Hersekoğlu’nun **yeşil kandili efsanesini** duyup duymadığını sordum. (C: 41)*

*Kendileri yanar gider, **efsaneleri** ölmezliğe yükselir. (C: 53)*

*Veli Koca’nın bin bir macera ve **efsane** ile dolu hayatında en çetin ceviz çıktı. (C: 104)*

*İnandılar; sahi bu **efsaneymiş** dediler. Kendilerini rüya görmüş sandılar. (C: 111)*

*Fakat bunun böyle olması için Kerem’in kül oluncaya kadar yanması ve sonra da “Destandı, **efsaneydi**..” diye kendi kendini inkâr etmesi lazım gelmişti. (C: 111)*

*Sultan-ı aşk nur yapısı ellerinden can dayanmaz güzel kokular, dudaklarından cennet **efsaneleri** saçarak geldi, Zühre’nin bağrındaki tahta oturdu. (C: 143)*

Ciğerdelen kitabının bölümlerinden biri olan ve Silahtar tarihinden alınan “Ciğerdelen Efsanesi” kısmında Türklerin sınır boyundaki bu kale için yaptıkları şanlı mücadeleler ve bu sınır kalesinin Türkler için öneminden bahsedilmektedir. Canzi Turhan’a bu efsaneden bahsederek bazı dersler vermek ister.

*Ciğerdelen efsanesini okudum ... Bilmem ben ne oldum; yerindim mi, ağladım mı, dövündüm mü? Şurası muhakkak ki bir mezara düştüğümü ve **efsanenin** “Ciğerdelen’im elveda” diye karamış gökler gibi gümbürdeyerek yuvarlanan son sözleriyle birlikte üzerime ağır bir mezar taşı kapaklandığını duydum. Ben artık bu dünyadan göçmüştüm. Yeryüzünde yaslı **efsanemin** teranesinden başka namım, nişanım kalmamıştı. (C: 220)*

*Ciğerdelenimi anmak, onun **efsanesini** okumak için sesimi kurtarmalıyım. (C: 225)*

*Palankamın **efsanesini** doğrudan doğruya nasıl anlatırım? (C: 226)*

“Düşman Ciğerdelen altına gelip dört tarafından ateşe verdi. İçinde bulunan birkaç bin kadın ve erkek feryat ve figan ederek yanıp gitti ve dumanı ceyf-i havaya pervaz etti. Sene (1094: 1683).” Silahtar Tarihi (C: 226)

*Öyle bir **efsane** dokumalıyım ki sesi hakikat yaratmaklığım lazım. (C: 231)*

*Onları başıma koysam **efsanelik** elmaslarla yanan İskender tacı gibidir. (C: 261)*

*Gülbün’e öyle geliyordu ki kendisi bu **efsaneyi** peşin olarak biliyor (...) (DP: 14)*

*Talat bey’in anlattığı **efsane**, dinleyenlerde uçsuz bucaksız tedailer yaratmış olmalıydı ki her çehrede manalar belirmişti. (DP: 18)*

*Dilde söz yoktur, kitaplarda bahsi geçmez, **efsaneler**, masallar bile bu çileden nişan vermez. (DP: 25)*

Ona, Hindistan’ı nakleden Talat Bey, bir defasında Avatarlardan bahsetmişti.

Avatar, bir uluhiyetin sıfatında tecellisi imiş. Öyle bir çağ gelir ki, beşerin hayatında bir kıvam, bir işba’ bir zaruret hasıl olur, insan üstü müdahaleyi gerektirecek bir hal. O zaman avatar çıkagelir, cemiyeti yeni düzene kor, döner gidermiş. Yer yüzündeki faaliyeti esnasında bazen nikabını kaldırır, bir faniye hüviyetini bildirirmiş. Fani insan o zaman bir çehrede bütün kâinatı birden görür, çıldırarak açıl, açıl, seni bileyim diye dize gelir, hem de gördüğü ululuğu fani kalıbına sığdıramamaktan korkarak (örtün, örtün,bana acı!) diye yalvarırmış.

Herkesin **efsane** sayacağı bu tarihler şimdi Gülbün 'ün aynıyle yaşadığı hayat olmuştu. (...) İçine bakana kâinatı seyrettiren **efsanelik cemşit kasesini** gönlünde sakladı. (DP: 52)

El yazması divanlara meraklı prensin şahsi bir **efsane** değilse bile onun birbirini kovalayan siparişleri Talat Bey'in Feyzi Hoca'ya yaptığı para yardımlarına bahane oluyordu herhalde. (DP: 78)

(...) kemençe **efsaneler** okuyordu. (DP: 82)

Asıl tahsili üniversitede öğrendiği tıp değildi artık; o şimdi (...) **efsanenin dirim kuşu gibi alevler içinde mekân tutmayı, Ali Cengiz oyunlarının son numarasını** denemekteydi. (DP: 129)

Hani Talat Bey bize bir şey anlatmıştı: **Eski Hint diyarında çok kudretli bir velî, gökteki tanrılara kızmış da yer yüzünde bir tütsü yakarak efsun okumaya başlamış. Öyle bir efsunmuş ki tanrılar bile karşı gelememiş, tepe taklak gökten yağmışlar, düşen yanmış düşen yanmış.** (DP: 142)

(...) şimdi orada **efsaneler** devrinden kalma kanlı bir ayın yapılıyor. (DP: 145)

(...) ancak ve ancak gençlik teraneleri, saadet **efsaneleri**... (DP: 182)

(...) Onu uyandıran, yataktan uğratan, bu **efsanelik** tabiat görünüşü karşısına çeken Ayhan'dır. (DP: 245)

(...) bu tatlı **Yemliha** uykusunun kendi için artık hafızadan silinmiş bir alem olduğunu anlamıştı. (DP: 263)

Feyzi hoca K.ye geldikleri zaman Mehmet Bey on yedi yaşındaymış amma on sene evvel ona yapılan sünnet düğünü hala anlatılır ve bitirilemezmiş, belki bugün bile **efsaneleşmiş** kılığıyla halkın dilinde dolaşır. (DP: 294)

Kıvama gelmiş bakir ruhlarda mukadder özleyiş mayalanınca kutlu bir ezel **efsanesine** nezrolmak isterler. (DP: 314)

Safiye Erol memleketi Edirne'yi eserlerinde mekân olarak kullanmış, Selimiye Camii'nin inşası ve Edirne ile ilgili türlü efsaneleri olayların içine yerleştirmiştir.

-Sinan Sinan...

-Hey Koca Sinan...

-Mimar Sinan rüyasında...

-Harcını yumurta akı ile yapmışlar...

-999 penceresi var. İki daha olaymış, Ka'be ile bir olurmuş.

-Yedi kere tavaf edene Hac sevabı yazılmış,

-Kalfasına demiş ki...

-Hint Padişahı haber yollamış... (DP: 323)

Rüstem Paşa Camii hizasından şehre girdiler. O şehir ki asırlarca savaş ve savaşçı görmüştür. Zafere koşan orduların toplanma yeri yahut hezimet ordularının derlenme durağı; Padişahlar mekânı, ulema yatağı, evliya köşesi Edirne cananımız. Güya Rus Harbi yaralıları hala inliyordur, gazileri hala mahzundur, şehitleri gül gülistan kokar. Güya Balkan Harbi yangınları ortalığı al kan rengine boyamıştır ve millet asla layık olmadığı bu hüsrânın acısı ile çene kemiklerini kırmıştır. (DP: 324)

Edirne'yi her sene basan Meriç ve Tunca selleri hakikatte Edirne uğruna dökülmüş şehit kanı ile gözyaşlarıdır ki kefarete bekliyor, Trakya'yı mamur ve mes'ut görmedikçe asla sükuna varmayacaktır. (DP: 325)

Efsanevi! İşte böyle şatafatlı bir salonun yanında cascavlak bir balıkçı odası, eski bir battaniye ile örtülü karyola. (KR: 113)

-Demek ölüm efsane değilmiş. Sahiden insan ölüyor, yok oluyormuş. (KR: 126)

Saadet günlerimin hatırası gönlümde efsanevi bir resmî geçit yaparken hala ızdırıp çektiğime şaşardım, derdim ki: Ey büyük acı! Benim daha neremde kemirecek ne buluyorsun? (KR: 182)

*Fakat değil mi ki, şimdi hepsi mazi, hatta **efsaneleşecek** kadar eski bir mazi olmuştu, bugün artık, zararı yok, onların tarihçesi söylenebilir. (ÜF: 102)*

*Artık Numan'ın ölümünü, kendi güzelliğini hale gibi çeviren bir **efsane** telakki ediyordu. (ÜF: 150)*

*Onların hatırası, uzak ufukların eflatun renkli tılsımında ışıldayan **efsanevi** bir billur köşk gibi ruha baygınlık veriyor. (ÜF: 153)*

*Gene o esiri güzellik, **efsanelerden** atlayıp çıkmışa benzeyen sarı saçlı peri kızı. (ÜF: 194)*

5.1.2.3. Fıkra

Fıkra; bir doğa ve topluluk gerçeğini, toplumdaki aksaklıkları, hatalı davranan kimseleri, çeşitli tipleri ve cemiyetin dikkat çekici her türlü görünüşünü bir olay çerçevesinde nükteli bir şekilde anlatan ve eleştiren türlerdir. Güldürücü ve düşündürücü olan fıkralar, küçük mizah ve hiciv hikâyeleridir (Güzel ve Torun, 2003: 210). Şükrü Elçin (2004: 566-567) fıkralar hakkında şunları söyler: “Fıkra kelimesi dilimize Arapçadan geçmiştir. Kelime anlamı olarak; “küçük hikâye ve kısa” anlamına gelen fıkra; tıpkı kelime anlamında olduğu gibi kısa ve sonundaki esprî cümlesiyle küçük bir anlatı türüdür. Umumiyetle zamana ve mekâna bağlı kalınmaksızın anlatılan fıkralar, toplantılarda konuşmalara canlılık ve renk katmak; ileri sürülen düşünceleri desteklemek amacına yönelik hikâyelerdir.”

Kısa ve yoğun bir anlatıma sahip olan fıkralarda insan-toplum, toplum-insan ya da insan-insan ilişkileri yer alır. Halkın belli başlı fıkra kahramanları Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa’dır. Bunun yanında diğer kahramanlar toplumun her kesiminden seçilebilir (Rayman, 2010: 246).

Eserlerde fıkraya dair “fıkra”, “bekar fıkraları” tabirleri kullanılmış; Nasreddin Hocaya, onun “kedi-ciğer” ile “keçiboynuzu” fıkrasına yer verilmiştir. Fakat bu iki örnekten fıkra olarak değil Nasreddin Hoca hikâyesi diye bahsedilmiştir. Fıkra ile ilgili tespit edilen öğeler şunlardır:

Nasreddin Hoca'nın keçi boynuzu hikâyesi, bir çeki odun bir damla bal. (C: 31)

*Gelsin selamlıkta tavla, satranç, hayasız **fıkralar**. (C: 127)*

*Bazen genç kızla hiçbir alakası yokmuş gibi yabancı durur, sonra da müstehcen laubalilikler, Gülbün 'ün anlamaktan bile aciz kaldığı yırtık **bekar fıkralarıyla** korkunç denecek yakınlıklar yaratırdı. (DP: 119)*

*Gülbün'ü dizlerinin üstüne çekti, uygun rüzgâra akıbet kavuşmuş gibi pupa yelken yüzmeye başladı; galiz **bekar fıkraları**, şekil seçilmeyecek kadar bulanık hikâyeler bir biri üstüne yükleniyordu. (DP: 126)*

*Hani Akif Kaptan bir Nasreddin Hoca hikâyesi anlatır. **Hoca eve üç okka et yollamış, karısı pişirmiş ve dostuyla yemiş, akşama Hoca'ya bulgur pilavı çıkarmış. Hani et diye sorunca, kedi kaptı, demiş. Hoca saldırmış kediye, saldırmış kantara, tam üç okka! Behey hayasız demiş, kedi eti kapmadıysa et nerede, kaptıysa kedi nerede?** (DP: 191)*

*Bir bûse, bin sitem, bu sevişmek illeti **Nasrettin Hoca'nın keçi boynuzu hikâyesine** benziyor. (KR: 200)*

5.1.2.4. Masal

Masal; nesirle söylenen, dinlik ve büyüklük inanışlardan, törelerden bağımsız, tamamıyla hayâl ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa anlatılardır (Boratav, 1969: 80). Eflatun Cem Güney'e (1971:87-92) göre toplumun hayal gücünü kullanarak sözlü ürünlerden oluşturduğu masallar; insan oğlunun istediği, hayal ettiği şeylere ulaşma çabasından doğmuştur. Masal motifleriyle aile ya da toplum yaşantısına ilişkin birçok iz bulunabilir.

Genellikle okuma ve yazmanın gelişmediği devirlerde, muhitlerde kuşaktan kuşağa intikal eden ve özellikle geceleri söylenen masalların ilk yaratıcıları belli değildir. Sonraları hafızadan hafızaya geçen bu mahsullerin “musannif” adı verilen ikinci ve üçüncü elden anlatıcıları vardır. Türkçede bu sanatçıya “masalcı” denir

(Elçin, 2004: 370). Sözlü kültürün en güzel örneklerinden olan ve kitle iletişim araçlarının olmadığı zamanlarda hoşça vakit geçirmek için birkaç gece anlatılan masallarda (Sakaoğlu ve Alptekin, 2007: 53) nesir olmasından dolayı ortaya çıkan ahenksizliği gidermek ve akıcılığı sağlamak için formel, tekerleme ya da kalıp söz denen ahenkli anlatımlardan yararlanılır (Rayman, 2010: 48).

Çalışmada örneklerine çokça rastlanan türlerden biri de masallardır. İncelenen eserlerde masal, masal anlatmak, masal söylemek, peri-hortlak-hayvan masalları, masalcı, masal kitapları gibi ifadelerinin yanında ağlayan nar gülen ayva, Kafdağı, Binbir Gece Masalları, taş kesilme ifadeleri ile masallarda geçen çeşitli unsurlara yer verilmiştir. “Tasa Kuşu” ve “Güiver Cüceler Diyarında” masallarının adı geçirilmiş; Cigerdelen romanında parça parça “Yedi Peçeli” adında bir masal örneği tespit edilmiştir. Ayrıca Ülker Fırtınası adlı eserde masal neşriyatından bahsedilerek roman karakterlerinden birinin masal derlemesi yaptığı söylenmiştir. Masalla ilgili tespit edilen örnekler şunlardır:

*“Evvel zaman içinde kalbur saman içinde...” sözlerle başlayabilecek bütün o **masallar** veya hakikatler-farkı ne ki, değil mi geçmiş- aşk ve güzellik, esrar, macera, kahramanlık doludur. (C: 11)*

*Gene **masal** dilinde kalarak söyleyeyim: Hayat ağacından **kâh ağlayan nari**, **kâh gülen ayvayı** düreriz. (C: 12)*

*Etraf o kadar sessizdi ki kendimi Ayazpaşa’da değil, **Kaf Dağı’nın** tepesinde sanabilirim. (C: 41)*

***Masal anlatır**, destan okur, Advîye Molla ile karşılıklı mâniler söyler, Macar köçeklerini taklit ederdi. (C: 71)*

*(...) ve genç kıza her gecede gibi **masal** söylemeye başlamıştı. (C: 77)*

*Advîye Molla mır mır söyleniyordu: “**Sultan Hanım babasına demiş ki bana bir billur saray yaptır, kırk tane güzel kız ver, kırk tane de altın top ver, bizi halimize ko!**” (...) Ellerini çırpmış demiş ki kızlar kızlar! Koşun, yedi deryalar kıyımıza bir sanduka attı, güm güm saraya çarpıp durur. Varın çıkarın. Malsa sizin, cansa benim...” (C: 77-78)*

*Bu kadınlar Muhammediye diye bir kitap okurlar, bazı türkü söylerler, bazı Adviye Molla **masal anlatır**, kış geceleri aralarında oyunlar da olurmuş, ben görmedim. (C: 91)*

*Cangüzel; Sinan'ı ateş püsküren Veli Koca'nın gazabından kurtarmak için Adviye Molla'ya suçladı, oğlana **hortlak masalları anlatıyor**, dedi. (C: 105)*

*“Korkmayın” dedi. “Korkmayın.. Hepsi bir **masaldı**, bir efsane, hoş rivayet.” (C: 111)*

Romanın bölümlerinden biri olan, Zühre ile Sinan'ın aşkının anlatıldığı ve yer yer atıf yapılan “Yedi Peçeli” masalının bir kısmı aşağıda verildiği şekildedir.

*Şahinkonak'ta Adviye Molla, Hafız Nuri'nin beş yaşındaki kızı Zühre'yi bir kış gecesi koynuna almış **masal söyleyerek** uyutuyordu:*

Sultan Hanım altın topla oynarken elinden kaçırmış. Top, billur sarayın penceresinden uçmuş. Karşıda bir çeşme varmış. Bir kocakarı yumurta kabuğundan testisine su dolduruyormuş. Top gitmiş testiye kırmış. Kocakarı başını kaldırmış, demiş ki: “Sana ne diyeyim, ananın, babanın bir tanesisin, ne beddua edeyim? Dilerim Hak'tan Yedi Peçeli'nin hışmına uğra..” (C: 120)

*Zühre (...) tatlı bir korku içinde bu kaç defa işitilmiş **masalı** tekrar dinliyordu. (C: 120)*

Padişahın kızı nasıl meraka düşmüş. Öyle ki kuruntusunu def etmek için sevdiğine itaatsizlikte bulunmuş, yasağını dinlememiş, şehzade uyurken onun yedi peçesini bir bir kaldırmış.. Yedinciye de sıyrınca şehzadeden bir alevdir fıskırmış, başlamış allı, yeşilli yanmaya... Sultan Hanım başına el çalmış demiş ki: “Şeytana uydum, sevdiğimi yaktım, bundan geri dünya bana haram olsun.” Sonrası ... Kızın günah ödemek, derde deva aramak için türlü kılıklara girip çıkarak yeryüzünü dolanması, ne kadar mihnet olabilirse hepsini deneyip yenmesi başlıyor. (C: 121)

*Dağ, taş sürünerek **Yedi Peçeli'nin** hışmını çekecek... Ne eziyetler, ne cefalar, ne çileler. Fakat gün gelecek, bir cadının bindiği küpe saklanarak gece*

yarısıyla seher vakti arası sihirbazların toplandığı çöl ovaya gidecek ve orada **Yedi Peçeli'nin** ateşi hangi merhemle geçer öğrenecek. (C: 121)

Bu oda seneler evvel Zeynep'e ve Cangüzel'e masal söyleyerek onları uyuttuğu aynı odadır. (C: 121)

Masaldaki ağlayan narla gülen ayva ere gitmiş bir kadının ömrünü mü tasvir ediyordu? (C: 147)

Anağım Advîye Molla'nın masalında gizlenmiş ibreti de işte ancak otuz sene sonra anlıyorum. (C: 196)

Masal der ki: "Yerini sihirbazların bildiği bir hamamın göbek taşı altındaki şişede Yedi Peçeli'nin yangınını dindirecek şifa bulunur, bu ilacı onun göbeğine damlatmak ister." (C: 196)

Yedi Peçeli; kadınların tanımadığı, bilmediği ayrı ve üstün bir alemde yaşayan bir kahramandır. Kadınlar onun değişik hayatına akıl erdiremedikleri için ona "Perili, karışık, yedi peçeli" derler. O, yedi senede bir defa sultan ablasının deniz kıyısındaki harem sarayına hatır sormaya gelir. Kadınlar dünyasına ayak basması öyle nadir bir vakadır ki bahçede en seyrek açan nazlı gül fidanı çiçeklenerek kahramanın gelişini müjdeler. Abla sultan her ziyarette Yedi Peçeli'ye dünyanın ikramını gösterir, en dildar cariyesini onun koynuna verir; fakat onu bir türlü sarayda alıkoyamaz. Yedi Peçeli bir gece kalır ve gider. Ayağını bağlayabilmek için yüreğine aşk ateşini salmak gerek. Hasret çeke çeke açığözlülüğe erişen kadınlar kahramanda aşkı uyandırmak yolunu öğrenirler. Hoşlandırmak, acındırmak, düşündürmek. Öyle padişah kıztıydı, yok hakan kardeşiydi, böyle şeyler Yedi Peçeli'nin kulağına girmez. Kahraman İskender'in kızını, bir pula satın almaz. Eşi olacak kızı, bir cariye diye karşısına çıkarırlar. Nazlı, güzel bir kız; çocukça savrukluğu, pervasız cüretkarlığa hep kabahat işleyen, hırpalanan, hor tutulan gene de ortalığa meydan okuyan hem zavallı hem girgin bir kız. İşte, Yedi Peçeli bu pusuya düşer, sevdalanır, evlenir. (C: 197-198)

Sonsuz ummanların, ıssız adaların, dil bilmez yabanların masallarını tatlı tatlı dinlemek için bizi nerelere sardınız? (...) Yeni nağmeler, alımlı bin bir gece masalları dinlediniz. (C: 259)

*Oldu mu ya amcacığım? Hani hikâyenin sonu? **Masalıcıların** huyudur, hep can alacak yere gelince elhak! der, dillerini yutarlar.*

*Dilde söz yoktur, kitaplarda bahsi geçmez, efsaneler, **masallar** bile bu çileden nişan vermez. (DP: 25)*

*Öyle değil mi ya, **masal** bize hayat sırlarını bak nasıl ifşa ediyor:*

Goriller, diri diri yemeye niyetlendikleri insanı fıstık üzümle beslerler? Yahut da: Bir ifrite kurban olarak seçilen prensese efsunlu aşk iksiri içirirler. Az sonra kanından canından geçecek olan o nazenin, en körpe güzelliğini en gümrah deminde çiçekler takar, elmaslar kuşanır; etrafında savrulan buharların ıtırılı dumanı içinde, önünde arkasında coşan zillerin, ney ve santurların nağmesine ayak uydurarak bir ilahın visaline gidiyorum hülyası ile gider...Gider... ifrit elinde diri diri paralanıncaya kadar. (DP: 37-38)

*Ne mutlu masum kalanlara, hayatı saf ana sütü gibi emenlere, ne mutlu **masalların** oyalayıcı tasvirleri altında gizlenen korkunç mecazları tanımayanlara ... (DP: 38)*

*Mertlik, kahramanlık, **masallarda**, destanlarda yata kalan sevgi. (DP: 47)*

*O sima, **masal** kahramanlarına “ya devlet başa, ya kuzgun leşe” dedirten lugaz gibidir. (DP: 51)*

Dineyri Papazı adlı eserde bir fabl örneği sayılan “Ağustos Böceği ile Karınca” metninden masal olarak bahsedilir ve metne kısaca değinilir. İlgili örnek şöyledir:

*Ağustos böceğiyle karıncanın **masalını** ilk mektepte bir resimli kitapta okumuştı. Karlı fırtınalı kış gününde ağustos böceği karıncanın kapısında dilenerek ötüyordu. Karıncanın kapalı ve sıcak bir evi, tüten bacası, erzak dolu ambarları vardı, karnı tok sırtı pekti onun ve kafası kara tartmalı lanet suratlı bir kocakarı kılığında kapı aralığından ağustos böceğine sadaka yerine zehirli söz atıyordu. Ağustos böceği uzun saçlarını beyaz göğsüne koyuvermiş ahu gibi bir kızdı, başında son çiçeklerden örülmüş bir ikkil, elinde keman vardı. Bütün zevki şevki, çalıp oynaması encamında ve güzelliğinin tam kıvamında karlara serilerek ölüyordu. (DP: 108-109)*

“Bu **masalı** başkasına anlat” demeye getiriyor. (DP: 214)

Şeyh Tayyar bey aşkın üç devresinden bahseder: Cünûn, fûnun, sükûn devreleri. Ne demek olduğunu bilen bilir, bilmeyene bu bahisler **masal** gelir. (DP: 241)

Dimo ile Fifi çiçek taşırlar, Müyesser kurabiyeler getirir, Akif Kaptan **masal kitapları** armağan ederdi. (DP: 269)

Rolli, eteğimden çekip duruyor. Yemekten yeni kalktık, **hayvan masalları** okumayı vaat ettim, dünyada kurtulamam. (DP: 285)

Hep istermiş onu oğsunlar, ayaklarını sıksınlar, mâni okuyup **masal** söylesinler. (DP: 295)

İnsanı yerinden alan, **masal diyarına** güpegündüz aşırın, bu kudretli nağme, nasıl şey bu, kim bestelemiş, ne söylemek istemiş? (DP: 316)

Eski **masallarda** da böyle değil mi? (KR: 23)

Ne olurdu, **masallardaki gibi bir sihirli külâh giyerek gözden kaybolsa** da şu kadına üzüntüsüz, heyecansız, doya doya bakabilse? (KR: 49)

Bu görümcesi Mihriban Hanım emsalsiz bir kadındı, **Güliver cüceler diyarında!** (KR: 185)

Hani **masallarda taş kesilen padişah kızları vardır; günü gelince gizli bir efsunla çözülüp canlanırlar.** (LM: 93)

Ülker fırtınası adlı eserde “Tasa kuşu” masalının adı geçmiş fakat içeriğine değinilmemiştir.

Başını koltuğun arkalığına vererek gözlerini kapadı. **Tasa kuşunun masalını** düşünüyordu. Kuş demişti ki:

-Bu bir şey değil, dur bak sana daha ne tasalar edeceğim. (ÜF: 26)

Yalıda geçen aşk günlerinin **peri masallarını** andıran şaşasını tarif etmekten vazgeçmeli. (ÜF: 44)

(...) Nuran bilmediği dilden bir **masal** dinler gibiydi. (ÜF: 53)

*O artık, **masallarda** cinlerin zaptettiği kız gibi, her türlü ihtisasa kapalıydı. (ÜF: 143)*

*Doktor Selçuk, Türk halk sanatıyla uğraştı, üç cilt **masal neşretti**, daha gerisi de gelecek. (ÜF: 209)*

5.1.2.5. Mitoloji

Mitler, yaşadıkları toplumlarda yer alan ve gerçek olduklarına inanılan inançlardır. Mitoloji; bir ulusa, bir dine -özellikle Yunan, Latin uygarlığına- ait mitlerin, efsanelerin bütününe inceleyen bilimdir (Çobanoğlu, 2009: 135). Mitoloji, toplumların tabiatı ve tabiatüstü kuralları neden-sonuç ilişkileri içinde anlamlandırma biçimidir; bunu sembolik anlatım veya temsillerle yapar (Oğuz ve diğerleri, 2020: 290). Erman Artun'a göre (2014: 362) genellikle bir anlatı biçiminde görülen mit, tabiat olaylarının bir açıklamasını yapar veya ataların hayatıyla ilgili sayılan olayları canlandırır.

Yapılan çalışmada incelenen eserlerin mitoloji örnekleri açısından oldukça zengin olduğu görülmüştür. Mitoloji terimini ifade etmek için iki yerde esatir kelimesi kullanılmış, mitolojik varlıklardan olan ejderhaya, phönix ve semender kuşuna yer verilmiştir. Eserlerde Yunan mitolojisinden Omiros, Orfoys/Orfe, Tamiris, Promete, Pandora, Argos, Tantal, Sfenks, Ödip, Aeneas, Eol gibi karakterler ile Roma mitolojisinden Sulla, Venüs, Jüpiter, Yuno gibi mitolojik karakterlerin adı geçirilmiş, çeşitli durumlar ifade edilirken bunlara ait hikâyelerden ve bu karakterlerin mitolojik özelliklerinden bahsedilmiştir. Lidya kralı Karun, Makedonya kralı İskender, İran Hükümdarı Dârâ, Hint tanrısı İndra, Mısır mitolojisindeki Ebu Hevl ve Hz. Davut ve Betşaba hikâyesi karşılaşılan adı geçen diğer mitolojik öğelerdendir. Araştırma sonucu tespit edilen mitolojik unsurlar şöyledir:

*Silahları, atları, zevkle işlenmiş gümüş kupaları ve hepsinden ziyade **Omiros, Orfoys, Tamiris** gibi **esatire** göçen saz şairleriyle ün almış olan o harikalı kavmin toprağında bir kasaba... (C: 11)*

***Dârâ ve İskender** orduları, Roma lejyonları bu yollardan geçti. Mitradat, Sulla ile burada çarpıştı. (C: 11)*

*Edirne konservatuvarı için bir mermer antre ve basık kaideli bir **Tamiris** heykeli düşünmüştüm. (C: 51)*

*Mukaddes hayata **Karun** malı bile bedel değil. (C: 190)*

***Kahraman İskender'in** kızını, bir pula almaz. (C: 198)*

*Allı yeşilli yanıyordun, **Semender kuşu** musun, dumanında ıtır ve zambak kokusu vardı. (C: 225)*

*İlahlar ana yeryüzü kahramanı **Promete'ye** oynadıkları oyunu etmiş, göklerin güzel kızı **Pandora** eliyle bir sır kumkuması göndermişlerdi. Kumkumayı açmanın vebali büyüktü, huzur ve saadetime malolacaktı. Şaştım size, laf anlamaz ilahlar !.. (C: 249)*

*İşte **Pandora'nın kutusunu** bir kere daha açtım. **Her defasında olduğu gibi yeryüzüne türlü musibetler dağıldı**, hepsiyle çarpıştım, hepsini yendim. Kutunun dibinde kala kala musibetler tortusu gibi yalnız ümit kalmıştı. Ellerim kan revan içinde yırtılarak, kutunun dibindeki ümidi de kazıdım attım. **Pandora'nın** paslı teneke haline gelmiş kumkumasına son bir tekme savurdum. (C: 250)*

*Beni üreten **Promete** soyundan belki günün birinde öyle kudretli bir kahraman çıkacaktır ki bir üfleyişte samanyolunu dağıtacaktır. (C: 253)*

*Biz “Odisse” olduk, ottan, ocaktan karıdan kızandan geçtik. Siz **Argos'ta** sürülerinizi otlatıp buğdayınızı ekerken bizim on sene **Truva** önünde, on sene de açık denizlerde işimiz neydi? (C: 259)*

*Onları başıma koysam efsanelik elmaslarla yanan **İskender tacı** gibidir. (C: 261)*

*Tarih bize öğretir ki **Lidya Hükümdarı Karun**, çok sevdiği oğlunu kaybedince bir buçuk sene yememiş, içmemiş, yas tutmuş. (DP: 13)*

*Eski adamların dediği gibi; yer pek, gök ıraktır. Bizden ırak olan, cennet ve saadet vaadlerini elimize elimize değdirmeyen, değdirse bile sille tokat derhal geri çekerek **Tantal'ın yemişleri** gibi tepemizde sallandıran bu gök altında; alın terimiz, göz yaşımız, kanımızla sulanmadan bize hiçbir lütuf bahşetmeyen, ancak kolaylıkla mezar olan bu toprak üstünde kendi hayat ve saadetimizin mimarı olmak. (DP: 27)*

Gözüniün önüne **Yunan heykelleri, Romalı portreleri, Asuri kabartmaları** geldi, hiçbirinde karar kılmadı. (DP: 44)

Dünya o zaman her zerresinden nur köpüğü saçarak, **Orfe'nin rübabına** ayak uydurmuş, teliyle puluyla raksa kalkan sevdalı bir Gülbün gibi oynayarak dönmüştü. (DP: 166)

Göklerden in ey **Venüs**, yanımıza yaklaş. (DP: 182)

O kader ki Ayhan'ı bir **Sfenks** edip Gülbün'ün karşısına oturtmuştu. Sfenksle buluşan yolcunun ardında ölüm önünde ebü-l hevl vardır. **Ebü-l hevl** çözülmesi lazım gelen bir muamma söyler. İnsana ya git der, öl demektir; ya gel der, yine öl demektir. O halde bilmecenin mutlaka bir üçüncü halli bulunmak gerek, öyle bir hal sureti ki Ademoğlunun ne Sfenksle beraberliğine ne de ondan ayrı düşmeye sevketsin. **Ödip** vaktiyle bu lugazler lugazını çözmüş, kan yutucu ifritin yüzüne karşı “İnsan” diye feryat etmişti. (DP: 186)

(...) **Hazreti Davut'un** sesiyle konuşan, yine o Hazret'in bir mehtap gecesi çıplaklığını gözetlediği **Batşeba'ı** ateşli gözlerle sarışı gibi özlediği kadını tek nazarın ihtirası içinde kendine maleden adama bakınız! (DP: 212)

Bu üç başlı **ejderhanın** savleti karşısında nasıl tutunacaktım? (DP: 225)

“Bir zamanlar **Venüs**'ün aynasına bakmıştık, şimdi artık ecel aynasına bakıyoruz.” (DP: 231)

Hindistan'ın **İndra'sı** zafer ve menfaat uğrunda ahde vefayı bozar. Fakat suç demek: Alem nizamına müdahale, hak ölçeklerini değiştirmek demektir. Haddini aşarak büyüme isteyen bu defa istihkakı cüssesini bile kaybeder. Koca mabut İndra o kadar ufalır, o kadar acze düşer ki ummanın dibinde kıl kadar bir kamış cücüğüne saklanmaya mecbur kalır. Beri tarafta İndra'nın bu nispetsiz küsufu dünya iklimini alt üst etmiştir. Mabudu hapisten kurtarmak, vazifesi başına çağırmak lazımdır. Yine dünyanın selameti uğruna suç dağa, taş, kurda, kuşa ve bütün insanlara tevzi edilir. (DP: 249)

Ölümü ve sırrı dertop edip kucaklamalı, bu iki başlı **ejderha** bebeğin yükünü çekmeli (...) (DP: 257)

-Virgil'in "Aeneas" destanını okudunuz mu? dedi.

-Truva, Yunanlılar tarafından zaptolunup yağma edildikten sonra kaçmaya muvaffak olan bir grup Truvalı "**Aene**"nin buyruğu altında, gemilerle denize açılmış ve uzak diyarlarda eskisinden daha bahtiyar bir yurt kurmaya ant içmişti. **Jüpiter**'in karısı ilahların ecesi **Yuno**, onların bu planını bozmak için entrikalar kurdu ve ısırgan rüzgârların, ağır bulutların, korkulu fırtınaların diyarı olan **Eol** adalarına giderek oranın padişahını buldu. Eol padişahı, geniş ve derin bir mağarada konaklar, bütün o delişmen rüzgârları o patırtıcı boraları zincirde bağlı tutardı. O titiz ve kızgın havalar mahpeslerinde öfke ile inleyip kapalı durdukları dağı çatlatırken Eol padişahı asası elinde dağın tepesinde nöbet bekler, mahkumların uğultusuna göğüs gererdi. (KR: 55)

O yanar yanar, sonra mucize gibi bir istihale geçirir ve kendi külü arasından tekrar dirilen **Phönix kuşu** gibi yeni ufuklara kanat gerebilirdi. (ÜF: 121)

Sanki bu şehrin üzerinde titreyen, inleyen **esatîrî** bir rübab çalıyordu. (ÜF: 175)

5.2. Âşık Edebiyatı

Âşık Edebiyatı; halkın konuştuğu dille oluşturulan, daha çok hece veznini kullanılan, saz çalarak diyar diyar dolaşıp çok defa âşık adı ile kalem şuarasından ve divan şairlerinden ayrılan şairlerin mahsullerinden oluşan bir edebiyattır (Güzel ve Torun, 2003:232). İslamiyet'ten önceki sözlü şiir tarzının devamı olan âşık edebiyatında görülen en önemli özellik sanatçıların şiirlerini sazla çalıp çağırmalarıdır. Bu yüzden bunlara "Saz şairleri" de denilir (Güney, 1971: 253).

Âşık tarzı şiirinin nazım birimi dördlüktür. Âşık tarzı edebiyat geleneğinde heceli mânî, koşma ve destan olmak üzere üç nazım şekli vardır. Âşık şiirinde konu sınırsızdır. Âşık tarafından herhangi bir nedenle şiirleştirilmeye değer bir konu ele alınabilir (Çobanoğlu, 2009: 299). "Âşıklar düz konuşma biçiminde söylemekle şiir söylemeyi dilden söylemek ve telden söylemek deyimleriyle ayırırlar; bununla âşığın şiirini söylerken sözlere eşlik eden müzik aracının, sazın, âşığın şiirinden ayrılmaz bir öge olduğu anlatılmak istenir." (Boratav, 1969: 22)

İncelenen eserlerde âşık edebiyatı ile ilgili olarak “saz”, “bağlama”, “saz/bağlama /cura çalmak”, “saz şairi”, “koşma/destan okumak” ifadeleri kullanılmış; iki mısralık bir şiir örneğine yer verilmiştir. Âşık edebiyatının vazgeçilmez unsurlarından olan sazın eğlenmek, hoş vakit geçirmek veya kişilerin o anki duygu durumlarını ifade etmek için kullanıldığı görülmüştür. Âşık edebiyatı ile alakalı tespit edilen örnekler aşağıda verilmiştir:

*(...) esatire göçen **saz şairleriyle** ün almış olan o harikalı kavmin toprağında bir kasaba... (C: 11)*

*Kendisine **saz çalıp**, şarkılar okuyarak, haldaş olan Hafız Nuri'ye demişti. (C: 81)*

*Gel Hafızım, biraz daha **saz çal**. Demin okuduğun gazeli isterim. Hafız Nuri mızrabıyla hafif hafif tellerde geziniyor, dokunaklı davudi sesi, elini gözlerine siper eden Stefan'ın yüreğini mum gibi eritiyordu*

Ağlama derim şol gözlerime

Kan yaş akıtır ak ve karadan. (C: 82)

*Bu işler görüledursun, Hafız'la canberaber arkadaş olan Macar Feridun Bey evvela **bağlama çalmaya**, sonra da **destan okumaya** özenmişti. (C: 96)*

***Sazlarını** omuzlayarak mazlum mazlum çıkar giderler. (C: 110)*

*Eskiden de zaman zaman içi içine sığmaz olur; curasına boynuna bağlayarak: “Engürüs ellerinin şehnamecisi yola revan oluyor.” Diye haremde türlü şakalar eder, ayaküstü **saz çalar**, beyit söylerdi. (C: 131)*

*Gerçek âşık dilsiz benzer. Onun sözü yoktur, olsa olsa **sazı** vardır. (DP: 12)*

*Asıl **sazdan**, asıl sözden ortaya henüz bir şey düşmediği halde mızrabın tınlatıverdiği o bir tek ses, bütün geleceği toptan ve kısaca söylemiş oluyordu. (DP: 14)*

*Hakikatte, **sazının** akordunu uzatan çalgıcıyı sabırsızlıkla bekler bir hanende vaziyetindeydi. (DP: 15)*

(...) duvardan **bağlamasını** indirdi. Lahzada havayı değiştiren **saz** onların üçünü de başka zemin başka zamana uçurdu. (...) Pehlivanoğlu **koşmalar, destanlar okudu**. Ne tuhaf! Akif Kaptan **saz** çalarken hüviyet değiştiriyor. (...) Akif'in kaşları arasında hafif bir titreyiş oynadı, kendisi cevap vermedi, **sazın** gövdesinde henüz sıcaklığı çalkanan son nağmeyi tutmak ister gibi **bağlamasına** abandı. (...) **sazı** kılıflayıp yerine astı, kül tablalarını döktü. (DP: 33)

Boğulmak tehlikesinde kalan insanın **saz** parçasına bile yapışması kabilinden Gülbün, duygu ve düşüncelerinin mahşerinde son takatla edindiği hükümlere asıldı. (DP: 50)

Fırtınalı kış gecelerinde Akif Kaptan, gazete okur, yahut **cura çalarken** iki kadın el işlerini alır, lamba altına sokulurlardı. (DP: 53)

Hepsi de **sazın** nağmelerinde kendilerine ebedi sığınak bulmuşlardı. (DP: 82)

Evet, bir Ayhan var, Mehmet Ayhan Cimşitoğlu, iş adamıdır, para kazanır, kulüplere gider, **sazlı** gazinolara gider, binlerce benzerinin aynı adam; eski görgüde geleneksel... (DP: 247)

Doktor Ercüment'ler, Yesen'ler karı koca her hafta üçlü **saz** yaparlardı. Ercüment kemanda, madam piyanoda, mösyö basoda. (DP: 306)

Akif Pehlivanoğlu **bağlamasıyla** sabahiden şarkılar okuyor, Çiçekçi Dimo ile Matmazel Fili cep mızıkasına uyarak Rumca türküler söylüyor. (DP: 308)

Aşağı sette Akif Kaptan **bağlamasından** tutam tutam nağmeler koparıyor. (DP: 309)

Saz çalmakla şarkı söylemekten başka hakkıyla ildiğim bir şey yok. (KR: 31)

Ateş başında otururum, elimde **saz**, önümde tepsi. (KR: 32.)

Orhan'ın teklifi üzerine Kuşdili Gazinosu'nun karşısına bağlayacaklar ve oradan alaturka **saz** dinleyeceklerdi. (KR: 59)

Şimdi Kuşdili'nde halkın alakasını çeken iki şey vardı: Biri **saz**, diğeri bu yedi gencin sandalı. (KR: 61)

Herhalde Sermet Bey'i görmek ve sazını dinlemek ister. Yalnız bilmem bu bey sahiden güzel mi? Nuran iddia eder ki eline ud alan bir erkek güzel olamaz. O şişman sazı kucakladığı anda kendisinde erkek tavrı kalmaz da ondan. (ÜF: 31)

5.2.1.Destan

“Âşık edebiyatı nazım biçimlerinden biri olan destan; âşıkların sevgilerini, kahramanlık olaylarını, günlük olaylarla ilgili bazı durum ve acıklı olayları anlattığı konu, anlatım ve ezgi yönüyle farklılık gösteren ve dörtlük sayısı çok olan bir anlatım şeklidir. Destanlarda temel öge belli bir olaydır. Savaş, deprem, salgın hastalıklar, kahramanlık olayları, aile ilişkileri, toplumsal yergi ya da eleştiriler, öğütler, gülünç olaylar vb. destanların konularını oluşturur. Destanlar tek bir olayı işleyen, özel ezgili ve uzun metinlerdir.” (Artun, 2014: 136) Güzel ve Torun’a göre (2003: 164) destanlar; topluluk hayatı ile ilgili konuları ele alan halk arasında adet ve gelenekleri aksettiren, züğürt, cimri, dalkavuk, gibi tipleri ve gülünç karakterleri ortaya koyan, zelzele ve kolera gibi tabiat afetlerini, hastalıkları hikâye ederek eşkıyadan bahseden türlerdir.

Âşık tarzı edebiyat geleneğinde heceyle yazılan nazım şekillerinden biri olan destan en az 5 veya 7 dörtlükten oluşup konuya ve konuyu işleyen aşığın gücüne göre uzunluğu sınırsız bir nazım biçimidir (Çobanoğlu, 2009: 299). Boratav (1969: 28) ise destanlarla ilgili olarak “Kimi destanlarda âşık olayları kendi ağzından anlatmakla yetinir; kimilerinde, kısa bir girişten sonra, destanın önemli kişilerini konuşturur; her bentte kişilerden biri söz alır destanın sonunu âşık gene kendi sözleriyle ve adını vererek bağlar.” ifadelerine yer verir.

Âşık edebiyatının nazım biçimlerinden biri olup sözlü dönem edebiyatındaki doğal destandan söyleyeninin belli olması, ölçüsü, özel bir ezgiyle söylenmesi gibi farkları olan destanla ilgili olarak çalışmada ‘destan’, ‘destan okumak’ gibi sık kullanılan ifadelerin yanı sıra çeşitli konularda söylenmiş destan örneklerine de rastlanılmıştır. Bu örnekler kişiler ve toplumlar arası mücadelelerin anlatıldığı metinlerdir; Dineyri Papazı romanında Selimiye Cami’ye yazılmış bir destan örneği tespit edilmiştir. Bahsedilen örnekler aşağıda verilmiştir:

(...) her biri kendi dilinden bir **destan okuyor**. (C: 12)

Bu gece taş basması **destanımla** haşır neşir oldum. (C: 53)

O saat Türk'e haber salınır, zamana mekân tayin edilir, yüz yüze buluşulup bazen iş azıyarak beyzadelerin kılıç söyleşmesini geçer, geride gözü kızan maiyet de araya karışıp doya doya dövüldükten sonra kinler yatıştır, serencam sazlarda, **destanlarda** tatlı tatlı çınlayarak karar kıları. (C: 59)

“Ne demekmiş, palankadan palankaya bu atışmalar?” diye kınayan vezir, akşam üstü konağında hanendesine **destan okutur**: “**Çal şunu bir daha Recep! Kanijeli alay beyi Zerrinoğlu’nu nasıl attan yıkmış. Kellesi güya pazar ipliğiyle mi dikili imiş?** (C: 60)

Masal anlatır, **destan okur**, Advıye Molla ile karşılıklı mâniler söyler, Macar köçeklerini taklit ederdi. (C: 71)

Şahinkonak'ın taşı duvarı her dem Sarı Sipahilerin, Murat Reis'in Bosna serhatlilerin **destanını okur**. (C: 90)

Bu işler görüledursun, Hafız'la canberaber arkadaş olan Macar Feridun Bey evvela bağlama çalmaya, sonra da **destan okumaya** özenmişti. Bu ikisinin kafa kafaya verip tertiplemediği **destan** serhatlerde çalkalanmaya başlamıştı bile; fakat bir türlü ucu bucağı gelmiyor, gün geçtikçe yeni kıtalar çıkıyor, kahvehanelerde, bozahanelerde dillere düşüyordu.

“Nasılsın rahat mısın, hanzade **Beganoğlu?**

Yüzün ak, şarabın berrak mı?

Obaların mamur, kızanların mesrur mu?

Bil ki ben senin eşiğine akmış kardeş kanyım.

Yüreğine kurşun gibi çökmüş hicran tortusuyum.

Ya sen ya ben ölmedikçe felek çarkı dönmez... Durur.

Sana bana geçmiş ola... Katlanalım **Beganoğlu.”**

Destan uzadıkça uzuyor, fakat her kıtada tekrar söylemeden usanmıyordu: “**Sana bana geçmiş ola, katlanalım **Beganoğlu...**” (C: 96)**

Sarı kâğıt üzerine **taş basması Kerem’le Aslı destanı** önümde, bitik bir hasta gibi ağır ağır soluyarak düşünüyorum (...) (C: 109)

Fakat bunun böyle olması için Kerem’in kül oluncaya kadar yanması ve sonra da “**Destandı**, efsaneydi..” diye kendi kendini inkâr etmesi lazım gelmişti. (C: 111)

Bu toprak hep onların **destanını okur**. (C: 116)

Onun tepesine lanetten bir örs kurdum, ahımın çekiciyle vurdum, **destanımın** kıvılcımları saçıldı. (C: 133)

Fakat **destanları** hala dillerde gezen Veli Koca, Turhan Ağa hortlayıp Şahinkonak portalarına dikilmiş gibi bir zaman zeameti sakındılar. (C: 137)

O zaman Feridun Bey yıllar evvel Hafız’la beraber düzdükleri **destandan** bir beyit okumuş: “**Sana bana geçmiş ola, katlanalım Beganoğlu.**” (C: 139)

Hafız’ın dağarcığındaki şarkıların, gazellerin, **destanların** hepsini öğrenmişti. (C: 141)

(...) zira ben hayatımın **destanını** işte bu Beganoğlu Ciğerdelen’ime borçluyum. (C: 186)

Ömrümün manası ciğerimin kanıyla senin **destanını** yazmakmış. (C: 224)

Haftalarca, aylarca yastık çürüttüğüm sıralarda kafamdan geçenleri yazmaya kalkarsam **destanlara** sığmaz. (C: 244)

Bana hayatımın ilk **destanını** yaşatan Ateş Tanrı’mı hor görür değilim. (C: 260)

Gerçek âşık dilsiz benzer. Onun sözü yoktur, olsa olsa sazı vardır. Vecitli ilahilere, coşkun **destanlara**, hoppa türkülere, kan ağlatan mersiyelere sahiptir. (DP: 12)

Zira bu macera aşkın **destanıdır** ki Hazreti Davud’un mezamiri bile o **destanın** metninden kekelenmiş bir heceden ibarettir. (DP: 19)

...Fakat Maveradan yeryüzüne haber getiren Şiva’nın ululuğu **destanını** insanlara okuyan Ketaki ne olur? (DP: 23)

Destan düzmüş azad olmak için. (DP: 34)

Mertlik, kahramanlık, masallarda, **destanlarda** yata kalan sevgi. (DP: 47)

Arada hep aranır, dolanırız; bulduğumuz ancak kendi benliğimizde açılan yeni sahifeler, kendi ömür **destanımızda** başlayan yeni fasıllardır. (DP: 104)

Bunlar, her nefeste ölümle karşılaşan, her nefeste müdafaa ve mücadelesini yeni baştan tazeleyerek hayatı çok pahalıya satın alan cengaverin **destan** yolunda her adımla yere bir menkıbe kakarak yürüyen korkunç ve güzel bir kahramanın gözleriydi. (DP: 186)

Yahu nasıldı o hikâye, Hacı Bey'in hanımıyla elti hanımın patırtısı?
Destan... Destan! (DP: 292)

Otuz yıl iç teranelerine bohçalanarak dışarı sızdırılmamış **destan**, bentleri yıkan bir sel gibi baş son seçmeden gelişi güzel çağlıyor. (DP: 315)

Hindistan'da geçmiş aşk **destanını**, pek garip olmakla beraber hakikat budur (...). (DP: 316)

Feraceli nine şimdi kızının elini tutarak iyice belirgin bir şiveyle **destan** söylemeye başladı. Otobüsteki gulgule duruldu, herkes kulak kesildi,

999'dur anın penceresi

Hastalara şifa verir halvetinin böncesi

Edirne şehri içinde kırmızı gül goncesi

Senin ismin cila vermiş aleme Sultan Selim

Yedi iklim dört bucakta zikreder gönlüm dilim. (DP: 323)

Orhan, yarından tezi yok, Kadıköy'de **destan** çıkarır, adamı dümbedüdük ederdi. (KR: 20)

Bana hiçbir zaman unutmayacağım bir **destan okudu:**

“Şükür gönlüm duruldu. / Sevda başımdan ırıldı.

Gönlüm bir sırça saraydı. / Yere düştü kırıldı.

Ne mümkündür yapıla? /Gönlümü mezada çıkardım. / Değeriyle satıla.” (KR: 182)

*Eglantin’in yüzüne karşı söyleyemediği şeyleri **destan** gibi mektuplarla anlatmak. (ÜF: 95)*

5.2.2.Halk Hikâyesi

“Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde “efsane, masal, menkıbe destan vb.” mahsullerle beslenerek dini, tarihi, içtimai hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafız ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir.” (Elçin, 2004: 444) Halk hikâyeleri gerçek hayata dayanmakla birlikte içinde hayali ve fantezi unsurlar da bulundurur. Çünkü, hikâyeciler âşıkların, kahramanların hayatından aldıkları olayları olduğu gibi anlatmazlar. Bunları halk arasında yaşayan menkıbelerinden ve daha çok kendi hayallerinden kattıkları şeylerle karıştırarak -işleyecekleri temaya yakışır- bir hikâye konusu haline getirirler. Bu konunun en uygun düşen yerlerine de yine onların şiirlerinden seçerek, daha da gerekirse, başka koşmalar, mâniler de serpiştirerek canlı bir dil ve temsili bir eda ile anlatırlar (Güney, 1971: 45). Nazım-nesir karışık yazılan ve özellikle sonradan nesrin ağırlık kazandığı bu hikâyelerde kahramanlıktan ziyade aşk teması işlenir (Çobanoğlu, 2009: 170).

Sade bir dille anlatılan halk hikâyelerinin sahipleri ve ilk yazarları belli değildir. Halk hikâyelerinde mensur anlatmaların yanında manzum bölümler de bulunur. Bunlardan bir kısmı Âşık Garip ve Âşık Kerem hikâyelerinde olduğu gibi bizzat hikâyenin kahramanlarının ağzından söylenir (Güzel ve Torun, 2003: 212).

Çalışmada incelenen eserlerde halk hikâyelerinden “Kerem ile Aslı” ya, “Leyla ile Mecnun”a ve “Âşık Garib ile Şahsenem”e yer verildiği görülmüştür. Bu hikâyelerin yer verildiği eserlerde hikâyelerden ikili ilişkilerdeki durumları ifade etmek için yararlanılmıştır. Özellikle Kerem ile Aslı hikâyesinin Cığerdelen romanında geniş yer tuttuğu görülmüştür. Bu eserde Kerem ile Aslı’nın dünyaya gelişi, birbirlerine kavuşamamaları, kavuşmak için yapılan mücadeleler, yanıp kül

olma motifi ile Kerem'in ağızından dizelere yer verilmiştir. Araştırma neticesinde halk hikâyeleri ile ilgili tespit edilen öğeler şunlardır:

*Niyetim, eski divanlardan bir tane istemektir, Hafız Ağa'nın sandıklar dolusu kitabı var. Aradım, taradım, **Kerem Divanı'nı** çektim aldım. Komşum şaşkın kaldı. Kendisi altmışı geçkin olduğu halde yeni çıkan bir broşürden İngilizce öğrenmeye çabılıyor. Benim **Kerem Divanı'nı** seçişimi doluya koydu almadı, boşa koydu dolmadı. Bu gece taş basması destanıyla haşır neşir oldum. Aşkın daha derin bir tasvirine hiçbir yerde rastlamadım diyebilirim. Bir defa: **Kerem'le Aslı aynı sihirli elmanın tesiriyle dünyaya geliyorlar**, yani işin başlangıcında bir sır, bir tabiat üstünlüğü var. Macera malum: Hasret, ayrılık, ayrılık, ayrılık... Sanki yeryüzünde her erkek özlediği kadına iyilikle veya zor pazu ile erişebilir. Kolay... **Fakat Kerem, ölüm Allah'ın emri, Aslı'ya kavuşamaz muratsız kalmaları için adeta gözle görünür görünmez bütün kuvvetler iş birliği etmiştir. Aşkâr bir tabiat kanunu: öyle bir ateşe düşenin encamı ancak kül olmaktır.** (C: 53)*

***Kül olmanın** manevrasında hiç başka bir şey yok mu? Hesaptaki nispetliliği **Aslı Han** kendi de sezmiş gibi son deminde ortaya şu sitemli ve isyankâr feryadı atar:*

Bize haktan bir inayet olur mu?

Maceramız hoş rivayet olur mu?

*Sevenlerin, dile gelmez çekilere karşılık biricik ve büyük kazançları budur: **Kendileri yanar gider, efsaneleri ölmezliğe yükselir.** (C: 53)*

*Sarı kâğıt üzerine **taş basması Kerem'le Aslı** destanı önümde, bitik bir hasta gibi ağır ağır soluyarak düşünüyorum, çıkardığım manaların korkunçluğundan gözlerim kararıyor.*

***İki âşık, aynı tılsımlı elmadan dünyaya geldikleri için mayaları müsterektir, bu bir. İkincisi, oğlanın adı Ahmet Mirza, kızınki Kara Sultan'dır. Fakat aşk yolunda atılan ilk adımda bu isimler eğreti bir şeymiş gibi fırlatıyor. Âşık kendisini Kerem sevdiğini Aslı diye adlandırıyor.** (C: 109)*

***Mecnun sahralara düşer, Kerem; Turan, Geylan, İran demez, dağ tepe dolaşır.** (C: 109)*

Kerem bir beyit okur, dağları bürüyen bulutlar dağılır, kar tipleri diner, coşkun seller durulur. Aslanlar kaplanlar Mecnun'un ayakları dibine çöker ellerini yalar. Kuşlar, başına yuva yapar. (C: 110)

Kerem'e sen yalnız bir noktada benzersin; ancak onun gibi yanıp kül olmak elinden gelecek. Senin Keremliğin bundan öte gidemez. Kerem, saziyla sözüyle kendine ferahlık, insanlığa ihlas getirdi. (...) koca Kerem kendini bir yol daha feda etti; eli sazının tellerinde tatlı nağmeler uyandırdı. (C: 111)

İşte Kerem'liğin sonu. İşte Aslı'ma kavuşayım demenin bedeli.

Bayram olsa kına yaksam destime

Selam versem yaranıma dostuma

Hasta olsam Aslı gelmez üstüme.

Garip garip ölüşüme ne dersin. (C: 244-245)

Benim transformatörüm şöylelikle işlemeye koyuldu: Doktorların kesin bir ad takamadıkları hastalığımda kaynayıp gitmek üzereydim. Kerem'in yolunu tamamlamaya tek adım kalmıştı.

Âşık oldur kendi kendin kaynata. (C: 246)

Hiçbir garplı Kerem'in ardından gidemezdi, ben Türk olduğum için gidebildim. (C: 247)

Bunun yanı sıra konağın emektarlarından olan Hafız Nuri, konaktan ayrılırken Âşık Kerem'e ait şiirden bir beyit okuyarak yine halk hikâyesi unsuruna da yer verilir.

Hafız'ın vedası harem halkına bir ağlayış kodu ki tarifi kabil değil. Eskiden de zaman zaman içi içine sığmaz olur, curasını boynuna bağlayarak: "Engürüs ellerinin şehnamecisi yola revan oluyor." Diye haremde türlü şakalar eder, ayaküstü saz çalar, beyit söylerdi:

Gülüp oynadığım kızlar kardaşlar

Gelin helallaşın ben gider oldum. (C: 131)

*Halep şehrine veda eden meşhur mısra ona **Âşık Garib'i** hatırlatmıştı, nice muratsızlar arasında biricik murat alan **Âşık Garib'i**. Arayıp bulamadığı şeyin ne olabileceğini Talat Bağcı birdenbire anladı: Böyle bir mucize başarmak elinden gelse Gülbün'e **Şah Senem'in** kader ve kısmetini hediye etmek isterdi. Nice bahtsız emsale karşı biricik murat gören ve yüzü gülen **Şah Senemin** kader kısmetini! (DP: 312)*

*Talat Bey minyatürden bir ders ezberler gibi göz kırpmadan baktı: “Gördü mü **Âşık Garib'le Şahsenemi?**” dedi, alacağını almış, bir karara varmış olduğu için keyifle gülümsedi. (DP: 313)*

*Benim gibi sersemler âşık olunca dili tutulur. Yahut söz söylesek bile en enayi laf ne varsa onu saçmalarız. **Âşık Kerem** gibi yanar tutuşuruz. (KR: 53)*

*Necdet hep bildiğiniz gibi, **âşık Kerem**. (KR: 103)*

*Parayla halledilecek iş olsa Abdülcebbar servetinden mühim fedakarlıklar yapmaya hazırды. Kol kuvvetiyle bitirebilirse **Mecnun'a Leyla'yı** almak için savaşa çıkan **Nevfel** gibi pençeleyecekti. (ÜF: 190)*

5.3. Kalıplaşmış Sözler

Kalıplaşmış sözler; önceden belli bir şekli olan, akılda tutulup söyleneceği sırada yeniden üretilmeden olduğu gibi hatırlanarak gerekiyorsa bazı ekleme ve çıkarmalarla kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen sözlerdir. Bu sözler belirli durumlarda toplumun benimsendiği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına, devamına yardım eden, kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir. Kalıp sözlerin, fonksiyonlarına bakıldığında özellikle bir şey söylemenin gerekli olduğu belli durumlarda doğru ve yerinde olan, toplumsal kurallara uygun sözü söyleme imkânı verdiği, bu yolla konuşanların birbirlerini rahatlıkla anlamalarına ve aralarında uyumlu bir iletişim kurmalarına yardımcı olduğu görülmektedir (Gökdayı, 2008: 106).

Kalıplaşmış sözler bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması adet olan birtakım sözlerdir. Çeşitli durumlarda kullanılan Türkçeye özgü bu ifadeler Türk kültürünün birçok yönüne ışık tutar (Aksan, 2004: 34).

Kalıp sözler; argo, atasözü, beddua, deyim, dilek, dua, hitap, lakap, ölçülü söz ve yemin başlıkları altında incelenmiştir. Bu başlıklar ve ilgili örnekler aşağıda verilmiştir:

5.3.1. Argo Sözler

Artun (2014: 46) argoyu belli bir topluluğun veya meslek grubunun kullandığı Türkçe ve yabancı kelimelere yeni anlamlar yüklenerek oluşturulan herkesçe anlaşılmayan sözler olarak tanımlar. Belli bir uğraş alanına ait kelimelerin ifade edildiği ve daha çok toplumun alt kesimlerinin hatta kabadayılardan kullandığı kaba saba bir dil olarak bilinen argoda ifadeler daha çok belli bir kesimin kendi aralarında anlaşmak için kullanıldığı sözler olduğundan bu dilde, sözlerde değişimler veya gizlenmeler görülebilir (Erol, 2007: 11).

Toplumsal bir ihtiyacın ürünü olan argo sözler insanların şaşkınlıklarını, öfkelerini, kızgınlıklarını vb. duygularını ifade ettiği kelime gruplarıdır. Bu ifadelerde bahsedilen konuların ağırlıklı olarak içki, kadın, kumar, denizcilik ve günlük hayatla ilgili meseleler olduğu görülmektedir (Ilıcak, 2019:121- 122).

İncelenen eserlerde argo ifadelerle sıkça karşılaşmıştır. Bunların genellikle kişilere hakaret içeren ifadeler olduğu görülmüştür. Ayrıca eserlerde denizcilikle ilgili çeşitli argo ifadeler de tespit edilmiştir. İlgili örnekler aşağıda verilmiştir:

*Keza eli kulağında, şoförün son perdeden ve Keşan şivesiyle bağırıldığını uydum: “Ne sürersin bire ayvanları susaya? **Ayvan oğlu ayvanı**. Lah belanı versin!..”(C: 15)*

*“**Sersem!** İslam dinine olan aşkıyı görmezsin de Hristiyanlara merhametimi mi görürsün? (C: 18)*

*“Aman yarabbi ne **şirret** şey!” sözleri ile radyoyu kapadı. (C: 46)*

*M.: “**Ulen** ne olacak sanki? Bu **meretin** kefareti nedir, elli lira mı, yüz lira mı... (C: 52)*

*O, hafız olacak **rimpapa** müridi nerede dedi. (C: 66)*

*Veli Koca’ya “Çok yaklaşıma, **alarga!**” diye bağırıyordu. (C: 67)*

-Nerede **o iblis oğlu**, nerede **o panayır paredebazı**? (C: 69)

O ilmi simya ecinlisi! Ah, **o feleğin çemberini cambaz ipinde koşturan veledizina...** (C: 69)

-Baka... **Düztaban velet...** (C: 74)

-Geberecek **aydaş karı**. **Otuz yaşında duvak düşkününü kartaloz.** (C: 147)

Ya senin gibi çiçek bozuğu **mendebura** ne çomak oynamaz. (C: 148)

Kıskanma nafile, **aydaş karı**; dua et, senin de benim de onun da Hak yardımcımız olsun. (C: 179)

Nuri yerden yaylanıveriyor, eğersiz ata sıçradığı gibi **yallah.** (C: 179)

Bu kadın Haşmet'in Canzi'den ayrıldığı günlerde Park Otel'de görerek peşine düştüğü **lüks aşifte** idi. (C: 218)

Gene parmağını batıya sallayarak: "**Nah işte!.. O domuzlar!**" dedi. (C: 236)

Akif Kaptan onu eteğinden çekerek yanındaki iskemleye oturttu, yavaş sesle "**karı**, beddua etme" tembihinde bulundu. (DP: 13)

Müyesser! Hani bizim **çarmakçur**?

Çarmakçur yüzünden karı koca arasında ekseri bir çekişme olurdu. (DP: 30)

İlk işaret pırrr... İstanbul'un iki yakasını bağlayacak bir çatana bile kalmayacak hepimiz **aleste orsa alabanda** ... (DP: 32)

Amma Akif Kaptan hilale bakarak zaten geleceği haber vermiş: "**Ay yatakta, kaptan ayakta**" demişti. (DP: 38)

Düşündükçe öfkesi artıyor, **mankafa!.. Hödük!..** diye oğlana atıp tutuyordu. (DP: 39)

Al donanmayı, çek git Afrika'ya **yallah.** (DP: 40)

Şişman bey, sizin **avrat** ne alemde? (DP: 49)

Seni **fingirdek aşifte**, bana iffet mi satacaksın? (DP: 94)

Gülbün **kan kurnaz aşifte** kâh ezeli Mecnun'un ebedi Leyla'sı kâh soyguncu **yosma** sonra yine "yetim maaşı alan öksüz talebe" (...) (DP: 103)

Ayhan Gülbün'e yan yan bakarak "**Vay Firavun!**" (DP: 103)

(...) para ile zıvanadan çıkan "**görgüsüz hödük hactağaları, şımarık hayasız bezirganları**" tarif eder. (DP: 112)

-Sen beni **jigolon** mu sandın?

-Sen acaba beni neden **kokotun** sanmıştın? (DP: 114)

-Kendini ağır satmak isteyen **yosmaların** öksesine konmam. (DP: 122)

Kendini beğenmiş bir **züppe** olamaz, vurguncu **yosmalığa** da yeltenemez. (DP: 123)

Fi tarihinde bana **madik oynamaya** kalkan, üç gün kapattığımı, dört başı mamur bir dayaktan sonra sokağa fırlattığım **şırfıntı** sen değil misin yahut o aynı senin benzerin değil mi? (DP: 126)

Bana acımıyorsun ya kendine böyle **kahpece** cellatlığı nasıl yakıştırırsın? (DP: 130)

Yosma kızları bana tanıtmak, biraz çeşni tadı tattırmak yok mu insafsız... (DP: 132)

Öfkesi kızıışan genç kız dik sesle: "Bir **kokot** olsun" demek istediye de utancından söyleyemedi. (DP: 151)

-Eh... O zaman artık... **Fayrap, fayrap tornistan.** (DP: 159)

-**Ulan...** Boyumuza posumuza bakmadan kimlerle konuşuyormuşuz da haberimiz olmamış. (DP: 172)

Hadi beni lafa tutma artık, bugün cam sileceğim, **yallah** sen de işine. (DP: 190)

(...) eli bir yelken gibi havayı dövüyordu: "**Orsa boca... Orsa boca...**" (DP: 195)

Aşk **aşıftelik** sanmayın. (DP: 214)

Çürük limon kabuğuna benziyorsun **mendebur** dedi, yolu üzerine rastlayan yarı dağılmış bir sepet kapağını tekmeleyerek yana savurdu. (DP: 239)

(...) hiç değilse avucuma bir **mangır** koy. (DP: 257)

“**Metreslerini** tasfiye etmeni bekledim” dedi. (DP: 282)

Her yemeğe bir kulp takar, etrafa kan yutturur; pekmez, tulum peyniri gibi çerezlerden **çöplenip** savuşurmuş. (DP: 295)

Heyamola heyalesa, oğlan banyo edilir, beslenir, yatırılır. (DP: 307)

(...) Feyzi Hoca'nın tabiriyle bütün (ihvan-ı safa ma çingıldak). **Çingıldak takımı** ihvan-ı safadan daha kalabalıktı, terzi Mişket'in hasta annesine küçük kardeşine kadar herkes gelmişti. (DP: 307)

Ayol, dünyanın hangi devrinde, hangi diyarında yaşlılar gençleri beğenmiş ki bugün beğensin. (KR: 66)

Belki de bu Burhan **keratası** ortaya çıkmasaydı... Saydı... saydı... bunlar hep züğürt tesellisi. (KR: 69)

Ulan yapmasana!... (KR: 90)

Tekrar çıktığı vakit ince sesiyle tuhaf tuhaf **küfürler** savuruyordu:

-**Ulan geçmişini**... (KR: 90)

Burhan başını kaldırarak:

-**Hoppalaaa**... dedi. (KR: 105)

Açıktan açığa **sepetlenir** ve **otururdu aşağı**. Kendisi gibi onursuz **kariya** layıktır. (KR: 115)

Fakat ben nasıl **tüysem**? (KR: 132)

Baha bile, **yezit piç**, hece sektirmez. (KR: 136)

Haydi eve, **yallah!** (KR: 142)

-Senin ciddiyetini o maymun iştahlı **züppelerin** hevesine kıyas etmek istemem. (KR: 59)

Baha, geriye sıçrayarak:

-**Dur ulan!** diyordu, kendin Marika için **gâvur** oldun. Bizi de mi vaftiz edeceksin?

-Ağzını topla, **angurya!**

-**Angurya** senin ağabeyindir, meşe odunu! (KR: 193)

Hoyrat bir erkeğin sevdasını çekmeyi nefsine yakıştırmıyor, ayak diriyor.
Buna bahriyeliler, baştankara gitmek derler. (KR: 237)

(...) **Arpaları fazla geliyor**, dedi. (KR: 244)

Tövbeler olsun, âşık olmak ne demek sanki? **Züppelik!** (KR: 244)

Fakat biz seni severiz, **hınzır oğlan!** (KR: 251)

Ah... **hınzır gavur** darma perişan etti bizi! (LM: 45)

(...) herif Allah için munis, sesi çıkmıyor, ille velakin **karı şirret**, derlerdi.
(LM: 47)

Ayak ucumuzdaki sandığın üstüne **lâppadak** yerleşti. (LM: 49)

Erkek dediğin ne **kahpe** şeymiş, yazıklar olsun gençliğimize, güzelliğimize, emeğimize, göz yaşlarımıza. (LM: 53)

Hınzır kereta gidi! (LM: 55)

Vay namussuz kepaze, diyordu, gül gibi karısı evde dururken, yangın yerlerinde el ele kol kola Tatar Ayşe ile seyrana çıkmış; vah Hesna'cığım pek yazık sana, amanın bir kaşık su yetiştirin üzerime fenalık geliyor diye **karı** çırpınıyordu.
(LM: 56)

Birden bire kafama **dank** dedi, atladım Kumkapı'dan trene **yallah** Florya. A **kaltak** nereden anladın ki Florya'ya gittiler, diyen olsa! (LM: 56)

-**Ulan** böyle nereden geliyorsun baskın tutar gibi, dedi, görüyor musun yabancı değil, komşumuz Ayşe Hanım. (LM: 58)

Gavur garson o zaman yanıma geldi de :

-Hanım sen, senin koca **piyastos etti**, hiç de kepezelik yapmadı. Ben böyle kavî kari görmedim, sana aşk olsun diye **piyazladı**... (LM: 59-60)

*Elbette bana âşık değildin, **nonoş**. (LM: 70)*

*(...) felek, ah **düzenbaz**, **kahpe felek**! (LM: 75)*

*Hey koca **sersem**! (LM: 76)*

***Hay sersem karı**!. Diye söylendi (ÜF: 72)*

*Meyanına birçok **yallahlar** karışan bu türkü ile Müzeyyen demek istiyordu ki (...)* (ÜF: 115)

*Fakat Melahat yaydan boşandı: “Sus, **şulluk**!” diye bağırdı. (ÜF: 130)*

*Derken Melahat kendisini tutanların elinden kurtuluyor, kükreyerek etrafı **alazlıyor**. (ÜF: 130)*

*Allah cezasını versin; **herif**; keyfimi başıma sıçrattın! (ÜF: 149)*

*Turan, Numan’ı yalnız bulunca onun dizlerine oturur ve “Bana bir sigara ver, old chap!” derdi. Bu kelimenin Türkçede manası hemen hemen “**moruk**” olduğunu Dilruba Hanım duysa, sağlam yüreğine inerdi! (ÜF: 173)*

*Kendi kendine: “**Acemi çaylak** seni!” dedi. (ÜF: 173)*

*Nuran’ın sevdası şerefine bir kalp illeti kazanmadan **yallah**! Diye düşündü ve kalktı. (ÜF: 174)*

***Çingene**! Bu Sermet’in kendisiydi. (ÜF: 188)*

5.3.2. Atasözleri

Elçin (2004: 625); atasözünü “İlk söyleyicilerini tespit edemediğimiz, hayat prensibi olacak fikir ve düşünceleri; din, ahlak, hukuk, iktisat, terbiye, gelenek-görenek ile tabiat hadiselerinden, teknikten vb. çıkacak kaideleri müşahhasan mücerrede giden bir yolla bazen bir fıkra kılığında söz ve yazı ile nesilden nesle intikal ettiren hikmetli cümlelerdir.” şeklinde tanımlar. Aksoy ise (2018: 37) atasözlerinin “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler” olduğunu ifade eder.

Atasözleri bir toplumun bilgeliğini, tecrübelerini, dünya görüşünü ve ifade gücünü yansıtan kuşaktan kuşağa aktararak uzun süre varlığını koruyabilen söz gruplarıdır (Aksan, 2004: 33). Genellikle tek cümle halinde olan atasözleri; sözlü kültür ortamında oluştuğundan kolayca ezberlenip hatırlanmak, zamana meydan okumak gibi maksatlarla ölçüden, söz sanatlarından, devrik yapılardan, rediften, uyaktan yararlanmıştır (Çobanoğlu, 2009: 79-80). Halk edebiyatının her türünden ürünler gibi atasözleri de oluşup geliştikleri çevrelerin ve çağların düşünüş ve davranışlarını dile getirmişlerdir (Boratav, 1969: 135).

Çalışmada atasözleriyle alakalı olarak dört yerde “atasözü”, iki yerde “halk sözü” ibaresi kullanılmış atasözleri bunlardan sonra belirtilmiştir. Toplamda altmış beş tane atasözünün tespit edildiği eserlerde bazı atasözlerine tamamen yer verilmiş, bazıları tamamlanmadan bırakılmış, bazılarının ise orijinalinden farklı şekilde kullanıldığı görülmüştür. İlgili örnekler alfabetik sıra ile aşağıdadır:

*Genç kızın kendi vicdanından köpürmüş esirgeyici **atasözleri** hoca öğütleri her şeyi önceden işaret etmemiş miydi? (DP: 262)*

A

Açtı söyledi, seçti söyledi.

*Otuz bu kadar yılın tomarını Feyzi Hocanın hanımı çözdü. **Açtı söyledi, seçti söyledi.** (DP: 291)*

Ağustosta suya girsem balta kesmez buz olur.

*Ne talihsiz başım varmış, taşa koysam iz olur; **Ağustos'ta suya girsem balta kesmez buz olur.** (LM: 46)*

Ak akçe kara gün içindir.

*Fıkara babanda **ak akçe** olacağı aklına gelmez değil mi? (ÜF: 195)*

Akacak kan damarda durmaz.

*...Evet, sebebi de şu ki **akacak kan damarda durmaz.** (KR: 232)*

Akıl yaşta değil baştadır.

Seni Gülbün Hanım'a emanet edeceğim. Malum a... Akıl yaşta değil baştadır. (DP: 32)

Akrabanın akrabaya akrep etmez ettiğini.

Akrep etmez akrabanın akrabaya ettiğini. Bu böyle gelmiş böyle gider. (C: 231)

Aman diyene kılıç kalkmaz.

Rolli civanmerttir, *amana kılıç olamayacağını* bilir. (DP: 306)

Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz.

İçinden geçeni Zühre 'nin de okuması gerekmişçesine "Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz." dedi. (C: 193)

Ar yılı değil kar yılı.

Ar yılı değil kar yılı diye müşteri avına çıkan bir küçük kokot hüviyetini ille bana giydirmeye uğraşmak da ne elim bir teşebbüstü. (DP: 220)

Arife tarif ne hacet

Halbuki ziyaretten maksat, Bedriye ile Burhan'ı bir müddet yalnız bırakmaktı. Filvaki Bedriye, Orhan'a böyle bir tembihte bulunmamıştı. Fakat arife tarif ne hacet? (KR: 132)

Aslını saklayan (inkâr eden) haramzadedir.

"Sen beni misal getirme, derdi, soyuna çekmeyen haramzadedir..." (LM: 35)

B

Balık baştan kokar.

Zira ki *balık baştan kokar.* (C: 126)

Başa gelen çekilir.

Amma ne çare, başa gelen çekilir. (ÜF: 192)

Beterin beteri var.

*Anlamamak hak mühletini geçirmek ve kovulmak belki de ehven, zira **beterin beteri var**; yani bu işin bir de anlamak, ikram edilen nimete el sunmak ciheti var ki...* (DP: 218)

Beyazın adı var, esmerin tadı var.

*Açıkgöz zamane kızları tetik davranmışlar “Karar ver, bu işi bitir” diye ültimatomu basmışlar **beyazın adı var esmerin tadı var** sözü bir kere daha yerini bulmuş. (DP: 282)*

Bir koyundan iki post çıkmaz.

*Feridun Bey karşılık dedi ki: “**Bir koyundan bir post çıkar, iki değil.**” (C: 97)*

***Bir koyundan iki post çıkmaz** mirim, evlatlarımızı kurban ettik, onların da bize hiç uymayan kafalarla yetişmesine rıza gösterdik (...) (DP: 300)*

Böyle gelmiş böyle gider.

***Bu böyle gelmiş böyle gider.** (C: 231)*

Ç

Can çıkmayınca huy çıkmaz.

***Yâ hanımefendiciğim, can çıkar da huy çıkmaz.** (KR: 238)*

Ç

Çal çeneyle hanımlık olmaz.

***Çal çeneyle hanımlık olmaz.** Hanım dediğin konakta en erken kalkan, en geç yatandır. (C: 89)*

Çam sakızı, çoban armağanı.

Uzun asil parmaklarının ahenkli ve ağır hareketleriyle üç tane yüzlük banknot aldı. Nuran'a uzattı. “Çam sakızı, çoban armağanı” diyordu. (ÜF: 195)

Çokluğa darı saçılmaz.

Ciğerdelen'i korumaya koşulmuş, savaşa şerbetli bir alay gaziler mertçe dövüştükten sonra **çokluğa darı saçılamayacağını** anlayarak palankayı yakıp köprü başını kestiler, karşı yakaya Estergon'a geçtiler. (C: 138)

Vezirlerim “**Çokluğa darı saçılmaz.**” deyip geri döndü. (C: 224)

D

Dal kesilir, budak da beraber gider.

Dal kesilir, budak da beraber gider. (DP: 303)

Dayandım dayandım amma bağrıma taş bastım da dayandım.

Zaten bir **halk sözü** vardır, hani derler ki **dayandım dayandım amma bağrıma taş bastım da dayandım.** (DP: 118)

Demir tavında dövülür.

...Fakat Ayhan birdenbire fikrini değiştirmiş, fırsat yakalamış gibi, tam zamanıdır, **demir tava geldi** gibilerde mevzuu tazeledi. (DP: 121)

Dinsizin hakkından imansız gelir.

Dinsizin hakkından imansız gelir. (KR: 140)

E

Ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane.

Zamanla kaderimin tek sahibi olmayı öğrendim ve dedim ki **ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane.** (DP: 222)

Elçiye zeval olmaz.

Gelmek için can atıyordu. Dedim ki elçiye zeval yoktur. (KR: 40)

Evceğizim evceğizim, saklar benim halceğizim.

Ey evceğizim evceğizim, sen bilirsin halceğizim! (DP: 18)

F

Fukara kalbine her kim dokuna, dokuna sinesine Allah okuna.

Eh... Evet kim bilir, belki de Gülbün Hanım'ın dediği doğru, fıkara kalbi çok gevrek olur, hiç dokunmaya gelmez. O saat kırılır. Fıkara kalbine her kim dokuna, dokuna sinesine Allah okuna. (DP: 185)

G

Gelen gidene rahmet okutur.

Gelen gidene rahmet okuturmuş, derler. (LM: 52)

Gönül bir sırça saraydır, kırılırsa yapılmaz.

Karşında bir zavallı can, şimdi var, şimdi yok. Hatır bir nazlı kuştur uçar konmaz; gönül bir sırça saraydır, yıkılırsa tamir olmaz. (DP: 169)

Gözden ırak olan gönülden de ırak olur.

Ya radyodan sonra gazinolar da alaturkayı kaldırır ve halk da ağır ağır unutup rağbeti keserse! Kulaktan uzak, gönülden ırak... (ÜF: 207)

H

Hak yerini bulur.

Zira ki hak yerini bulur. (C: 157)

Ancak bir tek ilmim var: Hak yerini bulur. (DP: 214)

Her horoz kendi çöplüğünde öter.

Sonra şişman bir hanım koridora çıkıp bir kere daha “**her horoz kendi çöplüğünde ötermiş**” diye bağırdı. (DP: 136)

Her inişin bir çıkışı her çıkışın bir inişi vardır.

Sonra bilmelisin ki, her fena şeyin bir iyi tarafı vardır, derler. Bu kâfi değil, her fena şeyin iki iyi tarafı vardır. Bunu da ben söylemedim, benden çok daha akıllı birisi söyledi. Şu sözü adamakıllı Türkçeye çevirelim de diyelim ki. **Her inişin iki çıkışı vardır.** (ÜF: 124)

Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır.

Her yiğidin bir yoğurt yiyişi, her kadının bir sakız çiğneyişi varmış. (DP: 277)

Huy canın altındadır.

Nikahlısı olan müftü baldızından sakınır diyenler olduğu gibi “**huy canın altındadır**” bir oynaş edinmesi yakındır diye bekleyenler de vardı. (C: 141)

İ

İt ürür, kervan yürür.

Kardeşinin sözlerini tamamladı: **-İt ürür, kervan yürür!** Dedi. (ÜF: 170)

İyi kocanın karısı, kurna başında belli olur.

Nizami: “**İyi kocanın karısı kurna başında...**” yollu bir cümle ile başlıyordu; gözü (...) (C: 45)

K

Kendi söyler kendi dinler

Davasını kimseye anlatamayacağını bildiği için, kendi canının hariminde **kendi okur kendi dinler.** (DP: 12)

Kırkından sonra azanı tenesir paklar.

Zaten **halkın bir sözü vardır, kırkından sonra azanı tenesir paklar,** derler. (ÜF: 96)

*Evet, tasdik ederdi, onları artık **teneşir paklar**. (ÜF: 148)*

Kol kırılır yen içinde baş yarılır börk içinde.

*Babasının bir sözü vardı: “**Kol kırılır, yen içinde; kafa kırılır, fes içinde.**” (DP: 168)*

Kul azmayınca hak yazmaz.

*Biz Türklerin bir **atalar sözü** de aynı şeyi söyler gibi: “**Kula bela gelmez kul azmayınca; kul belasını bulmaz; Hak yazmayınca.**” (C: 113)*

M

Mızrak çuvala sığmaz.

*Bu hakikati nefsim karşı hep inkâr etmeye çalıştım ama **mızrak çuvala sığar mı?** (ÜF: 183)*

N

Nasibi olmayanın basireti de bağlanırmış.

*Bak şu kismete, küçük hanımın ayağına gelmiş de o geri tepmiş. Nasıl derler **nasibi olmayanın basireti de bağlanırmış.** (DP: 185)*

Niyet hayır, akıbet hayır.

*Akif Kaptan birkaç kere şahit olmuşsa da bu sefer bari üzerlerine kondurmak istemedi “**niyet hayır, âkıbet hayır**” dedi, yola düzüldüler. (DP: 278)*

Ö

Ölürse yer beğensin, kalırsa el beğensin.

Veli Koca divan borusu çaldırıp kapı halkını iç avluya toplayarak oğlana dört başı mamur bir meydan dayağı çekti. Yaşarsa el övünsün, ölürse yer övünsün! (C: 105)

P

Para parayı çeker.

Zaten hep böyle değil midir? Para parayı çeker. (KR: 121)

Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir.

Feyzi Hoca, Gülbün'ün ta bebeklik yaşından bu kızın üstüne titremiş, her zaman normalin dışında hadiseler, arızalar, facialar sezinleyerek üzölmüşüü. Perşembenin gelişi çarşambadan belli olur değil mi? (DP: 77)

S

Sabreden derviş, muradına ermiş.

-Benim gibi, dedi; ben bildim ve bekledim. Sabreden derviş...

Genç kadının yarı şakağına yarı saçlarına hafif bir buse ilıştirerek tamamladı.

-Muradına ermiş. (DP: 289)

Silik akçeyle iş görölmez.

Fakat çok zaman ve kuvvet tasarruf ettim. Silik akçeyle iş görölmez. (DP: 72)

Soyu soyundan köpeğı mandıran almalı.

Hem de “Soyu soydan al, köpeğı mandıradan” sözüince soyzade kızlarla evlenip seçkin döl yetiştirmeye rağbet ederlerdi. (C: 126)

(...) tevekkeli değil, derler ki soyu soydan al köpeğı mandıradan (LM: 60).

Sürüden ayrılanı kurt kapar.

Nuran diyordu ki: “Evet, sürüden ayrılanı kurtlar boğar, atalar sözüdür; ama bana öyle geliyor ki, Sekizinci Edward layemut olacaktır; en meşhur bir kraldan ziyade. (ÜF: 211)

Sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleyerek yer.

Amma yoğurdu üfler de yerim muhakkak. (DP: 68)

Sütten ağzı yanan yoğurdu üfler de yer, ihtiyatlı konuşmalı. (DP: 254)

I

Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış.

Â, adeta tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış, hikâyesi... (KR: 195)

Tekkeyi bekleyen çorbayı içer.

Kızını gözleriyle şöyle bir okşadı: “Elbette” dedi. Tekkeyi bekleyen çorbayı içer. (ÜF: 139)

Tilkinin dönüp dolaşacağı yer kürkçü dükkanıdır.

-Tilkinin akıbet geleceği yer kürkçü dükkânı değil mi? (ÜF: 23)

Y

Yabanın şahininden yerlinin yapalağı yektir.

Bizde bir atalar sözü vardır. “Yabanın şahininden yerlinin yapalağı yektir.” Derler. (C: 68)

Yanmış harmandan öşür alınmaz.

Köylülerin bir lafı var, “Yanmış harmandan öşür alınmaz,” diyorlar. (C: 116)

Z

Zararın neresinden dönülse kardır.

Gerçi bir kazadır olmuş, zararın neresinden dönülürse kar saymalı (...)
(DP: 194)

Zorla güzellik olmaz.

Eh zorla güzellik olmaz ya! (KR: 121)

5.3.3. Beddualar

Beddua; duanın aksi ve zıddı olan lanet, inkisar, bela ve gazap ifade eden sözlerdir. Farsça “bed” ve Arapça “dua” kelimelerinin birleşmesinden yapılan bu tabir 19’uncu yüzyıla kadar dilimizde, kültürümüzde “Kargış” ve “İlenç” kelimeleriyle karşılanmışlardır (Elçin; 2004: 662). Beddua; kişinin kendine, ailesine, topluma veya toplumun değerlerine, kurumlarına, kendine ve bunlara zarar verecek şahıslara, bunların fikir ve eylemlerine karşı şiddetli bir tepkidir. Bu tepkinin amacı sözü geçen unsurlara karşı hem Allah’ın korunmasına sığınmak hem de Allah’ın gazabını onların üstüne çekip zarar görmelerini sağlamaktır (Çobanoğlu, 2009: 87).

Hemen hemen bütün bedduaların kökeninde güç yetirememe durumu ve bunun sonucunda düşmanı Allah’a havale etme vardır. Beddualar hasmın yüzüne karşı edildiği gibi hasım uzaktayken de söylenebilir. Bazı beddualarda ise anlamın hafifletmesi için olumsuzluk eklerinin kullanıldığı görülür (Artun, 2014: 90).

Eserlerde beddua ile ilgili olarak bela okumak, lanet okumak, Allah’a havale etmek, çeşitli durumlar karşısında hakkın helal edilmemesi ile ilgili sözlerin yanı sıra birkaç yerde beddua etmek terimi geçmektedir. Konuyla alakalı örnekler şöyledir:

Lah belanı versin!..”(C: 15)

Öyle bir cenk olacak ki ya bizim ülkede ya onların diyarında baykuşlar öte!
(C: 63)

*Banu’yu getirmeden geri dönerseniz bu eşik hepinize **haram olsun...** (C: 74)*

*Beganoğlu, **Allah’tan bul...** (C: 81)*

*İşte Türkler, işte siz, **ne haliniz varsa görün.** (C: 83)*

*Kan çanağı gözlerini Beganoğlu Hisarı'na devirdi, can evinden alev fişkirirca avaz etti: **Uykudaysan uyan! Gezmedeysen eğlen! Yemek içmekse işin, tüksür, tıkın! Mihrabımı yıktın, kanlı kahe... dilerim Haktan, sen de ciğerinden yaralan!*** (C: 86)

*Kocakarı başını kaldırmış, demiş ki: “**Sana ne diyeyim, ananın, babanın bir tanesisin, ne beddua edeyim? Dilerim Hak’tan Yedi Peçeli’nin hışmına uğra..**”* (C: 120)

*Sultan Hanım başına el çalmış demiş ki: “**Şeytana uyдум, sevdiğimi yaktım, bundan geri dünya bana haram olsun.**”* (C: 121)

*Beganoğlu gözyaşı dökerek, **var Hak’tan bul! Yollu beddualar ederek savuşmuş.*** (C: 139)

Allah’tan bulası! (C: 171)

*Ama... **Şeytan görsün yüzünü.*** (C: 171)

*(...) Sinan Ağa’ya **lanet okumuş**, Düriye Hanım’a rumuzla acı acı dokundurmuş, hemen o saat maslahata el koymuştu.* (C: 180)

*Kendime **lanet ederim**, gönlümle dalaşırım:*

*“Dokuz canlı canavar, **sen daha gebermedin mi?**”* (C: 187)

*Feridun Bey; “**Çarpılası, Allahtan bulası!**” gibi sözlerle Sinan Ağa’ya atıp tuttuktan sonra gene cevizlikteki ev üzerine konuşmaya başladılar.* (C: 187)

*-Ağam sana **hakkımı helal etmem**, söyle.* (C: 193)

Yan şimdi yanabildiğin kadar. (C: 198)

*Kadın yedi senelik geçmişin acısıyla birdenbire dayanılmaz bir isyan duydu “**sebep olan sebepsiz kalsın**” dedi. Akif Kaptan onu eteğinden çekerek yanındaki iskemleye oturttu, yavaş sesle “karı, **beddua etme**” tembihinde bulundu.* (DP: 13)

Beddua ederim şu Hindistan diyarında sana mabet yapılmasın. Sana gelince ey yalancı şahit, ikiyüzlü Ketaki! Benim mabetlerimin aşk ayininde dünyalar durdukça sen nezredilmeyesin! (DP: 20)

Demişti ki: “**Ömründe gördüğün son safiyet olayım inşallah.** Hava, senden safiyetini esirgemiş, su da öyle. Ekmek sana nimet olmamış, uyku da öyle. **Hiçbir yerde, hiçbir safiyet bulama. Ara, hasret çek ve bulama. Ta ki geri dönesin, gönlünle geri gelerek şu kaldırımın üstünde durasın. Ta ki nerede ne cinayet işlediğini keşfedesin. Keşfedeşiye kadar dünyada safiyet yüzü görme!**” (DP: 214)

Sinan **ah etti.** (...) **Bu diyarda yüzümü ak etmezsen ustalık hakkım helal olmasın** dedi. (DP: 333)

(...) **bilet almadan banyoya giren birkaç genci göstererek, illallah** bu anaforculardan, **def et şu adamları!** diyordu (KR: 89)

Bugün bile söylesem **halkın lanetini ve taşını üstüme davet edeceğimden eminim.** (KR: 176)

-Kadın mı? Diyordu, **hepsinin Allah belasını versin.** (KR: 219)

Hava vıcık mı vıcık! **Şubat, yerin dibine bat!..** (KR: 221)

Maçka’da kodaman tüccarlarımızdan birinin çocuklarına muallim oldum. Kaloriferli, akar sıcak sulu bir oda, mükemmel yemekli üstelik elli lira maaş. **Allah’tan belanı mı istiyorsun?** Derler adama. (KR: 251)

Ah, talih gibi **olamaz olaydın.** Tüh... Erkek dediğin ne kahpe şeymiş, **yazıklar olsun** gençliğimize, güzelliğimize, emeğimize, göz yaşlarımıza. (LM: 53)

Teehhül etmez olaydım da keşke **Allah beni kahredeydi!** (LM: 55)

Gidi gözüne dizine durası, beni yirmi kuruşla sinemaya sav, sonra böyle oynaşına yedir! (LM: 57)

Hay gözü kör olası sütçü! (ÜF: 69)

Bir yandan da mırıldanıyordu: **Allah cezasını versin;** herif; keyfimi başıma sıçrattın! (ÜF: 149)

5.3.4. Deyimler

Deyimler, asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki veya daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu

sözler; duygu ve düşüncelerimizi, dikkat çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır (Elçin, 2004: 642). Aksoy da (2018: 52) deyimleri bir durum veya kavramı çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve genellikle gerçek anlamlarından ayrı bir anlam bulunduran kalıplaşmış sözcük veya tümceler olarak tanımlar.

Halk deyimleri; birkaç sözcükle kurulmuş ve kendi anlamlarından sıyrılarak yepyeni bir anlama bürünmüş sözcük gruplarıdır. Deyimlerden bazıları kendi sözlük anlamlarında kullanılırken bazıları da bulundukları cümle içinde bir anlam kazanır (Güney, 1971: 194-195). En az iki kelimedenden oluşan deyimler; genellikle mecaz anlamlı, söz sanatlarından yararlanan bir durumu açıklamak, örnek veya öğüt vermek amaçlarıyla kullanılan atasözleri gibi yargı bildirmeyip sözcük ya da yapısı değiştirilemeyen kısa ve özlü ifadelerdir (Oğuz ve diğerleri, 2020: 377).

Çalışma sonunda incelenen eserlerin deyim açısından oldukça zengin olduğu görülmüştür. Deyimler belirlenirken Ömer Asım Aksoy'un (2018) *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden ve TDK'nin deyimler sözlüğünden yararlanılmıştır. Eserlerde karşılaşılan fakat bu iki kaynakta yer almayan deyimler çalışmaya dahil edilmemiştir. Yine orijinaline göre farklı sözlerle kurulan deyimler de çalışmaya alınmamıştır. Buna rağmen eserlerde bolca deyim örneği tespit edilmiştir.

Tespit edilen deyimler alfabetik sıraya göre şöyledir:

A

Acı çekmek

Acı çektikçe daha derinlere gömüldüm, derinlere gömüldükçe nafakam azaldı acı çektim. (DP: 20)

Âciz kalmak

(...) Gülbün'ün anlamaktan bile âciz kaldığı yırtık bekar fıkralarıyla korkunç denecek yakınlıklar yarattı. (DP: 119)

Gülbün âciz kalır. (DP: 234)

Acze düşmek

*Koca mabut İndra o kadar ufalır, o kadar **acze düşer** ki (...)* (DP: 249)

Açığa çıkarmak

*Aşkını kısıkanıyor gibidir, bir türlü **açığa çıkaramaz**.* (DP: 12)

Açığa çıkmak

*Keskin bir hakikat **açığa çıkmıştı**.* (DP: 247)

Açığa vurmak

*Zavallılığını bulmak, eksiğini **açığa vurmak** sana düşmezdi* (C: 198).

*Böyle zamanda adsız bir sır, her şeyi halleden, davaları yok eden bir tılsım **açığa vurulur**, ortalık birden durulur.* (DP: 114)

*(...) hayata küser gibi seyrekleşen haberleriyle sırrını **açığa vurmuştu**.* (DP: 176)

*(...) Bedriye, kaza hadisesi üzerine kendini tutamamış, işi **açığa vurmuştu**.* (KR: 113)

*Hiçbir zaman **açığa vurmadiğı** için bendeki bu sevginin intibai belirsiz ucu bucağı kaybolmuş (...)* (LM: 89)

*Genç kız bu çirkin hakikati **açığa vurmak** istemedi (...)* (ÜF: 156)

Açılıp saçılmak

*Başı son derece sıkılmış olmasaydı bir kadının önünde böyle **açılıp saçılmaya** kendinde yürek bulamazdı.* (C: 203)

*Evvelce söylemişti zaten “Benim bir kadınla alakalanmam için kadının adamakıllı **açılıp saçılması**, güçlük çıkarmak şöyle dursun hep benim kolayımdan yana gitmesi şarttır.* (DP: 211)

Adam sen de!

*Ölüm mü? **Adam sen de**... Vele ki...* (C: 43)

Adam yerine koymak

*Dilruba’dan tutun da uşağa kadar kimse onu **adam yerine koymak** istemiyor.* (ÜF: 119)

Âdet yerini bulsun diye

*O bir defa işi kafasına koymuş, danışması **âdet yerini bulsun** diye. (C: 206)*

*Ben **âdet yerini bulsun** diye sana son bir teklifte bulundum. (ÜF: 181)*

Adı bile okunmak

*(...) ne iffetin **adı okunur** ne iffetsizliğin. (DP: 87-88)*

Adı çıkmak

*Tevekkeli değil zamane gencinin **adı çıkmış**. (KR: 65)*

Adım atmak

*(...) ilk ayrılık **adımını atan** nasılsa kendi olabildiğine sevindi. (DP: 127)*

Adını ağzına almamak

*(...) Sinan **adını ağza almaktan** ürker hale geliyordu. (C: 98)*

Adını (bile) anmak

*Kim bilir? **Adını andığı** yok amma... (DP: 287)*

Ad takmak

*(...) neye ne **ad takar**, endam biçer, renk sürerse hep o ad kalır, o biçim o renk kalır. (DP: 134)*

Ağırdan almak

*Kendini o kadar **ağır alıyorsun** ki kalbim kırılıyor. (C: 192)*

Ağır gelmek

*Ona **ağır gelmez** mi? onun da bir erkeklik şerefi var. (ÜF: 64)*

Ağırına gitmek

***Ağrımıza gidiyor**, yüreğimize inecek (...) (DP: 138)*

Ağız açmak

*(...) Muhiddin Abdal'a karşı öfkeden kısılan sesiyle siteme **ağız açmıştı**. (C:*

73)

*Cangüzel, hıçkırarak söze **ağız açmakla**, cisminin bir kumaş gibi orta yerinden yırtıldığını sandı: (C: 102)*

*Ayhan, Türk kadının müsrifliği diye bir **ağız açar**. (DP: 110)*

***Ağız açması**, hele müşteri önünde lafa karışması öyle görülmedik bir vakaydı ki herkes birden ona döndü. (DP: 202)*

Ağız açmamak

*Dik söz işitmek korkusundan **ağız açamıyor** (...) (C: 148)*

*Bunca azamet karşısında artık memlekete şaşkınlık elverdi, kimse **ağız açamaz** oldu. (C: 206)*

Ağız açtırmamak

*(...) ona **ağzını açtırmamak**, yan bakmamak için yanardı. (DP: 65)*

Ağız dalaşı

*Birkaç zararsız **ağız dalaşı** ile bu iş tatlıya bağlandı hele şükür. (DP: 279)*

Ağızdan ağıza dolaşmak

*Numan Bey, o günlerde büyük, küçük herkesin **ağzında dolaşan** “Erkinlik marşını” gür sesiyle bağıırıyordu: (ÜF: 110)*

Ağız tadı

*(...) sahiden de nefis olmuş, kupa dolusu **ağız tadıyla** yedi bitirdi. (DP: 308)*

Ağız yaymak

*Müeyesser **ağzını yayarak** “Bayan Roza” diye anlatırken Gülbün düzeltti. (DP: 185)*

Ağzı (bir karış) açık kalmak

*Duyanların **ağzı açık kaldı**, öylesine bir sersemlik. (ÜF: 80)*

Ağzı kalabalık

*Allah razı olsun bu **ağzı kalabalık** Suna’dan. (DP: 201)*

Ağzı kulaklarına varmak

*Gelin hanımın gebe olup aş yediğini cümlesi duymuş, **ağızlar kulaklara varmıştı.*** (C: 95)

*Cimşidoğlu'nun sevinçten **ağı kulaklarına vardı.*** (DP: 238)

Ağına geleni söylemek

*Ayhan bu bahiste artık küplere biniyor, **ağına geleni söylüyor.*** (DP: 113)

Ağından kaçırmak

*(...) **ağından kaçırdığı** tek bir münasebetsiz kelime ile Ayhan'a hakaret kapılarının anahtarını kendi eliyle vermişti.* (DP: 126)

*Gülbün hesapsızca **ağından kaçırarak** dedi ki:* (DP: 271)

*Fakat boş bulundu, **ağından kaçırdı:*** (KR: 204)

*Ali Fethi Bey kendini toparlayamadan **ağından kaçırdı:*** (ÜF: 143)

*Fakat dayanamaz, zaman zaman beti benzi uçarak **ağından** telmihler **kaçırdı:*** (ÜF: 157)

Ağını açmamak

*Haraç İsmail hiç **ağını açmadı**, dur bakalım karının sersemliği daha nerelere varacak?* (C: 160)

***Ağını açmaz**, sitem etmez, hasta olur, ölür.* (DP: 99)

*Ona aşkı ispat etmek için **ağız açmadan**, sitem etmeden hasta olmak ve ölmek lazım gelecektir.* (DP: 99)

*Bahis ava, balığa, kulübe, spora intikal etmedikçe Burhan **ağını açmazdı.*** (KR: 85)

Ağını aramak

*Ben hesapça senin **ağını arayacaktım.*** (KR: 83)

*Bu bahis etrafında ne zaman **ağını arasak** inkâr ediyor.* (KR: 103)

Ağını toplamak

***Ağını topla**, angurya!* (KR: 193)

Ağızından laf almak

*İki kardeş birbirinin **ağızından** kurnazlıkla **laf almak** istiyor (...)* (ÜF: 76)

Ağzının kaşığı olmamak

*(...) benim kızım senin **ağzının kaşığı değil**.* (LM: 45)

Ağzının tadını bilmek

*Demek bugünün erkeleri, **ağzının tadını bilmiyor**.* (KR: 168)

Ah çekmek

*(...) bir **ah** bile **çekemedi** sessizce ölen insanlar vardır.* (DP: 13)

*Eliyle gözlerini kapatıyor, **ah çekiyor**, olduğu yerde sallanıyordu.* (ÜF: 64)

Ah etmek

*Stefan, içini çekip **ah ederek** ayağa kalktı.* (C: 86)

*Ahdinden yüz döndürürse **ah etmekten** gayri elimizden ne gelir?* (C: 73)

*Alnını bir lahza kapıya dayayarak için için **ah etti**:* (C: 93)

*Ne zaman anası yatakta **ah edip** iç geçirirse Nuri hemen uyanıyor (...)* (C: 176)

*Sinan **ah etti**.* (DP: 332)

*Sonra **ah ediyorum**, yüreğimden sam yeli gibi bir ah kalkıyor (...)* (LM: 75)

Akıl erdirmek

*Kadınlar onun değişik hayatına **akıl erdiremedikleri** için ona “Perili, karışık, yedi peçeli” derler.* (C: 197)

*Gerçek, bir erkek, kadın düzenlerine **akıl erdiremez**.* (KR: 100)

Akıl etmek

*Bunu niye daha evvel **akıl etmediniz**?* (DP: 123)

Akıllara ziyan

*Bu zengin yaratıcılık, baş döndürücü çalışma temposu **akıllara ziyan.** (C: 232)*

Akıntıya kürek çekmek

*Saz **akıntıya kürek çeker** vaziyetteydi. (ÜF: 186)*

Aklı almamak

*Bu işin hiçbir kıyı bucağını aksatmadan böyle el yordamıyla nasıl yapılabileceğini Cangüzel'in **aklı almadı.** (C: 87)*

*Yalnız bilsin ki onu dünyada **akılların almayacağı** kadar seven birisi vardır. (KR: 143)*

*“Bir felakete uğradım, yahut nübüvvete eriştim, yahut öldüm ve dirildim” der gibi **aklın alamayacağı** müphem manalar taşıyordu. (LM: 86)*

*(...) bunu bir türlü **aklı almıyordu.** (ÜF: 196)*

Aklı başına gelmek

*İdam kararı verilince Yahuda'nın **aklı başına geldi** (...) (ÜF: 18)*

*Turan epey değişmiş gibi, eskisi kadar ukala değil, galiba biraz **aklı başına gelmiş** (...) (ÜF: 168)*

Aklı başında olmamak

***Aklı başında olmasa** gerekti (...) (C: 129)*

Aklı ermek

*Yavaş yavaş **aklı ermeye** başladı. (C: 184)*

*Fakat asıl **akıl ermeyen** cihet şu oldu ki erkek Gülbün'ün bu tasdikinden hiç de memnun görünmedi. (DP: 147)*

*Ancak para kazanmasını biliriz, üst tarafına **aklımız ermez.** (DP: 172)*

*Her insanın hayatında kendinin de tahlil edemediği bazı bayağı hareketleri olur da sonradan ne kadar düşünse **aklı ermez.** (KR: 147)*

*O zaman biz daha çocuktuk pek incesine **aklımız ermiyordu** (...) (LM: 87)*

*Olana bitene **aklı ermeyen** bu sarışın bebek, babasını görünce hemen kucağına çıkıyor ve ceplerini karıştırıyordu. (ÜF: 73)*

Aklı fikri bir şeyde olmak

***Akl fikir** hep arkadaşım Aleksandra'da idi. (LM: 36)*

Aklı gitmek

*Doktorlar duyar diye Müyesser'in **aklı gidiyordu**. (DP: 198)*

*Bu akşam toplanacağımızı duyunca kızcağızın **aklı gitti** ama ne yapsın? (KR: 50)*

*Fakat bana gönlünü kaptıracak diye korkudan **aklı gidiyordu**. (KR: 233)*

Aklı kesmek

*Ne için genç yaşta ölümü çağırmış olduğunu **aklın kesmiyor** (...) (DP: 273)*

*Bunu iyice **aklı kesti**. (KR: 153)*

Aklına esmek

*Lapaydı, çorbaydı **aklına** ne **eserse** bir şeyler kaynatıp ortaya atıyor, ne tadına baktığı var ne tuzuna. (C: 159)*

***Aklına eserse** genç kıza sekseninden sonra bir alay dilber cariyeye ihsanına uğrayan vezirin hikâyesini anlatırdı. (DP: 121)*

*Yine böyle tepsiler dolusu gıda karşısında yiyecek bir şey bulamayarak vızlandığı bir gün **aklına esmiş** (...) (DP: 295)*

***Aklına esip** birkaç hafta için avdet ettikçe karısı Müzeyyen hamile kalır, ya doğurur ya çocuk düşürürmüş. (ÜF: 50)*

*Öyle bir hale geldik ki, **aklımıza esseydi** belki topumuz birden kendimizi Akıntıburnu'ndan denize atardık (ÜF: 189).*

Aklına gelmek

*Telefonda **aklına gelen** sözleri değil de, gönülden dillenen sözleri söyledi: (DP: 106)*

*Sekiz aydır bu suali kendi kendine sormak **aklına gelmemişt**i. (KR: 206)*

*Keşki bu sözü söylemeseydim; kendimi kuzuya benzetmek münasebetsizliği nereden **aklıma geldi**? (LM: 83)*

Aklına gelmemek

*Nefesini idare etmek **aklına** bile **gelmedi**. (KR: 71)*

Aklına getirmek

*Hiçbir zaman iddia sahibi olmamış, üstünlüğe özenmeyi **aklına getirmediği** gibi (...) (DP: 193)*

*Büyükler önünde sigara içmenin buralarda ayıp olduğunu **aklına bile getirmedi**. (ÜF: 40)*

Aklına sığmamak

*Nuran'ın Sermet gibi bir adama tamah edebileceği **aklına sığmıyordu**. (ÜF: 207)*

Aklına şaşayım

*Adeta **aklımı şaşıyorum**. (DP: 80)*

*Bu Mükerrerem'in **aklına şaşmalı**. (KR: 121)*

Aklında kalmak

*Dehşetli bir azaptı. Fakat ne türlü, ne gibi unsurlardan mürekkep; nafile, **aklımda kalmadı**. (ÜF: 20)*

Aklından geçirmek

*Kolay olmamış, Talat Bağcı'nın evlatlığı Kevser de Hicri'yi **aklından geçirirmiş**, hatta meyanede ufak tefek hiş piş... (DP: 282)*

Aklından geçmek

*Bunu bir yadigâr gibi saklamak **aklından geçmedi** değil, fakat yere attı, üstüne bastı. (DP: 51)*

Aklından zoru olmak

*Esrar mı çektin, **aklından zorun mu var**? (C: 160)*

Güzin'le Müyesser “Olur şey değil, **aklından zoru var** galiba” sözleriyle karmakarışık bağrışarak yerlerinden oynadılar. (DP: 140)

Güzin'le Müyesser “Olur şey değil, **aklından zoru var** galiba” sözleriyle karmakarışık bağrışarak yerlerinden oynadılar. (DP: 143)

Aklını başına devşirmek

Gelin Hanım, **aklını başına devşir** yoksa bu sabah seni hamam mı çarptı? (C: 92)

Helbet yaparım, dedim, bak **aklını başına devşir**. (LM: 49)

Aklını oynatmak

Mariska Kemeni, Mustafa Durakça için **aklını oynatmış**, ona karı olma yolunda dinini, yurdunu, ailesini feda etmeyi göze almıştı. (C: 75)

Aklı yatmak

Gerçekten aşk duyduğuna **aklım yatarsa** git Banu'yu getir. (C: 69)

Ak pak

Üzerine üfleyiver, bak nasıl **ak pak** olur. (C: 191)

Alabora olmak

34 veya 35 senelerinde hususi hayatı bir kere daha **alabora oldu**. (LM: 87)

Alacağı olsun

Alacağım olsun Pomak Ali! Bak bakalım benimle aşık atılır mı imiş! (LM: 52)

Alakayı kesmek

Selamlık dairesine büsbütün kapandı, köşkle **alakayı kesti**. (KR: 166)

İsterdim ki, Nuran bu adamı bir defa gözden çıkardıktan sonra büsbütün **alakasını kessin** ki; ileriye giden yollar kapanmasın. (ÜF: 201)

Alan talan olmak

*O zaman fırtınalar zincirden boşanır, yeri göğü, denizi **alan talan eder**, kırıp geçirirdi. (KR: 55)*

Alaşağı etmek

*Babalarımızdan duyduk, onu vaktiyle Ruslar **alaşağı etmiş...** (C: 14)*

*Kızın içinden isyan etmek, alaycı telmihleri kamçı gibi sözlerle **alaşağı etmek** geldi. (DP: 87)*

*(...) derhal kendini kurcalayan hürmetsizi **alaşağı eder**. (DP: 182)*

Alay etmek

*Dudaklar **alay etmek**, pay vermek, nispet söylemek için yaratılmıştı, huzur ve karardan uzak, daima kıpırdak, titreşik, oynak. (DP: 187)*

*Turan'la Selçuk bir selam verip geçerken, Sermet'e **alay ediyorlar**, dudak büküyorlar gibi geliyordu. (ÜF: 64)*

*İşte adamın cahilliğiyle, alaturkalığıyla böyle **alay ederler**. (ÜF: 188)*

Aldırış etmemek

*Yalnız tuhaf olan bir şey vardı ki, Burhan, Bedriye'ye bazı nezaket vazifeleri müstesna, zerre kadar **aldırış etmiyor**. (KR: 63)*

Alı al, moru mor

*Senin **alı al, moru mor** telaşına biraz güler (...) (DP: 94)*

*Gazabından kudurmuş benzeyen ablak ay **alı al, moru mor** şişindi, sabahlara kadar göğü yaktı, denizi yalazladı. (DP: 188)*

*Diş doktorumun muayenesinden çıktım. **Alı al, moru mor**; sağ elim yüzümde. (LM: 81)*

Alıcı gözüyle bakmak

***Alıcı göz ile baktım**; Handan'ı çok değişmiş buldum. (LM: 85)*

Alın teri dökmek

*Perdeden tut kapıdaki paspasa kadar ne varsa her şey küçük ablanın **alın teri** ve göz nurudur. (DP: 296)*

*Erkek onun için **alın teri döktü**, didiști, kahramanlığını izhâra vesile buldu.*
(KR: 183)

*Öyle ya, fakirlik nedir, **alın teri döküp** ekmek kazanmak nedir, bilmeyen bu vezir torunu, bütün emlakini satıp bitirdikten sonra ne yapacaktı? (LM: 35)*

Alıp yürümek

*Üstelik şimdi oğlanın derdi de **alıp yürümüştü**. (C: 186)*

*(...) ne kadar da **aldı yürüdü**. (DP: 284)*

Alicengiz oyunu

*Henüz adı konmamış yeni bir ilmi, efsanenin dirim kuşu gibi alevler içinde mekân tutmayı, **Ali Cengiz oyunlarının** son numarasını denemekteydi. (DP: 129)*

Allah ne verdiyse

*Nevalemizde eksik olmaz, **Allah ne verdiyse**. (DP: 261)*

Allak bullak olmak

*(...) baharda Nemse'ye sefer açılacağını, serhatlerin gene **allak bullak olacağını**, zeametlerin, tımarlıların, serhat kalelerinin şimdiden hazırlık düzmesi lazım geldiğini anlattı. (C: 67)*

*Bu aralık serhatler gene **allak bullak olmaktaydı**. (C: 96)*

Allem etmek kallem etmek

***Allem ettim kallem ettim** inandı. (DP: 98)*

*Sıdkı dersin, **allem etti kallem etti** beni gene aldattı. (LM: 59)*

Alnına yazılmış olmak

*Amma ki ün almak **alnına yazılmışsa** hayatın cilvesi ne yapar eder, onu çala kamçı sarp dağlara saldırır. (C: 51)*

*Haşa kimsecikte suç yok **alnımıza** böyle **yazılmış**. (C: 171)*

*Ama ne dersim, bir kere **alnıma yazılmış**, heriften çekeceğim varmış. (LM: 45)*

*Ezelden ebede kadar beni kıskanmak senin **alnına yazılmış**.* (LM: 62)

*(...) şu anda uyanıklığın **alnında yazılıdır** diyordu.* (LM: 90)

Alnının akıyla

*Çok hatalarımız olmuştur ama sonunda **alnımızın akı ile** çıktık.* (ÜF: 87)

Alt etmek

*(...) maddi şartları **alt ediyor**.* (DP: 192)

Altında kalmamak

*Nafile yere bizim için koştı, bu zahmetin **altında kalacak** değiliz.* (DP: 163)

Altından kalkmak

*(...) kıfayetsizlik duygusu üste biner, bilmem **altından kalkar** mı?* (DP: 196)

Altını üstüne getirmek

*Canzi'yi her gün, her dakika görebilmek için hayatımın **altını üstüne getirdim**.* (C: 30)

*Kasabanın **altını üstüne getirmiş** o gün, elti hanım tarafını çatlatmış (...)*
(DP: 294)

Altı okka etmek

*Onu sarhoş edip gazinolarda zeybeğe kaldırırlar, onu hırpalar, **altı okka ederlerdi**.* (KR: 120)

Alt olmak

*Ancak bu kısa savaşmada **alt olan** taraf, genç kızı üstün düşmana bırakıp meydana çekilmeden önce (...)* (DP: 72)

Alt tarafı

*Seni bir defa eline aldı ya, **alt tarafını** düşünmez, gününü gün etmeye bakar.*
(ÜF: 168)

Altüst etmek

*Beri tarafta İndra'nın bu nispetsiz küsufu dünya iklimini **altüst etmiştir.*** (DP: 249)

Altüst olmak

*Genç kız şaşırması, **alt üst olmuştu.*** (DP: 47)

*Yüzü **alt üst oldu,** kıvrandı, kekeledi.* (DP: 224)

*Mükerrem'in ablası bu düğünü bir gardenparti tarzında tertip etmişse de bütün planları **alt üst olmuştu.*** (KR: 37)

Aman dilemek

*Doktor evvela pes demiştir, sonra **aman diler,** sonra yalvarır:* (DP: 306)

Aman zaman

Amanı zamanı bu böyle. (LM: 86)

Aman zaman vermemek

*Hayır zemheri soğukları **aman zaman verir** gibiydi, kar çözülmüştü.* (C: 72)

*Her işte olduğu gibi bunda da benden atik davrandı. **Ne aman verdi ne zaman.*** (C: 166)

Ana baba günü

***Ana baba gününde** sizi kılıç ağzında bırakamam.* (C: 192)

Anasından emdiği süt burnundan gelmek

*Biz yiğit yetiştirelim diye **emdiğimiz burnumuzdan gelirken** sen burada cin ifrit hezeyanlarıyla tıkıp doldurasın reva mı?* (C: 105)

*Mihnet çekenler nasıl demiş: “**Anamdan emdiğim burnumdan geldi.**”* (DP: 156)

*Allah'ın güneşinde beyhude yere dolaşmayım, zere **anamdan emdiğim süt burnumdan geldi.*** (LM: 57)

Anasının ak sütü gibi (helal olsun)

Anasının ak sütü gibi helal bir istirahate oturur, sigarasını yakar. (DP: 291)

Anladımsa Arap olayım

Anladımsa Arap olayım. (KR: 198)

Anlata anlata bitirememek

Anlat anlat bitmez. (DP: 291)

Aleksandra bana Rusya'yı, Rus hayatını, ailesini, nişanlısı Prens Dimitri'yi anlata anlata bitiremezdi. (LM: 36)

Apışıp kalmak

*Şu dünyada hiçbir afet düşünemem ki Ürkiye halam onun karşısında **apışıp kalsın**. (C: 235)*

Arada bir

*Sen karışma hele der, ben seni **arada bir** böyle gelip yoklamazsam iki yakan bir araya gelmez. (LM: 44)*

Aralarından su sızmamak

Aramızdan su sızmasına tahammülüm yok. (DP: 102)

Arap saçına dönmek

*Nuran, **arap saç**ı gibi bir facia içine düğümlendiğini ve etrafına yalnız ıztırap ve inkisar değil, fakirlik ve düşkünlük de örüldüğünü düşünüyordu. (ÜF: 208)*

Arayıp taramak

*Oralar kazan ben kepçe, saatlerce **aradım taradım** ama ne gezer, herifle karı kırklara karışmış. (LM: 56)*

Ar etmek

*Harem halkı birbirinden **ar eder** oldu. (C: 127)*

Armut piş, ağzıma düş

*Senin anlayacağın **armut piş ağzıma düş**. (DP: 211)*

Astiğı astık, kestiği kestik

*Bütün derebeyleri için ne söylentiler dönerse hepsi de Ali şah dedemin adı etrafına örülmüş. **Astiğı astık kestiği kestik.** (C: 227)*

Aşağı kalmamak

*(...) üstünlüğe özenmeyi aklına getirmedeği gibi herhangi bir insandan **aşağı kalmak** endişesini de duymamış (...)* (DP: 193)

Aşık atmak

*Alacağın olsun Pomak Ali! Bak bakalım benimle **aşık atılır** mı imiş!* (LM: 52)

Aşka gelmek

*Şanlı Macar beyleri, palankalarının meşalelerle bezenmiş taş saraylarında, kalpakları yıkıp doluları fazlaca çektikleri geceler **aşka gelirler**, kanları kaynar:* (C: 59)

*Fakat şimdi hepsi **aşka gelerek** kimi sırtından kürkünü, kimi parmağından yüzüğünü, kuşağından kesesini çekip bağışlıyordu.* (C: 182)

Aş yermek

*Senin kanına **aş ermek** de ne söz?* (C: 157)

Ateş olsa cirmi kadar yer yakar

*Ko ki öz babam olsun, **cürmü kadar yer yakar.** (C: 199)*

Ateş püskürmek

*Cangüzel, Sinan'ı **ateş püsküren** Veli Koca'nın gazabından kurtarmak için Adviye Molla'yı suçladı, oğlana hortlak masalları anlatıyor, dedi.* (C: 105)

Atıp tutmak

*Düşündükçe öfkesi artıyor, mankafa!.. Hödük!.. diye oğlana **atıp tutuyordu.*** (DP: 39)

Atsan atılmaz, satsan satılmaz

*Koca bilir ki bu kadın kendi öz malıdır; **atsa atılmaz, satsa satılmaz.** (KR: 175)*

Avaz avaz bağırarak

(...) benim gittiğim ahababa **avaz avaz bağırıyor**, ben üstüne düştüm, daha taşlıktan üst kattaki sesini duydum: (LM: 56)

Avazı çıktığı kadar

Nihayet ağladı, nihayet **avazı çıktığı kadar** bağırdı. (DP: 267)

Avuç (el) açmak

Mutlaka boynunu büküp **avuç açması** isteniyorsa bir nadana minnet ettirmek için Gülbün'ün cesedini ele geçirmek lazımdır. (DP: 209)

Hakikatte **avuç açan** bir insan olmadığı, parayı kendi tabirince sıfır vezninden çıkmak fikriyle talep ettiği için serbest eda ile utançsız konuşuyordu. (DP: 254)..

Belki de kadınlar **avuç açacak** hale gelirdi, muallime yetişmiş en küçük kız kol kanat olmasaydı. (DP: 295)

Bu yaşa gelip dört çocuk anası olduktan sonra kaderde bu da varmış: **Avuç açmak**. (ÜF: 207)

Ayakaltına almak

Bu böyle iken aşkla sevdiği bir insan bugünde ve geçmişte ne var ne yok **ayak altına alıyor**. (DP: 195)

Ayak atmak

Ona öyle geliyordu ki yasak bir bölgeye farkına varmadan **ayak atmış** (...) (DP: 199)

Ayak atmamak

(...) harem bölüğüne **ayak atmaz** oldu. (C: 123)

Ben senin semtine **ayak atmam**, bizim melunla gene aram açık. (C: 171)

Ayak basmak

*Kendisi de selamet kıyısına **ayak basmak** dilerdi. (C: 204)*

Ayak diremek

*Ana oğul **ayak dirediler**. (C: 104)*

*Gülbün kendine göre **ayak diremeler** öğrenmişti. (DP: 97)*

*Hamarat, kapıda yazılı mesai saatini ileri sürüyor, müşteri hanım şirretçe itirazlarla **ayak diretiyordu**. (DP: 135)*

*Pahalıya mal olmuyor değil ama hala sevgi ikliminde **ayak diremek** hala kendini seven (...) (DP: 208)*

*Hoyrat bir erkeğin sevdasını çekmeyi nefesine yakıştırmıyor, **ayak diriyor**. (KR: 237)*

Ayak sürümek

*Ayhan Bey yorgun argın **ayak sürür** gibiydi. (DP: 204)*

Ayak uydurmak

*Canzi'nin havasına **ayak uydurmaya** çalışmanın onları nasıl yorduğunu, üzdüğünü elimle koymuş gibi biliyordum. (C: 117)*

*Bizi mektebinize alın, temiz yüreğimizin var kuvvetiyle size **ayak uyduralım**” dediği günler. (C: 239)*

*Dünya o zaman her zerresinden nur köpüğü saçarak, Orfe'nin rübabına **ayak uydurmuş** (...) (DP: 166)*

*Dinlemekte olduğu bu aile hayatı, asriliğe güç **ayak uyduran** (...) (DP: 203)*

Ayaküstü (üzeri)

*(...) seni **ayak üstü** kollarına alır. (DP: 95)*

*Kâh araya uzun fasılalar sokar, görüşmeleri **ayak üstü** denecek kısa zamanlara tıkar (...) (DP: 119)*

*Dilruba Hanım kocası ile **ayak üzeri** yeni bir yaşayış programı ve yeni bir bütçe taslağı konuştu. (ÜF: 24)*

Ayağına gitmek

Köyde kalsa belki dayanamayacak, her şeyi göze alarak Burhan'ın ayağına kadar gidecekti. (KR: 114)

Ayağına kapanmak

Polonyalı bir profesöre gidip ayaklarına kapandım. (C: 24)

Ayağını çekmek

Taşıma vasıtalarından kolayca ayak çektim. (C: 30)

Mustafa yirmi yaşına geldiği vakit Veli Bey yetmişini geçmiş, artık cenge girmekten ayak çekmişti. (C: 61)

Ayağını denk almak

Evvla siz analar, hey analar, analar, ayağınızı denk alın! (C: 196)

Ona, ileri atıl mı diyorlardı, ayağını denk almasını mı söylüyorlardı? (DP: 51)

(...) bu kadın tekin değildir; ayağını denk alsın. (ÜF: 164)

Ayağını kesmek

Hatta bu yüzden artık ayağımı kesmiştim. (DP: 203)

Benim bu devirden bu diyardan ayağımı kestiler (...) (DP: 218)

Ayağının türabı olmak

Zaten kulunuzum; ayağınızın türâbı olayım, ne yapacaksınız yapın. (KR: 166)

Ayaklar altına almak

İşte böyle Letafet'ler, Müzeyyen'ler, daha bilmem kimler için Nuran ayaklar altına alındı. (ÜF: 169)

Ayaklarına kara su inmek

(...) fakir fukaranın ayağına karasu insin, hep o “rengi bozuk” sarı arabalar geçecekti. (DP: 18)

Evet, üç haftadır ev bulmak için dolaşıp duruyoruz, ayaklarıma kara su indi.
(DP: 137)

Ayda yılda bir

(...) ayda yılda bir İstanbul'a yolu düşüyor. (LM: 81)

Ayyuka çıkmak

Kadınlara vergi olan koku alma hassasiyle sezinliyordu ki aşkın alevi ayyuka çıkmak üzeredir. (DP: 92)

Savaş bitti diyoruz ama hırs ve kin hala ayyuka çıkıyor. (DP: 248)

B

Baba ocağı (yurdu)

Burası hala baba ocağı mı? (DP: 296)

Çok geçmez, o da baba yurduna düşer, on parasız perişan. (DP: 296)

Bağrına taş basmak

Sen bari bağrına taş basmaya mecbur kalma. (DP: 118)

Zaten bir halk sözü vardır, hani derler ki dayandım dayandım amma bağrıma taş bastım da dayandım. (DP: 118)

(...) yine demin buyurduğunuz gibi onların ileri düşünceli yurttaş olmaları uğruna bağrımıza taş da bassak ikiliğe boyun eğdik. (DP: 300)

Bahis açmak

Daha evvelsi gün kamarada bir konser bahsi açılmıştı, Gülbün Ayhan Bey'e sırf laf olsun diye düşüncesizce sormuştu. (DP: 63)

Fevzi Hoca bahsi açılmakla hemen bu pakete el atışından arada bir münasebet olduğu sezilebilirdi. (DP: 194)

Derken Necdet'in bahsi açıldı. Sonra birtakım rivayetler çıktı. (KR: 198)

Bahsi geçmek

*Dilde söz yoktur, kitaplarda **bahsi geçmez**, efsaneler, masallar bile bu çileden nişan vermez. (DP: 25)*

Bahsi kapamak

*Hepsi başka başka şeyler gibi müphem bir cevapla **bahsi kapatmak** azmini göstermiş (...) (DP: 170)*

*Ben bu günümün sahibi değilim, artık ikimizi de ta'zip eden bu **bahsi kapatalım**. (LM: 26)*

Bahtı açılmak

*Hafız Nuri nice zamandır, kamyş kalem elde, divit belde, dolaşıp duruyordu. Şairlikten yana **bahtı açılmıştı**. (C: 95)*

Bahtı kara olmak

*Hindistan'ın Şiva'sı, Mısır'ın İzis'i olur; **bahtı kara** Ketaki ise mukaddes altın çiçek olur, İzis'in göğsünde gezer. (DP: 23)*

Baklayı ağızından çıkarmak

*Mihriban Hanım ileri geri bir müddet daha söylendikten sonra nihayet **baklayı ağızından çıkardı**. (KR: 77)*

*Teyzem **baklayı ağızından çıkaramadı** ama ben anladım. (ÜF: 30)*

Baltayı taşa vurmak

*Yine **baltayı taşa vurmuş**, başından büyük bir halt karıştırmıştı. (KR: 194)*

Baş ağrıtmak

*Uzun uzadıya **baş ağrıtabak** değilim. (DP: 213)*

Baş alamamak

*Hırçın sevgilerden, entrikalardan, bağlanıp çözülen nişanlanmalardan **baş alamayan** bu güzelleri, parlak terzi de olsalar kullanılması güç. (DP: 276)*

Baş başa kalmak

*Saat dokuza doğru artık yabancılar savuşmuş, Bedriye ve Orhan **baş başa kalmışlardı.*** (KR: 111)

Baş başa olmak

*Ayhan'ın gülecek hali olsa Gülbün'ün şu **baş başa oturup** kahve içmek teklifine gülerdi.* (DP: 163)

Başa çıkmak

*Talat Bey **başa çıkamayacağını** anlayınca bir kaşık denedi, sahiden de nefis olmuş, kupa dolusu ağız tadıyla yedi bitirdi.* (DP: 308)

Baş edememek

*Yerlere göklere sığdıramadığım, bir türlü **baş edip** koyup kaldıramadığım hep bu biricik aşkım değil mi?* (C: 50)

*Fakat genç kız aylarca beklenmiş ve kollanmış bir karşılamanın şu ani olup bitişinden o kadar sarsılıp karışmıştı ki birçok şeyler birden gördü, duydu, **baş edemedi.*** (DP: 204)

*Madam Yensen, Rolli ile **baş edemiyor...*** (DP: 258)

Baş eğmek

*El kavuşturup **baş eğerek** eşliğine vardığı bu Avrupa aleminde Türkoğlu ne gördü (...)* (C: 239)

Baş göz etmek

*Beni **baş göz eden** ailem sınıfımı tayin etmiş bana ne?* (DP: 167)

*Yaşlı hanım, Turan'ın da artık çağı geldiğini ve herhalde **baş göz edilmesi** uzak olmadığını üstü kapalı işaret etti.* (ÜF: 40)

Başından savmak

*Beni **başından savmak**, küçük düşürmek için neler söylerdi bir bilsen...* (C: 35)

Başkaldırmak

*Zühre'nin sabrı tükendi, ağasına saygısızca **baş kaldırdı.*** (C: 150)

Baş koymak

*Bu pazara hep birden **baş koydular**. (C: 224)*

*“Ayhan’ımızı sevmek isteyen bizim gibi olmalı” diyerek Gülbün’ü aşk fermanlarının **baş koyduğu** mehenk taşına çağırıyorlar. (DP: 99)*

Baş tutmak

*Sıkıca **baş tutmak**, süreğe dayanmak, son getirmek lazım. (DP: 140)*

Baş üstüne

*Bülent, Gülbün’le oturuyoruz, dedi, hardal **baş üstüne**. (DP: 226)*

Başıboş kalmak

***Başıboş** dolaşan, yedi milletle ülfet eden, harekatı benim teftişimden kaçan bir kızı ben harimimde nasıl alıkoyarım? (DP: 298)*

Başı göğ e rmek

*Yok edesiye uğraştım. Hadi bakalım, **başın göğ e ersin** şimdi. (C: 243)*

Başına buyruk

*Bu sinsi utanmazlıklar belki de kadının **başına buyruk** oluşuna (...) (DP: 49)*

Başına devlet kuşu konmak

*Kız biliyor musun, **başına konan devletten** haberin var mı; toy kız, cahil kız? (C: 128)*

*Layık değildim; fakat **başına bir devlet kuşu konmuştu**. (KR: 126)*

Başına toplamak

*Yani doktorum demek istemişti ki “yapmadığın sertlik kalmadı; yedi mahalleyi **başımıza topladın** ama... (LM: 84)*

Başını alıp gitmek

*Genç kadın onları işitmemiş sanki, cazibeli bir hasbihal sesiyle **başını almış gidiyordu**: (DP: 289)*

Başını dinlemek

Buraya **başımızı dinlemeye** geliyoruz. Siz böyle yaptıktan sonra evlerimizin suyu mu çıktı? (ÜF: 147)

Başını taştan taşa vurmak

Tiz vakitte müftü baldızı çıkagelecek, biz nerelere gideriz? Artık ben **başımı taştan taşa çalsam** gerektir. (C: 145)

Tek kişiler gibi uluslar da **başlarını taştan taşa vurarak** olgunluğa erişir. (C: 240)

Başının çaresine bakmak

Sizler **başınızın çaresine bakın**. (KR: 31)

Başı sıkılmak

Başı son derece **sıkılmış** olmasaydı bir kadının önünde böyle açılıp saçılmaya kendinde yürek bulamazdı. (C: 203)

Baştan aşağı (sona)

Dirseği albüme, eli çenesine dayalı olarak düşündü düşündü, geçmişi bir kere daha **baştan sona** taradı. (DP: 311)

Baştan başa

O zaman dünyayı **baştan başa** dolanıp derde deva aramak gerek. (C: 196)

Baş tacı etmek

Tabiat bu öz ve fedakâr evlatlarını **baş tacı edecektir**, bunu bilirler. (C: 110)

Ağam, ben seninim; diler **baş tacı et**, diler ayak bezi. (C: 146)

Aşkın hayatta en büyük nimet olduğunu, bu nazlının, layığınca **baş tacı edilmezse** küsüp giderek insana onulmaz yaralar açacağını bana anlatmak, beni gafletten uyandırmak istemişti. (C: 214)

Bayrakları açmak

Sultan-ı aşka on altı sene hizmet ettikten sonra bugün **bayrak açmıştı**. (C: 195)

Bel bağlamak

*Ona kimse güvenmedi, **bel bağlamadı**. (C: 137)*

*Narin çizgili çenede, sevgi ile titreyen dudaklarda ise asırlardan beri dervişliğe **bel bağlamış** Türk ecdadın yumuşak şefkati; hoşgörüş, bağışlayış nuru eriyordu. (C: 216)*

*Müeyesser Gülbün'le mangal başı sefasına, altmış altıya **bel bağlamıştı**. (DP: 72)*

*Esasen böylece **bel bağladıktan** sonra hala uğraşıp didişmesi, vakit kazanma gazaları hep Ayhan içindir artık, kendi için değil. (DP: 156)*

*Fakat böyle çetrefil şifreler karşısında kendi temiz üslubuna sadık kalmak ahdinde direniyor, sadece tesadüfe **bel bağlıyordu**. (DP: 237)*

*Denizin atıfetine her zaman **bel bağlanamayacağı** için Müeyesser'in marifetleriyle dolu bir nevale sepetini de unutmadı. (DP: 277)*

*Doğrudur, diyordu, her şey geçer; aşk da ızdırıp da saadet de. Böyle şeylere **bel bağlamak** olmaz. (ÜF: 212)*

Benzi uçmak

*Nuran, **benzi uçarak**, gözleri koyulaşarak dinliyor; karşısındaki bedbaht ve yıpranmış çehreden bir türlü gözlerini alamıyordu. (ÜF: 207)*

*Fakat dayanamaz, zaman zaman beti **benzi uçarak** ağzından telmihler kaçırdı. (ÜF: 157)*

Beşikten mezara kadar

*Hayat herhalde şu (**beşikten mezara**) dediğimiz temsil parçacığından ibaret değildi. (DP: 45)*

Beylik söz

*Size bu şark musikisi mistik ve erotik bir tesir yapıyor dersem **beylik** bir söz söylemiş olurum. (ÜF: 36)*

Beyni atmak

*Ben bunu duydum, **beynim attı**, gözüm karardı, koştum hemen yangın yerine. (LM: 56)*

Bildiğinden şaşmamak

*Sanki havaya söylemiştim; Belkıs **bildiğinden şaşmamış**, zaten pek manalı olmayan yüzü taş bebeğe benzemişti. (C: 45)*

*Zühre! Oldum olası sen **bildiğinden şaşmazsın**. (C: 206)*

*Pekâlâ öyle ise, ben de senin sırf senin hatırın için **bildiğimden şaşacağım**. (DP: 71)*

*O benim damarlarımda bir yudumluk kanım, tenimde bir çiğnemlik etim diye kükrer, **bildiğinden şaşmaz**. (DP: 296)*

*Genç kız **bildiğinden şaşmıyordu**. (ÜF: 40)*

Bildiğini okumak

*(...) her birimiz kendi **bildiğini okuya** okuya meclisimiz nihayet Kavuklu Pişekar çekişmesine döndü. (C: 34)*

*Lui oralarda **bildiğini okuyor**. Nemseli'nin derdi illa biz. (C: 65)*

Bilmezlikten gelmek

*Gülbün son demlerini yaşadığını kâh biliyor, kâh **bilmemezliğe geliyordu**. (DP: 130)*

Bin pişman olmak

*Düğün hikâyesini sorduğuma **bin pişman olmuşum**. (C: 242)*

Bir ağızdan

*Çocuklar hiç düşünmeden **bir ağızdan**, “Konağı!” demişlerdi. (ÜF: 165)*

*Cemaat hep **bir ağızdan** devam, devam! Diye bağırıyordu. (ÜF: 189)*

Bir hâl olmak

*Anasının koynunda yatan oğlana **bir hal olmuştu**. (C: 176)*

*(...) ayı seyrederken genç kıza **bir hal olmuştu**. (DP: 305)*

Birbirine girmek

*Üç kol insan evin önünde vur vurana, kır kırana **birbirine girmişler**. (C: 210)*

Birbirini yemek

*İşte böyle senelerce **birbirimizi yedik durduk.** (LM: 49)*

Birbirinin gözünü oymak

*Zühre'nin **gözünü oymaya** imrenen Sündüs'le Nigâr bile dil vermediler. (C: 152)*

*Kâh el birliği etmişler kâh takım takım ayrılmışlar, **birbirinin gözün oymuşlar.** (C: 231)*

Bir dediği bir dediğini tutmamak

*Gülbün'ün **bir dediği bir dediğini tutmuyor,** bakıyorsun Dineyri hakaret etmiş, ertesi günü Gülbün'e ev tutmaya kalkmış. (DP: 137)*

Bir dediğini iki etmemek

*Ticaret Mektebine yazılması lazımdı amma canı şöyle bir iki sene kasaba tosunluğu yapmak istemiş, babası **bir dediğini iki etmediğinden** (...) (DP: 290)*

Bire bin katmak

*Ko ki şehirler halkı rivayetler uydurur, **bire bin katar.** (C: 150)*

Bir hoşluğu olmak

*Eda Hanım meçhul tehlikeler, kaynağı belirsiz tehditlerle çevrilmiş gibi **bir hoş oldu.** (DP: 199)*

Bir pula satmak

*Bir saat sonra gider, sizi **bir pula satar.** (ÜF: 193)*

Bir yastığa baş koymak

*Alması kolay ama bir de elini şakağına çal da düşün, ömrün oldukça **bir yastığa baş koyacaksın.** (C: 68)*

Bir yol tutturmak

*Gülbün'ü hayata çekmek için her biri **bir yol tutturmuştu.** (DP: 269)*

*(...) her neyse **bir yol tuttursun** ve yaşasın. (ÜF: 167)*

Bitmez (bitip) tükenmez

Bitmez tükenmez tarifler, tenkitler, ileri geri mülâhazalarla hep bir mevzu etrafında dolandı durdu. (KR: 104)

Bu *bitmez tükenmez* davanız nedir bakayım? (KR: 105)

Boğazı düğümlenmek

Boğazı düğümlenmiş sanılırdı, zahmetle yutkunuyor, söyleyeceği sözü nazik ehemmiyetini tartarak konuşuyordu. (DP: 159)

Feyzi Hoca *boğazında düğümlenmeye* başlayan garip bir tesiri dizginleyerek sıkışık masalar arasında kendine yol aradı. (DP: 302)

Borusu ötmek

Bir gün de bizim Düriye nemrudunun *borusu ötmeyiversin* (C: 183) ...

Hep onun *borusu mu ötecek?* (DP: 21)

Boş bulunmak

Bu defa *boş bulunmadı*, tutturmuş bulunduğ*u* levendane vezni aksatmadı. (DP: 84)

Orhan da *boş bulunmuş*, bu lafları Suat'la Fuat'a anlatmış. (KR: 194)

Fakat *boş bulundu*, ağzından kaçırıldı. (KR: 204)

Boş yere

Karıyla canıyla bu adama bir hamlede akışı *boş yere* değil ya (...) (DP: 108)

(...) el alemin yolcu müjdesini kabullenerek bir iki gün *boş yere* avunup sonra (...) (DP: 184)

Kaç gündür bir tesadüf beklediği bu yollarda *boş yere* dolaşmıştı. (ÜF: 75)

Boy vermek

O, bütün ömrümce uyur ve uyanık, içim yana yana aradığım erişilmez sır ve güzelliğin timsali gibi önümde *boy verd*. (C: 28)

*Karşımda, tok güzelliği, şahane kadınlığı içinde **boy veren** Havva'yı gördüm.*
(C: 217)

*Fakat her sıyrılıp düşen hayatın arkasından yenisini **boy verdikçe** (...) (DP: 28)*

*Her tarafında birden filizlenip yeşeriyor, ne taze bir saldırış, ne gümrah bir bereketle **boy veriyor** bu yeni hayat. (DP: 44)*

Boylu boyunca

*Memur kamarasının önünde Gülbün **boylu boyuna** yatıyor. (DP: 168)*

Boynu kıldan ince olmak

*Bana ne türlü çileler mukadder kıldınsa, **boynum kıldan ince.** (C: 143)*

Boynunun borcu

*Artık hiç kurumayan kaynaklar gibi durmadan akmak Zühre'nin **boynuna borç** olacaktı. (C: 154)*

*El sıkırmak, konuşmak, hatır gönül kollamak Ayhan'a asgari **boyun borcu** idi (DP: 205)*

Boyun bükmek

*Onun derinlerden kopan bu yumuşak **boyun büküşüne** Ayhan Bey şöyle bir baktı, bakarken de gözlerinde dünyanın en süratli değişmesi hasıl oldu. (DP: 88)*

*Yorgun bir tevekkülle **boynunu büktü.** (KR: 52)*

*Bu defa da **boynunu bükerek**, dört beş kelimeyle meramını anlattı: (ÜF: 117)*

Boyun eğmek

***Boyun eğmedi**, çalıştı çabaladı. (C: 168)*

*(...) demin buyurduğunuz gibi onların ileri düşünceli yurttaş olmaları uğruna bağrımıza taş da bassak ikiliğe **boyun eğdik.** (DP: 300)*

*(...) adeta bir kader hükmüne **boyun eğer** gibi etrafın sessiz talebine cevap verdi: (DP: 310)*

Öyle şeyler yapıyorlardı ki, Dilruba Hanım bir boy kalkınıyor, karşı koyuyor; fakat sonunda sesini kesip **boyun eğiyordu**. (ÜF: 39)

Evin ve eşyanın kifayetsizliği yüzünden Sermet'in çektiği üzüntüyü, öbür tarafta Müzeyyen'in garazsız bir tevekkülle **boyun eğişini** görmek, Nuran'ın elemine elem katıyor. (ÜF: 110)

Boyuna bosuna bakmadan

Derken bizim Pomak **boyuna bakmayıp** söze atılmaz mı: (LM: 48)

Boynunu bükmek

Mutlaka **boynunu büküp** avuç açması isteniyorsa bir nadana minnet ettirmek için Gülbün'ün cesedini ele geçirmek lazımdır. (DP: 209)

Boyunun ölçüsünü almak

(...) haydi bakalım **boyumuzun ölçüsünü alalım**. (DP: 71)

Bundan iyisi can sağlığı

İsabet, isabet! diyordu, Nesrin '**den iyisi can sağlığı**. (KR: 109).

Burnundan getirmek

Bilahare faizi mürekkep **burnumdan getirmek** için... (DP: 301)

Burnunun dibine sokulmak

Mustafa Sipahi, ne durursun? Kafir **burnumuzun dibine** kadar girsin, kız kaçırıp sakalımıza gülsün mü? (C: 73)

Siz kalede kuluçkaya otursanız bile onlar er geç **burnunuz dibine** dayanacaklar. (C: 83)

Ercüment'in temiz kalbini velev ki hiç bilmeden kırıp geçirdikten sonra şimdi onun **burnu dibinde** ona muratsızlığını her an hatırlatarak üstelik de ablasından ayırarak yaşamak yakışık almayacaktı. (DP: 244)

Mekânizmalı iskemle, sol tarafta dönen çanaklık; **burnunuzun dibinde** bir sürü işkence aletleri taşıyan cam tepsi; ayakta beyaz gömlekli doktor ne latif bir heybet değil mi... (LM: 82)

Burnunun direği sızlamak

*Bak sen şu garipliğe... dedi, **burnunun direği sızladı.** (C: 208)*

Burun buruna gelmek

*Haydi keyfim kaçır, kırk yılda bir Turkuvaz'a gidecek olurum Kudret'le **burun buruna gelirim..** (LM: 42)*

Buz kesilmek

*Bütün hayat taş ve **buz kesilmiş**, yerlere serilmiş. (DP: 127)*

*Hep o boğazında gümbürdeyen daraban, o **buz kesilmiş** el ayak, gözlerde karartı, kulaklarda çınlama ile giyindi. (DP: 243)*

*Ben yokum, siz anlatırken ellerim **buz** gibi **kesildi.** (DP: 180)*

Bülbül kesilmek

*Başladı türlü diller dökmeğe, herif sanırsın **bülbül kesildi.** (LM: 55)*

C

Can alacak yer

*Varlığımızın **can alacak yerinden** birbirimize bağlı dururken bir yabancı el bu bağı kurcalamış gibi ikimiz de sarsıldık. (C: 45)*

*Masalcıların huyudur, hep **can alacak yere** gelince elhak! der, dillerini yutarlar. (DP: 18)*

Cana kıymak

*Erkek kendini mesul hisseder. Kendine teslim olan bu **cana kıyamaz.** (KR: 175)*

Can atmak

*(...) Gülbün'ün içine yuva yapmak için **can attığı**, iyi kalpli insan suratı taşıyan kunduralar. (DP: 101)*

*Bir delikanlı, Mükerrerem gibi, yakışıklı zengin, malumatlı, kibar olsun, herkes ona kızını vermeye **can atsın** o da gidip kendisine soğuk duran birine gönlünü versin, sepetlensin. (KR: 30*

Can başına sıçramak

*Düşmanın beşer onar bin, bayrak bayrak geziştiğini, bir çalımına getirip Ciğerdelen Kalesi'ni yakmak istediğini haber alan serhatlilerin **can başına sıçradı**; el kakıp pür silah meydana döküldüler. (C: 99)*

***Can başına sıçrayarak** Akif fırladı, aydınlık olan deniz cephesinde koştu ki dideler Ruşen! (DP: 281)*

Cancığer olmak

*Aleksandra benimle böylece **can ciğer olduktan** sonra “B” şehrindeki Türkler ile de benim vasıtamla tanışmaya başladı... (LM: 33)*

Can çekişmek

*Zühre iki sene **can çekişti** ölemedi. (C: 199)*

*Hatırımı sormak bahanesiyle gelir, **can çekiştiğim** işkence döşeğimin başına dikilirdi. (C: 253)*

*Şu hâlde Gülbün'ün her şeyi ile, azabı, elemi, **can çekişmesiyle** Ayhan'a malum olması lazım. (DP: 234)*

*Bunların ortasında gitmek iddiasını yürüten saz, **can çekişiyordu**. (ÜF: 85)*

Can evinden vurmak

***Can evinden vurulmuş** gibi gergefine kapanan Zeynep hıçkırıklara tutulup (C: 92)*

*(..) diline seni **can evinden vuran**, sende analık cinneti soyundan elemli şefkatler ayaklandıran bir gevreklik gelmiştir. (DP: 95)*

*Ayhan'ın karşısında utanmanın, incinmenin, **can evinden vurulmanın** sonu hiç gelmez. (DP: 127)*

Can havliyle

*Cimşidoğlu böyle beklenir, böyle bir dehşetin merkezinden **can havliyle** gönül sarsarıyla çağrılır; fakat gelmez. (DP: 234)*

Can havliyle bir nişan, bir çekiç ve... (ÜF: 145)

Canı çekmek

*Kedisiyle saksını **canı çekiyordu**. (DP: 275)*

Canına kıymak

*Benzeri bulunamayacak kadar sert, en küçük hata yüzünden **cana kıyacak** kadar zalim, afetlik derecesinde gururlu ve tehlikeli. (DP: 47)*

Canına tak demek

*Benim de artık bu hakaretler, ulu orta bu nispetler **canıma tak demişti**. (LM: 51)*

Canından geçmek

*Az sonra kanından **canından geçecek** olan o nazenin, en körpe güzelliğini en gümrah deminde çiçekler takar (...) (DP: 37- 38)*

Canını dişine takmak

*Sık dişini, **tak canını dişine**, durma sor bana da bu zulümle git demek mi istiyorsun? (DP: 154)*

Canını vermek

*(...) bir an nefes nefese durabilmek için **canını vereceği** o mabut vücudunu okşayıp yalvararak barış dileyecekti. (DP: 114)*

Canından bezmek

*Ban, **canından bezmiş** bir kılık ve çalımla diyordu ki (C: 82)*

Canı ağızına gelmek

*Yer yüzündeki bitkilerin gönülllerini sızlatıp gevşetti, hayvanların yastan **canını ağızına getirdi.** (DP: 233)*

Canı yanmak

*(...) boş yere avunup sonra suratına bir sille daha yemek istemeyecek kadar **canı yanmış**, gözü yılmıştı. (DP: 184)*

*Benim de adamakıllı **canım yandığı** için işi inada vurdum. (LM: 83)*

Canla başla

*Cömertliğinizi, ulu hanedanlığınızı **canla başla** överim. (C: 79)*

*Adam, Gülbün'ün iç sesine karşı **canla başla** ve içten ses verdi. (DP: 212)*

Can vermek

*Kendim can üstüne **can vere vere** tam tükendikten sonra ancak o zaman sır dökmeyi göze aldım. (DP: 12)*

*Adımların sesi için bile **can vermeye** hazır olduğu kadın kendi kendini kıymetten düşürmüştü (ÜF: 73)*

Can yakmak

*Hatır kırmak, **can yakmak**, yürek deşmek... (C: 196)*

Can yoldaşı

*Beş sene bana bir melek saflığıyla **can yoldaşlığı** ettin, ilk aşkının yarası pek geç savdı. (LM: 70)*

Cezbeye tutulmak

*Şu anda, **cezbeye tutulmuş** bir derviş gibi, bütün varlığı pişmanlık içinde yanan çılgin bir Sermet vardı. (ÜF: 76)*

Ciğeri dağlanmak

*Aşk ateşiyle dilaverlerimin **ciğerini dağlar**; fakat onlara su vermezdin. (C: 221)*

Cila vermek

*İstanbul'da olsaydık keyfin **cilasını verelim** diye barlara dökülürdük. (C: 52)*

Cinnet getirmek

*Sen artık çıldırırsın, dünyalara sığmayan bir fani ömrün birkaç kaçamak dakikasına sığdırmak zoru karşısında **cinnet getirirsin**. (DP: 96)*

Ç

Çalımına getirmek

*Düşmanın beşer onar bin, bayrak bayrak geziştiğini, bir **çalımına getirip** (...) (C: 99)*

Çam devirmek

*Baştan sona kadar bütün gafları o yaptı, **çamlar devirdi**, ortalığı karmakarışık etti. (KR: 124)*

Çamurdan çekip çıkarmak

*Beni dört duvarım arasından **çekip çıkardınız**. (LM: 28)*

Çanına ot tıkamak

*Kıskanç insanların **çanına ot tıkamak** zamanı yaklaştı. (ÜF: 54)*

Çat orda, çat burada, çat kapı ardında

***Çat burada çat kapı ardında** (...) (ÜF: 43)*

Çetin ceviz

*Veli Koca'nın bin bir macera ve efsane ile dolu hayatında en **çetin ceviz** çıktı. (C: 104)*

Çek arabanı

*Bu işin böyle biteceğini bilmez değildin, haydi al payını **çek arabanı**. (DP: 238)*

Çekeceği olmak

*Ama ne dersim, bir kere alnıma yazılmış, heriften **çekeceğim varmış**. (LM: 45-46)*

Çekidüzen vermek

*Ayağa kalkıp feracesine, çemberine **çeki düzen verdi** (C: 207)*

*Güzin hanım banyoda kendine ir **çeki düzen vermeğe** gitti. (DP: 137)*

Çekip çevirmek

*Yanlıı bir karar vardığını, Sinan'ı **çekip çevirmenin** bundan böyle daha güç olacağını derhal anladı ama iş işten geçmişti. (C: 104)*

*Nuran'ı ne yüzle **çekip çevirmeye** çalışsın? (ÜF: 43)*

Çekip gitmek

*(...) “benimdir fakat kullanamıyorum” edasıyla **çekip gidecekti**. (DP: 244)*

Çeki taşı gibi

*Ya musiki? Kaç zamandır **çeki taşı gibi** duran kalbinde bir çarpıntı duydu. (ÜF: 82)*

Çenesi durmamak

*Şimdi ikimiz de eğilmiştik, sırtımız çıplak, ama Pomağın **çenesi durmayıp** işliyordu. (LM: 50)*

Çığır açmak

*Bu istikamette bir düşünce **çığırı açılırsa** perde perde hakikatler gözükeceği (...) (DP: 207)*

Çığırından çıkmak

*Evlendiği günden beri o da yolundan sapmış, **çığırından çıkmıştı**. (KR: 219)*

Çıkar yol

*Belki gün gelir, insanlar için kafa kafaya danışmak, kol kola yürümekten başka **çık ar yol** olmadığını siz de anlarsınız. (C: 240)*

*Biraz sustuktan sonra bu sözü daha etraflı anlatmağa karar vererek “felaketin tek ilacı, ıztıraplardan biricik **çık ar yol** bağıslama yoludur. (DP: 248)*

Çık ar yol olmadığını anladım da onun için. (DP: 253)

*Nihayet bana **çık ar yol** göründü, dışarılarda aramaktan vazgeçtim, içimde aradım buldum temelli kavuştum. (DP: 313)*

Çile doldurmak

*Bildim ki vuslatın, erenlerin **çile doldura** doldura bir an için ulaştıkları Tanrı yakınlığı gibidir. (C: 223)*

*Baştan sona kadar çekmesini bilen, illet ipliğini **çile dolana** kadar sağdıran, baştan sona dayanan canını kazanır. (DP: 139)*

Çile doldurdum, artık bitti, diye kendini avuturken o eski ıztırapların yeniden şaha kalkacağını anladı. (KR: 211)

*Şimdi neye hor bakıyor, kör değilim, topal değilim, hey ya Rabbi, **çilem** daha **dolmadı** mı, derdim. (LM: 49)*

Çilemiz varmış **dolacak**. (ÜF: 125)

Çileden çıkmak

*İnsan **çileden çıkmaz** mı? (KR: 106)*

*Bedriye’si, Burhan’ı kızı **çileden çıkardılar**. (KR: 121)*

*Beni **çileden çıkarmasana**, haydi giyin, hop hop! (ÜF: 167)*

Çil yavrusu gibi dağılmak

*(...) ya canını alacak ya ailesini **çil yavrusu gibi dağıtacak**, ya namını lekeleyecek ya sevgilisini ayıracaktı. (DP: 145)*

Çorba olmak

*Nihayet kimse kırılmasın diye cümlesinin arzusuna hizmet edildi, düğün **çorba oldu**. (KR: 37)*

D

Dağ taş

*Nemseli 'ye dönsek siz Tatar'ı üzerimize salgın eder, yer götürmez askerinizle **dağı taşı** bezer, tufan gibi üzerimizden aşar geçersiniz. (C: 83*

Dal budak salmak

*Bunun nasıl **dal budak salıvereceğini**, beni ne deliliklere, alçaklıklara süreceğini henüz bilmiyordum. (C: 47)*

*Köklerimizi derine saldık, şimdi **dal budak koyuverip** Engürüs diyarında bir hoşça mukim olalım. (C: 58)*

*Böylece muhabbet **dal budak salveriyor**. (ÜF: 140)*

Dalıp gitmek

*İdarehanede, iş ortası, **dalıp dalıp gidiyordu**. (KR: 35*

Dalgaya düşmek

*Aşk ilahının sesini duydum, yüzünü gördüm, **dalgasına düştüm**, kaydım gittim. (DP: 227)*

Damdan düşer gibi

*Nuran bir akşam **damdan düşer gibi** sordu. (ÜF: 141)*

Damga vurmak

*Ancak bu kısa savaşmada alt olan taraf, genç kızı üstün düşmana bırakıp meydandan çekilmeden önce “Bu insanda benim de bir hakkım var” diyerek Gülbün'e son gayretle acele bir **damga vurmuştu**. (DP: 72)*

Dananın kuyruğu kopmak

*Saraydan tiryaki kahvelerine, medreselerden dağ başı kervansaraylarına kadar memleketin her yerinde artık **dananın kuyruğu kopacağı** anlaşılmış gibiydi.* (C: 64)

Defter turmak

*Ruh meğer ne yaman bir kâhya imiş. Neler alıyor, nerelere sığıyor, nasıl bir istif yapıp ne türlü bir **defter tutuyor** ve sırası geldikçe depo mevcudunu hangi usülle kullanıyor?* (DP: 315)

Defteri dürülmek

*Benim **defterim** tez **dürülür**.* (C: 65)

Dehşete düşmek

*Öyle bir tertip ki Talat Bey'in dediği gibi insan baktıkça hayretten **dehşete**, dehşetten hayrete **düşer**.* (DP: 223)

Deli divane olmak

*Halbuki Molla kadın, Zühre'ye kavuşsam diye **deli divane oluyor** (...)* (C: 140)

Deli etmek

*"Başka bir alem!" dedi; Padişahı, müftüsü, şeyhi, veziri karşılıklı birbirimizi **deli edesiye uğraştık**...* (C: 19)

*Ayhan Bey sevgilisinin vehmiyle huylandırdığı karısının, karısının bahsi ile **deli ettiği** sevgilisinin (...)* (DP: 98)

Delik deşik etmek

*Hayır babacığım, işte zaten ruhu, kezzap dökülmüş bez gibi **delik deşik eden** de bu değil mi?* (ÜF: 134)

Deli olmak

*Kumbarhaneli Doktor Hulki, Avrupa'ya gitsem diye **deli oluyordu**.* (C: 241)

*O gün Bedriye'nin “alo!” diye iki hece söyleyen sesini işitmek için **deli olmuştı.*** (KR: 145)

*Selçuk annesine koşar: “Allah aşkına bu aptalları gönder, insan gibi bir uşak tut, **deli olacağım** anne, kaçacağım!” derdi.* (ÜF: 24)

Deli saçması

*Anlatsam **deli saçması** zannedersin.* (C: 35)

Dem çekmek

*Avlunun bir kenarında duran boydan aşkın enez küpünün kenarlarına konarak boyun kırıp **dem çekiyorlar.*** (C: 13)

*Göğsümde sevdalı kumru gibi **dem çeken** kadın sanki o değil; bir iblis kesilir.* (C: 31)

Demeye getirmek

*Bu olmazsa başka ne olabilir sanki? **Demeye getiriyordu.*** (DP: 130)

Dem vurmak

*Adiye Molla giderayak Zühre'yi kenara çekip Sinan Ağa'dan sakınması için öğütledi, zina işlemenin cezasından **dem vurdu.*** (C: 167)

Deneme tahtasına çevirmek

*Kamaradaki efendilerin illetlerini, düşkün ve çirkin taraflarını keşfettikten sonra, Ayhan'ı da **deneme tahtasına** yatırmak, teşrihine koyulmak istedi.* (DP: 50)

Denk gelmek

*Ta ki benim aşkım onun kinine, benim yumuşaklığım onun sertliğine, benim hor hakir oluşum onun şan ve azametine **denk geldi.*** (DP: 20)

*(...) hepsini **denk getirmenin** tam zamanıdır.* (DP: 164)

*Onunla manada uyuşmuştu gerçi, fakat maddi hayatta terazi **denk gelmiyordu.*** (DP: 251)

Derdi başından aşkın olmak

Görüyorsun ki **derdim başımdan aşkın**. (C: 154)

Dilruba Hanım'ın **derdi başından aşıyor**. (ÜF: 55)

Derdini dökmek

Usta bir zevkle giyinip taranarak şehre iniyor, kızmış kaldırım taşlarına **derdini döke döke** aranyor, bazen tramvay duraklarında mola verip bekliyor, yine semt semt **yollara düşüyordu**. (DP: 188)

Ders vermek

Beni çok oynattın, sana bir **ders vermek** lazımdı. (C: 217)

Dert etmek

Ben bu işi niçin ta başlangıcından **dert edindim**? (KR: 141)

Dert yanmak

Yedi yıl sükût eden, belki Müyesser'den başka kimseye **dert yanmayan** Gülbün'ün dile gelmesi derin düşündürücü, ince ürpertici, dünya aşırı bir iklim yaratıyor. (DP: 222)

“Huysuzlanıyor, sana fena düştü” diye Gülbün'e **dert yanmaya** başladı. (DP: 258)

Vestiyerde ıklaya sıklaya paltosunu giyerken yanında bekleyen, garson Louise'e **dert yandı** (ÜF: 149)

Devede kulak kalmak

Gülbün Hanım bunlar **devede kulak** kabilindedir. (DP: 32)

Deveye hendek atlatmak

Turhan şöyle böyle gayret gösteriyordıysa da Veli ile Mustafa haza katır çıkmışlardı. Ha bunlara meram anlatmak ha **deveye hendek atlatmak**. (C: 178)

Dışa vurmak

Geçmişin derinliğine tika basa itilmiş bu mukaddes ve meçhul sızı ne zaman kırk bohçanın **dışına vuracak** olsa, Gülbün kendi varlığını deva uğruna akıtmak için yanar. (DP: 153)

Dik başlı

*Fütursuz gider, Ayhan'ın yanı sıra **dik başla** yürür, halktan gizlenecek bir ayıp taşımayı asla kabul etmezdi. (DP: 162)*

Dikiş tutturamamak

*Zengin tüccarın evinde **dikiş tutturamadım**. (KR: 251)*

Dikkat kesilmek

*Uçurumun üzerinden ipte giden cambazlara dönmüştü, o kadar **dikkat kesilmişti**. (DP: 105)*

*Nedense birdenbire kulak kabarttım. **Dikkat kesildim**. (LM: 90)*

*Selçuk birdenbire **dikkat kesilerek** atıldı (ÜF: 170)*

Dil dökmek

*Konakta Veli Koca'dan gayrı kapısına gelip **dil dökmedik**, yalvarmadık kimse kalmamıştı. (C: 94)*

*Sabahtan beri odasından çıkmayan gülbün, çatı katından merdiven küpeştesine yaslanıp aşağı bakınca Müyesser'i posta müvezzine **dil döker** gördü. (DP: 183)*

*Başladı türlü **diller dökmeğe**, herif sanırsın bülbül kesildi. (LM: 55)*

*Daha neler, neler, ne **diller döktü**. (LM: 59)*

Dile gelmek

*Sevenlerin, **dile gelmez** çekilere karşılık biricik ve büyük kazançları budur: Kendileri yanar gider, efsaneleri ölmezliğe yükselir. (C: 53)*

Dil uzatmak

*Oğluma **dil uzatmayın**. (DP: 296)*

Dili çözülmek

*Genç kızın artık eli tutmuyor, **dili çözülmüyor**, zihni durmuştur. (DP: 75)*

*Orhan artık epeyce açıldı, **dili çözüldü**. (KR: 53)*

Dili dönmemek

*Zühre, Saraç'tan sofraya, sofradan Saraç'a perişan bakışlarla gidip geldikten sonra hatası bir türlü kafasına girmezmiş, **dili dönemezmiş** gibi zorlukla inledi (C: 160)*

*Öylesi vardır ki yüreği yanar, dağlar gibi kaynar; seni o kadar çok, o kadar hariminde sever ki **dili dönmez** olur. (C: 202)*

Dili tutulmak

*Haşyetle ürperen, **dili tutulan** Gülbün anlamıştır. (DP: 99)*

*O kadar kandırıcı bir şive ile söyledi ki hiç de aynı fikirde olmayan Müyesser'in **dili tutuldu**. (DP: 184)*

*Benim gibi sersemler âşık olunca **dili tutulur**. (KR: 53)*

*Fakat biri doğum, diğeri sevgi kanunu ile Sermet Rifat'a pencikli köle verilmiş olduklarından birbirlerini görür görmez **dilleri tutuluyordu**. (ÜF: 162)*

*Merhametle dehşetten mürekkep bir duygu içinde sanki **dili tutulmuştu**. (ÜF: 207)*

Dili varmak

***Dilim varmaz**, elim gitmez. (C: 226)*

*Vazgeç bu sevdadan demeğe **dilim varmıyor** ki... (DP: 137)*

Dile düşmek

*(...) gün geçtikçe yeni kıtalar çıkıyor, kahvehanelerde, bozahanelerde **dillere düşüyordu**. (C: 96)*

*Ne yapalım kızım, bu yaştan sonra **dillere düştük**, bu da kaderimiz. (ÜF: 125)*

Dile gelmek

*Kavuklu mezar taşları dirilip **dile geliyor**. (C: 251)*

*Hem duyguma aykırı, **dile gelen** her şey ölmek bahasına dile geliyor. (DP: 12)*

*Durmadan dövülen demirin işkence ve gururu **dile geliyor** (...) (DP: 56)*

*Yedi yıl sükût eden, belki Müyesser'den başka kimseye dert yanmayan Gülbün'ün **dile gelmesi** derin düşündürücü, ince ürpertici, dünya aşırı bir iklim yaratıyor. (DP: 222)*

Dile getirmek

*Telin bir ucu gerçi kendi varlığında düğümlenmişti, fakat diğer ucu Gülbün'e bağlayamazsa istediği neşideyi **dile getiremeyecekti**. (DP: 15)*

*Ketaki onun sırrını yarım yamalak **dile getirmek** suçunu işlemekle beraber yeryüzünde ilahın şanını da ilan eden küçük bir kahraman değil mi? (DP: 22)*

*Gülbün bu isteklerini **dile getirmez**, Ayhan anlasın diye beklerdi. (DP: 157)*

Dile kolay

*On üç sene hiç incinmeden, yüksünmeden bir arada hayat... **Dile kolay...** (C: 188)*

*Altı sene sevişip sonra yüzüstü kalmak, **dile kolay**. (KR: 136)*

Diline dolamak

*Adviye Molla'dan utanır, toparlanmak için dişini sıkar, söz söylemeye cesaret edemez, sonunda her zaman **diline doladığı** bir tekerleme ile lafı bağlardı. (C: 125)*

*Sen haşmet, neden bizi **diline doladın**? (C: 255)*

Dilini yutmak

*Masalcıların huyudur, hep can alacak yere gelince elhak! der, **dillerini yutarlar**. (DP: 18)*

Dillere destan olmak

*Luçi'nin evindeki tertip ve nizam **dillere destan olmuştu**. (DP: 158)*

*Onun kültürü, zenginliği, güzelliği, gururu **dillere destan olmuştu**. (KR: 120)*

Dipsiz kile, boş ambar

*Ne okusak faydasız, **dipsiz kiler boş ambar** dünya, Roma kayserleri gününde ne idiyse şimdi de odur. (C: 132)*

Direk direk bağarmak

*Ruslar sert gırtlak sesleriyle **direk direk bağırlıyorlar**, Almanlar tıkanıp katılacak gibi illetli feryatlar koparıyorlar, eh... (C: 46)*

Dirhemle söylemek

*Konuşurken lafı **dirhem dirhem söylerdi**. (LM:.46)*

Diş geçirmek

*Ölgün bitki toprağını buldu, toprağına **diş geçirdi**, tırnak geçirdi. (s.304)*

Dişini sıkamak

*Adviye Molla'dan utanır, toparlanmak için **dişini sıkar**, söz söylemeye cesaret edemez, sonunda her zaman diline doladığı bir tekerleme ile lafı bağlardı. (C: 125)*

*Biraz daha **dişini sıkıp** şu taşkın defoluncaya kadar ağaya siper kalsaydı. (C: 204)*

***Sık dişini**, tak canını dişine, durma sor bana da bu zulümle git demek mi istiyorsun? (DP: 154)*

*Amma insana kendini hemen koyuvermek yakışmaz, insan pekçe dayanıklı olmalı, **dişini sıkmalı**. (DP: 167)*

*Bülent yarım yamalak der gibi bir el hareketiyle **dişini sıkmış**, şimdilik bozgun vermemeye çalışıyor. (DP: 196).*

*Mihriban, vaziyete müdahale etmemek için **dişini sıkı**. (KR: 166)*

***Dişini sıkamak**, dosta düşmana karşı bir defa daha görünüşünü kurtarmak lazımdı. (ÜF: 26)*

Divaneye dönmek

*(...) üstelik büyü de yapıp onu **divaneye döndürüyordu**. (C: 172)*

Dize gelmek

*Fani insan o zaman bir çehrede bütün kâinatı birden görür, çıldırarak açıl, açıl, seni bileyim diye **dize gelir** (...) (DP: 52)*

Dizginleri ele almak

*Salonda derhal başlamak istidadı gösteren hatır sormalara, küçük bey, gelin hanım hakkında uzun izahata Turan meydan vermez; bahsin **dizginlerini eline alır** (...) (ÜF: 40)*

*Sermet'in lakaytlığına hiçbir suretle deva bulamayan Müzeyyen **dizginleri** kendisi **eline almaya mecbur kalmıştı**. (ÜF: 207)*

Dizleri kesilmek

*Mermer döşeli küçük antrede Nuran'ın adeta **dizleri kesildi** (ÜF: 162)*

Dolanıp durmak

*Bitmez tükenmez tarifler, tenkitler, ileri geri mülahazalarla hep bir mevzu etrafında **dolandı durdu**. (KR: 104)*

Dolap çevirmek

*Seninle beş on dakika yalnız kalabilmek için ne **dolaplar çevirdim**. (DP: 79)*

Doluya koydum almadı, boşa koydum dolmadı

*Benim Kerem Divanı'nı seçişimi **doluya koydu almadı, boşa koydu dolmadı**. (C: 53)*

*Rolli başını eğmiş derin derin düşünüyor elindeki mikabı güya sıkıntı ile **doluya koyuyor almıyor, boşa koyuyor dolmuyordu**. (DP: 321)*

Donup kalmak

*Ölgün bir çok ovada karamsı gölge altında yapayalnız **donup kalmıştır...** (DP: 75)*

*Doktor Bülent, çenesine eline, dirseği yazı masasına dayalı **donup kalmıştı**. (DP: 219)*

*(...) Feyzi Hoca'nın hitabesi devamınca taş gibi **donup kaldıktan** sonra sessiz bir tehevürle kehribar ağızlığı tekrar dudaklarına götürdü. (DP: 297)*

*Pomak da, Ermeni karılar da **dondular kaldılar**. (LM: 51)*

*Genç kız, alinyazısını peşinen okuyan biri gibi korkulu bir cezbe içinde **donda kaldı**. (ÜF: 38)*

Dosta düşmana karşı

*Dişini sıkmak, **dosta düşmana karşı** bir defa daha görünüşünü kurtarmak lazımdı. (ÜF: 26)*

Dönüp dolaşmak

*Senin **dönüp dolaşıp** o tipte bir genç seveceğin içime doğmuştu. (LM: 70)*

Dört başı mamur

*Veli Koca divan borusu çaldırıp kapı halkını iç avluya toplayarak oğlana **dört başı mamur** bir meydan dayağı çekti. (C: 105)*

*Karanlık Mühürdar Caddesi'nde bile **dört başı mamur** ihtiyatını elden bırakmıyordu. (DP: 79)*

*Fi tarihinde bana madik oynamaya kalkan, üç gün kapattığımı, **dört başı mamur** bir dayaktan sonra (...) (DP: 126)*

*“Galiba **dört başı mamur** bir şok içindeyim” diye düşündü. (DP: 167)*

Dört gözle beklemek

*Artık geri gelmesini **dört gözle bekliyordu. (ÜF: 141)***

Dudak bükmek

*Fakat Cangüzel Hanım her şeye **dudak büker** olmuştu. (C: 98)*

*Müeyesser **dudak büküyor**, baş sallıyor... (DP: 137)*

*(...) yapılan kurlara, gösterilen alakalara cevap bile vermeden biraz **dudak büken** dişi arslan!.. (KR: 139)*

*Turan bu laf anlamaz insanlarla konuşmaktan artık yorularak sinirli bir hareket yaptı. Efendim nerde, ben nerde? Manasında **dudağını büktü: (ÜF: 41)***

*Turan'la Selçuk bir selam verip geçerken, Sermet'e alay ediyorlar, **dudak büküyorlar** gibi geliyordu. (ÜF: 64)*

*Nuran bu cevabı kâfi bulmadığını göstermek isterken kaşlarını kaldırıyor, **dudağını büküyor (ÜF: 136)***

Dumanı üstünde

Dumanı üstünde hikâyemi anlattım. (LM: 81)

Düğün bayram etmek

*Nihayet camı sürerek bu yeni kavuşmuş âşıkları salıverdik. Kanat kanada, **düğün bayram ederek** havalandılar. (DP: 178)*

Dümen tutmak

*Kısacası bu olup bitenler arasında akıl zaten **dümen tutmağa** kâfi gelemiyor, yerini bir yardımcı insiyaka bırakıyordu. (DP: 133)*

Dün bir, bugün iki

*Dur hele, sen bu halkayı takalı **dün bir bugün iki...** (KR: 127)*

Dünya gözü ile görmek

*(...) meşk olasin seni **dünya gözü ile görene**, âşık olasin seni gönül gözü ile görene. (DP: 326)*

Dünyaya kazık çakmak (kakmak)

***Dünyaya kazık mı kakacaktı** böyle? Herkes gidiyor, o kalıyordu. (C: 140)*

Dünyayı başına dar etmek

*Yüz bu kadar senedir **dünyayı başımıza dar ettiniz.** (C: 83)*

Dünya yıkılsa umurunda değil

***Dünya yıkılsa** altında kalmayı göze alacak derece oyuna vurgun briççiler bile kartları bıraktılar. (C: 29)*

Düşüp kalkmak

*Sen yüksek vidolu bezik oynarsın, zamanın gözde âşifteleriyle **düşer kalkarsın** ayıp olmaz da(...) (C: 256)*

Düşünüp taşınmak

*Size mektup yazmalıyım, belki uzun **düşünüp taşınırsam** meramımı anlatabilirim. (DP: 80)*

E

Eceline susamak

*Senin katline öyle de böyle de ferman çıktıktan sonra “Kanım bedava akmaz, **eceline susayan** gelsin.” Diye vuruşman kahramanca alımlı bir sondur. (C: 228)*

Eceliyle ölmek

*(...) Yavuz’un kahrına göğüs germiş ve nasılsa kafası kesilmeden **eceliyle ölmek** mucizesini de başarmış. (C: 16)*

Eksik olsun

*Sinan ağa **eksik olsun**. (C: 199)*

Ekmeğini kazanmak

*Öyle ya, fakirlik nedir, alın teri döküp **ekmek kazanmak** nedir, bilmeyen bu vezir torunu, bütün emlakini satıp bitirdikten sonra ne yapacaktı? (LM: 35)*

El atmak

*Haşmet kızarmış: “Yani ben aşka layık değilim, ona **el atmak** haddim değildir öyle mi?” (C: 31)*

*Onda ilimlerin, hikmetlerin ötesine **el atacak** kadar müthiş bir insiyak (...) (DP: 119)*

*Fevzi Hoca bahsi açılmakla hemen bu pakete **el atışından** arada bir münasebet olduğu sezilebilirdi. (DP: 194)*

El bağlamak

*Türkler **el bağlamış**, Nemseliler şapkalarını çıkarmış. (C: 211)*

El birliği etmek

*Serhat derdi yüzünden **el birliği yapmak** zorundayız. (C: 171)*

*Kâh **el birliği etmişler** kâh takım takım ayrılmışlar, birbirini gözün oymuşlar. (C: 231)*

*Yakın dostları **el birliğı ederek** genç kıza adeta yeni cehiz düzdüler.* (DP: 236)

El çekmek

*Senden **el çekiyorum.*** (C: 13)

*Gün gelir büyüklüğünden zerre kaybetmeden cihangirlikten **el çeker.*** (C: 115).

*Necdet, kendisine fazla düşkün olan bu kızı yok yere bir münasebetsiz vaziye sürüklemek istemediğı için ondan **elini çekti.*** (KR: 88)

*Ben irkildim ve ürktüm, fevkalbeşeri tecelli ettiren bu mukaddes sırdan **elimi çekiyorum.*** (ÜF: 45)

*Ondan **elini çekebilseydi** bu acıklı vaziyet derhal temizlenecekti.* (ÜF: 54)

*Ömrünün mahsulünü yatırdığı bir şahıstan **el çekememiş,** bütün varının iflas ettiğini kendi kendine itiraf edememişti.* (ÜF: 192)

El emeğı göz nuru

*Perdeden tut kapıdaki paspasa kadar ne varsa her şey küçük ablanın alın teri ve **göz nurudur.*** (DP: 296)

El etek çekmek

*Sonra çok görmüş geçirmiş, her şeyden **el etek çekmiş** bir ihtiyar tavrı ve boğuk bir sesle Ayhan'ı tashih etmişti.* (DP: 205)

*Biz artık öyle şeylerden **elimizi eteğimizi çektik.*** (DP: 224)

*Ayhan Bey bir sırasını getirip Gülbün' e bildirdi ki: “Artık her şeyden **elini eteğini çekmiştir**”* (DP: 253)

Elde tutmak

*Hürriyetimi **elde tuttum** ve rahat ettim.* (KR: 107)

Ele almak

*Onu bir kere daha **ele almak,** son defa evirip çevirip toptan görünüşünü bir tecrübe iksiri gibi kana nakşettikten sonra koyuvermek doğru olurdu.* (DP: 27)

*Hesapların, faturaların sırası savulur, muhabere **ele alınır.*** (DP: 265)

*O zaman herkes gibi Nuran, Selçuk ve İstanbul'da tatil yapan Turan bu mevzuyu **ele aldılar**, siyasi, içtimai ve beşerî cephelerden enine boyuna tahlil ettiler. (ÜF: 211)*

Ele geçmek

*Yahut da **ele geçmeyeceği** bilinen bir kadın tipine karşı çocukça bir hınç, lekeleme isteği, öç alış... (DP: 49)*

*O saat derdimi unutarak koşup bileğini kavradım; çünkü Handan her zaman **ele geçmez**; ayda yılda bir İstanbul'a yolu düşünüyor. (LM: 81)*

*Bir daha **ele geçmesi** kabil olmayan saadetlerin hatırasını, insanın ruhunda söndürür. (ÜF: 47)*

Elekten geçirmek

*Araştırmacı bakışları Gülbün'ü sık **elekten geçiriyordu**: (DP: 132)*

*Gülbün'ün yüzünü inceden inceye **elekten geçiriyor**, bu latif ve sükunetli maskenin altında ızdırap ve ümitsizliğin bulunup bulunmadığını merak ediyordu. (DP: 147)*

Ele gelmek

*Gülbün için diyordu ki: "Kalabalık yerlerden korkmakla kalsa ne ise ne, Agorafobi deriz, **ele gelir** tarafını buluruz. (DP: 287)*

El atmak

*Katmerli varlığa **el atan**, yalın kat ömrü rast gelene bağışlar. (DP: 44)*

Elle tutulur gözle görülür

*Düriye Hanımı kınayacak yüz, surat Zühre'de pek yoktu. Zira kendisi de Sinan'a karşı **gözle görülmeyen elle tutulmayan** pek ince bir zulüm işliyordu. (C: 172)*

*Aşk, pek **elle tutulur, gözle görülür** bir mucize yaratmıştı bugün, Viyanalı Madam Schneider'e zeybek oynatmıştı. (ÜF: 64)*

El ovuşturmak

(...) **el ovuşturup** dudak büzüştürerek tatlı tatlı “Kendimizi aldattıyoruz!” demek ne kolay! (C: 255)

El uzatmak

Tabiat şefkatli bir **el uzatır** ve sezdirmeden o en güzel zamanın hatırası üzerinden geçer, bir daha geçer. (ÜF: 47)

O gece Kanlıca’da Nuran o derece bahtiyardı ki, her şeye karşı muafiyet kazanmıştı, denebilir. Ölüm bile ona **el uzatamazdı**. (ÜF: 47)

Güneşin bile cüret edemeyeceği aykırılığa Nuran atıldı: Kadere meydan okudu, nasibinden öteye **el uzattı**. (ÜF: 178)

Fakat kendisinde buna **el uzatmak** cüretini göremiyor. (ÜF: 182)

Şimdi bunlara ne türlü **el uzatmalı** ve yardım etmeli. (ÜF: 208)

El vermek

Fakat dip- doğunun ifrit suratlı tanrı taslaklarına **el vermedim**. (C: 247)

El ayak çekilmek

Hareme pek seyrek, o da gece vakti **el ayak çekildikten** sonra uğradığı Zühre’yi şöylece yokladığı oluyordu. (C: 148)

El kaldırmak

İhtimal o güne kadar kimse ona **el kaldırmamıştı**. (KR: 177)

El koymak

Düriye Hanım’a da rumuzla acı acı dokundurmuş, hemen o saat maslahata **el koymuştu**. (C: 180)

Pirim bana destek olsun, ben ayrılık hastasıyım, erenler **el koysun**. (C: 226)

Bekliyor ki, sahip gelsin, **el koysun**, bu güzelliği bir bir derlesin. (DP: 230)

Hepsi işe **el koydu**, dahiliyeci, asabiyeci, nisaiyeci. (DP: 267)

El yordamıyla

Yarı **el yordamıyla** likörleri yanlarına çekip birer sigara yaktılar. (DP: 223)

(...) bazen merdivende elektrik bile yakmadan **el yordamıyla** yürüyordu. (KR: 33)

El üstünde tutmak

Onlar sıcaktan, soğuktan, kıtlıktan kasavetten korunur, **el üstünde** taşınır (C: 177).

Herkesi **el üstünde tutuyor**. (KR: 142)

Elden bırakmamak

Karanlık Mühürdar Caddesi'nde bile dört başı mamur ihtiyatını **elden bırakmıyordu**. (DP: 79)

Elden çıkarmak

Servetimin büyük bir kısmını-ileride anlatacağım- Canzi ile olan bir konuşma münasebetiyle **elden çıkardım**. (C: 25)

Gülbünbu kararlılık ruhunun büyüğü içinde barınabilmek için varını yoğunu **elden çıkarıyordu**. (DP: 106)

Bu yıllanmış hatırayı **elden çıkarmadan** evvel içini çekerek kardeşinin tasvirine bakmış: "Ah Erci, canım Erci, gözümde tütüyorsun" demişti. (DP: 176)

Elden geçirmek

Sonra Gülbün kolalı keten takımları çıkarır, yemek salonunun çiçek manzumelerini **elden geçirir**, gümüş dolabını açardı. (DP: 158)

Nadide gümüşleri **elden geçirdi**. (DP: 311)

Ele geçmek

Canzi ile geçirdiğim günler ve geceler artık bir daha **ele geçmez**. (C: 22)

Ele geçirmek

Mutlaka boynunu büküp avuç açması isteniyorsa bir nadana minnet ettirmek için gülbün'ün cesedini **ele geçirmek** lazımdır. (DP: 209)

Ondan aleni bir talebim olmadığı için beni **ele geçiremezdi**. (DP: 219)

Elden gitmek

(...) *hem de daha evvelki dünyanın yerinde yeller esiyor, yani eski hayrat da elden gitmiş.* (DP: 180)

Gelini, evladı, yeryüzünde yegâne tesellisi olan Bedriye elden gidiyordu. (KR: 166)

Ele güne karşı

Diyelim ki evlat muhabbeti kalmadı, merhamet de mi yok, ele güne karşı çekinmesi de mi yok? (C: 131)

Zaten Liza'yı eve getirişi, ele güne karşı şüpheyi kalan erkekliğine bir gösteriş vermek için olmuştu. (C: 175)

Ele vermek

(...) *Stefan'ı ele vermişler, Sarı Sipahilerin pususuna düşürmüşlerdi.* (C: 80)

Diyelim ki seviyor ve anlamak istiyor: o oğlan da kendisini istiyor mu? Fakat kendini ele vermek istemiyor. (KR: 62)

Eli ayağı buz kesilmek

Bu ufak tefeğe bile uzun bakmaya kalkarsa Gülbün'ün eli ayağı kesilir, kalbi çarpardı. (DP: 101)

Eli ayağı titremek

(...) *yeminler etmekten yorulup kesilen kadın, eli ayağı titreyerek sinirli hıçkırıklarla ağzına mendili kapatıyor ve bir koltuğa düşüyordu.* (ÜF: 60)

Elifi elifine

Mademki aşk deminde söylenen sözler elifi elifine haktır ve hakikattir, Gülbün faturayı tek başına ödemeli. (DP: 256)

(...) *hep elifi elifine bakışmış gibi doğrucu karşısındakinin gözbebeklerine düştü* (DP: 271)

Eli gitmek

Dilim varmaz, elim gitmez. (C: 226)

Eli gitmiyordu, içinden gelmiyordu. (DP: 59)

Eli kolu bağı olmak

*Kendinden gelme bir gurur değil, dünyadan gelen sessiz bir tenkit **elini kolunu bağlamıştı.** (DP: 200)*

Eline eteğine sarılmak

*Tatar Ayşe durup dururken ağlamaya başladı, **elime eteğime sarıldı,** dedi ki (LM: 60)*

Eline su dökemez

*Bu memlekette öyle genç kızlar var ki ben onların **eline su dökemem.** (KR: 256)*

Elinin körü

*Baha ters ters bakarak “**Elinin körü**” derdi. (KR: 198)*

Elini sallasa ellisi

*Allah aşkına? **Elini sallasan ellisi.** (KR: 158)*

Eli varmamak

*Taze Gülbün’e kıyamamıştı, hançer kaşlı, ateş gözlü, büyük halk kumandanı sultan Ayhan’a büsbütün kıymaya **eli varmamıştı.** (DP: 274)*

Elinde avucunda nesi varsa

*Bu cömert mevsim uzadı uzadı, **elinde avucunda ne varsa** harcayarak üzgün halkı tatlı ve asude havalarla avuttu. (DP: 38)*

Elinden almak

*Kader, benim tabii faaliyetimi **elimden aldı.** (KR: 234)*

Elinden bir kaza çıkmak

***Elimden bir kaza çıkacak,** söyle. (KR: 124)*

Elinden bir şey gelmemek

*Fakat yazık ki **elinden bir şey gelmezdi.** (KR: 166)*

*Zavallı ve iptidai mateminden başka **elinden bir şey gelmiyordu.** (ÜF: 190)*

Elinden gelmek

Elinden gelen işte bu kadardı. (DP: 209)

Elinden hiçbir şey (uçan kuş, uçan kaçan) kurtulmamak

Elinden uçanla kaçan kurtulmuyor. (ÜF: 208)

Elinden tutmak

*Hele bir kaza ve kader şamarı yiyerek yuvarlanayım kimse **elimden tutmasın**, bakalım ne yol tuttururum?* (DP: 167)

*“Kızın senin **elinden tuttu**, baktı besledi, sana kızdan hayır var” diyen olsa gelin hanım şaha kalkar: “Halt etmişsiniz karılar! (DP: 296)*

*İşte böyle olursa onu **elinden tutar**, secde ettiği hak-i payimden kaldırır ve kemal-ı cudu-ı kereminden başına bir taç giydiririm.* (DP: 299)

Elinin altında olmak

*Fakat dünya işlerine lazım kuvveti her zaman **elinin altında** hazır bulurdu.* (DP: 53)

Elinden geleni ardına koymamak

*“Bu asker sağken size kale yok; varın Hersek’e söyleyin, **elinden geleni geri komasın!**” diye dayandılar.* (C: 99)

*Düriye Hanım’a içinden derdi ki: “**Elinden geleni ardına koyma**, Sinan’ı benden alamazsın.” (C: 179)*

Eli varmamak

*Allah’ın her kuluna kendini kurban edersin, senin zayıf sırtına sıra dağları gibi hicran yığmaya nasıl **el varır?** (C: 177)*

Eliyle koymuş gibi

*(...) sonra gelir Canzi Hanım’ı Firuzağa Camisi’nin eşiğinde **elimizle koymuş gibi** buluruz.* (C: 37)

*Canzi’nin havasına ayak uydurmaya çalışmanın onları nasıl yorduğunu, üzdüğünü **elimle koymuş gibi** biliyordum.* (C: 117)

Enine boyuna

*O zaman herkes gibi Nuran, Selçuk ve İstanbul’da tatil yapan Turan bu mevzuyu ele aldılar, siyasi, içtimai ve beşerî cephelerden **enine boyuna** tahlil ettiler. (ÜF: 211)*

El pençe divan

*(...) hem vakur hem saygılı bir tutumla kaynata huzurunda **el pençe divan** duruyordu. (C: 66)*

*Ana mest, baba hayran, ablalar **el pençe divan**. (DP: 294)*

Ensesinde boza pişirmek

*Düriye Hanım daha şimdiden **ensemde boza pişirir**. (C: 153)*

Er, geç

*Siz kalede kuluçkaya otursanız bile onlar **er geç** burnunuz dibine dayanacaklar. (C: 83)*

*Kesesine geçer hükmü, mademki **er geç** ödeyecek. (DP: 180)*

*O irsi bir temayülle, mukadder şeylerin **er geç** gelip çatacağına iman etmişti. (KR: 52)*

*(...) Nuran gibi bir kadın **er geç** silkinip onu atmalıdır. (ÜF: 54)*

*Hepsi de Nuran’da bir cevher olduğuna ve bu cevherin **er geç** güne kavuşarak ıstık vereceğine inanmışlardı. (ÜF: 196)*

Eşref-i saat

*Belki herkesin “**eşref saat**” dediği vakit gelip çatmıştı (...) (DP: 80)*

Eteğinden ayrılmamak

*Sen ondan büyüksün ama, harp patlayıp biz gemilerle açığı boylarsak sen işte bu hanımın **eteğinden ayrılmayacaksın**. (DP: 32)*

Etrafında dört dönmek

*Garsonlar, metrdotel **etrafımızda dört dönüyordu** (C: 24)*

Evirip çevirmek

*Onu bir kere daha ele almak, son defa **evirip çevirip** toptan görünüşünü bir tecrübe iksiri gibi kana naksettikten sonra koyuvermek doğru olurdu. (DP: 27)*

F

Feleğin çemberinden geçmek

*Bundan ziyade **feleğin çemberinden geçmek** olamaz. (C: 17)*

*Hayatta daldın çıktın, dört çevreye kulaç attın, **feleğin çemberinden** yağ gibi kaydın **geçtin**. (C: 42).*

*O zaman acaba hatırina gelir mi ki Avrupa'nın güneydoğu köşesinde **feleğin çemberinden geçmiş** pek pişkin bir komşumuz var, kıtanın en eski büyük devletlerinden biri. (C: 240)*

*Böyle **feleğin çemberinden geçmiş**, kaşarlanmış bir maceracı kadın gibi ona meçhul arkadaşlardan, yoldaşlardan, teşkilattan, polisin baskısından bahsetsin! (KR: 98)*

Felek yar olursa

*Bir de bakarsın **felek yar olur**, düğün dernekle kızı oğlana alırlar. Her murat yerine gelir. (DP: 331)*

Fenalık geçirmek

*Kızcağız sözün gerisini getiremedi, hafiften **fenalık geçirdi**. (DP: 178)*

Fena olmak

*Aleksandra söyledikçe ben **fena oluyordum**. (LM: 39)*

*Karı beni çok sever, hali görmüş **fena olmuş**, koşa koşa gelmiş (...) (LM: 50)*

Feragat etmek

*Evet, hayatımda her şey mahvoldu, her şey: Ümit ve iman, aşk ve saadet. Fakat ben **feragat etmiş** değil miyim? (LM: 63)*

Feryat etmek

*Ben, onun yüzüne bakmaktan ürkerek içimden **feryat ederdim**. (C: 22)*

*Brahma Ketaki'ye sordu ki aşk ateşinin içinde eridiği halde hem benliğini hem şuurunu nasıl elde tutabilmiş. Buna karşılık Ketaki şöylece **feryat etti**. (DP: 19)*

*Ödip vaktiyle bu lügazler lugazını çözmüş, kan yutucu ifritin yüzüne karşı “İnsan” diye **feryat etmişti**. (DP: 186)*

Feryat koparmak

*Ruslar sert gırtlak sesleriyle direk direk bağırıyorlar, Almanlar tıkanıp katılacak gibi illetli **feryatlar koparıyorlar**, eh...(C: 46)*

*(...)“Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar” **feryadı koptu**? (C: 239)*

Feveran etmek

*(...) daha ilk dakikada aklım **feveran edecek**, arzularım dizlerinizi öpecekti. (LM: 25)*

Fıkır fıkır kaynamak

*Ne anlatayım be kızanım? derken gözümün içine gülüyor, yerinde **fıkır fıkır kaynıyordu** (LM: 44-45)*

Fırıldak çevirmek

*Edirne üzerinden Asitane'ye yollandı. Sekiz ay sonra geri döndüğü zaman ne **fırıldak çevirmişse çevirmiş** (...) (C: 137)*

G

Gafil avlamak

*Bunları **gafil avlamak** hiç nasip olmayacaktı galiba. (C: 99)*

Gafil avlanmak

(...) **gafil avlanmamak**, tebligat demini uyanık karşılamak istemiş, hatta başka dilden okunan güfteye bile sarılmaya çalışmıştı. (DP: 317)

Gaflet uykusundan uyandırmak

(...) beni **gafletten uyandırmak** istemişti. (C: 214)

Gaf yapmak

Baştan sona kadar bütün **gafları o yaptı**, çamlar devirdi, ortalığı karmakarışık etti. (KR: 124)

Orhan, **gaf yaptığıının** farkına vararak tamire çalıştı. (KR: 159)

Gam yememek

Değil mi ki fanilik sedlerinin devrildiğini, ebediyetin nurlu izi önümde uzandığını gördüm, artık ne olsa **gam yemem** diyordum. (C: 37)

“**Gam yeme** Stefan, fîdyenizi bulur buluşturur, sizi kurtarırım.” diye bağıırıyordu. (C: 76)

Gayrete gelmek

Nihayet Müyesser **gayrete geldi**. (DP: 177)

Şöyle bir **gayrete gelmek**, derlenip toparlanmak lazım. (DP: 190)

Gayya kuyusu

Bazı hadiseler ise laf **gayya kuyusuna** düşmüş güya, hiç iz bırakmadan geçmişler, hem de ne ehemmiyetli hadiseler! (DP: 303)

Sen mesela sır kumkumasısın, Burhan **gayya kuyusudur**. (KR: 136)

Allah kimseyi böyle şirin bir meczup aptala, böyle tehlikeli cazibelerle taşan bir **gayya kuyusuna** düşürmesin. (ÜF: 193)

Geçinip gitmek

Bin bir bereket **geçinip gidiyoruz**. (DP: 138)

Geçtiği yoldan geçmek

*Görümcesi Mihriban da, arkadaşı rahmetli Nesrin de ve işte nihayet şu toy çocuk Necdet de ve daha kim bilir nice nice insanlar bu **yoldan geçtiler**.* (KR: 214)

Gedik açmak

*Kendi sırrımı kendi içimde çözmek için hakikat kapısına öyle bir **gedik açmıştım** ki bunun çerçevesini beden hacmimle dolduramadım, baş aşağı kaydım.* (DP: 226)

Gelip geçmek

*Kendi kendilerine küskün, hayata küskün, işte öyle hengameler **geldi geçti**.* (DP: 320)

Gel keyfim gel

*Keyif mi dersin, **gel keyfim gel**, al sana tenekeden bira tapası, al sana sigara paketi kapağı.* (DP: 260)

Gel zaman git zaman

***Gel zaman git zaman** Mehmet Bey İstanbul'da ticaret mektebini bitirir (...)* (DP: 295)

***Gel zaman git zaman** Kudret'te, galiba paralar suyunu çekti?* (LM: 35)

Gemi azya almak

*Engürüslü Cangüzel Nine'min yüzlerce yıllık istifadan sonra bile **gemi** azya almış bir halde meydana atlayışını seyretmek damarlarımdan azgın bir zevk uçurdu.* (C: 46)

*(...) **gemi azya aldığı**nı görüyor, şiryenlerin neredeyse bileğini çatlatarak parmaklarından kan süzüleceğini sanıyordu.* (DP: 188)

*Mehmet Bey'den imdat isterler, fakat o kâh İzmir'de kâh İstanbul'da **gemi** azya almış bir hayat yaşıyordur, kulak asmaz.* (DP: 295)

***Gemi azya almış** sarhoş bir gönlün, ihtirasla kendinden geçmiş bir muhayyilenin köpürüp taşması, gelişigüzel dökülüp serpilmesi.* (ÜF: 142)

Geri kalmamak

Kedilerin postunu yüzmekten, köpek şişlemekten, köleleri onu bunu buna katmaktan hiç geri kalmıyordu. (C: 106)

Gık dememek

Gülbün gık diyemez, derdini söyleyemez. (DP: 197)

Mihnetten oğlanın yirmi beşinde saçları ağardı. Yine gık demedi. (KR: 136)

Göğüs geçirmek

Gözleri kapalı, derin derin göğüs geçirdikten sonra dedi ki: (C: 84)

Üç insan sebebini anlamaksızın göğüs geçirip bir zaman sustular. (DP: 33)

(...) birkaç adım dolaşp, arada göğüs geçirip nasıl yavaşcacık çıka göründülerse yine öyle çekilip gidiyorlar. (DP: 329)

Göğüs germek

Yavuz'un kahrına göğüs germiş ve nasılsa kafası kesilmeden eceliyle ölmek mucizesini de başarmış. (C: 16)

Görüyorsun ki aşk, senin damarlarını tutuşturup kemiğini iliğini erittikten sonra temele dayandı. Bu buhrana daha ne kadar göğüs gerebilirsin, iki gün mü iki ay mı? (C: 42)

Feyzi Bey göğsünü gererek dikildi ve yüksek sesle Allah! Diye boşandı. (DP: 43)

Sağa göğüs gerdik, sola göğüs gerdik, neleri sineye çektik. (DP: 118)

O titiz ve kızgın havalar mahpeslerinde öfke ile inleyip kapalı durdukları dağı çatlatırken Eol padişahı asası elinde dağın tepesinde nöbet bekler, mahkumların uğultusuna göğüs gererdi. (KR: 55)

(...) Sermet'in her vuruşuna ses vermeden göğüs gerdiğini gören Nuran, Müzeyyen'in önünde serapa suçtu. (ÜF: 11)

Göğsünü gere gere

Ve ben göğsümü gere gere diyebilirim ki, "ömrümde felek!... Beş sene mehtabını sürdüm". (LM: 67)

Göklere çıkmak

“Hayat” denilen yapının biz sanatkârlar, orta katından ayrıldık yedi kat göklere çıktık. (C: 258)

Gönlü akmak

Kendisi zekadan, bilgiden başka dayanağı olmayan garip bir molla idi; gönlü, şımarık zorba Sipahizadelere değil, Nuri’ye akıyordu. (C: 178)

Gönlü kalmak

Söyle bu soğukluk neden, bende gönlün kalmadı mı artık? (C: 183)

Gönlünü almak

Onun pek kıyıda bucakta sığıntı kaldığını görerek, Nuran gönlünü almak için bazen birkaç söz söylüyor (...) (ÜF: 187)

Gönlünü kaptırmak

Fakat bana gönlünü kaptıracak diye korkudan aklı gidiyordu. (KR: 233)

Gönül açmak

(...) onunla günün birinde bu kadar yakın düşeceğimi hayalimden bile geçirmezken size gönlümü açmış bulunuyorum. (DP: 141)

Gönül almak

Hatır sormak gönül almak değil, görüşmek konuşmak değil, sadece muallakta kalmış bir hesabı temizlemek. (DP: 169)

Gönül bağlamak

Lise hocası söze karışıyor: “Koca Sinan Selimiye’yi yaparken Halife-Padişahın Allah gölgesi şahsiyetine gönül bağlamış olabilir. (DP: 330)

Gönül çekmek

O şairane dekor içinde gizli gizli gönül çekmek hoşlarına gidiyor. (KR: 106)

Sahiden artık eski muhabbetim sönmüş gibi bir şeydi, ilk zamanlar, ne kadar olsa ayâlim değil mi, çok gönül çekmiştim. (LM: 49)

Gönül ferahlığı

*Bu oda Müyesser'e Çekmece'deki çiftliği hatırlattığından her gelişte **gönlü ferahlar**. (DP: 198)*

Gönül vermek

*Ben ona can ve dilden **gönül verdim**, dedi. (C: 68)*

*Ama bana **gönül verdi**. (C: 73)*

*(...) herkes ona kızını vermeye can atsın o da gidip kendisine soğuk duran birine **gönlünü versin**, sepetlensin. (KR: 30)*

Görmezlikten gelmek

*Yaşamak, iş başarmak gayretini hatıraların acısıyla aksatmamak için mutlaka unutmak ki sinedeki aşk lahdini **görmemezliğe gelmek** lazımdı. (DP: 26)*

*Muammalı adamın kendi hesabına ne yollardan yürüdüğünü anlayamazsın pek, amma senin nam ve hesabına çizdiği planı artık **görmemezlikten gelemezsin**. (DP: 96)*

Görünüşi kurtarmak

*Amma size gerçekten namuslu imişsiniz gibi muamele etmek, sizi güya kandırır tavırlar takınmak, **görünüşi kurtarma** komedyasını oynamak lazım öyle mi? (DP: 87)*

Göz açıp kapayınca kadar

*Güya canlı bir cisim tutuyormuş da **göz açıp kapayınca kadar** onu kaybediyormuş. (DP: 75)*

*(...) yine **göz açıp kapayınca** onu elden uçurmuştur. (DP: 89)*

*Kısa bir an, hükmü **göz açıp kapayınca kadar**. (DP: 212)*

Göz açıp kapamadan kırk puan kaybetti. (KR: 26)

Göz aşinalığı

*(...) yaprakların telkâri şebekesi arasından yıldızlarla **göz aşinalığı** etseydi. (DP: 160)*

Göz atmak

(...) *Adviye Molla'nın dalgın duruşuna kurnazca **göz atan** Zeynep, Cangüzel'in kulağına sokuldu.* (C: 88)

*Zühre'nin hoşafına yadırgar gibi **göz attıktan** sonra sitem etti.* (C: 191)

*Akif Kaptan sofadaki muslukta ellerini yıkarken kapı aralığından sofraya bir **göz attı.*** (DP: 30)

*Feyzi Hoca ikide bir saatine **göz atarak** durmadan söylüyor, fakat Talat Bey kendisine lazım olan tasvirleri ayırıp bir kenara çekiyor.* (DP: 77)

*İki de bir kapıya pencereye **göz atarak** burun buruna oturuyorlar, çekinerek fısıldıyorlardı.* (DP: 198)

*Yoksa atelyedekiler Gülbün'e bir **göz atsalar**, yüzü karışmış, kalbi boğazında çarpıyor, şüphelenmezler mi?* (DP: 201)

*Gülbün, Menekşe apartmanının üçüncü katına, sanki bu işe pek büyük cesaret lazımmiş gibi çetin emeklerle kendini zorlayarak kaçak bir **göz attı.*** (DP: 252)

Gözdağı vermek

*Ona ölüm tehlikesinde olduğumu söyleyerek **gözdağı verdim.*** (C: 242)

Gözden çıkarmak

*Gökteki cennetimi ben boş yere mi **gözden çıkarmış** olayım?* (C: 249)

*Ayhan bunların birinden birini mutlaka **gözden çıkarmak** zorunda, ancak hangisine kıymağa eli varacağı hakkında kararsızlık içindeydi.* (DP: 145)

*Sermet'in her ne pahasına olursa olsun hatta Nuran'ı da **gözden çıkararak** kendi hususi atmosferinde (...) (ÜF: 187)*

*İsterdim ki, Nuran bu adamı bir defa **gözden çıkardıktan** sonra büsbütün alakasını kessin ki; ileriye giden yollar kapanmasın.* (ÜF: 201)

Gözden düşmek

*Papazın bağı **gözden düşeli** burası kalenderlere konak olmuştu.* (KR: 49)

*Fakat o kadın da artık erkeğin **gözünden düşer.*** (KR: 62)

*Çünkü insan o hatırayı daima **göz** önünde bulundurursa şimdi yaşadığı hayatla mukayese edemeyecek, sürdüğü ömür **gözünden düşecektir**. (ÜF: 47)*

*Bu başladığın yolda devam etme, **gözümden düşersin!** dedi. (ÜF: 52)*

Gözden geçirmek

*Zühre yerden aldığı bir avuç toprağı ovalayıp kaydırıyor, dikkatle **gözden geçiriyordu**. (C: 205)*

*Balkan muharebesinde Bulgar süngüleriyle örselenmiş demir kapıyı, tepeden düşmanların üzerine kaynar sular dökülen mazgal deliklerini **gözden geçirdim**. (C: 230)*

*Sonra Nuran'ı **gözden geçirerek** Sermet'e biraz hak vermek istedi. (ÜF: 35)*

*Yudum yudum çayını içerken gazinoyu **gözden geçirdi**. (ÜF: 128)*

Gözden kaçmak

*Mermerin azameti, çininin saltanatı, nakışın belagatı, yazının sır dili hem **görünüyor hem gözden kaçıyor**. (DP: 328)*

*Hiç **gözünden kaçır** mı gelininde bir hal var. (KR: 78)*

Gözden kaybetmek

*Şimdi gördüklerini, şimdi **gözden kaybediyorlar**, bir nefeste duyduklarını ikinci nefeste unutuyorlardı. (DP: 85)*

*Sağa sola derken Akif Kaptan Gülbün'ü **gözden kaybetti**. (DP: 161)*

Göze almak

*Dünya yıkılsa altında kalmayı **göze alacak** derece oyuna vurgun briççiler bile kartları bıraktılar. (C: 29)*

*Mariska Kemeni, Mustafa Durakça için aklını oynatmış, ona karı olma yolunda dinini, yurdunu, ailesini feda etmeyi **göze almıştı**. (C: 75)*

*En sonunda ölümden aşırı fedakarlığı **göze aldı**: (C: 94)*

*Bedelini vermeyi **göze alırsa**. (C: 122)*

*Ayaklarının altına serilmeyi **göze alarak** Ayazpaşa'ya gittim. (C: 218)*

Ona yaranmak için, hoşlanmadığın yeni moda kılıklara girmeyi **göze aldığın** halde mantar pabuçların, boyalı permenatlı saçların rağmına yüreğin titriyordu. (C: 238)

Kendim can üstüne can vere vere tam tükendikten sonra ancak o zaman sır dökmeyi **göze aldım**. (DP: 12)

(...) Pazar safasının etiketini muhafaza ederek, bu yolda lazım gelen her fedakarlığı **göze aldığını** (...) (DP: 278)

Sokakta buluşmak gibi büyük bir tedbirsizliği boşuna **göze alanlardan** olmadığı için derhal parmaklarıyla kızın göğsüne dokundu. (DP: 79)

(...) iyi kötü hepsini **göze alarak** hepsine karşı muafiyetler giyinerek gayret bularak telefonu açabilmişti. (DP: 107)

Ara sıra her şeyi **göze alarak** bir çıkış yapıyor, tepeden tırnağa şüphe, kötü zan, hakaret kesilene hücum ediyor. (DP: 113)

Pazar safasının etiketini muhafaza ederek, bu yolda lazım gelen her fedakarlığı **göze aldığını** (...) (DP: 278)

(...) Borsa Kiraathanesindeki netameli konuşmayı **göze alabilmek** için Ayhan Cimşidoğlu'nun tam portresini bilmeye çalıştı. (DP: 291)

Köyde kalsa belki dayanamayacak, her şeyi **göze alarak** Burhan'ın ayağına kadar gidecekti. (KR: 114)

Her fedakarlığı **göze almış** olmasına rağmen, aşkın muzaffer melodisi yanı sıra kendini duyurtan diğer bir inatçı motifi susturamadı. (KR: 164)

Göze batmak

Fakat ben onu kovalıyor, âşıkdaşlığını **gözüne batırmaya** çabalıyordum. (C: 218)

Göze çarpmak

Hiç inkâr kaldırmaz bir meydanlıkla **göze çarpan** halleri vardı: (DP: 119)

(...) vücudunda da **göze çarpacak** kadar bir gelişme oluyordu. (DP: 192)

Göze girmek

*Kat'i birer beyan ortaya düşmüş, tarafların tersine yollar tutturulmuş bulunduğu gün gibi **göze girmişti**. (DP: 85)*

*Hangi kadın **gözüme girer** artık, dünya güzeline minnetim yok. (DP: 123)*

Göz göre göre

*Mangaldaki kor **göz göre göre** geçip külleniyor. (DP: 199)*

Göz göze gelmek

*(...) bir an içinde bütün mesafeleri silen tam cepheden bir bakışla **göz göze geldik**. (C: 28)*

*Canzi kapıyı açtı, bir lahza **göz göze geldik**. (C: 44)*

*Mustafa, Cangüzel'le son bir defa **göz göze geldi**. (C: 102)*

*İki doktor **göz göze geldiler**. (DP: 195)*

*Ayhan'la **göz göze gelmeğe** ne hacet? (DP: 243)*

*Ercüment'le **göz göze geldi** ve hemen bakışını bu cihetten atlattı. (DP: 310)*

*Bir defa benimle nasıl **göz göze gelmişti**. (KR: 70)*

*Görümce gelin **göz göze geldiler**. (KR: 79).*

*Necdet, tepesine ateş düşmüş gibi irkildi. Burhanettin'le **göz göze gelince** selamlaştılar. (KR: 243).*

*Fakat kaç kere **göz göze geldiysek** derhal başka yere bakıyordu. (LM: 62)*

*Hem onunla iki türlü **göz göze gelmek** var. (LM: 73)*

*Selçuk'la Turan **göz göze geldiler**. (ÜF: 79)*

Göz gözü görmemek

*Kar, kıyamet **göz gözü görmezken** Allah'ın dağlarında Aleksandra aramağa gidiyorduk. (LM: 37)*

Gözü görmemek

*Kimseyi **gözüm görmüyor**. (DP: 282)*

Gözleri buğulanmak

“Ey korkunç, ünlü hem de mutlu, geçmiş zaman..” dedikçe bazen de **gözleri buğulanır** dalar, omuzları düşer, titrek parmaklarla dudaklarını örterdi. (DP: 28)

Gözleri dolmak

Gülbün kendini gevşek bıraktığı zaman yedi yıllık geçmişin muammalı ve hicranlı manzarası karşısında **gözleri doluyor**, dudakları manası meçhul bir gülümseyişle titriyordu. (DP: 26)

Gözleri kan çanağına dönmek

Çoğunun **gözü kan çanağına dönmüştü**. (ÜF: 189)

Gözleri parlamak

“O ne adamdı, o!.. dedi. Ruçimano’nun **gözleri** hasetle **parladı**. (ÜF: 148)

Gözlerine inanamamak

İnsanın **gözlerine inanamayacağı** geliyor, Hacı Bey dini bütün mübarek adam... (DP: 293)

Gözleri yaşarmak

Radyodan, gramofondan, komşu evlerden kulağıma bir nağme değse tüylerim ürperiyor, **gözlerim yaşıyordu**. (C: 249)

Gülbün’ün **gözleri yaşırdı**. (DP: 30)

Gözlerini kaçırmak

Gözlerini kaçırarak yer ararken kamaradaki beylerin kendisini birbirlerine işaret ederek müstehcen bir mutabakatla anlaştıklarını hissettiriyordu. (DP: 47)

Fakat sanki insanlar **gözlerini kaçırıyorlar** (...) (DP: 166)

Göz önünde bulundurmak

Çünkü insan o hatırayı daima **göz önünde bulundurursa** şimdi yaşadığı hayatla mukayese edemeyecek, sürdüğü ömür gözünden düşecektir. (ÜF: 47)

Göz önüne getirmek

Ahiret kardeşim Mustafa Durakça **gözümün önüne geldi**. (C: 174)

*Şehri **gözümün önüne getirmek** istiyor, kafamda tek bir intiba bulamıyordum. (C: 235)*

*Gülbün'ün zihni birtakım yakın tedailere sapıyor, kimya laboratuvarlarını, mikrop kültürlerini, vivisection tecrübelerini **göz önüne getiriyor**. (DP: 156)*

*Gülbün **gözü önüne gelmişti**, onun da Ayhan Bey diline çalan sözleri vardı: (DP: 302)*

*Mihriban, köşke gelen erkek misafirleri bir bir **göz önüne getirdi**. (KR: 78)*

Göz ucuyla bakmak

*Bir yandan da kamaradaki yolcuları **göz ucu** ile ikaz eder gibi idi. “Bakın, görün bu kıızı nasıl parmağımın ucunda hoplatacağım. (DP: 48)*

***Göz ucuyla** saate bakıyordu: sekiz kilometre. (KR: 122)*

*Genç kız, **göz ucu** ile sofaya **baktı**. (ÜF: 110)*

Gözü açık gitmek

*Cangüzel imanı bütün olarak ruh teslim etti; fakat **gözü açık gitti**. (C: 130)*

Gözü açılmak

*O zaman **gözleri açılır** amma iş işten geçmiş bulunur. (KR: 32)*

Gözü dalmak

*“Ey korkunç, ünlü hem de mutlu, geçmiş zaman..” dedikçe bazen de **gözleri** buğulanır **dalar**, omuzları düşer, titrek parmaklarla dudaklarını örterdi. (DP: 28)*

Gözü doymak

*Amcam sepetler dolusu yollar, Bülent gönderir, kendim satın alırım, müşterilerim getirir, yine **gözüm doymaz**. (DP: 140)*

Gözü(gözleri) dönmek

***Gözü dönmüş** bir komitacı gibi belimde el bombaları ararım, kendi yaptığım binaları takımıyla havaya uçurmak hırsıyla kudurduğum olur. (C: 25)*

*Yumrukları sıkılmış, saçları ürpermiş, **gözü dönmüş** sevdiğimi omuzlarından kavrayıp bükerek (...) (C: 46)*

*Bıyıkları dikilmiş, **gözü dönmüştü.** (C: 72)*

Gözü dünyayı görmemek

*Amma belki hastadır, belki **gözü dünyayı göremeyecek** kadar kahırdır (DP: 205).*

*Sermet bir şey istediği zaman **gözü dünyayı görmezdi.** (ÜF: 20)*

Gözü gitmek

*Tek fincanlık cezveyi duvardan alırken iki fincanlığa **gözü gitti.** (ÜF: 70)*

Gözü gönlü açılmak

*Haydi doyur torunumu, **gözüm gönlüm açılsın.** (C: 173)*

Gözü görmemek

*Mustafa, Kemeni Beyzade'nin kızına vurulmuş. Ne serhaddi, ne ocağı, ne beni, ne kardeşi Zeynep'i **gözü görmüyor.** Artık devası Lokman'a kalmış. (C: 66)*

*Yağmurlar, karlar, kuduruk karayel fırtınalarıyla İstanbul'un üzerine çöken kara kışı **gözümüz görüyor** muydu? (C: 107)*

*Git diyorum Zühre, önümde durma! Git seni **gözüm görmesin.** (C: 157)*

*Düğün mü var, dernek mi var kimin **gözü görüyor?** (C: 189)*

*Bülent, ara sıra heyecanlı el hareketleri yapıyor, sağı solu **gözü görmüyordu.** (DP: 54)*

*Üzerine abandığı küçük çöplüğü Gülbün'ün **gözü** artık **görmüyordu.** (DP: 261)*

*Sona yaklaşan bir maraton koşucusu gibi **gözü** gayeden başka şey **görmüyordu.** (ÜF: 152)*

Gözü kamaşmak

***Gözüm kamaştı;** yüzüne bakamadım. (LM: 74)*

Gözü kararmak

*Birden bire **gözüm karardı**, kulaklarım çınladı, etraf döndü, döndü, yıkılmışım.* (DP: 173)

*Ben bunu duydum, beynim attı, **gözüm karardı**, koştum hemen yangın yerine.* (LM: 56)

Gözü kapalı

*Size söyleyemeyeceğim şey ve **gözüm kapalı** avucunuza teslim etmeyeceğim bir kıymet yoktur.* (C: 38)

Gözü kaymak

*Evvelce mahut kırmızı terliklerin durduğu yere **gözü kaydı** ve ilave etti:* (DP: 153)

Gözüm görmesin

*“Git ya Vahşi, **gözüm seni görmesin!**”* (C: 219)

Gözünde olmamak

*Hiç kimse, hiçbir şey **gözümde yoktu.*** (C: 30)

Gözünde tutmek

*Bu yıllanmış hatırayı elden çıkarmadan evvel **içini çekerek** kardeşinin tasvirine bakmış: “Ah Erci, canım Erci, **gözümde tütüyorsun**” demişti.* (DP: 176)

*Biricik erkek evlat... **Gözünde tüter.*** (DP: 296)

Gözüne çarpmak

*Bir şey Nuran’ın **gözüne çarptı.*** (ÜF: 33)

Gözüne girmek

*Yeryüzünde en çok sevdiği altınları bile, şimdi kahpelikten uğur almış gibi, çiğ tekerlenir ve tavlanırcasına kabarıp arttığı halde **gözüne girmiyordu.*** (C: 97)

*Zorla **gözüne giren**, öldüresiye gücüne giden bir hakikati unutmaya atlatmaya yanına yaklaştırmaya uğraşıyordu.* (DP: 207)

Gözüne ilişmek

*Komşu bahçedeki çocuklar bayram oyunlarını sınarken Kerem'in "Bayram olsa kına yaksam destime" diyen türküsü **gözüne ilişti.** (C: 244)*

Gözüne sokmak

*Garsoniyere başka kadınların da geldiğini Ayhan Bey ile Gülbün'ün **gözüne sokmak** istiyor. (DP: 112)*

*Hem muhtaç hem layık olduğumu senin **gözüne sokmaya** çalışıyorum. (DP: 114)*

*Gerçi elde başka deliller de var, tesadüfün kendiliğinden getirdiği, adeta zorla **göze soktuğu** rüyetler ispatlar. (DP: 290)*

Gözüne uyku girmemek

*İnanır mısın vallahi o gece **gözüne uyku girmed.** (LM: 52)*

Gözünü açmak

*Nuran gerçi yine **gözünü açar açmaz**, Sermet diyordu. (ÜF: 192)*

Gözünü alamamak

*Nuran, benzi uçarak, gözleri koyulaşarak dinliyor; karşısındaki bedbaht ve yıpranmış çehreden bir türlü **gözlerini alamıyordu.** (ÜF: 207)*

Gözünü ayırmamak

*Genç kız bir tanesinden **gözünü ayırmak** istemedi. (DP: 308)*

*Bu temaşanın acı zevki ile sermest olmuş, **gözünü ayıramıyordu.** (LM: 26)*

Gözünü dikmek

*Mustafa önce yerinden fırlar gibi olmuş, sonra arkaya kaykılarak **gözünü** bir Veli Koca'ya bir Muhiddin Abdal'a **dikerek** kalakalmıştı. (C: 72)*

*Talat Bey alnını kırıştırarak **gözlerini** tavana **dikti**, sustu, sonra biraz gülümsedi:*

*Mavi kahkahalı turuncu latinli elbisesini giymişti, pek güzeldi yine bugün, bütün yolcu **gözü ona dikmişti.** (DP: 161)*

*Yalnız Haydarpaşa dalgakıranının feneri, manalı yeşil **gözünü** bana **dikmiş** bakıyordu. (LM: 53)*

Gözünü dört açmak

*Nuran ibretle bakıyordu. O kadar ki, Sermet'in olduğu yerde Sermet'ten başka şey görmeyen **gözleri**, bu yepyeni ve grotesk alemde **dört açılmıştı**. (ÜF: 129)*

Gözünü kaçırmak

*Bu defa o Ayhan 'ı keskin bakışlarla doğruyor, **gözünü kaçırmaya** mecbur ediyor, (...) (DP: 148)*

*Gülbün başını önüne eğdi, içten gelen bir ikazla **gözünü kaçırmak**, Ayhan'ın yüzünü görmemek (...) (DP: 154)*

*Fakat insanlar sanki **gözlerini kaçııyorlar**, Gülbün onları bir türlü tutamıyordu. (DP: 166)*

*Gülbün toprağa yatmıyor, hatta bundan böyle topraktan biraz da **gözünü kaçııyor**. (DP: 233)*

*Gülbün toprağa yatmıyor, hatta bundan böyle topraktan biraz da **gözünü kaçııyor**. (DP: 233)*

Gözünü yummak

*Efendim, Türkçesi, iki **gözünü** birden **yummuş**. (ÜF: 55)*

Gözünün önünden gitmemek

*Müeyesser'in esefle karışık telaşı, soluk soluğa heyecanı **gözünün önünden gitmiyordu**. (DP: 45)*

Gözünün önüne gelmek

*Daima Prens Bedrettin **gözümün önüne gelirdi**. (LM: 70)*

Gözü tutmamak

*Gülbün'e hediye vermek, onu sevindirmek ihtiyacı, Talat Bağcı'yı bir iç iltihabı gibi yakıyor. Fildişi antikaları karıştırdı, **gözü tutmadı**. (DP: 311)*

Gözü üzerinde olmak

*Hindistan'dan Frengistan'a varınca cümle dünyanın **gözü** şu demde Türk'ün üzerinde, acep kime taht ola, kime baht ola? (C: 127)*

Gözü yememek

*Kadın anam, ben bu işi **gözüme yediremiyorum**, dedi. (C: 88)*

Gözü yılmak

*(...) sonra suratına bir sille daha yemek istemeyecek kadar canı yanmış, **gözü yılmıştı**. (DP: 184)*

(Bir şeye) ... Gözüyle bakmak

*Fakat değil mi ki kendisine müstakbel damat **gözüyle bakılıyor** elbet kendini çeker. (KR: 29)*

Gözü yollarda kalmak

*Ümidi yokmuş, nedense yine **gözü yollarda kalmış**. (DP: 177).*

Göz ucuyla bakmak

*Ne zaman sevdiğim yanımdan uzaklaşsa havanın oksijeni çekilmiş gibi azap duyduğum için **göz ucuyla** hep kapıyı kolluyordum. (C: 56)*

Gözyaşı dökmek

*Karısı Müyesser'e gelince o, kendi sevdalı hayatını düşünüyor, Akif'i kıskandığı zamanlar **döktüğü gözyaşlarını** hatırlıyordu. (DP: 18)*

Göz yummak

*Veli Koca bu harem alemlerine kâh yasak koyar kâh **göz yumar**: “Varsın kızanlar avunsun.” Derdi. (C: 71)*

Gücüne gitmek

*Zorla gözüne giren, öldüresiye **gücüne giden** bir hakikati unutmaya atlatmaya yanına yaklaştırmaya uğraşıyordu. (DP: 207)*

Gücü yetmek

*Müyesser homur homur söyleniyordu, her sene dört kilodan vişne reçeli yaparmış, bu sene bir kiloya dar **gücü yetmiş**, falan filan. (DP: 177)*

Gölmekten katılmak

*Mustafa **gölmekten katılıyor**, yaş döküyordu. (C: 85)*

Günah gıtmek (bir kimseden)

*Senin hakkını sen kabullenmedikten sonra **günah** bizden **gitti**. (DP: 218)*

Günden güne

*Eglantin, ruhunun ateşli hercümercine kapılmış, **günden güne** kendini kemiriyor, eritiyordu. (ÜF: 186)*

Gün günden

*Her yerde eyalet beylerbeyi, sancak beyleri, bütün zeamet ve tımar sahipleri orduya katılarak **gün günden** tavlana tavlana yaklaştılar. (C: 206)*

Gün görmek

*Bütün Tuna memleketlerinde ve serhatlerde gözbebeği gibi kayrılan birtakım **gün görmüş** atalıklar, kocalar vardı ki Veli Koca bunların en namdarıydı. (C: 61)*

Gününü gün etmek

*Seni bir defa eline aldı ya, alt tarafını düşünmez, **gününü gün etmeye bakar**. (ÜF: 168)*

H

Habbeyi kubbe yapmak

*Orhan bir iki hafif itiraz daha serpiştirdi, adam sen de... **Habbeyi kubbe ...** (KR: 161)*

Haber almak

*Ayhan hakkında dolambaçlı yollardan bazı **haberler almıştı**. (DP: 200)*

Haber salmak

*O saat Türk'e **haber salınır**, zamana mekân tayin edilir (...) (C: 59)*

Hacet kalmamak

*Fazla söze **hacet kalmaksızın** anlaşılmıştı ki Dineyri ortalarda dolaşıyor, kulübü dolduran kalantor beylerden kim bilir hangisidir?* (DP: 252)

Haddini aşmak

***Haddini aşarak** büyümek isteyen bu defa istihkakı cüssesini bile kaybeder.* (DP: 249)

Hakir görmek

*Bu anda karşısındakini **hakir** ve küçük **gördüğü** yüzündeki ifadeden anlaşılıyordu.* (ÜF: 159)

Hakkından gelmek

*(...) onun keyfine hizmet etmekten baş kaldırıp az zamanda çok iş çıkarmanın **hakkından gelemeyecekti.*** (C: 105)

*Bu artık bir mahşer sahnesidir, iki kıtanın akıncıları bu yerde bir birini göğüsleyip, kimse kimsenin **hakkından gelemeyerek** tıkanıp kalmışlardır.* (DP: 301)

Hakkı var

*Ürkiye halanın Kındır Susak demekte **hakkı var.*** (C: 236)

Hak vermek

*Tabi bunlardan hiçbirini söylemiyor, Haşmet'e **hak verir** gibi görünerek onu daha ziyade deşmek yolunu tutuyordum.* (C: 30)

*Kadınlarını hareme kapatan, kafesler, çarşafklar, bin türlü hasis itinalarla yabancı gözlerden saklayan dedelerime yavaş yavaş **hak vermeye** başlamıştım.* (C: 54)

*Gür ve parlak bir ses değildi bu. Fakat söyleyiş tarzında öyle ince elenmiş bir sanat vardı ki Bedriye, Orhan' a **hak verdi.*** (KR: 112)

*Sonra Nuran' ı gözden geçirerek Sermet'e biraz **hak vermek** istedi.* (ÜF: 35)

Halep oradaysa arşın burada

***Halep ordaysa arşın burada,** işte buyurun kanaat getirin!* (DP: 303)

Hâl hatır sormak

*Fakat işi acele olan Akif, rıhtım tarafına doğru yollanmıştı bile, Fevzi Hoca'nın **hâl hatır soruşuna** uzaktan seslenerek cevap verdi (DP: 195)*

Hali kalmamak

*Her sene sefer açmak baş eder mi? Anadolu'dan İstanbul 'a, oradan kışlağa, kışlaktan serhatlere varıncaya dek orduda **hal kalmıyor**. (C: 173)*

Hallaç pamuğu gibi atmak

*(...) **hallaç pamuğu gibi atılmış** bir ruhun döküntüsü. (ÜF: 117)*

Halt etmek

*Sakın inanma ha, kim sana dediyse ki Cimşidoğlu çoluk çocuğu, çift çubuğu eğer de sana nağmeler okur dediyse vallahi inanma, **halt etmiş**. (DP: 171)*

*“**Halt etmişsiniz** karılar! (DP: 296)*

*Hayır Hesna Hanım, sen hocandan (en) duymadın, (el) duydun, efendi baban **halt etmiş**, sen de **halt etmişsin**, bundan sonra (en) dediğini duyarsam gözünü patlatırım. (LM: 48)*

Halt karıştırmak

*(...) deniz sporları yapar daha bilmem ne **haltlar karıştırdı**. (DP: 300)*

Haraca kesmek

*Tabii Rivyera'da, sabahları tenis kortlarını, akşamları da dansingleri **haraca kestik**. (C: 24)*

Har vurup harman savurmak

*Uzun seneler **har vurup harman savurduğu** Sarı Sipahiler servetini tekrardan kümelemeye başladı. (C: 148)*

*Aşkın demi saltanat demi imiş öyle mi? İnsan amma da **har vurup harman savuruyor**. (DP: 46)*

*...Geçmiş, geleceği bütün ezel ve ebediyle hayatını nezir ettikten, güzelliğini, kadınlığını **har vurup** ruhunun mukaddesatını **harman savurduktan** sonra;*

alacağını da aldıktan sonra; hicranı, mezelleti, ölümü çıkın edip sırtına vurarak bu eşiği aştıktan sonra şimdi yol nereye? (DP: 152)

Hasret çekmek

*Fakat gelin hanım hem Mehmet Bey'in hayırsız olsa da vefasız olsa da, **hasretini çeker.** (DP: 296)*

*Bir daha geri gelemezdi ve zaten o duygular artık ölünceye kadar **hasreti çekilecek** bir saadetti. (ÜF: 74)*

*Ah, canım İstanbul Eglentin sokak satıcılarının sesine bile **hasret çekti.** (ÜF: 184)*

Haşır neşir olmak

*Bu gece taş basması destanıyla **haşır neşir oldum.** (C: 53)*

*Tanıştığımız vakit bu kız üniversitede oğlanlarla **haşır neşir olduğu** yetmiyormuş gibi (...) (DP: 300)*

*Bu kadınların yenilik neresinde? Sermet öteden beri böyleleriyle **haşır neşir olmadı** mı? (ÜF: 169)*

Hatırını hoş etmek

*Veli Koca, avutma yollu sözlerle garip konuğun **hatırını hoş etmeye** özendi. (C: 84)*

*İkinci vakti Sinan Ağa onun kuzuca yavaşlığından, kahramanca gayretinden utandı mı nedir, birkaç sözle güya **hatırını hoş etmeye** yeltendi. (C: 149)*

Hatırını kırmak

***Hatır kırmak**, can yakmak, yürek deşmek... (C: 196)*

*Çiçek, mabudun **hatırını kıramadı**, yalancı şahitliği kabul etti. (DP: 16)*

Hatırını sormak

***Hatırını sormak** bahanesiyle gelir, can çektiğim işkence döşeğimin başına dikilirdi. (C: 253)*

Hatırı sayılır

*İkimizin de sınırları **hatırı sayılır** bir gerginliği bulduğu için gülünç halimizin önce farkında olmadık. (C: 34)*

Hatır sormak

Hatır sormak gönül almak değil, görüşmek konuşmak değil, sadece muallakta kalmış bir hesabı temizlemek. (DP: 169)

Havada kalmak

*Öyle ani bir dürtüyle, güya gizli bir mânivela, mahrem bir zembereğe dokunmuş gibi durdu ki, kolu **havada** uykulu insanın gerinme vaziyetinde katıldı kaldı. (DP: 245)*

Havadan nem kapmak

*Ben bütün âşıklar gibi tetikte yaşadığım, **havadan nem kaptığım** için derhal kuşkulandım (C: 39)*

*Kocasına aşırı düşkün kadın **havadan nem kaparak** ıstırap çeker, koynunda aşkın semavi mücevherini gizleyen Gülbün renkten renge kıvranır. (DP: 98)*

*Dimo ile dırdırları hiç bitmez, ikisi de **havadan nem kapar**, o onu kıskanır hırpalar o onu. (DP: 277)*

Havsalası almamak

*Her buluşmada olagelen çatışmaları, ruhtan ruha karşılıklı kıyasıya saldırışları **havsala almıyor**. (DP: 104)*

Havsalasına sığmamak

*Herhangi bir ihbarla bir birimizden ayrı düşmeyi yahut günün birinde faniliğimiz saati çalacağını **havsalaya sığdıramazdık**. (DP: 314)*

Hayalinden geçmemek

*Otuz dokuz yaşındayım. Aklımdan **hayalimden geçmezdi** ama dur... (LM: 86)*

Hayal meyal

*Çocukken onun beni sevdiğini **hayal meyal** hissederdim. (LM: 88)*

Hayata küsmek

(...) vaziyet kendisine bildirildikten sonra bir daha genç kızı anmak istemeyerek **hayata küser** gibi seyrekleşen haberleriyle sırrını açığa vurmuştu. (DP: 176)

Hayır gelmemek

*Bir ay gittim geldim, mübarek adam evvelisi gün demez mi ki bu diştten **hayır gelmez**.* (LM: 82)

Hayır kalmamak

*En dayanıklı bir şuurdan bile **hayır kalmaz**, böyle bir darbe pehlivanı çökertir.* (DP: 195)

*Kızları salondan çıkardım, hanımın yuvasını yaptım, yaptım amma sinirimden **hayır kalmadı**.* (DP: 283)

Hayır yok

*Ağa oğullarından **hayır yok**.* (C: 179)

*Ondan Nuran'a bir **hayır yok**.* (ÜF: 23)

Hayra alamet

*Bir evlat anasına böyle zulmetsin, **hayra alamet** olamaz.* (C: 130)

Hayran olmak

*Müeyesser yine Sübhanallah çekerek böyle **hayran olmak** kurban olmak için Dineyri'de ne gibi meziyetler gördüğünü sordu.* (DP: 141)

Hayra yormak

*İster **hayra yor**, ister şerre.* (DP: 216)

*Sermet, bu sözleri **hayra** mı şerre mi **yormak** lazım geleceğini pek buluşturamadı.* (ÜF: 183)

Hayrını gör

*Bu nasıl vardola dikişi ulan? Kazımasını da böyle yaparsan **hayrını gör**.* (KR: 192)

Helak etmek

*Ben, kahrımdan kendimi **helak ederdim**.* (KR: 169)

Helak olmak

*Günlerden beri ev aradı, o da ben de yorgunluktan **helak olduk**.* (DP: 163)

Her kafadan bir ses çıkmak

***Her kafadan bir ses çıkıyordu**.* (KR: 139)

Her ne pahasına olursa olsun

***Her ne pahasına olursa olsun**, bir daha Anet gibilere merhaba demek zorundan kurtulmak için para yapacaktım.* (C: 24)

*Sermet'in **her ne pahasına olursa olsun** hatta Nuran'ı da gözden çıkararak kendi hususi atmosferinde kalmak istemesi gibi Nuran da bundan böyle, kendine mukadder işlere atılacaktı.* (ÜF: 187)

Her telden çalmak

*O, bir teraneye dokunmuştu ki, tercih bilmeden **her telde çalar**; bir şifreye ermişti ki iyi kötü, güzel çirkin her surat ondan kopar gelir.* (DP: 305)

Hesaba katmak

*Burhan ancak böyle olabilen insanları tanır, diğerlerini **hesaba katmazdı**.* (KR: 218)

Hesap kitap

*Dedim ya, bu işin **hesabı kitabı** kalmamıştı.* (C: 37)

Hesap sormak

*Akıf Bey başı geriye, Köprü istikametine dönük durarak Dineyri'nin hayaline çatıyor, **hesap soruyordu**.* (DP: 169)

*Ama Gülbün bu karanlık manevraların **hesabını sormayı** kendine layık görmeyecekti.* (DP: 213)

Hevesi kalmamak

Uçuk bir mehtap. Fakat Nuran'da bu güzelliği anlayacak heves kalmamıştı.
(ÜF: 82)

Hevesini kırmak

O saat, hevesi kırılıverdi. (DP: 72)

Heyheyleri üstünde olmak

Benim gene heyheylerim üstündeydi. (C: 117)

Annem sana darılıyor; zaten heyheyleri üstünde, bir de sen kızdırma. (ÜF: 174)

Hırgür çıkarmak

Hır gür olduğunu istemiyordum, bir oda aşırı efendi babam, annem, sofanın dirsek kiracısı binbaşılar... (LM: 49)

Hışmına uğramak

Beni sarhoş görürse hışmına uğrarım, vallah, hiç şakası yoktur. (KR: 40)

Hodri meydan

Bütün alaturkacılarla imtihana çıkabilir, nazari ve ameli, hodri meydan!
(ÜF: 182)

Hor bakmak

(...) ya âşıkın hor bakışından kendini nasıl korusun. (DP: 95)

Şimdi neye hor bakıyor, kör değilim, topal değilim, hey ya Rabbi, çilem daha dolmadı mı, derdim. (LM: 49)

Hor görmek

(...) kendini pek üstün kadını pek hor gördüğünden mi? (DP: 211)

Hoşbeş etmek

(...) iki zararsız tanıdık gibi hoşbeş ettiler. (DP: 253)

Hoş görmek

*Bu hususta bazı yaşlı kimselerin eski görenekte ısrar etmelerini **hoş görmeli**.* (ÜF: 31)

Hükmü geçmek

***Hükmü** ancak Dilruba'ya ve para ile tutulmuş hizmetkarlarına **geçer**.* (ÜF: 144)

İ

İç açmak

*(...) kulakların radyo haberleriyle işkillendiği bir devirde bile muhitin **İçini** açardı.* (DP: 37)

İç geçirmek

*Ne zaman anası yatakta ah edip **İç geçirirse** Nuri hemen uyanıyor (...)* (C: 176)

*Derinden **İç geçirdi**.* (C: 193)

İçi ezilmek

***İçim eziliyor**, eziliyor... Şişe elimde mindere uzanıyorum.* (LM: 63)

İçi gitmek

*Canı su kenarı istiyor, ay ışığını çay akıntısında seyretmek, bu derin gece saatinde suların şıkırtısını dinlemek için adeta **İçi gidiyordu**.* (C: 162)

İçi götürmemek

*Saltanatını kuru başına harcamayı dedemin **İçi götürmemiş**; ahireti düşünmüş, camileri yaptırmış; yoksulları düşünmüş, imareti kurmuş.* (C: 17)

*Hele ıhlamurları hiç **İçim götürmedi**.* (DP: 272)

İçi içine sığmamak

Eskiden de zaman zaman **İÇİ İÇİNE** sığmaz olur, curasını boynuna bağlayarak:
“Engürüs ellerinin şehnamecisi yola revan oluyor.” (C: 131)

Hem artık Sermet’in **İÇİ İÇİNE** sığmıyordu. (ÜF: 84)

İçinden çıkmak

Mana, mefhum var mı yok mu, **İÇİNDEN** çıkılmaz. C: 35)

İçinden gelmek

Eli gitmiyordu, **İÇİNDEN** gelmiyordu. (DP: 59)

İçinden kan gitmek

Evvelce **İÇİNDEN** kan giderken “Ben senin dostunum” dediği zaman değil, asıl şimdi Ayhan’ın dostu olmuştur. (DP: 250)

Şüphesiz **İÇİNDEN** kan gitti. (KR: 136)

İçinden pazarlıklı

(...) O hançer kaşlar altında o çekik ve ateşli o kapalı ve **İÇTEN** pazarlıklı yüz ifadesi ile de ileri varmış bir Asya’lı kurnazlığı ilan ediyor. (DP: 298)

Birbirlerine karşı **İÇTEN** pazarlıklı, entrikalı alakalar besleyegörsünler, aralarındaki sevda muamması kördüğüm oladursun (...) (KR: 120)

İçine atmak

Kız bir şeyler düşünüyor, kuruyor, **İÇİNE** atıyor. (KR: 78)

İçine ateş düşmek

Hatta **İÇİNE** bir çarpıntı, bir **ATEŞ DÜŞTÜĞÜNÜ** teyzesine belli etmemek için kahkahalarla güldü. (ÜF: 50)

İçine çekmek

Çiçek kokulu bahar havasını içer gibi **İÇİNE** çekti. (ÜF: 171)

İçine doğmak

Hayatım için birinci derecede ehemmiyeti ve şümülü olan bir hakikatle karşılaşmak üzere bulunduğum **İÇİME** doğmuştu. (C: 39)

*Kendi de pek anlamıyordu, **ıçine** garip garip yedi sene **doğmuştı**.* (DP: 130)

*Kim bilir hikmet-i Hüda, **ıçime doğdu** işte.* (LM: 56)

*Senin dönüp dolaşıp o tipte bir genç seveceğin **ıçime doğmuştı**.* (LM: 70)

İçine dokunmak

*Son derece iftihar ettiği evladının yanında küçük düşmemek, büsbütün layıksız bir ana olmadığını ispat etmek için özenişi vardı, insanın **ıçine dokunuyordu**.* (C: 117)

İçine işlemek

*Bu manzara, iki vazife arası tutulmuş bu balıklar, lise hocasının elindeki yamalı şeker torbası, hele koşar adım bağırır orsa boca sözleri **ıçime işledi**.* (DP: 195)

*(...) Öyle bir **ıçe işledi** ki, alınlarını sabah rüzgârında serinleterek çay içenler tekrardan dalgalandı, kabardı.* (ÜF: 189)

*Fakat onun böyle kendisine lüzum görüldükçe ortaya çıkışı, ihtiyaç kalmayınca sessiz sadasız yok oluşu, Nuran'ın **ıçine işliyordu**.* (ÜF: 196)

İçine sinmek

*Beganoğlu'nun dirliği düzeni **ıçine sinmiyordu** artık.* (C: 97)

İçini çekmek

*Stefan, **ıçini çekip** ah ederek ayağa kalktı.* (C: 86)

*Talat Bey birdenbire **ıçini çekti**.* (DP: 13)

*Akif Kaptan **ıçini çekerek** Gülbün'ün dediklerini tekrarladı* (DP: 33:

*“Ah anacağım!” diye **ıçini çekti**, sustu.* (DP: 153)

*Bu yıllanmış hatırayı elden çıkarmadan evvel **ıçini çekerek** kardeşinin tasvirine bakmış: “Ah Erci, canım Erci, gözümde tütüyorsun” demişti.* (DP: 176)

*Derin rüyalarından uyanır gibi birden **ıçini çeker**, sonra geniş soluklarla ses verir, daha sonra şırıltılarla şenlenir, cümbüşe koyulur, coşar.* (DP: 268)

İçini çekerek balkondan ayrıldı. (KR: 188)

*Sermet **içini çekti.*** (ÜF: 75)

*Bekir Bey saatine bakarak **içine çekti*** (ÜF: 148)

İçini dökmek

*Sonra ürkmüş ve sinmiş gibi pes perdeden “Allah’a emanet” dedi ve **içini dökmeye** başladı.* (DP: 76)

*Ne iyi sırası geldi **içimi dökeyim.*** (DP: 125)

İçini kemirmek

***İçini kemiren** nedir, kızım?* (KR: 79)

İçi sıkılmak

*A... Tevekkeli değil, benim **içim** bu kadar **sıkılmıştı.*** (LM: 36)

İçtikleri su ayrı gitmemek

*Talebesiyle **içtiği su** ve içtiği şarap **ayrı gitmiyordu.*** (C: 62)

İğne atsan yere düşmez

*Derede **iğne atsan düşmez** derecede bir kalabalık vardı.* (KR: 59)

İğneli fıçı

*Kader onu hangi bilinmez yollara sürmek, nasıl denenmemiş bir hayatın **iğneli fıçısında** yoğurmak, ona neler öğretmek, ondan neler istihsal etmek meramındadır?* (DP: 129)

*Gülbün, kaderde şayet ayrılık yazılmışsa, kendine en küçük bir suç sıçratmamak için **iğneli fıçıda** yuvarlanmaya devam ediyor, şikâyet sızdırmıyordu.* (DP: 144)

İkide bir

***İki de bir** dokunduruyorsun yok ben ihtiyarım hastayım, yok boğuntuya gelemem, zenginim ama ölçülü hovardalık bütçesinden çıkmam, yok bilmem ne...* (DP: 125)

İki kere iki dört eder

(...) hatta hayatın çıplak hakikatının **iki kere iki dört** gibi ortaya düşüşünden ibarettir (DP: 156)

İki yakası bir araya gelmemek

Sen karışma hele der, ben seni arada bir böyle gelip yoklamazsam **iki yakan bir araya gelmez**. (LM: 44)

İleri gelmek

Fütursuzluğu üstün bir gururdan, cömertliği sonsuz hazinelere sahip olmak kanaatinden **ileri geliyordu**. (DP: 45)

Kaçamamak kurtulamamak hissi de bundan **ileri geliyormuş** zahir. (DP: 226)

İleri geri konuşmak (söz etmek)

Asilzadelerin, büyük cenklere yol açan bu kılıç söyleşmeleri yüzünden gerek Asitane'de gerek Beç'te **ileri geri çok sözler söylenmiş**, elçiler gidip gelmiş, divitler oynamış, eyaletlere fermanlar yağmış; fakat bit türlü önü alınamamıştı. (C: 60)

Ben söylerim, sen benim **ileri geri söylediğime** bakma. (DP: 114)

Kız kardeşi her yeniliğe kendini kaptıran, her vesile ile muvazenesi sarsılan bir insan gibi **ileri geri konuştu**, konuştu. (ÜF: 174)

İleri gitmek

Fazla **ileri gittiğini**, iyi niyetle söylenmiş sözlerin yakışıksız tarafı olduğunu anlamış gibiydi. (DP: 84)

(...) aşırı **ileri gitmiş**, diğer bazı kuvvetler hadden öte geri sürülmüş, hepsini denk getirmenin tam zamanıdır. (DP: 164)

Selçuk **ileri gitmedi**. Lüzum da yoktu, esasen. (ÜF: 200)

İleri sürmek

(...) bir üstünlük göremediğini döne döne **ileri sürdükten** sonra biraz düşünmeye varıp şöyle bir kayıt ekledi. (C: 84)

*Hamarat, kapıda yazılı mesai saatini **ileri sürüyor**, müşteri hanım şirretçe itirazlarla ayak diretiyordu. (DP: 135)*

İliğine işlemek

*Bir milletin kemiğine, **iliğine işlemiş** yüzlerce senelik cenk alışkanlığı bugünden yarına ortadan kalkamazdı elbet. (C: 230)*

*Yanlış bir hareket yapmış olmak düşüncesi bu kızın işte böyle **iliğine kemiğine işlemiştir**. (DP: 287)*

İlk ağızda

*İzinli gelen askerlerin büyük şehir hayatında **ilk ağız** biraz bocaladığı olur. (DP: 192)*

İmtihana çekmek

*Sonra seni aşk **imtihanına çekeceğim**. (C: 69)*

İnce eleyip sık dokumak

*Artık Ayhan ne derse desin pek **ince eleyip sık dokumayacaktı**. (DP: 85)*

*Canım nene lazım senin, **ince eleme**, hayatını yaşa, pek fazla masrafına özenme. (DP: 117)*

*Gülbün sorucu ve gizliden alay edici gözlerle Ayhan'ı **ince elerken** o yine esrar perdesine bürünüp yüzünü çevirmiş. (DP: 170)*

İn cin yok

*Burası Kalamış deniz kenarıdır. Gecenin bu saatinde burada **in cin yok**. (ÜF: 4)*

İnsafa gelmek

*İnanıyorum, artık **insafa gelmiştir** sanıyorum. (DP: 225)*

İnsan içine çıkmak

***İnsan içine çıkmaya** ne yüzü var ne takati. (DP: 194)*

İpe sapa gelmemek

*Sen perişan zihnini kurcalayıp deşmeye, infilaka düşmüş ruhundan **ipe sapa gelir** sözler çıkarmaya uğraşırsın. (DP: 95)*

*Ayhan Bey Gülbün'e karşı eziyeti azıttıyordu. Öyle karasızlık, **ipe sapa gelmez** çılgınlıklar gösteriyordu (...) (DP: 105)*

İpini çekmek

*Aşkın katline hükmediyor, ille bu katlin icrasını kabullenmeyerek ne yapıyor, ne ediyor, kadını yanında bezdirip ona kendi **ipini** kendi eliyle **çektiriyor**. (DP: 154)*

İpin ucunu kaçırmak

*Gülbün de meram edildiğini yine pek kavrayamadı. Zaten **ipin ucunu** elinden **kaçıra kaçıra** artık zihninde yol iz görünmez oluyordu. (DP: 116)*

*Hafızasında hiçbir arıza bulunmayan Müyesser bile **ipin ucunu kaçırdı**, hangi hastalık, hangi kriz, hangi baygınlık. (DP: 215)*

İpucu vermek

*Asıl güçlük müftü baldızı takımına **ip ucu vermemekti**. (C: 148)*

İsabet oldu

*Sarışın kadının kalktığını, Haşmet'i bakışlarıyla ardından çağırdığını gördüm. **İsabet oldu**. (C: 36)*

İstifini bozmamak

*Yoksa atelyeden lokantaya, Halk Evi'nden Canzi'nin dairesine gidip gelir; hiçbir şey yokmuş gibi **istifi bozmadan** çalışır, gezer, eğlenirken için için tükenip birden ölecek misin? (C: 42)*

*Şoför, sürüyü yana alması için öfkeli klakson işaretleri verdiyse de köylü **istifini bozmadı**. (C: 15)*

İşi azıtmak

*Onların böyle uysal ve kibar bir eda ile gezmeye çıkıp sonradan **iş** **azıttıklarına** Akif Kaptan birkaç kere şahit olmuşsa da (...) (DP: 278)*

İşi bitmek

*Tavrım ürkek, sesim titrek, **işim bitikti.*** (DP: 219)

İşini bilmek

*Güzin **işini bilir**, güne günün hakkını verir, günden kendi hakkını alır.* (DP: 228)

İşin içinden çıkmak

*Bütün konak Sinan'la meşguldü, **işin içinden çıkan** kimse yoktu.* (C: 106)

İşi iş, kaşığı gümüş

*Yeni zenginlerden Abdülcebbar Bey'in gene **işi iş, kaşığı gümüş.*** (ÜF: 184)

İşine gelmek

*Konağın, zaametın kilidi küreği olan Hafız'ın gidişi hiç **işine gelmezdi.*** (C: 131)

*Yoksa **işlerine geldikçe** edepten sıyrılmaya razı olacak kadar kendilerini hakir mi görüyorlar?* (DP: 49)

*Gülbün'ün sükutu hakikaten **işine gelmemiş** olacak ki Ayhan sözü kaldığı yerden alarak tekrarladı:* (DP: 212)

İşin kurdu olmak

*Hayli kocamıştı ama **işlerin de kurdu olmuştu.*** (C: 204)

İşi sağlama bağlamak

***İşi sağlama bağlamak** için kim bilir bayılmamdan korkuyordu, belki bir kere daha sordu* (LM: 83)

İşi tatlıya bağlamak

*Birkaç zararsız ağız dalaşı ile bu **iş tatlıya bağlandı** hele şükür.* (DP: 279)

İşten işten geçmek

*Yanlı bir karar vardığını, Sinan'ı çekip çevirmenin bundan böyle daha güç olacağını derhal anladı ama **iş işten geçmişti.*** (C: 104)

Dönemedikleri de oldu, iş işten geçmiş, bela deryası baştan aşmış bulunurdu.
(C: 224)

O zaman gözleri açılır amma iş işten geçmiş bulunur. (KR: 32)

Benim görüş ve düşünüş tarzım çok daha basit olmalı idi. Amma iş işten geçti. (KR: 197)

Fakat iş işten geçmişti (ÜF: 18)

O sarı ve yeşil renkli, yassı kafalı, isimsiz mahluk, demek artık hududu aştı, demek olan oldu, iş işten geçti. (ÜF: 145)

Artık iş işten geçmişti, artık istese de Sermet'e açılmazdı. (ÜF: 181)

İzzetinefsine dokunmak

Saçma sapan şeyler söylüyorsun. Adeta izzet-i nefsimi dokunuyorsun. (DP: 101)

K

Kabak başında patlamak

Kabak gene senin benim başımda patlar, hiç merakta kalma. (C: 136)

Kabak çiçeği gibi açılmak

Bu nesrin amma da kabak çiçeği gibi açıldı. (KR: 121)

Kabına sığmamak

İhtiyar kadın hiddetinden kabına sığamıyordu. (KR: 166)

Hiçbir zaman kaplarına sığamamışlardı. (ÜF: 39)

Kabuk bağlamak

Kâinatı ateşe veren ihtiras, ezel lezzetleri akıtan aşk, her kabuk bağlayışta yenidendeşilerek kanayan müzmin yaraların ızdırabı, her şey tek bakışta toplanmıştı.
(DP: 88)

*Dünyayı kendine **kabuk bağlamamış**, dokunmuş koyuvermiş, dokunmuş koyuvermiş hiç tortu tutmadan.* (DP: 326)

Kaçın kurası

Kaçın kurrâsıdır o Letafet! (ÜF: 164)

Kadrini bilmek

*Cangüzel kaynanasını kaybettikten sonra **kadrini bildi.*** (C: 105)

Kafa kafaya vermek

*Bu ikisinin **kafa kafaya verip** tertiplemediği destan serhatlerde çalkalanmaya başlamıştı bile (...)* (C: 96)

Kafası almamak

*Şu düpedüz davayı Beganoğlu'nun **kafası almıyormuş** bir türlü.* (C: 239)

Kafası kızmak

*Yanlış olsa gerek Efendi oğlum, dedi. Dedi ama berikinin Pomak **kafası kızmış.*** (LM: 48)

Kafasına girmek

*Ne onun sözleri benim **kafama giriyordu** ne benim sorgulamalarım onunkine.* (C: 34)

*Zühre, Saraç'tan sofraya, sofradan Saraç'a perişan bakışlarla gidip geldikten sonra hatası bir türlü **kafasına girmezmiş**, dili dönemezmiş gibi zorlukla inledi.* (C: 160)

Kafasına göre

*Çektiler, savurdular, tepindiler; kimsenin karışmasına yol vermeden **kafalarına göre döşediler.*** (ÜF: 39)

Kafasına koymak

*O bir defa işi **kafasına koymuş**, danışması âdet yerini bulsun diye.* (C: 206)

Kafasının dikine gitmek

*Düriye oldum olası **kafasının dikine gider**. (C: 192)*

*Ah bu Sermet, hep **kafasının dikine gider**, işte gene başka bir havaya kapıldı.*
(ÜF: 163)

Kafa tutmak

*Artık hiçbir şımarık zengin bana **kafa tutamaz**; üzerine basar geçerim. (C: 25)*

*Ulan suusss, diyordu. Bana sen **kafa mı tutacaksın**, bana Laz Sıdkı derler, şimdi senin... (LM: 58)*

Kale almamak

*Sermet, benim maddi ve manevi varlığımla oynadı; fakat ne tuhaf, yine ona acırlar, beni **kâle alan yoktur**. (ÜF: 193)*

Kalıba dökmek

*Beni su gibi yumuşatıp her gün bir **kalıba döken**, nur gibi ışıklandırıp göksel iklimlere akıtan bu aşkımla mutlaka bedbaht olup ölmem mi lazımdı? (C: 43)*

*Bugünkü buluşmada Ayhan Bey onu yine **kalıptan kalıba dökerek** kuşa benzetti. (DP: 103)*

Kalır yer yok

*Turan'ın da Selçuk'tan geri **kalır yeri yoktu**. (ÜF: 24)*

Kalp kırmak

*Geçen yaz bir gün Selçuk odasında tıraş olurken kapıya vurmada içeride girdi diye bir zavallı hizmetçinin **kalbini kırmıştı**. (ÜF: 24)*

Kam almak

*Hafız Nuri ile Mustafa Durakça sancak merkezinden birkaç delikanlı arkadaşla Macar köylerinde konaklıyor, **kam almak** için azıcık harama el vuruyorlardı. (C: 62)*

*“İrcii” emri ne zaman gelir bilemem; ancak dilerim ki yorgun halimde göçmeyeyim, eşimle beraber orta kattan bir **kam alayım**. (C: 260)*

*Bir birini özlemiş iki vücut bir birine değmeden sevişiyor, hatta bu vücutları bürüyen kumaşlar birbirinden **kam alıyordu**. (DP: 80)*

*(...) şu demde dilediği gibi **kam almaktadır**. (DP: 98)*

Kan ağlamak

*Bu böyle olsun da ben zaman zaman omuz silkip kahkahalarla gülmeyeyim, hep **kan ağlayayım** öyle mi? (C: 44)*

*Vecitli ilahilere, coşkun destanlara, hoppa türkülere, **kan ağlatan** mersiyelere sahiptir. (DP: 12)*

*Nesrin, içinden **kan ağlayarak** Necdet 'in yanında ayakta duruyordu. (KR: 72)*

Kanaat getirmek

*Halep ordaysa arşın burada, işte buyurun **kanaat getirin!** (DP: 303)*

Kanat germek

*Kızın şefkatle titreyerek **kanat germeye** kalkması Ayhan'ın bazen hoşuna gidiyor, bazen de onu huylandırıyor. (DP: 120)*

Kancayı takmak

*Düriye Hanım, Zühre'ye enikonu **kancayı taktı**. (C: 168)*

*Orhan, Karabet'e kancayı **taktı**. (KR: 112)*

Kan çanağı gibi

*İşte o vakit Necdet, Baha'nın durgunluğunu, karmakarışık saç sakalını, **kan çanağı gibi** gözlerini sezdi: "Nen var, Allah aşkına, ne oldun?" dedi. (KR: 123)*

Kan dökmek

*Ferhat kapıyı açmış, beyhude yere **kan dökmeyin**, kuşlu nine rahmete göçtü demiş. (C: 210)*

*İşte bu asır, kurbanlarına, böyle muamele eder, onlara kendi **kanlarını** kendi elleriyle **döktürür**. (DP: 155)*

Kanı çekilmek

*Gülbün **kanı çekilmiş** dudaklarını gayretle kıpırdattı. (DP: 123)*

Kanı kaynamak

*(...) **kanları kaynar** “Kalkın, Türk’ü er meydanına çağıralım. Kimi istesek, acaba hangisi en zorlu yiğit? (C: 59)*

*Hafız Nuri, kule boyu destan sarınsa, alt tarafı o da **kanı kaynayan** bir serhatli gençti. (C: 62)*

*Ben çok bahtiyar oldum, **kanım kaydadı**, ruhum coştı. (KR: 170)*

Kanı kurumak

*Sen ne yaparsın, **kanın kurur**, iliklerin katılır, gözlerinden dehşet damlarken bile senin halinden anlamak istemeyenin karşısında söyle ne yapsın? (DP: 95)*

Kanına dokunmak

*(...) Augsburg Konsilinde söylendi ve cümlelerin **kanına dokundu**. (C: 97)*

Kanına ekmek doğramak

*Asıl sen benim **kanıma ekmek doğradın**. (C: 157)*

Kanına girmek

*Ey Yahuda, demek bir buse ile benim **kanıma giriyorsun**? (ÜF: 18)*

Kanını kurutmak

*Çok sürmez, ufuklardan ürpererek ovaya saldıran rüzgâr gibi acılarım uyanır; **kanımın** son damlasını **kurutma**, ciğerimin son köşesini çürütmek için üzerime akın eder. (C: 229)*

*(...) sam yelleri **kanını kurutacaktı**. (DP: 27)*

Kanı pahasına

*Kara bağrıma nur döken bir de eserimin **kanım pahasına** yol alışıdır ki bu zaten yurduma karşı vicdan borcumdu. (C: 51)*

Kanlı yaşlar dökmek

*Oğlu için yanıp tutuşuyor, **kanlı yaşlar döküyordu**. (C: 106)*

Kan oturmak

*Hafız Nuri, gözüne **kan oturmuş** bir halde gazapla bakınarak tir tir titriyordu. (C: 72)*

Kan ter içinde

***Kan ter içinde** kalmışsın. (DP: 94)*

*Akif'in yüzü **kan ter içindeydi**, kasketi bir yana çarpılmıştı. (DP: 168)*

*Neymiş bakayım seni **kan tere** bulayan rüya? (DP: 271)*

Kan yutturmak

*Bir karış oğlancık Veli Koca'ya **kan yutturdu**, kıl kaldı pes dedire. (C: 104)*

*Sana kavuşmak için uzak ülkelerden kopup, ne çetin yollardan, **kan yutturan** iklimlerden geçtim de geldim. (C: 221)*

*Her yemeğe bir kulp takar, etrafa **kan yutturur**; pekmez, tulum peyniri gibi çerezlerden çöplenip savuşurmuş. (DP: 295)*

Kapanın elinde kalmak

*Hafız Nuri kap **kapanın elinde kalıyor**. (C: 91)*

Kapıya dayanmak

*Hayatının her mevuda, vade gelince sunduğu kaçınılmaz celp kâğıdı **kapıya dayanacaktı**. (DP: 41)*

Kapı dışarı atmak

*(...) nihayet dev gibi bir boksör âşık bulup onları hakaretle **kapı dışarı attırmak**. (KR: 261)*

Kapı kapı dolaşmak

*Yedi sene müddetle **kapı kapı dolaştığı** dost evlerinin hiçbirinde angaryalık kabul etmeyen kız (...) (DP: 244)*

Karalar giymek

*Hafız Nuri, Türk göreneğine aykırı olarak **karalar giyinmiş** asilzadenin yaslı benzine bakarak der ki: “Ne tükenmez hicranın varmış beyim!” . (C: 132)*

Karar kılmak

*(...) destanlarda tatlı tatlı çınlayarak **karar kılar**. (C: 59)*

*Gözünün önüne Yunan heykelleri, Romalı portreleri, Asuri kabartmaları geldi, hiçbirinde **karar kılmadı**. (DP: 44)*

*Bahis, Nûran üzerinde **karar kıldı**. (ÜF: 25)*

Karıncayı bile incitmemek

*Bugün Sermet, kimsenin kalbini kırmaz, **karıncayı incitmez**. (ÜF: 180)*

Kârı olmamak

*Fakat bunu başarı ile işletmek herkesin **karı değildir**. (C: 257)*

Karışanı görüşeni olmamak

*Başımda **karışanım görüşenim yoktu**. (KR: 169).*

Karnı tok, sırtı pek

*Karınanın kapalı ve sıcak bir evi, tüten bacası, erzak dolu ambarları vardı, **karnı tok sırtı pekti** (...) (DP: 108)*

Kaş göz etmek

*Günün birinde Ayhan Bey **kaşıyla, gözüyle** kısa bir emir çaktı: (DP: 65)*

Kaşlarını çatmak

*Fakat Sinan, kendisini yedi sene taşımış olan bu kolları, sıkıcı bir kement çözer gibi boynundan attı, **kaşlarını çatıp** anasını suçladı. (C: 124)*

*Türk abideleri bana **kaş çatar**, mezar taşları sessiz bir mahzunlukla üzerime sitem okları çekerdi. (C: 250)*

*(...) Ayhan’a da küsmüş, **kaşlarını çatarak** ters konuşmaya başlamıştı. (DP: 150)*

*Hikâyeyi buraya kadar sükunetle dinleyen doktor Bülent **kaşlarını çattı**: (DP: 178)*

*Müyesser'in yüzü gözükmüyordu, fakat sesinin dikleşmesinden belliydi ki **kaşlarını çatmış**. (DP: 189)*

*Mişket, bu kadar açıldığına pişman olmuş gibi **kaşlarını çattı**, durakladı "Kusursuz insan olur mu, herkesin vebali boynuna" dedi, sustu. (DP: 203)*

*Burhan, fikri sorulduğu zaman, hafifçe **kaşlarını çattı**. (KR: 62)*

Kaşla göz arasında

*Meğerse o gün dadım **kaşla göz arası** evin ötesine berisine büyüler sıkıştırmış, ölü toprakları, soğukluk muskaları gizlemiş. (KR: 174)*

*Bedriye de gürültüye dönmüş, Necdet'in o halini görünce **kaşlarını çatmış**, göz göze bakışmışlar. (KR: 194)*

Kavuk sallamak

*Haydi bu defa da beylere, paşalara **kavuk sallayalım**, sonra paydos! (KR: 38)*

Kelimeleri tartarak konuşmak

*Boğazı düğümlenmiş sanılırdı, zahmetle yutkunuyor, söyleyeceği sözün nazik ehemmiyetini **tartarak konuşuyordu**. (DP: 159)*

Kelle koltukta gezmek

*Kuş uçmaz kervan göçmez illerde **kelle koltukta dolaştığımız** kuru başımız için miydi? (C: 258)*

Kem gözle bakmak

*Çağlıyor, mukaddes güzellikleri **kem gözden** gizlemek için nur yapısı bir sedefçe bağlıyor. (DP: 328)*

Kendi gölgesinden korkmak

*Bilmek de istemeyiz, mademki **gölgesinden korkuyormuş**. (DP: 138)*

Kendi haline bırakmak

*Tabi eve gidip kafayı yere vuruyorum. **Bıraksa** ya **kendi halime**.* (DP: 225)

Kendi hesabına çalışmak

*Amme vicdanı dediğimiz kudret, Gülbün'ü korumaz, çünkü Gülbün **kendi hesabına** ve tek başına yürümek istemişti.* (DP: 197)

Kendi kendine

***Kendi kendimle** pazarlığa girişmeye, hakikatin “Bu işte ölüm var” diyen nurlu şulesine köhne tekerlemeleri siper etmeye uğraşıyordum.* (C: 43)

*Odada aşağı yukarı gezinirken **kendi kendine** söylenir gibi: “Bir ölü”, diyordu.* (LM: 27)

Kendi kendine gelin güveyi olmak

*Canım, ben **kendi kendime gelin güvey oluyorum**.* (DP: 62)

Kendinden geçmek

*Bir aralık o derece **kendinden geçmiş** bulundu ki Veli Koca'nın huzurunu unutarak söylenmeye başladı.* (C: 65)

*Ayhan'ın karşısında o kadar **kendinden geçiyordu**.* (DP: 101)

*Petruşka'yı düşünerek yavaş yavaş **kendimden geçiyorum**.* (LM: 63)

*Büyük ıztırapların insanı her şeyden tecrit eden havası içinde yalnız dünyadan değil **kendinden** bile **geçmiş**; gözleri kapalı, başı kuraklıktan yıpranmış bir nebat gibi udun üzerine düşmüş.* (ÜF: 186)

*Bir gün Nuran, Çaykovski'den hasretli ve melankolik bir parça çalarken **kendinden geçti**.* (ÜF: 200)

Kendine gelmek

*Şimdi azıcık **kendine gelmişti**.* (DP: 48)

Kendine mal etmek

*Gülbün onu öğütmüş, eritmiş, **kendine mal etmek** için türlü ameliyelerden geçirmiş (...)* (DP: 246)

Kendini ağır satmak

Kendini ağır satmak isteyen yosmaların öksesine konmam. (DP: 122)

Kendini alamamak

*Ben Nizami ile meşgul olduğum halde kadınların fısıltısına kulak kabartmaktan **kendimi alamıyordum**.* (C: 47)

*Zühre, analığına güven ve inan satıyor fakat için için korkup titremekten **kendini alamıyordu**.* (C: 145)

(...) ateşli bir özleyişle hep ileri süzülmeden **kendini alamıyordu**. (DP: 108)

Kendini avutmak

*Şu sırada kendisiyle konuşmak Yaradanla yaratılmış arasına girmek gibi olmasın, diye **kendimi avuttum**.* (C: 37)

*Çile doldurdum, artık bitti, diye **kendini avuturken** o eski ıztırapların yeniden şaha kalkacağını anladı.* (KR: 211)

*Bu kadar taş kalpli değildir, diye **kendimi avutuyordum**.* (LM: 39)

Kendini beğenmek

*Amma da **kendini beğenmiş**...* (DP: 111)

Kendini bilmek

*...Fakat o, fitraten zengin olanlar gibi, **kendini bilmez**, orta çapta bir genç zannederdi.* (KR: 33)

Kendini dar atmak

*Turan **kendini** tramvay caddesine **dar attı**.* (ÜF: 174)

Kendini dirhem dirhem satmak

*Bedriye'ye Burhan gibi **kendini dirhem dirhem satan**, kadına karşı müstağni, haşin davranan ve muhitine her cihetçe faik olan bir adam lazımdı.* (KR: 69)

Kendini kaptırmak

***Kendimi** derhal nakışların güzelliğine ve masanın öteki başında epey bir bilginlikle konuyu aydınlatan ev sahibinin sözlerine **kaptırdım**.* (C: 26)

(...) belki nikah tazeler ümidiyle **kendini kapıp** koyuvermişti. (C: 154)

Eglantin, uyandırdığı bu korkunç yangının haşmetli büyüklüğüne o kadar hayranlıkla daldı, **kendini** o kadar **kaptırdı** kin (...) (ÜF: 59-61)

Kız kardeşi her yeniliğe **kendini kaptıran**, her vesile ile muvazenesi sarsılan bir insan gibi ileri geri konuştu, konuştu. (ÜF: 174)

Kendini paralamak

Çektiği ıztırâbın öcünü almak isterse bir tek yol vardı, dişleriyle turnakları ile **kendi vücudunu paralayıp** yere indirmek. (ÜF: 81)

Kendini satmak

Bizimkini Pomak Ali Bey diye Şehremini'nde parmakla gösterirlerdi, pek bilirdi **kendini satmasını**. (LM: 46)

Kendini tartmak

Gülbün **kendini tartıyor**, bugün aynı duyguları taşısa acaba aynı zaafa tekrar düşer mi? (DP: 262)

Kendini yemek

Steefan Kemeni, **kendini** için için **yiyenlerin** mahzun ve halavetli çalımıyla başını sallıyordu. (C: 81)

Kendini yoklamak

Şöyle bir **kendimi yokladım**, aç mıyım, açıkta mıyım? (DP: 143)

Keyfi kaçmak

Gündüzü çok neşeli geçirmiş; fakat akşamüzeri koyda rastladıkları Burhan, davet üzerine, kafileye katılınca Necdet'in **keyfi kaçmıştı**. (KR: 60)

Haydi **keyfim kaçar**, kırk yılda bir Turkuvaz'a gidecek olurum Kudret'le burun buruna gelirim. (LM: 42).

Sermet'in **keyfi kaçmıştı**. (ÜF: 112)

Keyfini kaçırmak

Belki bezginlik gelir, surat asar, sizin de **keyfinizi kaçıtırırım**. (KR: 102)

Keyif çatmak

*“Benim harp stokum” dediği sigaralardandı bu, ayda yılda bir **keyif çatmaya** niyetlenirse bir tane yakardı. (DP: 178)*

Kılı kıpırdamamak

*Sanki ona söylemiyorlar, **kılı kıpırdamıyor**, Dimo efendi kızlarla keyfinde. (DP: 279)*

Kılı kırk yarmak

*Burada saatlerce oturup **kılı kırk yarıklarını** bilse muhakkak çıkıştı. (DP: 228)*

Kırıp geçirmek

*Ne mümkün bir lahza boş bulunsun! O zaman fırtınalar zincirden boşanır, yeri göğü, denizi alan talan eder, **kırıp geçirirdi**. (KR: 55)*

Kırklara karışmak

*İhmallere en çok küsen Aydın’la Suna’nın “Gülbün **kırklara karıştı**, Gülbün kara sevdaya uğradı” dediklerini kulağına gelmiş, omuzlarını silkmişti (DP: 60)*

*Oralar kazan ben kepçe, saatlerce aradım taradım ama ne gezer, herifle karı **kırklara karışmış**. (LM: 56)*

Kırk tarakta bezi olmak

*Kızınızın yüzlerce tanıdığı var, **kırk tarakta bezi var**. (C: 118)*

Kırk yılda bir

*Haydi keyfim kaçar, **kırk yılda bir** Turkuvaz’a gidecek olurum Kudret’le burun buruna gelirim... (LM: 42)*

Kısa kesmek

*Veli Koca “Düşünürüz” diye bahsi **kısa kesmişti**. (C: 72)*

*Öyle ise biz de **kısa keselim**. (DP: 20)*

*Ayhan bahsi **kısa kesmek** ister gibi tutukça “hayır” dedi. (DP: 121)*

*Herkes ona gülse haklı. Bu sebepten evlenmek sözlerini **kısa kesiyordu**.* (KR: 146)

*Iztıraba gelince: **Kısa kesmek** için size bir hikâye anlatayım:* (ÜF: 213)

Kısmeti ayağına gelmek

*Bak şu **kısmete**, küçük hanımın **ayağına gelmiş** de o geri tepmiş.* (DP: 185)

Kısmetini ayağıyla tepmek

*Bak şu **kısmete**, küçük hanımın ayağına gelmiş de o geri **tepmiş**.* (DP: 185)

Kıyamet kopmak

*Fakat hizmetçiler bön bön bakıyor, verilen emri bir türlü kavrayamıyordu. İşte o zaman **kıyamet kopuyordu**.* (ÜF: 24)

Kıyametler koparmak

*Senin etrafında kaç defalar İsrâfîl Sur'u vurulup **kıyametler koptu**, kaç defa toprakların kandan mercan gibi kızıl renk bağladı.* (C: 223)

*Rolli **kıyametleri kopardı**, ayısının tüylerini yoldu, elinin tersiyle muhallebiyi devirdi, meyva suyunu yere döktü.* (DP: 267)

*Kızın babası, mühendis Gardi, bu izdivaca razı olmamış, erkek tarafı da keza **kıyametleri koparmış**.* (KR: 88)

Kızılca kıyamet kopmak

*Gelip de bu yağmayı haber alırsa **kızılca kıyamet kopacaktı**.* (ÜF: 39)

*“İdeal Türk” mefhumu etrafında bir **kızılca kıyamet koptu**.* (ÜF: 78)

Kızıl divane

*Hele çocuğu için **kızıl divaneydi**.* (C: 98)

Kim bilir

*Saklamasını beceremediğim bir heyecan içinde **kim bilir** benzim de ne renk bağlamıştı?* (C: 28)

Kirişi kırmak

*Necdet, gazetesinden izin aldı; Bursa mektupları, etütler göndermeyi vadederek **kirişi kırdı**. (KR: 67)*

Kof çıkmak

*Zühre'nin karılığı gibi ev kadınlığı da **kof çıktı**. (C: 159)*

*Nesrin seni imtihan etmiş. Sen **kof çıktın**. (KR: 100)*

Kolağan etmek

*Turan'la Selçuk, İstanbul kazan, onlar kepçeymiş gibi, şehrin dört bucağını **kolağan ederken** hem babalarını hem kuzenleri Nuran'ı randevuda yakaladılar. (ÜF: 43)*

Kol gezmek

*Ben geceleri Canzi'nin apartmanı önünde **kol gezer** olmuştum. (C: 118)*

Kol kanat olmak

*Belki de kadınlar avuç açacak hale gelirdi, muallime yetişmiş en küçük kız **kol kanat olmasaydı**. (DP: 295)*

Korktuğuna uğramak

***Korktuğuna uğramış**, ağzından kaçırıldığı tek bir münasebetsiz kelime ile Ayhan'a hakaret kapılarının anahtarını kendi eliyle vermişti. (DP: 126)*

Koydunsa bul

***Koydunsa bul**, yer delindi, yere geçti sanki. (C: 91)*

Kozunu paylaşmak

*Yol dönüşü seninle **kozumuzu paylaşırsız**. (DP: 170)*

Kök salmak

*Yurtlarından olmuşlar, mallarından olmuşlar, fakat zemin verimsiz de olsa çetin de olsa yeni şartlar içinde **kök salmasını** bilmişler. (DP: 260)*

Köküne kibrit suyu

***Köküne kibrit suyu** der, oğlunun zürriyetsiz kalışına dertlenirmiş. (DP: 292)*

Kör kütük

*Keşan’da öyle **kör kütük** olmanın imkânı yok. (C: 52)*

Körü körüne

*Ona **körü körüne** teslimiyet ve itaat gösterdiğim dakikada kusursuz saadet ne olduğunu anladım. (KR: 170)*

*(...) yaratılıştan pek fazla derinliğe müsait olmayan gönlünde ciddi bir sevgi, **körükörüne** bir teslimiyet duydu. (ÜF: 59-61)*

*Nuran gibi bir kadın tarafından ihtirasla, **körü körüne** sevilmek ömrünün en büyük saadeti idi. (ÜF: 155)*

Kötü yola sapmak

*Evlendiği günden beri o da **yolundan sapmış**, çığırından çıkmıştı. (KR: 219)*

Kulağına çalınmak

***Kulağıma** nevhaber **çalındı**. (C: 68)*

*Nuran’ın Sermet’le evlenmek istediği, fakat Sermet’in razı olmadığı Müzeyyen’in yeniden **kulağına çalınmış**. (ÜF: 208)*

Kulağına fısıldamak

*Müeyesser ile Akif Kaptan ağızdan **kulağa fısıldamaya** başladılar. (DP: 21)*

Kulağına gelmek

*İhmallere en çok küsen Aydın’la Suna’nın “Gülbün kırlara karıştı, Gülbün kara sevdaya uğradı” dediklerini **kulağına gelmiş**, omuzlarını silkmişti. (DP: 60)*

Kulağına girmemek

*Çocuk avutur gibi neredeyse “a bak bak kuş uçuyor!” diyecekti. Hiç **kulağıma girer** mi? (LM: 82)*

Kulağını bükmek

*Dedem ihtiyardır, kahırla bir hal ola görür. Münasibi şu ki **kulağını bükün**. (C: 101)*

Kulağına küpe olmak

*Bak kızanım diyordu, sana ilk efendim Pomak Ali'yi anlatayım da **kulağına küpe olsun.*** (LM: 45)

Kulak asmak

*Sinan, hanedan göreneğine **kulak asmadan** zevkine koyuldu.* (C: 126)

*Mehmet Bey'den imdat isterler, fakat o kâh İzmir'de kâh İstanbul'da gemi aزیya almış bir hayat yaşıyordur, **kulak asmaz.*** (DP: 295)

*(...) fakat yaşama meydanında pek de **kulak asılmayan** fevkalbeşer bir sestî.* (ÜF: 181)

Kulak kabartmak

*Ben Nizami ile meşgul olduğum halde kadınların fısıltısına **kulak kabartmaktan** kendimi alamıyordum.* (C: 47)

*Sipahi koğuşlarına, kahve ocağına, köleler yatakhaneşine sokuluyor, her söze **kulak kabartıyor**, keşfettiğı yeni alemin hayhuyu içinde avunup gidiyordu.* (C: 123)

*Sayısız antenler vücudundan havaya uzanırken Gülbün **kulak kabartır**, etrafı gözler, gerginleşerek beklerdi.* (DP: 40)

*Fakat Ayhan dirseğı üzerine yaslanmış, Gülbün'ün duymadığı bir sese **kulak kabartır** gibi gergin duruyor.* (DP: 100)

*Nedense birdenbire **kulak kabarttım.*** (LM: 90)

*Evvela içlerinden biri **kulak kabartıp** dedi ki: Yanık ses!* (ÜF: 186)

Kulak kesilmek

*Otobüsteki gulgule duruldu, herkes **kulak kesildi.*** (DP: 323)

Kulak misafiri olmak

*Fakat bu defa konuşulan mevzu ona utangaçlığını unutturmuş, **kulak misafiri olmaya** mecbur bırakmıştı.* (ÜF: 212)

Kulakları dolmak

*Bu kahramanların Hint Denizi'ndeki ulu yararlılıklarıyla **kulakları dolu** bulunan Cangüzel, gene kan görmeye başladı. (C: 90)*

Kulaktan kulağa

*Budin ve İstolni kahvehanelerinde halk böylece bir zaman müftü baldızını **kulaktan kulağa** fısladı durdu. (C: 138)*

Kulak vermek

*Ne zaman anası yatakta ah edip iç geçirirse Nuri hemen uyanıyor, evvela nefesini tutup anasına **kulak veriyor** (...) (C: 176)*

*Kadınlar kendi bahislerine derin daldıklarından pek **kulak vermediler**, geldi oda kapısında davul çalarak okumağa başladı. (DP: 93)*

*Gülbün kendini dinledi, denize **kulak verdi**, birdenbire hatırladı. (DP: 128)*

*Ben çok ihtiyarım dedi, fakat genç evlatlarıma kendi vicdan seslerine **kulak vermeyi** ve bu sesi dış aleme göndermeyi öğretmiş bulunuyorum. (DP: 249)*

*Gülbün çepeçevre bir akıntı halinde safi ışık dalgası kesilen dünyayı heyecanla seyrediyor, duyduğu sese inanmamış gibi tekrar **kulak veriyor**. (DP: 263)*

*Yakın bir masaya geçerek sözlerine **kulak verdi**. (DP: 296)*

*Feyzi Hoca'nın buhrana **kulak veren** zihninde iki ses duyuluyordu: (DP: 301)*

*Dikkatle **kulak verdi**, sık sık nefes alındığını duydu. (KR: 118)*

*Bu durgunlukla şimdiye kadar pek dinlemedikleri saza **kulak vermeye** başladılar. (KR: 230)*

*Açık pencereden dışarı, biraz uzakta donuk ve dargın bir ışıkla kendini sezdiren denize ve onun daha ötesinde uzanıp giden ufuklara doğru **kulak verdi**. (ÜF: 82)*

*Nuran sofada durdu, **kulak verdi**. (ÜF: 115)*

*Patırtıya onlar da **kulak vermişti**. (ÜF: 129)*

Kul kurban olmak

*Cafer'in Mihriban'a **kul kurban olmasına** mukabil Bedriye hayvanlarına mahkumdur. (KR: 75)*

Kulp takmak

*Hangi semtte ev bulduksa oralarda tanıdık var demiş, **kulp takmış**. (DP: 138)*

*Her yemeğe bir **kulp takar**, etrafa kan yutturur; pekmez, tulum peyniri gibi çerezlerden çöplenip savuşurmuş. (DP: 295)*

Kurtlarını dökmek

*Poker oynadık, türkü söyledik; istediğimiz gibi **kurtları dökemedik**. (C: 52)*

Kuş uçmaz, kervan geçmez

***Kuş uçmaz kervan göçmez** illerde kelle koltukta dolaştığımız kuru başımız için miydi? (C: 258)*

*İlerisi ise susuz, ağaçsız bir çöldür, **kuş uçmaz, kervan geçmez**, evet öyle. (LM: 67)*

Küçük düşmek

*Düriye Hanım'a karşı **küçük düşeyim** ister misin? (C: 155)*

*Brahma, ilahlarla girdiği bahiste **küçük düşeceğini** anlayarak kaçamak tasarladı. (DP: 16)*

*Hiç düşünmüyor musun, bir üçüncüye karşı ben ne kadar **küçük düşeceğim**. (DP: 163)*

Küçük düşürmek

*Beni başından savmak, **küçük düşürmek** için neler söylerdi bir bilsen... (C: 35)*

Küçük görmek

*Bu anda karşısındakini hakir ve **küçük gördüğü** yüzündeki ifadeden anlaşılıyordu. (ÜF: 159)*

Kül etmek

*Görüyorsunuz, hanımefendi? Bunlar beni **kül ettiler**. (KR: 112)*

Kül olmak

*Gün gelir, benim de dağa taşa sığdıramadığım mihnetim biter ya ölürüm yahut dirim kuşu gibi yanıp **kül olduktan** sonar kalkınır, taze enginlere kanat açarım. (C: 12)*

*Aşıkâr bir tabiat kanunu: Öyle bir ateşe düşenin encamı ancak **kül olmaktır**. (C: 53)*

Küplere binmek

*Sinan Ağa celallendi, Düriye Hatun **küplere binecek**, ne yapalım? (C: 179)*

*Ayhan bu bahiste artık **küplere biniyor**, ağzına geleni söylüyor: (DP: 113)*

*Gençler, **küplere binmiş**. (KR: 194)*

L

Laf açmak

*Zühre'nin aklına bile uğramayan defînden **laf açtı** (C: 155)*

*Fırsatı ganimet bilerek Düriye Hanım'a dul Zühre'den **laf açtı**. (C: 188)*

*Ayhan çıkmaza sapan bu bahsi bırakarak başka **laf açmak** ister. (DP: 112)*

*(...) bu hastalığın tehlikeli yollara yürüdüğünden **laf açıp** dört duvara ölüm gölgeleri döktüğü sırada Gülbün isyanla parladı. (DP: 130)*

*Olabilir, hanımefendi. Fakat – mademki bu **lafı açtınız**- ben başka birini seviyorum. (KR: 28)*

*Fakat her nedense Sermet pratik cihetleri Nuran'la görüşmüyor, nikah tarihinden, evden, eşyadan **laf açmıyordu**. (ÜF: 48)*

Laf altında kalmamak

*(...) **lafın altında kalacak** göz yok onda, almış kahve tepsisini, düm tek de düm tek, başlarmış oda bir mâniye. (DP: 293)*

Laf anlamaz

Turan bu **laf anlamaz** insanlarla konuşmaktan artık yorularak sinirli bir hareket yaptı. Efendim nerde, ben nerde? (ÜF: 41)

Laf atmak

Dimo dedi ki: “Onlar benim namusuma **laf attı.**” (DP: 281)

Bak, size **laf atıyorlar**, dedi, Bedriye ile seni kardeş kardeş oturur görüyorlar, alay ediyorlar. (KR: 259)

Laf etmek

Sinan, yedi yaşına kadar, anasına yapışık gibi yaşadı. Anasından başka kimse ona el süremez, aş sunamaz, **laf edemezdi.** (C: 123)

Akşamları eve yayan geliyor, yemekten sonra odasına kapanıyor, iki **laf edebilersen aşk olsun.** (ÜF: 171)

Lafa karışmak

Hafız Nuri karşılık yetiştirmeye kalmadan Veli Koca bir yol **lafa karıştı.** (C: 84)

Bülent küskün bir suratla tırazana dayanmış **lafa karışmıyordu.** (DP: 197)

Ağız açması, hele müşteri önünde **lafa karışması** öyle görülmedik bir vakaydı ki herkes birden ona döndü. (DP: 202)

Lafa tutmak

Hadi beni **lafa tutma** artık, bugün cam sileceğim, yallah sen de işine... (DP: 190)

Lafı bağlamak

Adviye Molla'dan utanır, toparlanmak için dişini sıkar, söz söylemeye cesaret edemez, sonunda her zaman diline doladığı bir tekerleme ile **lafı bağlardı.** (C: 125)

Laf olmak

Bir iştir oldu, bari **lafı olmasın.** (KR: 146)

Laf olsun diye

*Daha evvelsi gün kamarada bir konser bahsi açılmıştı, Gülbün Ayhan Bey'e sırf **laf olsun diye** düşüncesizce sormuştu. (DP: 63)*

Lafta kalmak

*O gün Sinan Ağa, Advıye Molla'ya Zühre'yi sormuş, eri ile birleşmediğini, karı kocalığın kuru **lafta kaldığını** haber almıştı. (C: 161)*

Lanet okumak

*(...) Sinan Ağa'ya **lanet okumuş**, Düriye Hanım'a da rumuzla acı acı dokundurmuş, hemen o saat maslahata el koymuştu. (C: 180)*

Layık görmek

*Doğrusu aranırsa kendini artık müzik yapmaya, müzik dinlenmeye **layık görmüyor**. (ÜF: 154)*

Lazım gelmek

*Bu deli gönlü adam akıllı susturmak için daha pek çok bedahetler **lazım gelecekti**. (ÜF: 127)*

M

Malum olmak

*Şu hâlde Gülbün'ün her şeyi ile, azabı, elemi, can çekişmesiyle Ayhan'a **malum olması** lazım (DP: 234)*

Mantar gibi yerden bitmek

*Türk ordusunun Beç muhasarasını bir türlü söktürmediği haberi yayıldıkça Tuna boyunda kafir çeteleri **mantar gibi yerden bitiverdi**. (C: 208)*

Maskara olmak

*Bu yaştan sonra elin soyguncusuna **maskara olmasın**. (ÜF: 164)*

Mavi boncuk kimde?

Şoför efendi bir müddet mavi boncuk kimdeyse düsturunu yürütmeğe çalışmış. (DP: 282)

Maymun iştahlı

Senin ciddiyetini o maymun iştahlı züppelerin hevesine kıyas etmek istemem. (KR: 159)

Medet ummak

Gökten haber sorar, topraktan medet umar. (DP: 230)

Nuran taştan, topraktan, denizden medet umuyor. (ÜF: 116)

Meram anlatmak

Turhan şöyle böyle gayret gösteriyorduydu da Veli ile Mustafa haza katır çıkmışlardı. Ha bunlara meram anlatmak ha deveye hendek atlatmak. (C: 178)

Size mektup yazmalıyım, belki uzun düşünüp taşınırsam meramımı anlatabilirim. (DP: 80)

Yeter ki rahatça bir yerde oturup size meramımı anlatayım. (DP: 213)

Bu defa da boynunu bükerek, dört beş kelimeyle meramını anlattı (ÜF: 117)

Mesafe koymak

Hem araya mesafeler koymak, bigâne kalmak istemek hem de iç yüzünü merak etmek... (DP: 148)

Meydana atmak

(...) Necdet 'in tanımadığı şahıslarla sıkı rabbitalar peydahladığını meydana atıyordu. (KR: 98)

Meydana çıkmak

Her an dikkatsizce sömürülüp geçilen nice şeyler var ki, şimdi onların ne zevkli ve iç açıcı olduğu meydana çıktı. (ÜF: 146)

Meydana çıkarmak

Büyük ıztıraplar benliğimizin özünü meydana çıkarıyor. (ÜF: 21)

Meydan dayağı çekmek

*Veli Koca divan borusu çaldırıp kapı halkını iç avluya toplayarak oğlana dört başı mamur bir **meydan dayağı çekti**. (C: 105)*

Meydan okumak

*Yağma yüzünden, kız kaçırma belasından, hatta bazen durup dururken **meydan okuma** sevdasından. (C: 59)*

*Devletlim, Çasar kendine güvenir. Bize **meydan okumak** sevdasıyla dip Frengistan'da Fransa kralını haline kodu. (C: 65)*

*Feridun Bey'le Zeynep Hanım'ın Şahinkonaklılara **meydan okuyuşu** üzerine yürek buldu, ortaya geldi (C: 182)*

*Çok defalar bir birlerine müphem, azametli sözlerle **meydan okurlar**, karşılıklı tehdit savururlar. (DP: 146)*

*Tabii ki Rolli pehlivan, Erci pehlivanın sırtını yere getirir, çıkar göğsüne oturur, dünyaya **meydan okuma** çalımıyla bakınır. (DP: 306)*

Meydana vurmak

*Fazla duygulu insanlar gibi, iç yüzünü **meydana vurmaktan** çekinir. (ÜF: 29)*

Meydan vermemek

*Salonda derhal başlamak istidadı gösteren hatır sormalara, küçük bey, gelin hanım hakkında uzun izahata Turan **meydan vermez** (...) (ÜF: 40)*

Mezada çıkarmak

*Hakiki bir insan nefesine hürmet etmeden yaşayamaz. Kaldı ikinci yol: kalpsiz olmak, gönlü **mezada çıkarmak**, insafsız bir bedel istemek. (KR: 183)*

Mihnet çekmek

***Mihnet çekenler** nasıl demiş: "Anamdan emdiğim burnumdan geldi." (DP: 156)*

*Maddi **mihnet çekti** amma bilmedi ki. (DP: 320)*

Mum gibi

*Onların ömrü hiç konmadan göçmek, ara vermeden savaşmak, sağ ve esen yurtlarına varamadan hasretlik çekerek iki baştan yanan **mum gibi** erimek demektir. (C: 222)*

Muradına ermek

*Sinan Ağa zengin karıya kavuşmuş, illetli haline bakmadan sefer aşan Düriye Hanım da akıbet **muradına ermişti**. (C: 161)*

*Nihayet Mösyö Semdas, parası ve nüfuzu ile bütün mânialarını aşıp **muradına ermiş**. (KR: 88)*

Musallat olmak

*Kafadarım Yanuş Erdeli Ban **musallat oldu**. (C: 174)*

*Belki böyle bir zengine çok **musallat olan** bulunur, kimi ödünç ister, kimi dilenir, kimi haraç almağa kalkar. (DP: 137)*

*Koca köşkün içinde hortlaklar, periler kimseye **musallat olmamış**, illa sana ha? (DP: 190)*

*Dimo, Akif'e **musallat olmuştu**, bizi denizde gezdir, Kalamış'ta çağanoz turalım, midye sökelim, balık avlayalım. (DP: 277)*

*O Letafet Hanım yok mu, hani şu radyoda okuyan hanende kadın, Sermet'e **musallat olmuş**. (ÜF: 163)*

Münasip görmek

*Nabzında artış var! Tribrom içirildi, sessiz bir odada sırt üstü istirahat **münasip görüldü**. (DP: 308)*

N

Nabza göre şerbet vermek

*Baha herkesi dinler, herkesin dileğini yapar, **nabzına göre şerbet verir**. (KR: 58)*

Namı nişanı kalmamak

*Yeryüzünde yaşlı efsanemin teranesinden başka **namım nişanım kalmamıştı.***
(C: 220)

*Öyle bir gidiş giderim ki **namım nişanım kalmaz.*** (DP: 115)

Ne çare

*Şimdiye kadar Numan'ı çok kıskanmış, hiçbir zaman bu kadar acı duymamıştı. **Ne çare.*** (ÜF: 26)

Nefes nefese kalmak

*Beni de şaşırtıyor, **nefes nefese kalıyorum,** adım atmayı unuttum.* (DP: 141)

Nefesi kesilmek

*(...) onların müşterek nefes yolu imiş de birdenbire havası çekilmiş gibi iki tarafın da **nefesi kesildi.*** (DP: 171)

*Karşısında rengi uçan, **nefesi kesilen** genci manalı gözleriyle kadınca süzdü.*
(KR: 98)

Ne gezer

*Oralar kazan ben kepçe, saatlerce aradım taradım ama **ne gezer,** herifle karı kırklara karışmış.* (LM: 56)

Ne hali varsa görsün

*(...) şu hesap üzerine artık o da **ne hali varsa görsündü.*** (DP: 216)

Ne karın ağrısı

*Fengara mı **ne karın ağrısıdır** bilmem, Viyola'sı, Cenni'si sürü sepet hangi birini sayayım, terzi terzi dolaşır.* (DP: 110)

Ne münasebet

*Para pul peşinde miydin? **Ne münasebet.*** (DP: 273)

Ne olur ne olmaz

*Pek devamlı bakamıyor, **ne olur ne olmaz.*** (DP: 233)

Ne olursa olsun

Ne olursa olsun, hücrelere sinmiş bir ezel macerasından haber getiren o ellerin dokunuşu makbuldür. (DP: 56)

Hiç ama hiç darılmaca yok. Ne olursa olsun. (DP: 128)

Nesi var nesi yok

Papaz hemen koşmuş, Ali'nin nesi var nesi yok, o saatte sokağa döküp kapıyı yüzüne kapamışlar. (LM: 52)

Ne var ne yok

Zaten dünyada ne var ne yok her şey bu yol üzerinde devreder durur. (DP: 16)

Şimdi seni konuşuyorduk Gülbün, merak ediyoruz nasılsın, ne var ne yok? (DP: 140)

Nev'i şahsına münhasır

Nevi şahsına münhasır ne kadar insan varsa hep bu toprağın mahsulü, hep bizim köylü. (KR: 48).

Neye uğradığını bilememek (anlamamak)

(...) Gülbün neye uğradığını bilmeksizin sigarayı aldıktan sonra anladı. (DP: 48)

Neye uğradığımızı anlayamadık. (ÜF: 189)

Neyin nesi

Neyin nesidir, nerede başlar nasıl biter bilmeyiz ki. (DP: 41)

Neyse ne

(...) haydi neyse ne, ya âşıkın hor bakışından kendini nasıl korusun. (DP: 95)

Ne yüzle

Artık ne yüzle sızlanıyor, Cimşidoğlu'nu hayalen hırpalıyordu? (DP: 256)

Nişan takmak

*Şu herif şerefimi, haysiyetimi böyle herkes önünde pâmâl etti, dur ben de ona bir **nişan takayım** da ömrünün sonuna kadar çıkaramasın, dedim. (LM: 51)*

Noksan bulmak

*Bu kitabı **noksan buldum**. (ÜF: 213)*

Nutku tutulmak

*Ben taş kesildim, **nutkum tutulmuştu**. (LM: 86)*

*Fakat içten gelen bu yakınlığa, birbirini görür görmez kucaklaşmak arzuları veren bu ruh sıcaklığına rağmen her tesadüfte ikisinin de **nutku tutulurdu**. (ÜF: 161)*

Nüfuz etmek

*Ben daha derin manalara **nüfuz ettim** ve anladım ki (...) (ÜF: 215)*

O

Ocağına incir dikmek

*(...) Birinci Cihan Harbi'nden sonra düşman işgali **ocaklara incir diker**. (DP: 295)*

Ocağı sönmek

*Çocukları ona dünyayı fethetseler yaranamazlar; Numan'ın ölümünden sonra **ocağının söndüğüne** ve bir daha alevlenmeyeceğine inanmıştır. (ÜF: 209)*

Ok gibi fırlamak

*Bedriye'nin kalkık kolu inerek start işaretini verince gençler **ok gibi fırladılar**. (KR: 71)*

Okka çekmek

***Okka çeker** işler konuşmazdan evvel karşıdaki insanın iyice yüzüne bakmak Veli Kova'nın adeti idi. (C: 67)*

*Bunların dünya barışı için **okka çeker** sözleri olur elbet, diye düşünür müsünüz? (C: 240)*

*(...) **okka çekmeğe** özenen ökçeli derebey çehrelerini çok görmüştü. (DP: 297)*

Ok yaydan çıktı

*Öyle beyanlar vardır ki tek bir söze sığmakla beraber **oku yaydan çıkarmış** olur. (DP: 310)*

Olan oldu

*O sarı ve yeşil renkli, yassı kafalı, isimsiz mahluk, demek artık hududu aştı, demek **olan oldu**, iş işten geçti. (ÜF: 145)*

Olur şey değil

*Güzin'le Müyesser “**Olur şey değil**, aklından zoru var galiba” sözleriyle karmakarışık bağrışarak yerlerinden oynadılar. (DP: 143)*

Omuz silkme

*Bu böyle olsun da ben zaman zaman **omuz silkip** kahkahalarla gülmeyeyim, hep kan ağlayayım öyle mi? (C: 44)*

*İhmallere en çok küsen Aydın'la Suna'nın “Gülbün kırlara karıştı, Gülbün kara sevdaya uğradı” dediklerini kulağına gelmiş, **omuzlarını silkmişti**. (DP: 60)*

On parmağında on hüner olmak

*(...) Cangüzel, kaynana buyruğu altında **on parmağına on hüner topladığı** için şimdi yüzünün akıyla konak hanımlığı edebilirdi. (C: 105)*

On parmağında on kara

*Canzi'ye **on parmağımda on kara** ile için için hücum eden baş düşmanı ben kendimdim. (C: 215)*

Oralı olmamak

*“Görüyorsun işte, **oralı olmuyor**.” (DP: 255)*

Ortalığı birbirine katmak

Bu iki sarışın güzel kadın Moda'da ortalığı birbirine kattı. (KR: 258)

Ortalığı kırıp geçmek

Kendi rengi koz açıldığı müddetçe Dineyri Papazı ortalığı kırar geçirir. (DP: 21)

Ortalık sülman olmak

Dehşetli yıkıntılar ortasında ara sıra beliren, insana bir lahzacık olsun nefes aldırın süt limanlıklar peydahlanmasa Ayhan'ın karşısında canlı kalmak kabil olamazdı. (DP: 123)

Yargılanma tebliği üzerine kabadayıları bir düşüncedir aldı, öyle bir yatıştı ki süt liman. (DP: 281)

Ortaya atmak

Amma dağarcıkta ne bildiği varsa, ortaya attı. (DP: 57)

Ortaya dökmek

Diyor, Gülbün'ün evvelce seçemediği bir meramı açıktan ortaya döküyordu. (DP: 243)

Oyun etmek

Birisi demiş ki: "Hele beklesin biraz. Bak Kadıköy'ün kırtıpil kopilleri ona ne oyun edecek." (KR: 194)

Ö

Öç almak

Yahut da ele geçmeyeceği bilinen bir kadın tipine karşı çocukça bir hınç, lekeleme isteği, öç alış ... (DP: 49)

*Ya Gülbün'den **öç alıyor**; mahkûmun suçunu belirtmeden, müdafaasını dinlemeden hüküm veren ve hükmü yerine getiren bir ceberut makamı gibi.* (DP: 213)

*Hep birbirini suçluyorlar, **öç almaktan**, sindirmekten, buyruk geçirmekten başka bildikleri yok.* (DP: 248)

*Şu kafirden **öcümü alın**, dedi.* (KR: 26)

*Çektiği ıztırâbın **öcünü almak** isterse bir tek yol vardı, dişleriyle tırnakları ile kendi vücudunu paralayıp yere indirmek.* (ÜF: 81)

Ödü kopmak(patlamak)

*Falsolu bir söz söylemekten muaşerete aykırı bir harekette bulunmaktan **ödleri kopuyordu.*** (C: 117)

*Bak mesela karıcığım, onun yanında ömrümün bu cephesinden zerre sızacak diye **ödüm kopar.*** (DP: 126)

*Yarasadan **ödümüz patlıyor.*** (DP: 177)

*Necdet 'in **ödünü patlatan** tomar hala demir masa üstünde duruyordu.* (KR: 100)

*Kazaya uğrayıp, aynı trene veya vapura düşmekten **ödleri patlıyor.*** (ÜF: 77)

Öfkesi kabarmak

*Kudret'i gördükçe içimde **öfke kabarıyor.*** (LM: 42)

Ölçüp biçmek

*Bütün bu beyler aralarında bakışıyorlar, onu gözleriyle **ölçüp biçerek** birbirlerine rapor veriyorlardı sanki.* (DP: 48)

Ölüm döşeginde olmak

*Kadın, **ölüm döşeginde** yatıyor, dediler.* (KR: 210)

*Zevcim Muzaffer, **ölüm döşeginde** iken dedi ki: "Güzelim, tekrar teehhül et, sev, sevil, temennim budur.* (LM: 26)

Ölüm kalım savaşı yapmak

*İşte böyle bir **ölüm kalım** savaşında ızdırabı bir yana Dineyri'yi öte yana ayırmağa muvaffak oldum.* (DP: 225)

Ölüp ölüp dirilmek

*Düriye Hanım **öldü, öldü, dirildi.*** (C: 188)

Ömür çürütmek

*Onun bir kadın benimle **ömrünü çürütmez** elbet.* (KR: 218)

Öne düşmek

*Ayhan **öne düşmüş**, ilk adımları atmış (...)* (DP: 151)

Önü alınmak

*(...) eyaletlere fermanlar yağmış; fakat bit türlü **önü alınamamıştı.*** (C: 60)

Önünü almak

*İhtiyatlı davranmak, daha büyük skandalların **önünü almak** lazımdı.* (ÜF: 203)

Ömür sürmek

*Kahramanlarım zahmet çeke çeke canlarını yitirdiler, aç uyuz, kan kuduz **ömür sürdüler.*** (C: 222)

Öpüp başına koymak

*Harpten evvel Paris'ten Viyana'dan bir şeyler getirirdi bu kadar olsa **öp de başına koy**, ya elmas derdi?* (DP: 110)

P

Pahalıya mal olmak

Pahalıya mal olmuyor değil ama (...) (DP: 208)

(Herhangi bir şey) pahasına

*Aşk vampirini doyurmak bütün eski mabutların **nafakası pahasına** oluyordu.* (DP: 164)

*Ve anlar ki **hayatı pahasına** da olsa düşkünlüğü kabul edemeyecektir.* (DP: 234)

*Nitekim Nuran da bu karasızlığı **kanı pahasına** anlamıştı.* (ÜF: 84)

*Numan anlıyor ki, **hayat pahasına** da olsa bu hayvanı öldürmeli.* (ÜF: 145)

*Numan'ın kanı **pahasına** öğrendiği bu hakikatten şimdi başka biri istifade edecekti, bu dünya zaten böyledir. Elem dünyası!* (ÜF: 185)

Patlak vermek

*Yalnız, Haşmet'le olan bu münakaşaların ne gibi vesilelere **patlak verdiği** merak etmiştim.* (C: 31)

*Dik söz işitmek korkusundan ağız açamıyor, başında dolanan uğursuzluğun **patlak vermesini** eli bağlı ciğeri dağlı bekliyordu.* (C: 148)

*Nihayet bir gün iki kardeş arasında bu bahis **patlak verdi**.* (ÜF: 200)

Para koparmak

*Okudum, üfledim, kendime tam bir sofı süsü vererek onun da sardım sarmaladım, bir senelik tahsilime yetecek **parayı kopardım**.* (C: 23)

Parasıyla rezil olmak

*İnsan burada **parasıyla rezil oluyor**.* (DP: 136)

Parmak ısırma

*İşiten **parmak ısırdı**.* (C: 106)

*Hele bir yumurta pişirtmesi var ki insana **parmak ısırtır**.* (DP: 295)

*İşte öyle bir hayhuy ki Kadıköy gibi pişkin bir muhite bile **parmak ısırttı**.* (KR: 120)

*Minnettar da söz mü a yavrum. Kan **parmak ısırdı** (LM:60)*

Patlak vermek

*Sonra Fenerbahçe balosunda mesele **patlak vermiş**. (KR: 194)*

Pay çıkarmak

*Tabii, düşündüğü yalnız istifade, Sermet'in sanatından, şöhretinden, hatta kazancından kendine **pay çıkarmak**. (ÜF: 164)*

Pay vermek

*Dudaklar alay etmek, **pay vermek**, nispet söylemek için yaratılmıştı, huzur ve karardan uzak, daima kıpırdak, titreşik, oynak. (DP: 187)*

Pazarlığa girişmek

*Kendi kendimle **pazarlığa girişmeye**, hakikatin “Bu işte ölüm var” diyen nurlu şulesine köhne tekerlemeleri siper etmeye uğraşıyordum. (C: 43)*

Pervane gibi dönmek

*Her türlü, diplomat, tacir, şair, memleketin en parlak evlatları, bazıları ciddi duygularla **pervane gibi** etrafında **döndüler**. (LM: 70)*

Pes perdeden konuşmak

*Evet, güya bana teminat verir gibi **pes perdeden** manalı (...) (DP: 284)*

Peşinde koşmak

*Hayır, bilirim ki **peşimden koşmazsan**. (DP: 205)*

Peşine düşmek

*Artık daha fazla **peşine düşmem**. (DP: 73)*

Peyda etmek

*(...) böylelikle birinci istihaleyi geçirir, yeni olgunluklar **peyda ederiz**. (DP: 41)*

Pir pak olmak

*Pişmanlık ve hasret çeke çeke akıbet süzülür, **pir ü pak olursunuz**. (C: 196)*

Pişmanlık duymak

*Onu bu kadar uzun konuşturmuş olduğu için **pişmanlık duydu**. (DP: 228)*

Postu sermek

*Bu gidişle ben buraya **postu sereceğim** galiba. (ÜF: 140)*

Pot kırmak

*(...) itiyadını kaybettiği salon hayatında **pot kırmaktan** çekiniyordu. (DP: 192)*

Protesto çekmek

*Doktor iki elle birden **protesto çekerek**: “Rica ederim Gülbün, ilim konuşmayalım yine “diye bağırdı. (DP: 217)*

*Amma yine de Cimşidoğlu’nun sıcak kolundan ayrılamamış, ancak acele bir **protesto çekmiş. (DP: 262)***

Pupa yelken gitmek

*Berikini, Bedriye’yi zihnine koymuş, **pupa yelken gidiyor. (KR: 32)***

R

Rahat yüzü göstermemek

*Fakat sen her biri bir cihan değer seçkin yiğitlerimi ne doyurdun, ne içirdin, ne de onlara **rahat yüzü gösterdin. (C: 222)***

Rahmet okumak

*Adım başında hatırlamamak, **rahmet okumamak** kabil değildi. (C: 105)*

Razı olmak

*Demek istiyordu ki görüyorum benden kopmaya, kendi merkezinde kalmaya nihayet zar zor **razı oldum. (DP: 148)***

*Amancılardan gani davranmış, tartısını bilmediği bir yükün altına tek başına girmeye **razı olmuştu. (DP: 257)***

*Nihayet o kadar ısrar etti ki Burhan **razı oldu. (KR: 102)***

Necdet, *hatır belası, razı olmuş.* (KR: 194)

Rengi atmak

Anası onu herkesten kışkandığı, Sümbül Hanım yahut Advîye Molla azıcık başını okşasa **rengi attığı** gibi o da ansını babasından kıskanır. (C: 98)

Ayhan bezgin ve şaşkın geriledi, **rengi atmıştı** (DP: 104)

Gülbün doktor Bülent'le seyrana çıkmak fikrinden öyle ürktü ki, **rengi atarak** ayağa fırladı, müsaade istedi. (DP: 117)

Bu defa da öyle oldu, **rengi** biraz **attı**, gözlerinin içi titredi; fakat kendini çabuk topladı. (ÜF: 191)

Rengi uçmak

Fakat Talat Bey, **rengi uçuk**, gözleri dumanlı olduğu halde temkini bozmuyor, divanhanede bir koltuğa rahatça yaslanmayı kâfi buluyordu. (DP: 308)

Karşısında **rengi uçan**, nefesi kesilen genci manalı gözleriyle kadınca süzdü. (KR: 98)

Renkten rene girmek

Feyzi Hoca bir kış devresinde onun yerinde huzursuzlandığını, boyuna kıpırdarak ayaklarını bir birine sürttüğünü, **renkten rene girdiğini** fark ediyor. (DP: 78)

Renk vermemek

Fakat kibirli kadın **renk vermedi** (C: 165)

Rezalet çıkarmak

O kadın bu akşam benim şarkımı söylemeye kalkarsa **rezalet çıkarırım.** (ÜF: 129)

Ruhu şad olsun

Yalnız eylül ikiyi benim hatırıma vakfet, **ruhum şâd olur.** (LM: 26)

S

Sabahı zor etmek

*İnanır mısın vallahi o gece gözüme uyku girmede. **Sabahı zor ettim.** (LM: 52)*

Sabır taşı

***Sabır taşı** mısın yoksa sen erdin mi? (DP: 131)*

Sabrı tükenmek

*Zühre'nin **sabrı tükendi**, ağasına saygısızca baş kaldırdı. (C: 150)*

*Sandalın kış tarafında kurulan Orhan'ın artık **sabrı tükenmişti.** (KR: 61)*

*Artık benim **sabrim tükendi**, haydaaa başladım döğünmeğe, bağırmağa (LM: 47)*

Saçını başını yolmak

*O zaman Dilruba Hanım **saçını başını yolup** çığlıklar koparmak derecelerine gelirdi. (ÜF: 40)*

Sağı solu olmamak

*Turan nihayet annesine acıdığından salona inerdi. Fakat **sağı solu yoktu** (ÜF: 40)*

Saltanat sürmek

*Balkan Harbi'nde Ferecik'te oturuyorduk, babam rahmetli orada telgraf müdürü idi, babamın çok **saltanatını sürdük.** (LM: 45)*

Sararıp solmak

*Ayhan uğrunda sessiz sadasız ölen kadınların bu vuslat köşesine üfürdükleri ecel fermantıyla **sararıp soluyor.** (DP: 99)*

Sarmaş dolaş olmak

*Kırk yıllık hasret kavuşur gibi **sarmaş dolaş olduk.** (C: 68)*

*Ben ecelle **sarmaş dolaş** yattığım sırada Sükuti Efendi'nin ne dolap döndürdüğünü düşünecek halde değildim. (C: 254)*

Sayıp dökmek

*Saka, iskete, florya, florcın... **Sayar döker.** (DP: 206)*

*Fahri, Hayri, Ziya Beylerin, falan filan hanımın hususi hayatlarını, maceralarını Bedriye'ye **sayıp döküyordu.** (KR: 48)*

Sayısını Allah bilir

*Bu kaçınıcı ayrılış ve kaçınıcı barışmak, **sayısını Allah bilir.** (ÜF: 153)*

Sefa sürmek

*Onlarla her gece şirinlik etmesini, **safa sürmesini** hakkıyla bilirmiş. (DP: 295)*

Selamete çıkmak

*Evvela Ayhan'ı bu davadan ayırmak, son nefeste yapılabilmiş bir aşk nevazışı gibi onu şöylece **selamete çıkardıktan** sonra macerayı (...) (DP: 209)*

Senli benli olmak

*Ölümlerle **senli benli olanların** tatlı süzüklüğü ile baktı, bağı yaralıların yürek sesiyle konuştu (C: 64)*

*İki genç, bir tarafta yapmaya mecbur kaldıkları kapitülasyonu öbür taraftan çıkarmak ister gibi babaları ile **senli benli oldular.** (ÜF: 87)*

*Yanında birkaç erkek vardı, galiba hepsi çalgıcı yahut hanende. Hanım bunlarla **senli benli** konuşuyordu. (ÜF: 169)*

*Sermet'le yine eskisi gibi **senli benli** konuşmak, hatta kıyıda bucakta hırsızlama bir buse; fakat hakikatte hiç, hiç. (ÜF: 189)*

Sepette pamuğu olmamak

*Yok işte!.. Hergelelerin **sepetinde pamuk yok.** (C: 178)*

Sermayeyi kediye yüklemek

*Böyle bir muhabbet ve müriüvvetin dayanağı varsa ne ala, yoksa eğer... **Sermaye kediye yüklendi** demektir. (DP: 197)*

Sermest olmak

*Bu temaşanın acı zevki ile **sermest olmuş**, gözünü ayıramıyordu. (LM: 26)*

Sesini kesmek

*Öyle şeyler yapıyorlardı ki, Dilruba Hanım bir boy kalkınıyor, karşı koyuyor; fakat sonunda **sesini kesip** boyun eğiyordu. (ÜF: 39)*

Sesini yükseltmek

*Gülbün ağız dolusu hayretle “Ben mi istemişim? “diye **sesini yükseltip** Tayyar Bey’in ya kim? (DP: 272)*

Ses seda kesilmek

*Etraf mahallelerde **ses seda kesilmiş**, ışıklar dinlendirilmişti. (DP: 31)*

Seyirci kalmak

*Ben **seyirci kalayım** senin lafını göreyim, minnetin altına gireyim öyle mi? (DP: 113)*

*Baha bu patırdıya karışmamış, **seyirci kalmıştı**. (KR: 120)*

Seyrana çıkmak

*(...) Tatar Ayşe ile **seyrana çıkmış**; vah Hesna’cığım pek yazık sana, amanın bir kaşık su yetiştirin üzerime fenalık geliyor diye karı çırpınıyordu. (LM: 56)*

Sıdkı sıyrılmak

*Adı büyük diyarı sık elemiş bulunan Doktor Pertev’in işten çoktan **sıtkı sıyrılmıştı**. (C: 241)*

Sırasına getirmek

*Ayhan Bey bir **sırasını getirip** Gülbün’ e bildirdi ki: “Artık her şeyden elini eteğini çekmiştir” (DP: 253)*

Sırasını savmak

*Hesapların, faturaların **sırası savulur**, muhabere ele alınır. (DP: 265)*

Sırra ermek

*Şimdi güzel giyiniyordu, az masrafla çok nefaset kuşanmanın **sırrına ermişti**.*
(DP: 109)

*Yaşlı adamın mahrem köşesinde musaffa aşk nefesi sızdırmasını genç kız çok düşündü ise de işin **sırrına eremedi**.* (DP: 265)

Sır saklamak

*Fakat o kudretli sultan kat kat nikap altında gizleniyor, **sır saklıyor**.* (C: 42)

Sırt çevirmek

*Bir mabudun emrine uyarken diğer bir mabudun nizamına **sırt çevirmek** günahına düştüm.* (DP: 227)

Sırtı yere gelmemek

*Böyle şanlı, şerefli, heybetli bir sesle hayatta insanın **sırtı yere gelmez**; benim için iftihar edilecek şey; ne kuvvet bu ne hayatiyet!* (LM: 84)

Sır tutmak

*Kâh isim söylüyordu, kâh **sır tutmak** isteyerek: “İşte yine böyle birisi vardı.” diye hikâye ediyordu.* (DP: 102)

*“**Sır tut** güzelim, sır tut, bir sen bil, bir ben bileyim, zevkimize bakalım.”*
(DP: 262)

Sızıp kalmak

*Belki taflanlar arasında tortop **sızıp kalacaktı**.* (DP: 281)

Silip süpürmek

*Evlat olur, evlatlığını **siler süpürürsün**.* (DP: 234)

*(...) tereke döküntülerini **silip süpürürken** bir kere daha gerilere bakmış olduğuna pişmandı.* (DP: 310)

Sinekten yağ çıkarmak

*Bunlar her şeye parmak attı, **sinekten yağ çıkarmak** yolunu tuttu. Bizi daha çok geçerler, encamı kendileri için hayırlı olur mu bilmem.* (C: 65)

Sineye çekmek

*Sağa göğüs gerdik, sola göğüs gerdik, neleri **sineye çektik**.* (DP: 118)

*Birincisi Gülbün'le olan rabıtayı koparmak ki bu da bir ölümdür, nasıl olsa koparacaktı, kopardı işte, **sineye çekmeli**.* (DP: 257)

*Cimşidoğlu bu kozunda da inat edecek, bunu da **sineye çekmeli**.* (DP: 257)

*(...) Bedriye'nin yüzüğü taşımadığını görmüş, izzeti nefsinin, benliğinden de fazla yaralandığını **sineye çekmişti**.* (KR: 146)

*Her şeyi **sineye çekip** dört çocuklu bir adama varıyor, hem de elinde bir udundan başka şeyi olmayan köhne, babayani bir herife.* (ÜF: 64)

Solda sıfır kalmak

*Açlıkla, soğukla, kahramanca sessiz mücadeleler, akademide parlak muvaffakiyetler, para bulmak için bin bir dolap, maceralar, aşklar, hepsi **solda sıfır**.* (C: 25)

Soluk aldirmamak

*Ak sakallı Veli Koca kimselere **soluk aldirmıyordu**.* (C: 62)

Son kozunu oynamak

*Dip tortudan harcadım, **son kozu oynadım**, kutsal silahlarımla cenge girdim.* (C: 248)

Sökün etmek

*Şimdi de ordu **sökün etti**.* (C: 115)

Söz ağzından dirhemle çıkmak

*Onun son zamanlarda yüzünü asık görmeye, **ağzından dirhemle söz işitmeye** alışmış olanlar adeta ürktüler.* (C: 162)

Söz atmak

*(...) ve kafası kara tartmalı lanet suratlı bir kocakarı kılığında kapı aralığında ağustos böceğine sadaka yerine zehirli **söz atıyordu**.* (DP: 108)

Söz birliği etmek

*İstanbul kadınları sanki bu itiraflı kullanmak için **söz birliği etmişlerdi**.* (KR: 226)

Söze atılmak

*Derken bizim Pomak boyuna bakmayıp **söze atılmaz** mı* (LM: 48)

Söze karışmak

*Doktor Ercüment, sorucu arayıcı bakışlarını Gülbün'den ayırmaksızın **söze karıştı**.* (DP: 22)

Söz geçirmek

*O her zaman her yerde her kisvede kendini saydırır ve herkese **sözünü geçirir**.* (DP: 141)

Söz işitmek

*Kırk yılda bir saz diyecek olduk, bir deve yükü **söz işittik**.* (C: 127)

*Dik **söz işitmek** korkusundan ağız açamıyor, başında dolanan uğursuzluğun patlak vermesini eli bağlı ciğeri dağlı bekliyordu.* (C: 148)

Söz olmak

*Asitane'de hem Edirne'de ulema meclisinde çok **söz oluyor**.* (C: 68)

Sözü edilmek

*Artık ne fidyeye mektubu geldi ne de cenge duruşmak **sözü edildi**.* (C: 81)

Sözünde durmak

*Üç seneye yakın bir zamandır **sözünde durdu**.* (ÜF: 215)

Sözünden çıkmamak

*Bana yar olursan, **sözünden çıkmazsan**, sağa sola kaymazsan.* (DP: 122)

Sözü kesmek

*(...) bazen de "hususî işlerim!" diye **sözünü kesip** atıyor* (ÜF: 43)

Sözünü kesmek

*Ayhan telaşlı bir hareketle **sözünü kesti*** (DP: 80)

Genç kızın **sözünü keserce** bir aceleyle: “Ben öyle şeylere inanmam, bunlar marazi hezeyanlardır” dedi. (DP: 82)

Talat Bey **sözünü keserek** masadaki paketi fiskelemeye başladı (DP: 194)

Gülbün doktorun **sözünü keserek:** (DP: 216)

Burhan, Mükerrerem’in **sözünü keserek:** (KR: 106)

Su içinde

Zavallı masraflara da girmiş. Vallahi şu yüzük **su içinde** üç yüz lira eder. (KR: 147)

Surat asmak

Güzin **suratı asmış**, bahse yanaşmak istemiyor. (DP: 76)

(...) *caddede dolaşsa kaldırım taşları yerinden oynayacak, toprak huysuzlanacak, gök yüzü **surat asacak.*** (DP: 200)

Suya düşmek

Fakat gezinti **suya düşmüştü** artık. (KR: 29)

Suyu bulandırmak

Onun **suları bulandırmak** siyasetini tanıyorum zira. (DP: 220)

Suyu çıkmak

Siz böyle yaptıktan sonra evlerimizin **suyu mu çıktı?** (ÜF: 147)

Suyunu çekmek

Gel zaman git zaman Kudret’te, galiba paralar **suyunu çekti?** (LM: 35)

Sükûnet bulmak

Kendine bir sigara yakarken elleri, parmakları şapır şapır dökülecek gibi titriyordu. Söyledikçe **sükûnet buldu**, zihni açıldı, asabı duruldu. (ÜF: 179)

Sürçü lisan

Herhalde yanlışlıkla böyle bir teklifte bulunmuşsunuzdur. Buna eskiler “**sürç-i lisan**” derler değil mi. (DP: 100)

Sütüne kalmak

*Kıyma bana Hesna'cığım, bunca yıllık komşuyuz. Beni burada gördüğünü kocama söylersen beni şakkadak boşar, artık bu iş senin **sütüne** imanına **kaldı**.* (LM: 60)

Ş

Şafak atmak

*Cangüzel'de nihayet **şafak atmış**, konağın dört duvarından dışarı çıkamayacağını anlamıştı.* (C: 92)

Şafak sökmek

*Öyle bir diyarda yaşarlardı ki oh gün doğdu!... demeye kalmadan ortalık kararır, ne edelim talihimiz diye geceye uyarlıkta dinlenmek isterken **şafak sökerdi**.* (DP: 117)

Şaha kalkmak

*Veli Koca, bu haşarılıklar fazla **şaha kalkmadan** Mustafa'yı serhatlerden namılı bir hanedan kızıyla evlendirmeye düşündüğü sıralarda(...)* (C: 63)

*Çile doldurdum, artık bitti, diye kendini avuturken o eski ıztırapların yeniden **şaha kalkacağını** anladı.* (KR: 211)

Şakası yok

*Beni sarhoş görürse hışmına uğrarım, vallah, hiç **şakası yoktur**.* (KR: 40)

Şakaya vurmak

*Gülbün'de ise vaziyeti **şakaya vurmak** arzusu var.* (DP: 74)

Şapa oturmak

*Dünyanın hiçbir yerinde yürümeyen elti gemisi ise K... da büsbütün **şapa oturmuş** meğer.* (DP: 292)

*Çok sürmez, diğerleri gibi o da **şapa oturur**.* (KR: 32)

Şeytana pabucu ters giydirmek

Gülbün, şeytana pabucunu ters giydirir sandığı Ayhan'ın bu ifadesinden irkilir, dikkatle bakar. (DP: 100)

Şirazeden çıkmak

Zinhar evlatlarınızı zalimlik derecesine vardırarak kadar sevip şirazeden çıkartmayın. (C: 196)

Şüpheyne düşmekİçime bir şüpheyne düştü. (C: 18)

T

Tadı damağında kalmak

On beş yirmi sene oluyor onu böyle bir deniz eğlencesine götürmüşlerdi, tadı hala damağında. (DP: 277)

Tadı kaçmak

“Cıvıklık başlıyor, galiba tadı kaçacak.” (ÜF: 129)

Tadını çıkarmak

(...) tam tadını çıkaramadan bugünkü günün yakasını bırakmayacağını haliyle, tavrıyla ilan ediyor (DP: 278)

Tadına varmak

Saadet, ihtişam, huzur ve her şey önündeydi amma o, alıcı cihazdan mahrum kaldığı için kuru kuruya görüyor, tadına varamıyordu. (DP: 265)

Tadında bırakmak

Neden? Bu “neden”e cevap bulamıyordu. Fakat anlıyordu ki işi tadında bırakmak gerek. (KR: 153)

Tadı tuzu kalmamak

Yazık yazık köyün tadı tuzu, köyün yaraşığı gitti! (KR: 119)

Takati kalmamak

*Ben de bu yolu sona erdirmek dilerdim, fakat **takatım kalmadı**.* (DP: 15)

Talihine küsmek

*N'idelim **talihine küs**; gönlümün sultanı olamazsın, ancak eğlenceliğimsin.*
(C: 147)

*Amma sen adamına düşemedin değil mi? “Ne yapalım **talihine küs!**” demişti.*
(DP: 150)

*Sen de düşemedin, sen de **talihine küs**.* (DP: 150)

Talip çıkmak

*Faruk’u kapısında uşak diye kullanabilecek **taliplerim çıktı**.* (KR: 183)

Tarihe karışmak

*Garplılarda bu tip artık **tarihe karışmış** gibiydi, onlar bir kadın için bir briç partisi bile feda etmezler.* (ÜF: 185)

Tasasına düşmek

*Uyanmıştı, fakat kendinde garip olduğu kadar lezzetli bir duygu bularak bu inanılmaz zevki ürkütmemek, çabucak elden uçurmamak **tasasına düştü**.* (DP: 270)

Tası tarağı toplamak

*Sinan Ağa çoktan **tası tarağı toplatmış** (...)* (C: 204)

Taş atmak

*Prater’de fethettiğim gönüller mi vardı? Süreyya Bey, kendisine **atılan** bu **taştan** haz ederek keyifli kahkahalar attı.* (ÜF: 30)

Taş çıkarmak

*Meclisin avaz avaz gürültüsü değme orkestraya **taş çıkarabilirdi**.* (ÜF: 186)

Taş kesilmek

*Acı meslek tecrübeleri, bin türlü dünya dalavereleri içinde **taş kesilmiş** gönlümü bir bakışta eritiveren bu sonsuz yakınlık meğer ne derin köklerden geliyormuş. (C: 41)*

*Gülbün buz gibi bir haşyet içinde **taş kesiliyor** (...) (DP: 121)*

*Bütün hayat **taş** ve buz **kesilmiş**, yerlere serilmiş. (DP: 127)*

***Taş kesilmiş** bir aşk acısı kadar güzel görünen Valide Camii'ne sordu, yine hayır. (DP: 166)*

*(...) yüziünden diyafram **taş kesilmiş**, bağırsaklar titreşimle harap, yatışmayı unutmuş. (DP: 263)*

*Ben **taş kesildim**, nutkum tutulmuştu. (LM: 86)*

*Hani masallarda **taş kesilen** padişah kızları vardır; günü gelince gizli bir efsunla çözülüp canlanırlar. (LM: 93)*

*Pardon Nuran, öyle donmuş **taş kesilmiştin** ki, bir lahzada asabım bozuldu. (ÜF: 197)*

Taş yürekli

***Taş yürekliliğini** bildiğim halde Canzi'den ayrıldığını duyunca garip bir ruh haletiyle kendisine adeta acıdım. (C: 28)*

Tatlı dil

*Ablasıyla en yakın arkadaşı sonbahara evlenecekler. **Tatlı diller** döküldü. (DP: 285)*

Tathya bağlamak

*Alt katımızda uzun Hatice yatıyordu. Lakırdı **tatlıya bağlansın** diye. (LM: 48)*

Tava gelmek

*(...) demir **tava geldi** gibilerde mevzuu tazeledi. (DP: 121)*

Tavır almak

*Akif her nedense “Ben zaten biliyordum” demek isteyen muzaffer bir **tavır aldı**. (DP: 22)*

Tebdil gezmek

*Şapkasını alnına bastırır boyun atkısını burnuna kadar kaldırır, **tebdil gezer** gibi tanınmaz kılıklarda iskelelerde dolaşırdı. (DP: 56)*

Tefe koymak

*Ağa'nın korkaklığı serhatlerde **tefe kondu**, alaya alındı. (C: 136)*

Tek durmamak

*Biz barışa nice rağbet etsek kafir **tek durmaz**. (C: 63)*

*Zaten Ayhan **tek durmuyor**, telefonlarla yarayı kurcalıyor, genç kızın sindirmeye çalıştığı cefayı şehir içi karşılaşmalarda körükliyordu. (DP: 252)*

Tekin değil

*Sermet'e birkaç söz söyleyin, bu kadın **tekin değildir**; ayağını denk alsın. (ÜF: 164)*

Tepeden bakmak

*(...) ona **tepeden bakabiliyordu**. (DP: 50)*

*Gülbün **tepeden bakmış** ve kısık sesle: Emrinizdeki memur ve müstahdemler gibi öyle mi? (DP: 122)*

Tepeden inme

*Kendisi baskın vermelerin, şaşırtmaç çevirmelerin, **tepeden inmelerin** dünya şampiyonu olan Ayhan ansız sorgulara hiç gelemmez, hemen hakikati çözülür. (DP: 110)*

Tepeden tırnağa

*Gülbün **tepeden tırnağa** titreyerek kendini zaptetmeye, karşı taraf ne yaparsa yapsın, kendi terbiyesi uslubundan çıkmamaya uğraşırdı. (DP: 105)*

*Ara sıra her şeyi göze alarak bir çıkış yapıyor, **tepeden tırnağa** şüphe, kötü zan, hakaret kesilene hücum ediyor. (DP: 113)*

*Bir bakıma Ayhan'ın **tepeden tırnağa** kabahatli, kendisinin tepeden tırnağa masum belirmesi aldatıcı bir dış görünüş olmalı (DP: 250)*

Tepeden tırnağa ev kadını doğrusu. Dikişleri ortaya döker de (LM: 44)

Handan artık yüzüne ellerine hâkim olamıyor tepeden tırnağa sinir ıspazmozları içinde isyan ediyordu. (LM: 89)

Teraziye vurmak

Kimden kime neler geçti, kim kimden neler çekti, pek teraziye vurulmaz. (DP: 256)

Tereciye tere satmak

Sana da çiçek getirmek tereciye tere satmak oluyor. Her taraf pürnakıl... (DP: 140)

Ters yüzüne dönmek

Kadıncağz evladının sevgisine doymadan ağlaya ağlaya ters yüzü döner. (C: 35)

Fakat çifte merdivenleri çıkıp da bekleme salonunu kalabalık görünce ters yüzüne döndü. (ÜF: 119)

Ter ter tepinmek

Ben hafız-ı kelimim, ben bilmezsem kim bilecek, diye ter ter tepiniyordu. (LM: 48)

Tir tir titremek

Hafız Nuri, gözüne kan oturmuş bir halde gazapla bakınarak tir tir titriyordu. (C: 72)

Tornistan etmek

Tornistan etmek, Faruk'la barışmak istedim. (KR: 182)

Tozu dumana katmak

Hala ufuklarında bir köşeden tozu dumana katarak kara bulut halinde Tatar Han kopar gelir. (C: 224)

Turnayı gözünden vurmak

(...) senin kocan **turnayı gözünden urmuş**, dedi, tevekkeli değil, derler ki soyu soydan al köpeği mandıradan. (LM: 60)

Tuz biber ekmek

Gülbün Hanım hiç pansuman kabul etmedi, hep **tuz biber ekti** yarasına. (DP: 21)

Tüyleri diken diken olmak

Gündüzün cömert güneşinden sonra bu akşam serinliği **tüylerini diken diken** ediyordu. (KR: 59)

Tüyleri ürpermek

Radyodan, gramofondan, komşu evlerden kulağıma bir nağme değse **tüylerim ürperiyor**, gözlerim yaşarıyordu. (C: 249)

Gene yemin ederim ki, ne zaman seni kollarım arasına aldım, duydüğüm fevkalbeşer bahtiyarlıktan **tüylerim ürperdi**. (ÜF: 160)

U

Utancından yere geçmek

Hasisliğin adı bile seni **utancından yerlere geçiriyor**. (C: 48)

Zühre'ye mahrem şeyler sordu. Koca adam **utancından yerlere geçiyordu**. (C: 203)

Yer yarılsa da **utancından yere geçse**. (C: 207)

Utanç duymak

(...) acıma, korku ve kendisi kabahatli imiş gibi **utanç duyuyordu**. (DP: 121)

Uzun etmek

Her ne ise **uzun etmeyim**, biz Fere'den İstanbul'a kaçtık. (LM: 45-46)

Uzun sözün (lafın) kısası

Efendim **uzun sözün kisası**: Rum dostlarımızın sevdalı kıskançlığı bahçede nüksetti, hem de bu sefer sabahki gibi değil, işin içinde öteki var... (DP: 280)

Ü

Ümit beslemek

(...) bir adam olarak onun hizmetine hazır bulunmak yollu bir **ümit** besliyordu. (KR: 99)

Ümit kesmek

Onlardan **kestiğim** bu **ümidi** bak sana bağladım. (DP: 112)

Ümit kestiğim asıl hayatım karşıma dikildi. (DP: 142)

Ün almak

Amma ki **ün almak** alınına yazılmışsa hayatın cilvesi ne yapar eder, onu çala kamçı sarp dağlara saldırır. (C: 51)

Üst perdeden konuşmak

Yükseklerden uçan, **üst perdeden söyleşen** kadınlardan hazzetmezmiş. (C: 30)

Üstü kapalı konuşmak

Feridun Bey ona **üstü kapalı** bir laf sordu ki, “Sen hala kendi Ciğerdeleninden kurtulamadın mı?” manasına gelirdi. (C: 186)

Üstüne düşmek

Bilsen ne kadar **üstüme düştüler...** (DP: 151)

Mademki bu derece **üstüme düştünüz**, söyleyeceğim. (KR: 107)

Burhaneddin Bey’in çok **üstüne düşme**. (KR: 187)

Üstüne kalmak

Zerzevat bahçesi, ahırdaki inek, tavuklar, ördekler hep Ferhat’ın **üstüne kalmıştı**. (C: 163)

Üstüne titremek

*Feyzi Hoca, Gülbün'ün ta bebeklik yaşından bu kızın **üstüne titremiş**, her zaman normalin dışında hadiseler, arızalar, facialar sezinleyerek üzülmüştü. (DP: 76-77)*

*Ne kadar üzülmüş ve **üstüne titremiştim**. (LM: 43)*

Üstüne toz kondurmamak

*Anası Cangüzel gibi söylenirsin a Zühre'm Cangüzel de mihnetle göçtü gitti, Sinan'a **toz kondurmadı**. (C: 167)*

Üstüne varmak

*Sakin kimse Zeynep Hanım'ın **üstüne varmasın**(...) (C: 180)*

Üstüne vazife olmamak

*Papaz Efendi ben dün kocamdan boşandım, **üstüme vazife değil** ama, kocam Anna kadının kızı Virjini ile sabah akşam ya hey. (LM: 52)*

Üzerinde durmak

*Tahsilat hayatım **üzerinde** uzun boylu **durmayacağım**. (C: 20)*

*Şahsi saadetimin ve ızdırabımın **üzerinde** fazla **durmayacak** kadar asrın terbiyesini aldım, bunlardan bahsetmek bile bana abes gelir. (ÜF: 20)*

*Ah bu hiç enteresan değil, **üzerinde durmaya** değmez. (ÜF: 191)*

V

Vakit kazanmak

*Talat Bey sırf **vakit kazanmak** için hala mendille yüzünü kuruluyordu. (DP: 15)*

*Hep **vakit kazanmak**, söyleyeceği sözleri münasip bir ifadeye bürümek için. (DP: 66)*

*Esasen böylece bel bağladıktan sonra hala uğraşıp didişmesi, **vakit kazanma** gazaları hep Ayhan içindir artık, kendi için değil. (DP: 156)*

Vakitli vakitsiz

***Vakitli vakitsiz** evine girip çıkabiliyordum. (C: 30)*

Varı yoğu

*Belki de **varını yoğunu** birdenbire ortaya saçanlar, kendileri için artık hayat kalmadığını bilenlerdir. (DP: 111)*

*Kendini **varı** ile **yoğu** ile, kanı canıyla bana bağışlasa bile şifa bulmam. (DP: 141)*

*(...) **varını yoğunu uçurmuş** bir Gülbün onu görmeden nasıl yaşayacak? (DP: 187)*

Vebali boynuna

*Mişket, bu kadar açıldığına pişman olmuş gibi kaşlarını çattı, durakladı “Kusursuz insan olur mu, herkesin **vebali boynuna**” dedi, sustu. (DP: 203)*

*Bir tarafta bir bardak şangırdadı, artık **vebali boyunlarına**, belki kaza, belki mahsus. (ÜF: 128)*

Vız gelmek

*İşte her şey **vız geliyor**. (C: 44)*

*Sizin salonunuz, sizin etiketiniz bana **vız gelir**, der gibi bir tavrı vardı. (KR: 85)*

Vicdan azabı çekmek

*İleride **vicdan azabı çekmemek**, kendine gelen saadeti muhafaza yolunda hiçbir şeyi ihmal etmemiş olmak için, sırf bu sebepten... (ÜF: 181)*

Y

Yabana atmak

*Onun için tekrar ediyorum: Nesrin'le evlenmek hiç de **yabana atılacak** bir fikir değildir. (KR: 28)*

*Kendim ne kadar süfli olursam olayım, bu mensubiyetim dolayısı ile beni pek **yabana atamazsın**. (ÜF: 211).*

Yağma yok

***Yağma yok** (C: 44)*

*Fakat kadınlarımızı kapıp koy veremeyiz **yağma yok**. (DP: 300)*

Yakasına yapışmak

*Gülbün, Feyzi Hoca'nın hangi tedaiyle kendi ev sahibinin **yakasına yapıştığını** hemen anladı ve güldü. (DP: 43)*

***Yakasına yapışırım**, mutlaka söyletirim. (DP: 159)*

Yakasını bırakmamak

*Dünyada **yakamı bırakmıyorsun**. (DP: 115)*

*(...) tam tadını çıkaramadan bugünkü günün **yakasını bırakmayacağını** haliyle, tavrıyla ilan ediyor. (DP: 278)*

Yaka silkmek

*Sinan Ağa'ya gelince öyle bir huysuz, öyle bir geçimsiz olmuştu ki kapı halkı **yaka silkiyordu**. (C: 172)*

Yakışık almamak

*(...) her an hatırlatarak üstelik de ablasından ayırarak yaşamak **yakışık almayacaktı**. (DP: 244)*

Yalancı çıkarmak

*Göreyim seni, beni **yalancı çıkarma**, haydi bakalım öyle ise!.. (DP: 71)*

*Kuzum Güzin hanımcığım beni **yalancı çıkarma**. (DP: 137)*

Yan basmak

*Artık işi gücü bırakacağız, **yan bastım** pardon, şaşı baktım pardon. (DP: 171)*

Yan çizmek

*Bu budala Necdet, diyordu, kendisi için hazır duran bir saadeti kaçıracak. Kızı **yan çiziyor**. (KR: 32)*

Yangından mal kaçırmak gibi

*Vuruluyorlar, baştan çıkarıyorlar, **yangından mal kaçırmak gibi** acele düşüp kalkıyorlar (...)* (DP: 221)

Yanıp tutuşmak

*Gülbün aynı havayı bir daha duymak için **yanıp tutuşmaya** başladı. (DP: 317)*

*Âşık Kerem gibi **yanar tutuşuruz**. (KR: 53)*

*Nasıl ki o benim için yirmi beş sene **yandı tutuştu**; ızdırap çekti bir o kadar da ben mi bu acıyı taşıyacağım? (LM: 89)*

*Numan **yanıp tutuştuğu** mahluku bıraksın da, zarar yok; gene ufak tefek eğlencelere, sıhhatini ve bütçesini zedelemeyecek küçük maceralara düşsün. (ÜF: 56)*

Yanıp yakılmak

*Babamın zulmünden ziyade kedinin evi terk edişine içerlediğini ve babamı bırakarak Keşan'a geldiğini hala bana **yana yakıla** anlattı. (C: 20)*

Yan yan bakmak

*Ayhan Gülbün'e **yan yan bakarak** “Vay Firavun! Yapar mı yapar” tavrı ile çenesini kaşıdıktan sonra “hişt!” dedi. (DP: 103)*

*Kim der ki aynı adam şimdi Gülbün'ün yanı sıra, adımlarına tuhaf bir oynaklık vererek yürüyor, **yan yan bakıyor**, pesden gülüyor. (DP: 212)*

Yarından tezi yok

*Orhan, **yarından tezi yok**, Kadıköy'de destan çıkarır, adamı dümbedüdük ederdi. (KR: 20)*

Yas tutmak

*Tarih bize öğretir ki Lidya Hükümdarı Karun, çok sevdiği oğlunu kaybedince bir buçuk sene yememiş, içmemiş, **yas tutmuş**.* (DP: 13)

*(...) bir ahenk içine sarardı ki o da bilmezdi **yas mı tutuyor**, cümbüş mü ediyor.* (DP: 28)

*O, kaybettiği şahsa **yas tutuyor**.* (KR: 233)

Yaş akıtmak

*(...) Hak'tan sürmeli gözlerinden dizi dizi **yaşlar akıtıyordu**.* (C: 70)

Yaygara koparmak

*1683'te Viyana'yı kuşattıkları zaman batı kavimleri, aman Avrupa medeniyeti tehlikede diye **yaygaralar koparmıştı**.* (C: 240)

Yedi iklim dört bucak

*Sana kavuşmak için **yedi iklim dört bucakta** asırlarca çalkalandım(...)* (C: 222)

Yemeden içmeden kesilmek

***Yemeden içmeden kesilirim**.* (DP: 107)

Yerden yere vurmak

*Halbuki düşmanını **yerden yere vurdun**.* (C: 132)

Yer etmek

*Geçmişe bağlı hatırlar zihnimde canlanırken bazı ne gülünç ufak tefeklerin de silinmez **yer ettiğini** görüp şaşıyorum.* (C: 45)

*Doktor Bülent ruhun sağlık kaidesi olarak bazı tesir ve tasvirlerin **yer etmesine** mâni olmayı öğüt vermişti.* (DP: 207)

Yerinde olmak

*İsterdi ki benim bilgim, görgüm en mükemmel bir Avrupalı kadınınki gibi **yerinde olsun**.* (C: 33)

Yerinden fırlamak

*Belki üst üste içtiğim kokteyllerin tesiri, ne yaptığımı bilmeden **yerimden fırladım**; tıkanır gibi soluksuz dedim ki (C: 33)*

*Genç kız fazla bir heyecanla, taşkın sevgiyle **yerinden fırlamak**, babasının göğsüne düşmek istiyor; fakat kendini tutuyor. (ÜF: 139)*

Yerinde yeller esmek

*Akşama doğru eve döndüğüm vakit eşyalarımın **yerinde yeller esiyordu**. (C: 112)*

*Hepsinin **yerinde yeller esiyor**. (C: 227)*

*Rüya bitip hakikat başlayınca âşık bakar ki hem cennet uçmuş sır olmuştur hem de daha evvelki dünyanın **yerinde yeller esiyor**, yani eski hayrat da elden gitmiş. (DP: 180)*

Yerin dibine geçmek

*Yedi kat **yerin dibine geçtik**, kanlı çekiler baskısında çürümedik. (C: 258)*

Yerini bulmak

*Bu kadar iyi niyet, bu kadar doğru istikamet kaybolur mu hiç? Döner dolaşır **yerini bulur**. (s.288)*

Yersiz yurtsuz kalmak

*Hayatta bu kaçınıcı defadır öksüzlüğü tadan kız “İşte yine **yersiz yurtsuz kimsesiz kaldım**.” diye garipsenirken bir sene evvel evlenip Luçi’lerden ayrılan Müyesser’in kocası... (DP: 29)*

Yer tutmak

*Gölge gibi sessiz adam meğer ne çok **yer tutuyormuş**... (C: 188)*

Yer yerinden oynamak

***Yer yerinden oynasa** seni bu konağa uğratmak istemezdi. (C: 144)*

***Yer yerinden oynuyor**, demokrasi ortaklarımız Avrupa kıtasına çıkış yapıyor, Dumbarton Oaks toplantısı, Yalta konuşması, cümle cihanın macerası bana dokunmadan geçiyordu. (C: 249)*

*Karından ayrılmazmışsın, **yer yerinden oynasa!** (DP: 125)*

Yıldızı parlamak

*Eglantin'in **yıldızı** da olsa olsa gene bu memlekette **parlar.** (ÜF: 185)*

Yıldızları barışmamak

*Fahri ile **yıldızları barışmadı,** birbirlerinin ne yüzüne bakıyorlar, ne konuşuyorlar. (LM: 79)*

Yoktan var etmek

*(...) bir hasretin **yoktan var etme** kudretine, sevgiliyi hemen şu anda şuracıkta tebessüm ettirme kuvvetine inanarak kendi kendinden dışarı fıskırdı, bütün kâinata yayıldı. (DP: 246)*

Yok yere

*Necdet, kendisine fazla düşkün olan bu kızı **yok yere** bir münasebetsiz vaziye sürüklemek istemediği için ondan elini çekti. (KR: 88)*

*Bunların da **yok yere** kalbini kırmamak için hiçbiriyle yüz yüze gelmiyor. (ÜF: 144)*

Yol açmak

*Anlamazsan derler ki: “Ne yapalım, sana her tarafa **yol açtık,** önüne her türlü yem döktük. (DP: 218)*

*Şimdi az buçuk birbirlerinden kaçıyorlardı ve bu kaçış çapraşık durumlara **yol açıyordu.** (DP: 244)*

Yola düzölmek

*“Niyet hayır, akıbet hayır” dedi, **yola düzöldüler.** (DP: 278)*

*Gazinonun nisfiyecisi sabahîden bir taksim yaparken cemaat birer külçe gibi otomobillere devrilip **yola düzöldü.** (ÜF: 191)*

Yola getirmek

*Bu iki tasvirle Nuran kendi gönlündeki mabuda hücum edecek ve aldandığını kendi kendine ispat ederek, aklınca nefsinı doğru **yola getirecekti.** (ÜF: 127)*

Yola revan olmak

“Engürüs ellerinin şehnamecisi **yola revan oluyor.**” Diye haremde türlü şakalar eder, ayaküstü saz çalar, beyit söylerdi. (C: 131)

Kalbinin kırıldığı yeri ebediyyen terk edip **yola revan olmak** daimî hareketle hatıraları öldürmek... (KR: 23)

Yolcu yolunda gerek

Yolcu yolunda gerek diyen tezcanlı bir kervan, etrafın nurlandığını görünce güneştir sanmış yürüyüvermiş. (DP: 34)

Yollara düşmek

(...) bazen tramvay duraklarında mola verip bekliyor, yine semt semt **yollara düşüyordu.** (DP: 188)

Yolları ayrılmak

Düşüncelerini Sermet’e söylemeye bile tenezzül etmediği bu anda anlıyordu ki, **yolları** artık ebediyyen **ayrılmıştı.** (ÜF: 181)

Yol tutmak

Tabi bunlardan hiçbirini söylemiyor, Haşmet’e hak verir gibi görünerek onu daha ziyade deşmek **yolunu tutuyordum.** (C: 30)

Doktor Bülent, vicdan huzursuzluğunu gidermek için insiyakı bir **yol tuttu,** Ercüment’i taklit etti. (DP: 229)

Nuran sanmasın ki Ali Fethi Bey tarikata girmekle vakarsız bir tevekkül **yolu tutturmuştur.** (ÜF: 136)

(...) benim şimdiye kadar tuttuğum yollardan çok başka **yollar tutmak** lazımdır. (ÜF: 215)

Yolu düşmek

O saat derdimi unutarak koşup bileğini kavradım; çünkü Handan her zaman ele geçmez; ayda yılda bir İstanbul’a **yolu düşüyor.** (LM: 81)

Yolunu kesmek

*Genç kız öğle sofrasına bakmak istiyordu, Sermet **yolunu kesti**; Nuran'ı kucaklayarak piyanonun yanına kadar çekti. (ÜF: 157)*

Yol vermek

*Kendi gönlünde zaptedilmiş mahşere **yol verilirse** o kıyamet bütün dünya yüzüne yayılacak (...) (DP: 26)*

*Ebediyete **yol veren** bir cümle kapısı gibi, Gülbün'ü birkaç defa bu bakışla iliklerine kadar kaynatmıştı. (DP: 114)*

*Görünmez enerji kaynaklarına **yol vererek** (...) (DP: 246)*

*Bu yüzden konaktaki fazla eşyanın satılmasına iki üç hizmetkara **yol verilmesine** aldırış bile etmediler. (ÜF: 165)*

Yufka yürekli

*Efendime söyleyim, kavga uzadı, daha çok da uzayacaktı ama ah bu benim **yufka yüreğim!** (LM: 60)*

*Görünüşte pek sağlam ve kont yapılı gibi duran, hakikatte **yufka** bir **yürek** taşıyan ve hala harp öncesi kültürünü yaşatan “Numan Bey’lerin devri” artık geçmiştir. (ÜF: 86)*

Yurt tutmak

*Nesi varsa dört tarafa savrulmuştu, **yurt tutamayan** garibin. (DP: 275)*

Yuva yapmak

*Bu sır muhkem yere **yuva yaptı**, sahibi ölünceye kadar kimse deşip çıkaramaz. (DP: 290)*

Yuvarlanıp gitmek

*İşte bunlar da hızlarını tüketinceye kadar böyle hır gür **yuvarlanıp gidecekler.** (DP: 277)*

Yuvasını yapmak

*Kızları salondan çıkardım, hanımın **yuvasını yaptım**, yaptım amma sinirimden hayır kalmadı. (DP: 283)*

Yüksekten uçmak

Yükseklerden uçan, üst perdeden söyleşen kadınlardan hazzetmezmiş. (C: 30)

Yüreği ağızına gelmek

Yüreğim ağızıma geldi; fakat çabuk toparladım. (C: 37)

*Evvla **yüreği ağızına geldi**, sonra muammalı bir bilişle yerdeki insanı görmeden tanıyıverdi. (C: 162)*

*Biz böyle halleşirken birdenbire **yüreğimiz ağızımıza geldi**. (DP: 177)*

Yüreğine ateş düşmek

*İsa'ya en çok bağlı olan birinin **yüreğine ateş düştü** ve sordu (ÜF: 18)*

Yüreğine dert olmak

*Er meydanından kaçmaklığım **yüreciğine dert olmuştu** değil mi? (C: 212)*

Yüreğine inmek

*Ağrımıza gidiyor, **yüreğimize inecek**, yine de Gülbün Uğruna katlanıyoruz. (DP: 138)*

*Bu kelimenin Türkçede manası hemen hemen “moruk” olduğunu Dilrüba Hanım duysa, sağlam **yüreğine inerdi**. (ÜF: 173)*

Yüreğine su serpmek

*Burhan bu kibirli kadına pes dedirirse **yüreklere** biraz **su serpilecekti**. (KR: 140)*

Yüreğini tüketmek

*Halbuki bir insan diğer bir insan için **yüreğini tüketse** derdini duyuramaz. (DP: 178)*

Yüreği oynamak

*Onu Hüsamettin Paşalar'ın tenis meydanında gördüm. Daha uzaktan **yüreğim oynadı**. (LM: 72)*

Yüreği titremek

*Ona yaranmak için, hoşlanmadığın yeni moda kılıklara girmeyi göze aldığın halde mantar pabuçların, boyalı permenatlı saçların rağmına **yüreğin titriyordu**. (C: 238)*

Yüreği yağ bağlamak

*Hala Hanım'la Gavur amcanın cafcacflarına bir yol kızdım ama sonradan **yüreğim yağ bal bağladı**. (C: 183)*

Yüreği yanmak

*Şu dakikada kendisini candan seven birine ihtiyacı vardı, **yüreği yanıyordu** adeta. (ÜF: 126)*

Yüreği yerinden oynamak

*Müjdemo isterim dedi. **Yüreği yerinden oynayan** Küçük Ağa parmağından yakutlu bir yüzük çıkarıp Advie Molla'ya uzattı. (C: 94)*

Yürek tüketmek

*Fazla mukaddeme ile **yürek tüketmeksizin** “Gülbün için size bir ricada bulunmaya geldim dedi. (DP: 297)*

Yüz çevirmek

*Yeni iklimini arzulayarak bizden **yüz çevirirken** son yavrunu kurban verirsin. (C: 13)*

*Onun uğruna dövüştüm, ol beniz ki solsun er meydanından **yüz çevire!** (C: 81)*

*Amma Kurman'da Nemseli kaptanlar bana “Bre gayretsiz, Haçlı seferinden artık **yüz mü çevirdin?** Taban pekliği et bre, dayan bre!” diyesi oldular. (C: 83)*

*Daha doğrusu bu anda her ikisine de bir durak, birbirinden **yüz çeviriş**, kendi izine dönüş gerekirdi. (DP: 85)*

*Gülbün sorucu ve gizliden alay edici gözlerle Ayhan'ı ince elerken o yine esrar perdesine bürünüp **yüzünü çevirmiş**. (DP: 170)*

*Gülbün, uçuk pırıltılı, pişkin elvanlı sonbahar levhasından **yüz çevirdi**, toprağa baktı. (DP: 207)*

*Belki de evli olduğunu duyarsa sevdiği kendinden **yüz çevirir** diye korkmuş. (ÜF: 51)*

*Çünkü nefisini terbiye edebilmiş, dünyanın sahte olan güzellik nümayişlerinden **yüz çevirmiştir**. (ÜF: 126)*

*Bir senedir **yüz çevirdiği**, adeta unuttuğu kendi alemini, hocalarını, arkadaşlarını düşünüyordu. (ÜF: 196)*

Yüz kızartmak

*Eski karanlık devirleri Ayhan Bey geri getirmişti, erkekle kadın arasındaki en küçük alakanın **yüz kızarttı**, kana cana mal olduğu devirleri. (DP: 162)*

Yüz karası

*Belki bir imam nikahı olur da **yüz karası** temizlenir diye. (DP: 138)*

*(...) eşyası **yüz karası**, gönül karası, beden karası gibi her çeşit sefaletin yaşlı pisliğine bulanmış. (DP: 152)*

*Evet, duvarına kat kat ayıplar, çirkinlikler sıvanmış, harası adsız mikroplarla mayalanmış, eşyası **yüz karası** (...) (DP: 152)*

*Bu adam, Sermet Rifat, ikisinin de **yüz karasıydı**. (ÜF: 161)*

*(...) Nuran onu bir türlü benimseyemeyen hasta bir maneviyatla ve cemiyete karşı “metres kadın” sıfatının **yüz karası** ile desteksiz ve avare nasıl yaşasın? (ÜF: 180)*

Yüze çıkmak

*Cazibeli bir gayya, Gülbün'ü sık sık aşağı çekip yutmak istedikçe genç kız o bilinmeyen diyarı kuvvetli topuk vuruşlarıyla tepiyor, **yüze çıkıyordu**. (DP: 58)*

Yüzsuyu dökmek

*Genç kız hesabına haysiyet koruyucu küçük bir itina göstermesi için Dineyri 'ye yalvarmaya gitmiş, Borsa Kiraathanesinde **yüz suyu dökmüştü**. (DP: 290)*

Yüz sürmek

*Çoluk çocuk bütün millet secdeye varıp toprağa **yüz sürece**.* (C: 64)

(...) *Feridun sancağa **yüz sürüp** “Allah’a ısmarlarız sizi, bizi duadan unutmayın!” diye yanık yanık vedalaşarak ordunun bağına dağladılar.* (C: 99)

*Dizlerine sarılmak, ayağına **yüz sürmek**, yalvarmak istedim.* (C: 166)

Yüzünden düşen bin parça olmak

*Fahri’nin **yüzünden düşen bin parça** oluyor.* (LM: 78)

Yüzüne bakmamak

*Alacaksın, yoksa **yüzüne bakmam** bir daha, gücenirim.* (DP: 164)

Yüzünü ağartmak

*Türk’ün **yüzünü ağartacak** yararlılıklar göstereceği muhakkaktı.* (C: 62)

(...) *senin gibiler milletin **yüzünü ağartır**, sen benim iftiharımsın” der, kâh sapıtır, gizli ve aşıkâr hakaretler püskürürdü.* (DP: 170)

Yüzünü buruşturmak

*Burhan **yüzünü buruşturdu.*** (KR: 164)

*Bu memlekette öyle genç kızlar var ki ben onların eline su dökemem. **Yüzünü buruşturma**, öyledir.* (KR: 256)

Yüzünü kara çıkarmak

*Ruhumun bereketini sende görmek isterim. Kızım, **yüzümü kara çıkarma.*** (DP: 91)

Yüzünün akıyla çıkmak

(...) *Cangüzel, kaynana buyruğu altında on parmağına on hüner topladığı için şimdi **yüzünün akıyla** konak hanımlığı edebilirdi.* (C: 105)

Yüz tutmak

(...) *altın benekli mavi gözleri kapanmaya **yüz tutarak** tatlı bir korku içinde bu kaç defa işitilmiş masalı tekrar dinliyordu.* (C: 120)

O saltanatlı Şahinkonak harabeye yüz tuttu. (C: 136)

Hicranı yenmiş, adeta erginliğe yüz tutmuştu. (C: 201)

İşte tepemden iniyorum, palankamı ardımda bıraktım, iç illere yüz tuttum.
(C: 225)

Ne tuhaf, güneş devrilmeye yüz tuttuğu halde azılı yıldız-poyraz hızını kaybetmemişti. (DP: 23)

Gülbün'ün sıkılmaya, kızarmaya yüz tuttuğunu görünce üstü kapalılık niyetinden birdenbire cayararak kendi akademik üslubunda açıldı. (DP: 66)

Hele benim gibi makine dışısında iki defa öğütülmüş olanlar, yaşı kırka yüz tutanlar. (DP: 179)

(...)çetrefil bahis kendi sapı üzerinde kurumaya yüz tutmuşken (...) (DP: 310)

Yüzü gülmek

Bir daha kolay kolay yüzü gülemeyeceği için mi şimdi her nefesinden saadet havası savruluyor? (DP: 37)

Yardım lafını duyunca benimle alt kamaraya inmeye razı oldu, adeta yüzü güldü, gözleri parladı. (DP: 224)

Nice bahtsız emsale karşı biricik murat gören ve yüzü gülen Şah Senemin kader kısmetini! (DP: 312)

Getir karını yalıya, yanından ayırma, bari onun yüzü gülsün. (KR: 176)

Yüzü kızarmak

İstanbul'a avdette Kudret karısını “refikam” diye bana takdim ederken yüzü kızardı. (LM: 41)

Nuran kendi kendine karşı yüzü kızarıp başını eğiyor “ölmeyecek kadar” diyordu. (ÜF: 199)

Yüzü kireç gibi olmak

*Ertesi gün Pomak Ali Efendi şahitlerin huzurunda beni boşadı, **yüzü kireç gibi olmuştu.** (LM: 51)*

Yüzünü yere geçirmek

*Kendisini kilit altına koyan, konak halkına karşı **yüzünü yere geçiren** Küçük Ağa gelecek (...) (C: 94)*

*Nuri'yi sevindireyim derken babasının **yüzünü yere geçirmek** reva mı? (C: 182)*

Yüzüstü bırakmak

*45 senesinde tıbbın son sınıfındayken tahsili **yüzüstü bıraktı.** (DP: 235)*

*Her şeyi **yüzüstü bırakıp** gidecekti. (KR: 152)*

Yüzüstü kalmak

*Altı sene sevişip sonra **yüzüstü kalmak**, dile kolay. (KR: 136)*

Yüzü yere geçmek

*(...) Nuran'a karşı **yüzü yere geçmiş** gibi, önüne eğilmiş oturuyor, hem utancından, hem Nuran'ı teşhir etmek korkusundan hiç o tarafa bakamıyor. (ÜF: 130)*

Yüz vermemek

*Bedriye, Necdet'ten çok daha yüksek kimselere **yüz vermedi.** (KR: 30)*

Yüz yüze gelmek

*Bir an için ölümle **yüz yüze gelmiş** gibi dehşetli bir acı, hemen arkasından bütün beşeresinden fışkıran engin bir zevk duydu. (DP: 35)*

*Bundan böyle iki âşık gibi birleşemezlerse bile iki dost gibi el tutuşsunlar, hiç değilse iki insan gibi **yüz yüze gelebilsinler.** (DP: 157)*

*Ben Necdet'le dargınım, belki benimle **yüz yüze gelmek** istemez, dedi. (KR: 40)*

*Artık Sermet'le bir daha **yüz yüze gelemezdi.** (ÜF: 83)*

Bunların da yok yere kalbini kırmamak için hiçbiriyle yüz yüze gelmiyor.
(ÜF: 144)

Z

Zahmet çekmek

*Ben layık olan cevapları bulmakta hiç **zahmet çekmem**.* (DP: 103)

*Böyle bir halet-i rûhiyedeki insan hiç **zahmet çekmeden** kendini öldürebilir.*
(ÜF: 85)

Zar zor

*Demek istiyordu ki görüyorum benden kopmaya, kendi merkezinde kalmaya nihayet **zar zor** razı oldum.* (DP: 148)

Zehir zemberek

*Saip Bey'den **zehir zemberek** cevaplar alıyor, fakat bu laflar batmaz, bilakis hoş'a gider.* (KR: 242)

Zembereği boşanmak

*Hayat sahneleri, böyle birdenbire kat kat açılıp, türlü temaşalar **zemberekten boşanınca**, Gülbün soluksuz, perişan kalmıştı.* (DP: 48)

Zerre kadar

*Yalnız tuhaf olan bir şey vardı ki, Burhan, Bedriye'ye bazı nezaket vazifeleri müstesna, **zerre kadar** aldırış etmiyor.* (KR: 63)

Zevk etmek

*Ben buraya yaşlı surat seyretmeye gelmedim, **zevk etmeye** keyif etmeye geldim.* (DP: 124)

Zıvanadan çıkarmak

*Ayhan'la görüşmenin bir akıllıyı **zıvanadan çıkaracağını**, bir deliyi son cinnet krizine atacağını düşünüyordu.* (DP: 133)

Zıvanadan çıkmak

(...) para ile **zıvanadan çıkan** “görgüsüz hödik hacıağaları, şımarık hayasız bezirganları” tarif eder (DP: 112)

Zıvanadan çıkan alemin kasırgası velev ki kıl kadar nefes payına yüz tutarken Gülbün’ün hayatında önüne geçilmez bir kıyamet mayalanmaktaydı. (DP: 120)

Ve ölecekti ki **zıvanadan çıkmış**, yuvadan boşanmış, sevgi için her şeyi çiğnemeye hazırlanan gözü kararmış bir Bedriye bu kanlı yolda yürüyebilsin. (KR: 164)

Zihni açılmak

Söyledikçe sükûnet buldu, **zihni açıldı**, asabı duruldu. (ÜF: 179)

Zil takıp oynamak

Bir **ziller takıp oynamadığı** kaldı. (C: 162)

Zilzurna sarhoş

Mükerrem’le Bedriye ahaliyi yarıp geçerken Orhan’ı daha şimdiden **zil zurna sarhoş** halde yabancı bir kızla dans eder gördüler (...) (KR: 38)

Bir senden, bir benden, dedi. **Zil zurna** olmuştu. (ÜF: 115)

Ziyan etmek

Dur hele dur acele etme, vakit saat bekle, Tanrı tasvirlerini gelişi güzel ışığa çıkarıp **ziyan etme**. (DP: 316)

Ziyan olmak

Köyün en cici kızı, yirmi iki yaşında bir taze çocuk, yok yere **ziyan olmuştu** (KR: 126)

Zorun ne?

İşte sen de çöp kadar kaldın, bilmem ki **zorun ne?** (C: 236)

Zoru neydi kim bilir, yalvarmalar, sırnaşmalar, kandırıp götürmeler mi isterdi? (DP: 211)

Züğürt tesellisi

Belki de bu Burhan keratası ortaya çıkmasaydı... Saydı... saydı... bunlar hep züğürt tesellisi. (KR: 69)

5.3.5. Dilekler

Dilek; olması istenen şey, istek, arzu, talep, rica, temenni anlamına gelir (Ayverdi, 2010: 286).

TDK'nin elektronik güncel sözlüğünde dilek, "Bir kimsenin dilediği şey, istek, talep, temenni, rica, murat" olarak tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>).

İncelenen eserlerde dileklerle alakalı olarak çeşitli durumlar için söylenen dilek ifadeleri ve "dilemek", "dilek" tabirlerine yer verilmiştir. Bu unsurla ilgili tespit edilen örnekler şu şekildedir:

Var sağlıcakla, dilediğin gibi kon ve göç! (C: 13)

Bütün dileği de camilerinde her gün ruhuna dua edilmesi. (C: 17)

Başvezirin "Halvet ola!" buyurduğu odada yalnızdılar. (C: 64)

"Gam yeme Stefan, fidyenizi bulur buluşturur, sizi kurtarırım." Diye bağırıyordu. (C: 76)

Varın selametle, sizi Hakk'ın birliğine ısmarlarım. (...) Yolunuz uğurlu olsun, necabetli sınırdaşım. (C: 80)

Kaygı yeme, Stefan Bey'im, hayır da düşse, şer de düşse bil ki senin üzerinde dolaşan hep Tanrı elidir. (C: 81)

Gel oğlum, gel!.. gel Sinan'ım ölüyorum, benden helallik dile gel oğlum, sana vebal kalmasın. (C: 130)

Ağam benim pul düşünecek günüm değil. Al hepsini güle güle harca. (C: 155)

"Kara bahtım rahmine suçumu bağışla, gözümün nuru Sinan'im." (C: 169)

Sübyanı terkime alıp kuzguna kuvvet, kamçıya bereket kaçtım. (C: 174)

Dilerim Allah'tan benim oğlanlar da sana benzesin. (C: 183)

Senin elinde bir kere daha ak ve berrak olsun. (C: 184)

Gönül diler ki şu belalı Tuna dirseğini kılıcımla oyup yeryüzünden çıkarayım. (C: 186)

Dünyalar durdukça hükmün sürsün. (C: 203)

Sinan 'ın boğazında acılar yumruklaşarak

-Var sağlıcakla Zühre'm! Dedi. (C: 208)

Çeşme kitabesinde adı geçen ermişler gibi kendimi kaybetmek dilerim. Yemliha, Misliha... Siz hepiniz ve sen de beraber Kıtırmir, gelin beni kuşatın. Etrafıma nisyan çemberini çevirin, bir kol nöbet tutun... kutsal halkanızdan içeri bir şey sızmasın. Hiçbir hatırlayış, özleyiş, pişmanlık sizin karakolunuzu aşıp bana değmesin. Nasıl ki mübarek adlarınız şadırvan sütununda bir çelenk gibi dolanmış, siz de bu gece benim etrafımda dönün, dönün. Adımlarınız kalbime uyuşturucu bir dümtek kaksın. Cübbelerinizden dinlendirici kokular tütsün, ellerinizden şifalı rüyalar aksın. Ben orta yerde serili yatayım, siz ayak ayak etrafımda dönün. (C: 229)

İşte görüyorsun pek iyi değilim iyi olurum inşallah. (C: 254)

"İrcii" emri ne zaman gelir bilemem; ancak dilerim ki yorgun halimde göçmeyeyim, eşimle beraber orta kattan bir kam alayım. (C: 260)

Gerçekten bu zirvelerde dolaşan insanın gündelik hayattan dileyeyeceği bir şey kalmıyor. (C: 44)

Gel hanımcığım, gel benim mahzun kuzucuğum, Müyesser sana kurban olsun... (DP: 30)

Hoşça kal canım. (DP: 118)

Ne var ne var canım, söyle bana canım canım! diye yalvarıyor; asıl söylemek istediklerini gönülden söylüyordu: "Sen sağ ol canım, sen mes'ut ol. (DP: 120)

Alışverişi bir bitireyim hele, Allah'ını seven tutmasın. (DP: 136)

Tek dileğim, bir kere olsun alnımdan öp, saçımı okşa, bana de ki:

Gülbünüm seni severim, takdir ederim, amma çaresiz bize ayrılık düştü. (DP: 203)

*İş tutmuşlar, çalışmışlar, yaşamışlar... Yaşıyorlar, **dünya oldukça yaşasınlar.** (DP: 260)*

*Şerife Minla sokak kapısının kol demirinde asılı duran feracesini dar kapmış, **Allah'ını seven tutmasın, yehu yalelli...** (DP: 293)*

*Çok iyi kalplisin de onun için. **Beyhude üzülme.** (DP: 310)*

*Gülbün'e ayrı bir sokulganlık gösterdi: **"Kal selametle kuzucağım"** dedi, kızını damadını yürüttü gitti. (DP: 331)*

***"Yaşa dayı!"** diye bağıldılar.*

*-Aferin dayı, **yaşa dayı!** (KR: 108)*

***Bir gün daha, bir gün daha!** diye yalvarıyor, kendini ikaz eden hissi kablelvukudan vadenin uzatılmasını **dileniyordu.** (KR: 153)*

*Kendileri gibi birkaç amatör balıkçı daha yola çıkmış, yanlarından geçerken selam veriyorlar, **uğur ola!** Diyorlar. (KR: 253)*

***Dilerim ki yolu açık olsun.** (ÜF: 22)*

*Selçuk annesine koşar: **"Allah aşkına bu aptalları gönder, insan gibi bir uşak tut, deli olacağım anne, kaçacağım!"** derdi. (ÜF: 24)*

***Yeni senen kutlu, verimli olsun.** (ÜF: 124.*

*Eldekileri büyütelim de gerisi noksan kalsın. Sermet Bey'i biliyorsunuz, **sağ olsun.** (ÜF: 163)*

5.3.6. Dualar

"Dua, insanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddi refah ve manevi saadetinde yardım ve merhametini istemek üzere Tanrı'ya yaptığı bir hitap, bir sesleniştir. Bu niteliği ile ferdi karakter taşıyan ve sessizce edilen dua; Müslümanlar arasında ve Türklerde camilerdeki ibadetlerde, mevlitlerde, harbe girildiği sırada vb.

dini ve milli heyecana kapılan insanlar tarafından hocayla birlikte, yüksek sesle hep bir ağızdan tekrarlanır.” (Elçin; 2004: 662)

Çobanoğlu (2009: 87) duaların hastalıkta-sağlıkta, ürünlerin bereketli olmasında, savaşlarda, afetlerde her türlü kaza ve belanın kişiye, mala-mülke gelmemesi için iyi dilek ve temennilerle Allah’ın yardımına ve koruyuculuğuna sığınmak için yapıldığını belirtir.

İslâm dininin ve çeşitli tarikatların törenlerinde bunlara özgü görevlere bağlı olarak söylenen duaları Türk halkı kendi dilinde, türlü söz sanatlarıyla süsleyip geliştirmiştir. Bu sözlerin pek çoğu, şüphesiz, halk kültürünü iyice benimsemiş ve yaratıcı güçleri olan hocaların eserleridir. Ama birçoğunda çok eskiden -belki de Türklerin Müslüman olmadan önceki dinlerinden- kalıntılar vardır. Türk halk dualarının incelenmesi bu bakıma da önemlidir. Dua onu söyleyenin ya kendisi için ya da genel olarak insanlar (çoğu kez özellikle din kardeşleri) için Allah’tan istediklerini bildirmesidir; bu bildiri ne kadar güzel bir biçimde söylenirse etkisinin o kadar büyük olacağı inanılır (Boratav, 1969: 140).

Yapılan incelemeler sonucunda eserlerde duaların daha çok kötülüklerden korunmak, bir işin veya durumun hayırlı olması, savaşlarda zafer kazanmak, ölümlerde baş sağlığı dilemek ve içinde bulunulan durumların şükürünü eda etmek için yapıldığı görülmüştür. Birkaç yerde kötülüklerden, nazardan korunmak için Kuran’dan surelerin; bir yerde de bir iftar duasının okunduğu tespit edilmiştir. “Dua”, “niyaz”, “dua/niyaz etmek”, “dua almak”, “Kuran okumak” ifadeleri bu başlıkla alakalı diğer unsurlardır. Eserlerin dua örnekleri açısından zengin bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Tespit edilen dua örnekleri ve ilgili unsurlar aşağıda verilmiştir:

*Bütün dileği de camilerinde her gün ruhuna **dua edilmesi**. (C: 17)*

*Serdarla asker, kemikle ilik gibidir. **Hepsi de berhudar olalar!** (C: 19)*

*Kendine güvenirsen benden yana **mübarek olsun**. (C: 34)*

*Müneccimlerin hesapladığı uğurlu saatte “**Tanrı koruya**” duası edilip koç kurbanlara bıçaklar salınarak Şahinkonak Malikânesine temel atıldı. (C: 59)*

Hay Allah layığıı versin Recep!” sözleriyle keyfinden katılır, dizlerini döverdi. (C: 60)

Erenler çileye oturacak, ulema **dua edip yüze el çalacak**. Çoluk çocuk bütün millet secdeye varıp toprağa yüz sürecek. (C: 63)

“Beç’e varmadan dizginleri çekmeyiz!” diye sevinçle köpürenlerin **“yüz karalığı olmaktan Allah koruya!”** diye kuruntuyla yerinenlerin velvesi göklere çıkıyordu. (C: 64)

Veli Koca **“Tanrı esirgesin, devletlim, çok yaşa! Allah seni mukaddes ÷lkemize bağışlasın!”** diyesi davrandı. (C: 64)

Eğer hakiki bir aşk ise ne yapalım **mübarek olsun**. (C: 69)

Veli Koca, kemikli parmaklarını havaya dikip büyük hoşnutluk ve **hayır dua zamanlarında** yaptığı gibi Mustafa’ya Sipahi! Diye seslendi:

Haydi Sipahi, git mübarek mürşidinin yanına, **berhüdar ol**. (C: 71)

Adviye Molla; Zeynep’in yataklığı önüne şiltesini sermiş, başına tartmasını sarmış, **duasını okumuş, yastık niyazını etmiş** ve genç kıza her gecedeki gibi masal söylemeye başlamıştı. (C: 77)

Cangüzel ciğer köşesini bağrına çekip göğsünü açtı; oğlunun tomurcuk dudakları muhabbet çeşmesinin lülesini kavrarken içi yana yana: **-Bismillâh!.. Ya gazi ya şehit!** Dedi. (C: 95)

Eyalet askeri arasından öncü ayrılan serhatlilerin başında Mustafa Durakça, Macar Feridun sancağa yüz sürüp **“Allah’a ısmarlarız sizi, bizi duadan unutmayın!”** diye yanık yanık vedalaşarak ordunun bağrına dağladılar. (C: 99)

“Serhatleri Tanrı koruya..” duasıyla göçtü gitti şanlı atalık. (C: 106)

Rabbim bize acısın, senin gözüünden bu gaflet perdesini kaldırsın! dedi, derinden iç çekti. (C: 119)

Adviye Molla onun başı altından yavaşça kolunu çekip yorganı sıkıştırıyor: **“Lâ ilâhe illâllâh. Elmelikül Hakkulmubin..”** duasını üç defa okuyup Zühre’nin üstüne üfledikten sonra yastığa başını koyuyor. (C: 121)

*Sabah akşam dedesinin, Hafız Nuri'nin zoruyla **hayır dua almak** için güç bela el öpmeye gidiyor (...)* (C: 124)

*Sırası düştükçe öptürmek için elini uzatır, **“berhudar ol”** diyerek derhal geri çeker ve oturduğu köşeden kıpırdamadan çabucak destur verirdi.* (C: 124)

*Hiç sana ağırlık olur muyum? **Allah korusun!*** (C: 124)

*Bu gidişle **halk onarsın işimizi.*** (C: 126)

Dua edelim** de Yaradan Hak, **bacımızın tez günde tez saatte canını alsın.
Ona bundan büyük hayır dua olamaz. (C: 130)

*İki **dua** arasında münacatı hep aynı feryattı: -Ağam, ben seninim; diler baş tacı et, diler ayak bezi. **Düriye Hanım'ın sana mübarek olsun.*** (C: 146)

Ey Allah'ım, ağamı ve kendimi sana emanet ediyorum! (C: 149)

*Sarı Sipahiler soyunun kökten salma bir filizi olduğu halde babasız çocuk damgasıyla doğan bahtı kara kuzuyu **Tanrı korusun.*** (C: 151)

*Kurtuldum Ferhat. **Hamdolsun.*** (C: 158)

*Zühre, secdeye varıp, kaynar gözyaşlarıyla **şükran duasını ettikten** sonra oğlunu sol tarafına alıp yattı.* (C: 159.

*Zühre, gözünden taşan yaşların akmasını önlemek için başını yastıktan geriye sarkıtıyor **dua ediyordu: “Ağlatma beni ulu Tanrım! Buna dayan ver, bana derman ver! Ben böyle zari zari kendimi yedikçe Sinan ağama ahım tutmasın. Ağamı koru ya Rabbi, ettiklerini ona günah yazma. Evladımı koru, beni de koru, ermişler hürmetine.*** (C: 16)

*Gel bakalım, Hafız kızı, **berhudar ol.*** (C: 170)

*Feridun Bey, ayran çanağını dikip **“Ya Rabbi şükür”** dedi, bıyıklarını yağlığa sildi, siniyi kenara itti:* (C: 171)

*Sinan Ağa bile birkaç defalar büyüleri yakalamış, **sihirbaz karılardan medet!***
Diye direk direk bağırmış. (C: 172)

*Kıskanma nafile, aydaş karı; **dua et, senin de benim de onun da Hak yardımcımız olsun.*** (C: 179)

Feridun Bey: **-Serhatleri Tanrı koruya!**

Zühre: **-Âmin Ya Rabbi!..** (C: 175)

Öksüzün yası gece vakti taşınca Zühre çıldıracak gibi olurdu. **Al Allah'ım bu derdi içimden, yavrum da bana baka baka dertlenmesin!.. Dua, niyaz nafile (...)** (C: 176)

Nuri'ye üvey babalık hakkımı helal ediyorum. Ona bugünden son nefesime kadar beş vakit namazımda **hayır duamı adıyorum.** (C: 182)

İyi kötü sipahi askerinin başında bulunmak lazımdı. **Toprağı bol olsun Hamza Odabaşı!** (C: 204)

Zühre, vakıf sahibinin, babasının diğer geçmişlerinin ruhuna **dua etti.** (C: 205)

Tanrım sonuna hayır getirsin, inşallah mansur oluruz. (C: 206)

İçimden onun yeşermesi için dua ediyordum. (C: 207)

Varayım evimde secdeye kapanayım, gönlümü, **dualarımı** ordumuzla bile göndereyim. Senin yolun sağa, benimki sola. **Allah'a emanet ol, ağam!** (C: 208)

Birkaç defa hastalanır gibi oldu, gene savdı, yattı kalktı, hep **Türk ordusunun galebe çalmasına dua etti.** (C: 209)

“Tanrım, ordumuzu muzaffer kıl. Fendi çok vahşi kafire karşı öz kullarını küçük düşürme. Cümle varlığın övünü Peygamberimiz hürmetine, senin yolunda can veren erenler hürmetine, senin yolunda dolandı...

“Zühre bu makamda yandı yakıldı, saatlerce sonra gönlünde bir ibret penceresi açılmış gibi coşkunluktan geçip niyazını değiştirerek ellerini göğe kaldırdı:

“Ya Rabbi, yenilip ezilmeyi bize mukadder kıldınsa; nasibimize vakarla katlanmayı bize ihsan et. Her ne tecelli çıka görse de milletim mayasındaki yüce cevheri kaybetmesin. Sen Ulu Tanrım, milletime essiz cihangirlikten üstün daha neler bağışlamışsın. Rum saltanatı elden giderse ne ola? Yeter ki nurunu saldıgın öz mayaya ziyan gelmesin. Âmin Ya Rabbi.” bu dualarla kendini tüketen Zühre duvara dayalı kalarak iç geçirir gibi oldu. (C: 209)

*Şimdi başımı pekçe diker ve övünle çağırabilirim: **Berhudar olası kahramanlarım!** (C: 222)*

*Ancak senin ruhuna **dua edebilirim.** (C: 228)*

*Bre Turhan.. Bre gayretli oğlumuz bizim... **Gazan mübarek olsun!** (C: 251)*

*İçini çekti: “**Serhatli**” ruhu milletin başından eksik olmasın. (C: 256)*

*Hak Yaradan’dan **niyazım şudur ki eşimle bana orta katta bir durak ihsan etsin. “İrcii” emri ne zaman gelir bilemem; ancak dilerim ki yorgun halimde göçmeyeyim, eşimle beraber orta kattan bir kam alayım.** (C: 260)*

*Talat Bey bir **sübhanallah** çekti. (DP: 22)*

*Feyzi Bey göğsünü gererek dikildi ve yüksek sesle **Allah!** Diye boşandı. (DP: 43)*

*Ağızından bir kontrolsüz feryat daha koptu. **El ‘aman!..** diye bağırdı, yürüdü gitti. (DP: 43)*

*Müeyesser onun manto astarına gizlice bir göz taşı dikmiş, genç kız sokağa çıkarken arkasından **Ayetelkürsi’ler okumayı** adet edinmişti. (DP: 59)*

*Ne kadar da güzel... **Maşallah.** (DP: 62)*

*İstanbul’a iniyorum, sana **Allaha ısmarladık** diyecektim, şaşırttın beni. (DP: 62)*

*Müeyesser garip bir haşyet içinde üşüyor, titriyor, rengi güvermiş dudaklarla soluk soluğa **Ayetelkürsü** üflüyordu. (DP: 63)*

*İçin için söyleniyordu: “**İsteri nöbetlerinden Allah korusun**” (DP: 66)*

*Sonra ürkmüş ve sinmiş gibi pes perdeden “**Allah’a emanet**” dedi ve içini dökmeye başladı. (DP: 76)*

*Dudak ucuyla yavaşça “**Allah saadetinizi arttırsın efendim**” dedi. (DP: 84)*

*Müeyesser köşe penceresindeki mavi boncuklu asma begonyasını parmak ucu ile okşayarak: -Benimkine de **maşallah...** Bak ne gelişti. (DP: 92)*

*Aynı seviyede... **Allaha ısmarladık.** (DP: 104)*

Haydi Allahaismarladık. (DP: 118)

*Hepsi keyfinde **maşallah...** (DP: 121)*

*İçinden “**Yarabbi sen aklımı koru**” diye dua ediyordu. (DP: 133)*

*O, yüzümüzü görmeden bizi dolandırıcı sandı ama ondan bize on para geçmedi, **hamd olsun**, bizim gibi fukaraların kutusundan ona masraf geçti, haberi yok. (DP: 138)*

*Her halinden yalvarış sızar gibiydi, ellerini kavuşturarak edepli ve vakur oturuşu, boynunu büküşü, mahmur dumanlarla süzülen bakışı hep **aynı gizli niyazı dökerdi**: “**Ben artık yaşamayacağım... Fakat... Çekil aradan, sen güzel güzel çekil. Alnımdan öp, saçımı okşa, sırtımı sıvazla. Bana sevginin, şefkatin, güzelliğin nurdan tasvirini armağan et de öyle git. Senin gidişin ancak böyle gidiş olabilir. Ölüm gelecekse başka elden gelsin, senden değil, senden değil. Ecelin gölgesi üstüme düşmüşse ne duruyorsun çekil aradan, kara şualar senin menşurundan geçmeden bana değsin. Çabuk kendini kurtar, senden bana yadigâr kalacak hatıranın berraklığını kurtar.**” (DP: 156)*

*Hem ben gidiyorum artık, **Allahaismarladık**, yürüdü, arkasına bakmadı. (DP: 165)*

*Hafız geldi, sabahlara kadar **Kur'an okudu**. (DP: 188)*

*Söz sırası hala Müyesser'deydi: -Kalfacık!... **Allah rahmet eylesin**. Çekmedi kurtuldu **nur içinde yatsın**. (DP: 189)*

*Demek dün gece kendisi korkunç işkenceler arasında artık ellerini göğse kaldırmaktan başka çare bulamazken bitişikte ölü **duası okunuyordu**. (DP: 190)*

*Yoksa ben de kendi ölümüme kendim mi **dua ettim?** (DP: 190)*

*Yoksa ben de kendi ölümüme kendim mi **dua ettim?** Hayattan ayrıldığını bilen yok ki bana da bir **okuyan** bulunsun. Öte tarafa geçtim gitti, kimse farkında değil. İster istemez **kendi hatmimi kendim indireceğim**. (DP: 190)*

*Sonra bir gayretle gözlerini açıp (**Din-i mübin habl-i metin Allah-u Ekber!**) dedi. (DP: 200)*

İhtiyar kadının **dualar mırıldanarak** ferahladığını, yanaklarının renklendiğini, gözlerinin rehavetle yumulduğunu görünce ayak ucuna basarak odadan çıktı. (DP: 200)

Allah razı olsun bu ağzı kalabalık Suna'dan. (DP: 201)

Öyle tesbih çekerek bekler, hep dudakları oynar, **dua eder**, “**Allahümme leke sumtü**” duasını okur. (DP: 203)

Gülbün bunu açıkça bilse, kendini daha kolay feda ederek diyecekti ki “**Sevgilim, kanım sana helal olsun.**” (DP: 203)

Ecel halinde sürünerek ayağına varıyorum, hiçbir şey değil sadece **üzerime bir Fatıha okumasını** yalvarıyorum “Biz öyle şeylerden elimizi çektik” diyor. (DP: 224)

Eh... **başın sağ olsun** Cimşidoğlu, ananı da kaybettin. (...) Amma akıbet o da göçtü gitti, **başın sağ olsun** Cimşidoğlu. (DP: 233)

Kendi içinden mahşer çığırıyla koyuverdiği **niyazlar** kendi dışını felce uğratmış sanılır. (DP: 234)

Teşvikiye Camii'nin önünden geçerken musalla taşına bakar, günün birinde ya kendinin ya Ayhan'ın böyle bir taşta yatacağını, el bağlayarak dizilmiş cemaat karşısında imamın ya er kişi ya hatun kişi niyetine **son duayı okuyacağını**, muallakta kalmış ukdelerin çözülmesi imkanının da tamamıyla mahvolacağını düşünürdü. (DP: 258)

Bütün gün denizde süzülme, avare çocuklar gibi kayıtsızlık içinde çalkanmak, akşamüstü de kilise bahçesinde bir papaz uçurmak... **Cennet canıma minnet.** (DP: 277)

(...) “**Niyet hayır, akıbet hayır**” dedi, yola düzüldüler. (DP: 278)

İki pehlivan yapılı genç arasında Dimo çırpınıyor. **Ya settar** dedi Akif daldı kördüğümün içine. (DP: 281)

... **Hele şükür** bir çocuğu oldu! (DP: 293)!

*Vücut halinde aşikâr olmuş Kelime-i Şahadet gibisin **Selimiye'm**, meşk olasin seni dünya gözü ile görene, âşık olasin seni gönül gözü ile görene.* (DP: 326)

Duayı** aşmış bir makamında harfsiz kelimesiz manayı **Kuran okuyorlar. (DP: 328)

*Geri kalanlar zemzemden üçer yudum içip **dualarını** kimi gönlünden kimi dilinden tamamladıktan sonra yeniden dünyaya gelmiş gibi Selimiye'nin kerem kapısından ayrıldılar.* (DP: 331)

*Mimar Sinan Selimiye'nin altın anahtarını Sultan Selim'e sundu **"Mübarek olsun Padişahım"** dedi. Hünkâr onu alnından öperek **"Berhudar ol kahramanım"** dedi.* (DP: 332)

*Necdet Rüştü'nün dediği gibi "bilmem suyundan mı yoksa havasından mı, güzel kızlar yetişir, **maşallah kırk bir kere!**"* (KR: 48)

*Burhan sigarasının dumanlarını halka halka salıvererek yarım gülüş halinde bükülen dudakları arasından: -**Allah kolaylık versin!** Dedi.* (KR: 63)

*Sen kardeşimi bahtiyar ettin, benim ahir ömrümde, bana biricik bir teselli oldun, **Allah seni iki cihanda aziz etsin!*** (KR: 76)

***Allah aşkına bırak, dinini seversen bırak!** Bıraksana be!* (KR: 89)

*Mükerrem yarı ciddi, yarı şaka: -**Darısı başınıza!** Diyordu.* (KR: 109)

Allah'tan sabr-ı cemil ihsanını niyaz etti. (KR: 127)

***Dua etmek** bilmiyorlardı yahut da içlerinden gelmiyordu. Onların **duası** bu derin ve dertli sükuttu işte.* (KR: 135)

***Allahısmaırladık,** Bedriye teyze!* (KR: 149)

***Can ve yürekten dua ediyordu: Aman yarabbi, sen yardımcım ol,** diyordum.* (KR: 169)

*Dedi ki: Mihriban, Mihriban! **Allah sana kara gün göstermesin.*** (KR: 170)

*Tiryal Kalfa bir çalım beşiğe yanaştı. **Allah bağışlasın,** dedi.* (KR: 174)

Allah başka keder vermesin! (KR: 206)

*Ne ise, şimdi üzme kendini **inşallah** ileride pişman olmazsın.* (KR: 208)

Allah'tan en büyük niyazım, size bir daha rastlamamaktır. (KR: 213)

***Allah razı olsun** işte Fenerbahçeli kulüp arkadaşları var.* (KR: 221)

*Saadet muvakkattir, heyhat! Felaket de muvakkattir, **Elhamdülillah!*** (KR: 227)

*(...) **Allah'ım sana yalvarıyorum. Onu ebediyyen benim karşıma çıkarma...*** (KR: 257)

*Münire Zehra, dedi, **Allah seni bana kısmet etsin!*** (LM: 30)

*Ne ise efendim **"Bismillah"** dedik uzandık.* (LM: 48)

*Beni sevdi aldı. Şimdi neye hor bakıyor, kör değilim, topal değilim, **hey ya Rabbi, çilem daha dolmadı mı, derdim.*** (LM: 49)

Ya Rabbi aklıma başka zaman böyle şeyler gelse. (LM: 55)

*Karıcığım **Allahaismarladık** dedi, kırdı boynunu.* (LM: 55)

*Hüsmen Aga baktı ki olacak gibi değil, **Allah rahmet eylesin, o da göçtü.*** (LM: 57)

*(...) **ya Rabbi sen sabır ver, benim de evim barkım yıkılmasın,** dedim.* (LM: 59)

*Kendim çok ızdırıp çekiyorum; **Ya Rab, başkalarının ızdırabını düşünemem, beni mes'ul tutma.*** (LM: 76)

*Babası, **Allah selâmet versin,** kendi âleminde, dünyasından geçmiş bir halde.* (ÜF: 23)

*Ah **Allah vere de, bir pürüz çıkmazın!*** (ÜF: 44)

***"Bana öyle geliyor ki, günün birinde yollarımız birleşecek, baba."** Ali Fethi Bey mahzun mahzun kızına baktı. Elini gözlerine siper ederek düşündü.*

***-İnşallah,** diyordu.* (ÜF: 49)

*Haydi kızım, **kuvvetli ol! Ocağın aydın olsun, gördüğün cemal olsun.*** (ÜF: 49)

Çok şükür, henüz son adım atılmamıştı. (ÜF: 76)

Doktor böyle söyleyince hastanın yakınları, o bitkin vücudun açacağı en son ve en zorlu savaşı beklemek için nefeslerin keser, **dua ederler**. (ÜF: 80)

Karşısında boz renkli spor kürkü içinde pek şık duran Nuran'ı görünce hiç şaşmadı. "**Vakitler aşk olsun, yavrum**" dedi. (ÜF: 131)

Mumları, Nuran'ın anlayamadığı birtakım **dualar mırıldanarak**, merasimle yaktı. (ÜF: 133)

Yemekten sonra adeti üzere gülbank çekerken, Nuran "**Bismi Şah, Allah Allah...**" diye başlayan ve daima pek hoşuna giden bu güzel **duayı** duymadı bile. (ÜF: 143)

Hep derdim ki, acaba benim için kendini öldüren olur mu? Ne büyük söz söylemişim. **Allah günahımı affetsin**. (ÜF: 151)

Her şeye peki, yalnız **Numan'ın katili diye baktığı bu kadınla Allah onu bir daha yüz yüze getirmesin**. (ÜF: 151)

Müzeyyen'i korudu, çocuklarına az çok bağlandı. Gene de iyi bir baba değildir. **Allah affetsin**, hele koca büsbütün değildir. (ÜF: 179)

Allah rahatlık versin. (ÜF: 183)

Buna artık "**Allah muin olsun**" denir, işte o kadar. (ÜF: 190)

Allah kimseyi böyle şirin bir meczup aptala, böyle tehlikeli cazibelerle taştan bir gayya kuyusuna düşürmesin. (ÜF: 193)

Garp musıkisi dinlemeyeli hayli zaman olmuştu. **İnşallah bir daha gelişinde Nuran ona küçük bir konser verir**, zira bugün vakti kıt, daha İstanbul'a inecek. (ÜF: 195)

Genç kızın kalbinde hem **duaya**, hem isyana benzeyen bir ses yükseldi. Kime hitap ettiğini bilmiyordu, fakat muhakkak ki, her şeye kadir, nasiplere hâkim bir varlığa, isyanla yalvarıyordu: "**Artık yeter! Nasıl ki, beni dağıttın, şahsiyetimi bir toz gibi üfürüp savurdun, artık beni topla! Bana bunun için mi kuvvet ve servet ve**

vasattan üstün gayeler vermiştin. Benim bel kemiğimi kırdın, mihverimi çektin aldın, artık beni topla.” (ÜF: 196- 197)

Allah, Sermet’ten razı olsun. Nuran’ı almak için Müzeyyen’i ve çocuklarını hele o sevimli Seymen’i bedbaht etmemişti. (ÜF: 199)

5.3.7. Hitaplar

Hitap; sözü veya yazıyı bir kimseye yöneltme, tevcih etme, sözün bir kimseye yöneltildiğini anlatmak için kullanılan seslenme sözüdür (Ayverdi, 2010: 511). Hitaplar, zamana, mekâna, kişiye ve kültüre göre değişiklik gösterebilir.

Eserlerde hitaplarla ilgili çok az unsur bulunmuştur. Bir yerde “hitap” kelimesinin kendisi kullanılmış, çocuklara, kadınlara ve yaşlılara yapılan hitap örnekleri tespit edilmiştir. İlgili örnekler şunlardır:

(...) Tavrı ile çenesini kaşıdıktan sonra “hişt” dedi. (DP: 103)

Kürekte bir çocuk görürse, yol ver küçük, diyordu. Hanımlara, hanımefendimiz lütfen müsaade buyursa, diye yalvarıyor, yaşlı beylere “ağabeyciğim” hitabıyla yaltaklanıyordu. (KR: 59)

-Azizim, içinizde içtimai mükellefiyeti tanımayan bir ben varım. (KR: 66)

5.3.8. Lakaplar

Lakap, bir aileye veya bir kişiye herhangi bir özelliğinden ya da durumundan dolayı kendi ismi dışında başkaları tarafından verilmiş isimdir (Artun, 2014:333). Ayverdi (2010: 734) lakabı “bir kimse veya aileye herhangi bir münasebetle asıl adından başka sonradan takılan ad, takma ad” olarak tanımlar. Halk arasında aynı ada sahip birden çok kişinin olması ile yaşanabilecek sıkıntılar lakap yoluyla çözülmüştür. Aynı ada sahip kişiler huy, meslek, fiziksel özellik, beceri veya kendileri ile alakalı çeşitli olaylardan ötürü verilen takma adlarla ayırt edilebilmiştir (Aça ve diğerleri, 2019: 523).

Çalışmada incelenen eserlerde lakapla ilgili bolca örnek tespit edilmiştir. Lakapların fiziksel ve karakteristik özelliklere, mesleğe, konuma, ekonomik duruma, memleket-milliyet özelliklerine göre verildiği saptanmıştır. Ayrıca bazı eserlerde din değişikliği ve soyadı kanununun isim ve lakaplarda değişikliğe yol açtığı da belirtilmiştir. İki yerde de “lakap” tabiri geçmektedir. Lakapla ilgili tespit edilen örnekler aşağıda verilmiştir:

*Balkan Savaşı'nda **Rumlar, “çorbacı” diye saydığımız, yortularında hürmetle ziyaret ettiğimiz hristiyan kardeşler, ramazan toplarını zapedip kasabaya çevirmişler.** (C: 14)*

*Çocuk yaşta saraya giren **dedem İstefan Kosoviç, müslüman olmuş; Ahmet ismini almış.** (C: 16)*

*Kızınca vezir filan bilmezler, dillerine geleni söylerlerdi. **Gavur tohumu dediler, Dişlek Koca dediler.** (C: 19)*

*Mustafa, **Hadım Sinan, Pir...i** (C: 19)*

*“Biz kendisini çok sevdiğimiz için teklifsizce **Canzi diye çağırırız.** Ismi galiba Canan Hanım. (C: 27)*

*Canzi, salonda gezip dolaştıkça ne zaman Atatürk resminin altına gelse duraklar ve muhakkak bir defa kutsal kahramanını, kendi tabiri üzere “**Serhatli Gazi**”sini gözleriyle selamlardı. (C: 32)*

*-**Cangüzel benim Macar’dan dönme bir ninemin adıdır.***

(...)

-Kimin nesi imiş bu Macaristanlı Cangüzel?

*-**Sarı Sipahilerden Mustafa Durakça** ‘nın karısı. (C: 40)*

*Siz **Hersekoğlu Ahmet Paşa** torunlarındansınız. (C: 40)*

***Hersekoğulları, Sarı Sipahiler, Atlıbeyzadeler, Bosna serhatliler.** Anlaşılan Hersekoğulları kol kol ayrılmış, Rumeli’nin ötesine berisine dağılmış. (C: 41)*

*Hersek Ahmet Paşa oğullarından **Bosna-Serhatli Koca Turhan Bey** (...) (C: 58)*

Onların ham ipek misali sarı bıyıklarını, yaldızlı kumral kirpiklerini, yakışıklı cüsselerini öven civar köyler reayası, Turhan Bey hanedanına “Sarı Sipahiler” diye ad taktı. (C: 59)

Kendisine şimdi Veli Koca deniliyor (...) (C: 61)

Kapı perdesi aralanarak Tezgeldi Köle göründü: (C: 67)

Sözüm ona kendine Graf dedirtir. (C: 72)

Stefan’a “Feridun Bey” denildi. Sonraları Macar Feridun lakabıyla nam aldı. (C: 86)

Türk dilinde yeter güzellikte bir şey bulamayan, hiçbir adı layık göremeyen Mustafa Durakça, Hafız Nuri ile nafile yere lügatler, divanlar devirip kavgalar ettikten sonra yeni bir ad çıkaramadan rahatlamadı. Cangüzel Hanım’la nikahları kıyılırken (...) (C: 86)

Nasıl ki serhatlerde şimdi “Ciğerdelen Aslanı” diye nam bırakan Mustafa’yı da kendisi yetiştirmişti. (C: 104)

Pencereden, Melenlilerin Rüstem’i görüyorum, on üç yaşında bir oğlan. (C: 116)

Hafız Ağaların Pembe Hanım ise her sabah yaptığı gibi çocuklarına bağılıyor: (C: 116)

Zühre’yi Bosnaasaray’da Zeynep Hanım’ın gelin gittiği Atlı Beyzadeler konağına verecek (...) (C: 134)

Şehnameci derler, her yerde rağbet yüzü gösterirler. (C: 134)

Zaten bunlar soy sop sarışındırlar. Adı üstünde Sarı Sipahiler. (C: 152)

Sima düşkünü yaşlı bir kişi; ama yavaş adam. Adı Saraç İsmail’dir. (C: 153)

Tam otuz sene “Kanlı Kahpe” çağırdığım Beganoğlu’na bugün “Beganoğlu zavallısı” derim. (C: 186)

*Zühre'nin saçları vakitsiz ağarmış fakat kına tutmamıştı. Yarı ak yarı kızıl, parlak gümüş akçeye katılmış çil altın serpintisi gibi ışıldayan saçları ve yüzlerce kuşları yüzünden reaya milleti ona **Kuşlu Nine** adını taktı. (C: 201)*

*Hepsi de adlarının önünde **Keşan hanedanı lakabını taşıyor.** (C: 228)*

*Sahibi, akrabamdan ihtiyar bir hanımdır; kendisine binasından ötürü **Kuleli Safiye Hanım derler.** (C: 230)*

*Hem sarışın, hem cılız olduğu için adını "**Kındır Susak**" koyduk. (C: 236)*

*Kardeşi Celile ile **Molla Ağalardan Kumbarhaneli Doktor Hulki'nin** düğünü yapılacaktı. (C: 241)*

***Sükuti Efendi** isminde yaşlı, kara kuru bir zat sık sık Keşan'dan geçer, Haşmet'in Trakya'daki müteahhitlik işlerine bakardı. (C: 253)*

*Ona kibrit çakmak için ardı sıra seğirten **Akif Kaptan**, tekrar geriye doğru silinip kapıya yakın bir hasır iskemle seçti. (DP: 11)*

***Doktor Bülent** "Hayır, bilmiyoruz" dedi. (DP: 14).*

*Herkes sükût içinde beklerken **Eda Kalfa** içeri girdi. (DP: 21)*

*Kim? dedi, **Madam Yensen** mi? (DP: 21)*

*Odur mutlaka, **Dineyri Papazı.** (DP: 21)*

***Doktor Ercüment**, sorucu arayıcı bakışlarını Gülbün'den ayırmaksızın söze karıştı. (DP: 22)*

*(...) kendisine arkadaşlar arasında "**Kaptan**" lakabını kazandıran levend endamı, cakalı, babacan edasıyla çıka göründü. (DP: 29)*

*Dördüncü sınıfın adı talebe arasında "**belalı**"ya çıkmıştır. (DP: 39)*

*Tekrar güverteye çıkmayı düşündüğü sırada içlerinden **Mimar Cevat dedikleri** biri sağa sola sigara uzattı. (DP: 47)*

***Teklifsiz** konuştuğu memleketlileri ona **Mehmet Bey, İstanbul'daki ahabpları Ayhan bey** diyordu. Piyasada **Cimşitoğlu** diye çağrılır, Anadolu'nun ticaret muhitlerinde **Cimşitzade, Cimşitgil** adıyla anılırdı. **Akif Kaptan**'ın evinde*

Müyesser’le Gülbün iskambil falına oturunca onun ismi “Dineyri Papazı” olurdu.
(DP: 56)

Biraz pratik ders yapalım, istersen **Doktor Hanım**, diye takıldı (...) (DP: 66)

Talat Bey’in ortağı olan **Çiçekçi Dimo’nun** dükkanına giriyor (...) (DP: 89)

Ayhan masa üzerinden genç kızın elini tuttu, yüzünü yaklaştırarak, dikkatle toparlanmış dudaklarıyla yavaşça **“ninem”** dedi. (DP: 101)

(...) **“Gülbün, Gülbün Abla! Yine gel.”** (DP: 102)

Bugünkü buluşmada Ayhan Bey onu yine kalıptan kalıba dökerek kuşa benzetti. **Gülbün kan kurnaz aşifte kâh ezeli Mecnun’un ebedi Leyla’sı kâh soyguncu yosma sonra yine “yetim maaşı alan öksüz talebe” ve sırasıyla kadının sultanı mukaddes “ninem” kızlar şahı “Gülbün Ablam”** suretlerine girip çıktıktan sonra akıbet yapışkan bir isterik formasına tepildi. (DP: 103)

Ayhan Gülbün’e yan yan bakarak **“Vay Firavun! Yapar mı yapar.** (DP: 103)

(...) **ceddi Cimşid Dededen** miras kalma esrarlı ve insan üstü kudretler mi var? (DP: 119)

Harem iskelesine ziyarete gittiği zaman Talat Bey’in arkadaşı ihtiyar bir nakşi şeyhi ile tanıştı, **adı Tayyar Birkul’du, eskiden Tayyar Kemteri derlermiş hatta diğer bir Kemteri’den ayırmak için “Küçük Kemteri” çağırırlarmış.** (DP: 157)

Rüstem’le ikinci çarkçı kıs kıs gülüyorlar, **“Şinanay laz oğlu..”** diye rumuzlu laflar. Ah tam işte bir de müfettiş. **Laz Ahmet** meselesi, dönüyor ortada. (DP: 161)

Amcam, **Şeyh Tayyar Bey’e**, Gülbün’e, size hayranım. (DP: 181)

Hünkâr İmamı A Sokağı Numara b. Fakat **Bayan Roziye** kimdir? Bu evde bu isimde kimse yok. (DP: 183)

Eskişehir İstasyon postahanesinden verilmişti. **“Kemal”** diye imzalanmıştı. (DP: 183)

Hani Akif Kaptan bir **Nasreddin Hoca** hikâyesi anlatır. (DP: 191)

İkinci üzeri Şeyh Tayyar Kemteri (Tayyar Birkul) divanhanede kahvesini içtikten sonra biraz bahçeyi dolaşmak isteğinde bulundu. (DP: 248)

Beri taraftan gelin hanım -Hacı Bey'in karısı böyle çağrılmış- kendi her türlü ameliye ve çileye yatırmış (...) (DP: 292)

Feyzi yeni evlenmiş genç bir muallimdi, Cimşidoğlu Mehmet Bey zamanın modasına göre Türk Ocağına yazılı olduğundan adını Ayhan'a çevirmişti. (DP: 290)

Hacı Bey'in evinde yanaşma bir Rumelili kadın varmış ki gelin hanım tarafı ona "Şerife Minla" elti hanım tarafı "Deli Şerife" dermiş. (DP: 293)

Talat Bağcı'ya gelince... Nasıl olur tanııyor musunuz? Hovarda eskisi dediniz, hepsi neyse ne illa bu sözünüze kırıldım. (DP: 299)

Çingildak takımı ihvân-ı safâdan daha kalabalıktı, terzi Mişket'in hasta annesine küçük kardeşine kadar herkes gelmişti. (DP: 307)

(...) kalantor bir bey: "Türkiye bülbülü! Lutfedin, kurbanınız olayım!" diye yalvararak kekeliyordu. (KR: 15)

Orhan'ın yanında üç hanım vardı: Nesrin, teyzesi Nimet Hanımefendi, bir de Kadıköy'de "Yelesi kız" diye tanınan Bedriye Hanım. (KR: 16)

Binbaşı Suphi beyin oğlu değil misiniz? (KR: 16)

Arslan yelesine benzeyen vahşi sarı bir renkte gür saçları, uzun kirpikli, kehribar rengi gözleri ona "Yelesi kız" lakabını kazandırmıştı. (KR: 17)

Takdim edeyim efendim, sanatkâr Sîret Hanımefendi, Türkiye bülbülü. (KR: 18)

Menekşe lavantasını Bedriye kullanmıştı. Bu oğlan "menekşe kokulu yârim" diye kadını teşhir ediyordu. (KR: 19)

Âşık Kerem gibi yanar tutuşuruz. (KR: 53)

Çünkü kunduracı Baha'yı hepsi eskiden beri tanırdı. (KR: 58)

Kahveci Mustafa onların bu her günlük ziyaretine alışmış (...) (KR: 68)

Orhan: “Koşucu değil, **canlı şakul**” diyordu. Bedriye canlı şakulün ne demek olduğunu sorunca Orhan, Finlandiyalı Nurmi’ye verilen bir **lakap** olduğunu anlattı. (KR: 71)

Henüz gezintiye çıkmadınızsa **devletlü hanımım** (Cafer Mihriban’dan bahsederken hep devletlü hanımım derdi) sizi görmek istiyor. -Buyursunlar, **Cafer Ağa**, bekliyorum. (KR: 75)

Akşamcı Vala da hani bizde içtimai beşerî mevzular? diye tepiniyor (KR: 81).

Burhan’a “**balık**” ismini vermişti. Burhan, balık gibi sert, soğuk, dik başlı değil miydi? (KR: 85)

Eskisi gibi “**Medi**” çağrılmak istiyordu. (KR: 88)

“Zavallı Necdet!” diye ilave etti. Bu isimde eski bir roman vardır. Bilmem okudunuz mu? Romanın kahramanı, tıpkı bizim Necdet gibi zavallı bir âşıktır. Bizimkini düşündükçe içimden hep “**Zavallı Necdet!**” demek geliyor. (KR: 103)

Necdet hep bildiğiniz gibi, **âşık Kerem**. (KR: 103)

Ne dersin, **Dişçi Bedri** hemen koşup protesto etmez mi? (KR: 105)

Bir akşam, geç vakit, İsekele Caddesindeki **gramofoncu Karabet Efendi**’ye uğramıştı. (KR: 11)

Kadıköy’de “**Yediler**” adıyla anılmaya başlayan arkadaşlar grubuna nazar değmişti. (KR: 119)

Hele Bedriye, dokuz sene dul bekleyen, en parlak teklifleri tepen, altın saçlarını kibirle silkeleyen, yapılan kurlara, gösterilen alakalara cevap bile vermeden biraz dudak büken **dişi arslan!**.(KR: 139)

Kuyumcu Tabelyan diyordu ki, bulunmaz bir okazyonmuş, İsveç işi imiş. (KR: 143)

Dünyada kadın milleti kadar oyunbaz, gaddar, kahpe bir cins olamazdı zaten. Kadın denilen mahluk “**iblisin şaheseri**” denmeye layıktı. (KR: 148)

İşte şu mecalsiz ve düşkün halinizde bile ayrı bir güzellik var. **Dertli Meryem'e** benzediniz. (KR: 156)

Bir gün rahmetli dadım **Tiryal Kalfa** ile kalktık Üsküdar'a geçtik. (KR: 173)

Sarı Sabahat derlerdi ona. O zaman İstanbul'da vükelâ metresi olarak saltanat sürüyordu. (KR: 177)

Beni tahkir etmek için yüzüme **"Bedriye teyze"** diye bağırdın. Hiç gücenmedim sana. İstersen **hanım nine** çağır. (KR: 211)

Necdet bir ihtiyar hizmetçi tuttu, **adını Nine koydu** (...) (KR: 223)

Ne olacak, o güzel kadın bizim **avcı Burhanettin'le** evlendi. (KR: 244)

Vah, benim küçüğüm! **Ceylan bakışlı Şehrazat!** (KR: 263)

Keşanlı Hesna Hanım geçen akşam yine bende misafirdi. (LM: 44)

Bu cümbüşten sonra başladı hikâyelerine: -Bak kızanım diyordu, sana ilk efendim **Pomak Ali**'yi anlatayım da kulağına küpe olsun. (LM: 45)

Ali Efendi bizimle beraber. Biz Şehremini semtinde **Uzun Hatice**'nin evinde yerleştik. (LM: 46)

Bizimkini Pomak Ali Bey diye Şehremini'nde parmakla gösterirlerdi, pek bilirdi kendini satmasını. (LM: 46)

Sen kibar değilsin Hesna Hanım! Bağıırıyorsun, bak benim sesim çıkıyor mu? Hesna Hanım!... **Keşan Çingenesi**. (LM: 47)

Beli kılıçlı, eli bastonlu, altın gözlüklü Pomak Ali Efendi'ye, **çekirge zabiti unvânını** pek yaraştırmıştım. (LM: 50)

-O gitti, ben de İstanbul'da **İzmir'li Rıfat**'la seviştim. (LM: 50)

Ben o saatte bohçamı aldım, **Hafız Nuri**'nin evine gittim. Hafız Nuri Keşan'da kızlık zamanımda beni çok istemişti de efendi babam vermemişti. Sonra **Saracın kızı Eda'yı** aldı. (LM: 51)

Bu sefer de karşıma **Laz Sıdkı** çıktı, şimdi de onun cevrine katlanıyoruz. (LM: 52)

*Meğerse benim herif, takmış koluna **Tatar Ayşe**'yi, Tatar Ayşe kızlığında benimkiyle oynaşmıştı. (LM: 56)*

*Dedim, baksan a bana **Hüsmen Aga**, sen benim kellemi kessen dönem. (LM: 57)*

*Bana sen kafa mı tutacaksın, **bana Laz Sıdkı derler**, şimdi senin...*

*Artık dayanamadım: -Sana Laz Sıdkı derler ama kuzucuğum, **bana da Keşanlı Hesna demişler**, daha öğrenemedinse semtimizde soruştur" dedim. (LM: 58)*

*Hatta kağıthelvacı, fıstıkçı gibi **mesire müjdecileri** ortaya dökülmüş. (LM: 63)*

*Piyasada eli hissedilen ve en büyük garp firmalarıyla ortak olan **altın babası** ben.. (LM: 68)*

*Daima **prens Bedrettin** gözümün önüne gelirdi! (LM: 70)*

*Simitçi fırınının köşesini dönerken baktım Handan geçiyor. **Doktor Handan**. (LM: 81)*

*Fakat o ismi yüksek sesle söyleyemiyorum, diyelim... **Ne diyelim, mesela Turgut**. (LM: 88)*

*Seviştiklerinin ilk günlerinde **Numan ona şu ismi vermişti: Eglantin - Yabangülü**- bu ismi Camille ile kendisinden başka hiç kimse bilmezdi, yalnız ikisine ait bir sır olarak ebediyyen yaşayacaktı. Fakat sonradan nasıl oldu bilinemez, ya Camille'in iftihar yollu gevezeliği yahut onların gizli konuşmalarından bazı parçalar kapan oda hizmetçisi Fotika'nın dedikodusu, bu isim duyuldu ve artık herkes Madam Schneider'i böyle çağırmaya başladı, Eglantin. Zaten **lakap** kendisine pek uygun düşmüştü. (ÜF: 26)*

*Salim Bey'in peşrevini, arkadan **Doktor Suphi**'nin bestesini çaldılar. (ÜF: 35)*

*Bu haberleri veren Schneiderlerin hizmetçisi Fotika ondan hep "**Mösyö lö Komandan**" diye bahsediyor. (ÜF: 55)*

Genç Türkiye: Bu Selçuk’la Turan’ın müşterek ismiydi. Onlar da babalarına “Şövalye” adını takmışlardı. (ÜF: 86)

Bu hali görünce kır saçlısı şişman olana baktı ve eğlendi: “Milyoner velinimet Abdülcebbar emretti!” diyordu. (ÜF: 128)

Valeler, metrdoteller kendisini hala “ekselans” diye çağırır. (ÜF: 148)

Madam Schneider gene Madam Schneider oldu. (ÜF: 149)

Selçuk da -artık ona doktor Selçuk demeli- tahsilini bitirdi geldi. (ÜF: 165)

Turan, sevinçli bir telaşla Nuran’ın bahçe kapısını kurcalarken, aşçı Hüseyin koştu, kapıyı açtı. (ÜF: 173)

Dil inkılabı oldu, soyadı kanunun çıktı. Tanıdıklarımızın yeni sivil hüviyetlerini öğrenmeliyiz. Bay Yerli: Ali Fethi Bey’dir, Bayan Yerli: Nuran. Bay Sipahi: Selçuk’tur; tabii annesi ve kızkardeşi aynı ismi aldılar. Sermet Rıfat Bay Ozan oldu. (ÜF: 209)

5.3.9. Ölçülü Sözler

Ölçülü sözler, tecrübe, düşünce, dünya görüşü ve inanç sonrası söylenen; uyarı, öğüt, bilgi veren kısa sözlerdir (Artun, 2014:395). Olaya, mekâna, zamana, şahıslara göre söylenen ve atasözü değeri taşıyan bu sözler; aynı zamanda nasihat özelliği de taşımaktadır. Genellikle olup bitmiş bir olay, bir durum gibi sebeplerle söylenmiş olan ölçülü sözler sonrası için ders çıkarılması maksadıyla kullanılmıştır (Cabur, 2006: 169).

Eserlerde tespit edilen ölçülü sözlerin aşk, sevdâ, sevgi, ölüm, kader, çekilen sıkıntılar, vatan-millet, sanat konuları üzerine söylendiği görülmüştür. Bunlar şu şekildedir:

Öyle bile olsa ecel değirmeni kimi öğütmez ki... (C:65)

O bir erkekti, benim gibi tepeden tırnağa sevdâya vurgun olamazdı; zira dünya umuru erkelerin eline verilmiştir. Kadınlar elbette içeri içeri yaşarlar, erler dışarı dışarı. (C: 210)

“Gerçek âşık dilsiz benzer. Onun sözü yoktur, olsa olsa sazi vardır. Âşık dediğin, sadasız terennüm ediyordur. Davasını kimseye anlatamayacağını bildiği için, kendi canının hariminde kendi okur, kendi dinler. (DP: 12)

Aşk çiçeği aşk yolunda gerek. (DP: 15)

Vakit olur, akıl tanrısı bile akılsız söz söyler. (DP: 16)

Kılıç havayı incitmez, ateş suyu yakmaz. (DP: 16)

“Giden gelmiyor” diyorlar. Her giden gelir, ama bir boydan bir boya bütün varlığını kaydattığı için, ne gidişini hatırlayabilir ne dönüşünü. (DP: 16)

Diyor ki karanfil kokusu ana kokusu imiş. Derler ki ceviz yaprağında da baba kokusu varmış. (DP: 17)

Hayat, hayatı özlediği için ölüme tutkundur. Eski adamlar bunu ne güzel bildirmişler. Demişler ki: Karanlıklar diyarında ab-ı hayat çeşmesi. (DP: 22)

Oğlum, bilmez misin ki her kahraman bir ilahın hususi gazabına ve diğer bir ilahın hususi lütfuna uğrayan mahluktur. Kahramanın daima suçu boyunda başarısı, başarısı boyunda suçu olur. (DP: 23)

İnsan ilk önce sevgiyi tanır, sonra sevgiliyi bulur. Aşk mabudu henüz kendisi bize görünmeden nuru üzerimize düşmüştür. (DP: 41)

Keramet ne sendedir ne bendedir, keramet hep demdedir. (DP: 42)

“İlimde utangaçlık olmaz” mukaddimesiyle başladı. (DP: 66)

Dünya bu, kiminin hakkı mükellefler tarafından kolayca sunulur, kimi de hakkını kendi arar, kendi bulur, kendi dürer. (DP: 89)

Öz özü tanır, (...) Öz öze yakın düşünce gömlek sıyrılır. (DP: 92)

Vuslat kabesini Cebrail tavaf eder, aşk kâşânesini Kerrûbî melekleri omuzda taşımış. (DP: 96)

Beyimiz yaptı yakıştırdı, biz **bir** havalandık gök yüzüne, bir serildik kara toprağa. (DP: 103)

“Hazret-i İsâ söylemiş ya... **İğne gözünden deve geçer** ille zengin adam cennete giremez” (DP: 138)

Talât Bey’in evvelce anlaşılmamış bir sözünü şimdi hatırlıyordu **“İnsanlar ölürken Azrail’i kendi suretlerinde yâni kendi istidatları çehresinde görürler”** demişti. (DP: 146)

Zaten bir Garplı müellifin şu sözü vardır: **Âdemoğlu’nun biricik hakîki saadeti kendi şahsiyetidir**, der. (DP: 148)

Kimi insan var bir defa doğar bir defa ölür, kimisi var tek kalıp içinde birkaç defa doğar ve ölür. Yediveren gülü gibi durup durup çiçek açmaya mahkûm olanlar bu ölüm dirim badiresinden geçmez de yapar? (DP: 179)

Haydi diyelim **yeryüzü cennetleri zaten uzun ömürlü olamaz**, ya dünya ne cehenneme gitti? (DP: 180)

Tersine dönmüş bir dünyanın nizamını bul, zembereğini kur; **otu ata yedir, eti ite yedir**. (DP: 180)

Evvela bilir **ki mabutların bazen ikrâmı öne geçer celâli sona kalır, bazen de celâli öne geçer ikrâmı sona kalır**. (DP: 181)

Şimşek gibi bir lahza ki bu gözlerde aşk meşalesi tutuşur, bu dudaklarda tatlılık ve okşayış gezini. **Ah demeye kalmaz görünür, vah demeye kalmaz silinir**. (DP: 187)

Hiçbir derin kuyu yoktur ki günün birinde âdem oğlu dibini bulamasın. (DP: 191)

Talat Bey biraz düşündü ve ilave etti: “Bizim eski tıp kitaplarında yazar **(aşka müptela olanın gözleri şen ve şatır, güya ki pek lezzetli bir nesneye nazır) gibi bakarmış**. (DP: 195)

Kıymetli mâdenler, hüviyet bağlamak için nasıl büyük nasihatlere katlanırsa tıpkısı. (DP: 197)

Çok iyi biliyor ki kendini bir defacık boylu boyuna toprağa koyverse bir daha kalkamayacaktır, ölüm dirim tamamıyla muhayyerdi. Ölümü isterse icap eden tavrı takınmak yeter, toprak teması yeter. Dirimi istiyorsa ayakta durması gerekiyor. (DP: 232)

Hiçbir surete sığınmak kabil olmuyordu, aşk her suretten dışarı atlıyordu; ceylan olsa arslana, arslan olsa avcıya, avcı olsa yılana kurban gidiyordu. (DP: 241)

Çünkü aşk “o” ve “ben” sınırlarının sınır silen bir kurdudur. (DP:241)

Şeyh Tayyar Bey aşkın üç devresinden bahseder: Cünun, fünun, sükûn devreleri. Ne demek olduğunu bilen bilir, bilmeyene bu bahisler masal gelir. (DP: 241)

Manevi sığınaktan mahrum olanlara maddi barınak da nasip değildir. (DP: 241)

İnsan daima diğer insanlara olan nispetle kametini bulur. (DP: 251)

Derler ki katledilmiş insanların ruhu vuruldukları yeri ara sıra tavaf edermiş! Ve yine derler ki kan dökülen zemin öleni olduğu gibi öldüreni de çekermiş. (DP: 253)

Kıldan ince vicdan sıratı! Seni geçenler derin susarak, kendini yaman kollayarak geçer. (DP: 256)

Talât Bey’in kalfa Eda Hanım romatizması azdıkça söylenir: İtaat var, takat yok. (DP: 263)

İnsan, rüyaları ve hülyaları kadar yaşar. (DP: 273)

Özlü civanın kalbi çifte vuruşla vurur. (DP: 273)

Ben derim ki, aşkın kutsiyeti tanınmayan yerlerde evliliğin haysiyeti de bilinmez. (DP: 286)

Kimseden kimseye medet yok, senin başın senin gayretine kalmış dediler. (DP: 304)

Ne bileyim ben, insan yaşıyor işte... eğer yol kenarında yıkılıp kalmadıysa kervana katılıyor. Vasfı hayal ve zeval olan bu seferin de mukaddes bir temsil hakkı vardır. (DP: 305)

Kimse kendi cehenneminden geçmeden kendi cennetine ulaşamazmış. (DP: 313)

Unutmak şifasını bilelim ki vakti gelince hatırlamak safasını sürelim. (DP: 319)

“Nefsine hâkim olamayan millete de hâkim olamaz.” (LM: 29)

Meğer şüphe kadar azaplı bir şey yokmuş dünyada... (LM: 34)

Ev yıkanın evi de yıkılır a kızım merak etme, diye cevap verdim. (LM: 59)

Hesna hanım sustu, bir müddet sigarasının dumanlarına dalgın dalgın baktıktan sonra tutturdu: Nihayet gelmiyor feryad ü aha / Felek yar olmuyor baht-ı siyaha. (LM: 60)

Gözü kızan insan acılara meydan okur. (LM: 83)

(...) en asil ve en zengin ruhlar değil midir ki en gülünç yalanlarına iman ederler. (LM: 88)

Derler ki aşk ilk bakışta olurmuş, herkes böyle iddia eder. (LM: 88)

Ölmüş sanılan bir kalbi yeniden keşfetmek tıpkı ölümü tadıp tekrar hayata erişmek gibi oluyordu. (LM: 92)

Seven insan dünyanın en ihtiyatkar ve korkak mahlukudur. (LM: 93)

Hatırlamak tekrar yaşamak demektir. (ÜF: 19)

O halde şöyle demek lazım: Büyük ıztıraplar benliğimizin özünü meydana çıkarıyor. (ÜF: 21)

Aşk ölümden kuvvetlidir; fakat hayat, aşktan da kuvvetlidir. (ÜF: 21)

Özlenen şeye fani dille söz söylenmez. (ÜF: 37)

En yüksek sevenler en çok aldananlardır. (ÜF: 52)

Bunun gibi Türklük de şiveyle, kılıkla, pilavla, hicaz peşreviyle değil; ruhla ölçülür. (ÜF: 78)

İdeal Türk, Türk olmanın mesuliyetini, millete karşı borcunu en çok duyan ve ona göre çalışan adamdır. (ÜF: 78)

Ölüme yakınlığın en büyük alameti karanlığı aramaktır. (ÜF: 80)

Lambaları kıstılar ve sokağa çıktılar. Biraz gezip hava alacaklardı. Bunun için konuşup karar vermiş değillerdi. Müzakereye ne hacet? Eş ruhların düşünceleri aynı tohumdan biten çiçekleri gibi birbirine benzer. (ÜF: 132)

Çeken için de, çektiren için de “ahiri toprak dediler!..”. (ÜF: 136)

Sermet’le Nuran bugün, ölüm Allah’ın emri, ayrılık akla gelmeyecek kadar kaynaşmışlardı, o halde mahkemelere, dedikodulara, hicranlara, yol açmakta mana ne? (ÜF: 156)

Bir sanatkâr ve bir âşık daima tokluk tehlikesinden kaçmalıdır. Mahrumiyet hasreti, hasret aşkı, aşk eseri yaratır. (ÜF: 159)

Hakiki sevgide insan namütenahiye arar ve bulamaz. (ÜF: 159)

Kaderin terazisi ne kadar göklere çıksa, yerlere inse, gene er geç her taraf kendi sıkleti hızasında karar kılar. (ÜF: 169)

Aşk hazinesine mahfazlık etmiş ruhlar ebediyyen yaşar. Onların ezeli ordusuna her tutuşan gönül karargâh olur. Gelecek asırların Sermetleri, Nuranları kendi şahsi sevgilerini yaşatırken mazideki sevdaları da yaşatmış olurlar. “Aşkın saltanatı ebedidir.” Denmesi bu sebeptendir. (ÜF: 176)

Hani Hazret-i Süleyman ‘ın “Ölümden kuvvetli” dediği. (ÜF: 178)

Numan’ın kanı pahasına öğrendiği bu hakikatten şimdi başka biri istifade edecekti, bu dünya zaten böyledir. Elem dünyası! (ÜF: 185)

Hayatlar ayrılınca er geç gönüller de ayrılır. (ÜF: 187)

Selçuk dedi ki: “Her sanatkardan deha beklemek hatadır. Bin sanatkâr gelir, bir tane dahi çıkar. (...) Tarla sürülmeden tohum ekilmez.é (ÜF: 214)

5.3.10. Yeminler

Yemin Allah'ı veya mukaddes bir varlığı şahit tutarak verilen söz, ant, kasem; yemin etmek bir şeyin doğruluğunu belirtmek için Allah'ı veya mukaddes bir şeyi şahit tutmak, ant içmek demektir (Ayverdi, 2010: 1350).

Tanrı'yı veya kutsal bilinen bir şeyi, bir kişiyi şahit göstererek bir olayı doğrulama veya kendi kendine söz verme anlamlarına gelen ant; birçok Türk boyunda ortak kullanılan bir kelimedir. Daha çok “ant içmek” şeklinde kullanılan ve bir şeyi yapmaya veya yapmamaya söz verme anlamına gelen bu ifade Türk kültüründe çok eski bir geçmişe sahiptir (Artun, 2014: 44).

Türklerde önceden Gök tanrı, çeşitli tabiat varlıkları veya taptıkları bazı putlar adına ant içerek var olan söz verme geleneği bugün İslamiyet'te Allah için, Kuran için, peygamber için, kılıç hakkı, ekmek hakkı, tuz hakkı, ceddin hakkı gibi ifadelerle devam eder. Çalışmada yeminle ilgili tespit edilen unsurlar da bunlar üzerine söylenmiştir. Yemin için söz verme, ant içme, kavlükarar, ahd, vaad, vallahi-billahi gibi kelimeler de kullanılmıştır. İnceleme sonucunda konuyla alakalı elde edilen veriler aşağıdadır:

*İşte **ant ediyorum**, o kadar mesudum ki (...)* (C: 22)

***Ahdımı tutamadım**, daima daha fazlasını istedim.* (C: 22)

*Mustafa, yıkıl önümden! Git kızı getir, yoksa **kılıcım hakkı için** şu demde silahlanır, atlanır, Banu'yu yerinden koparır, sonra da kendime nikahlarım.* (C: 73)

*Beganoğulları Kemeni Stefan'la “Hele bu söz burada kala, meclis emanettir.” Diye el tutuşup **kavl ü karar ettikleri** Sarı Sipahilere beraberce baskın vermeye kalktıkları (...)* (C: 80)

*Hepsi de **kılıca Kur'an'a, tuza, ekmeğe el vurarak ant içmişti**: “Cümle kırılırız, Ciğerdelen'i vermeyiz!”. (C: 100)*

*Nemseli canını bırakır, orta Macar'ı bırakmaz, **ant içti**.* (C: 127)

*İşte **ant içerim**, yaşadıkça sana kulluk edeceğim.* (C: 143)

***Ceddin hakkı için** konağı ataşe veririm.* (C: 184)

Ama, onu ayartan Nuri oğlan değilse ekmeğimi gavur kapısından dileneyim. (C: 192)

Tövbeler olsun bu akşam bulaşık yıkamam. (DP: 31)

*Hâkim bey, sizin alkolik olduğunuza **yemin edebilirim.** (DP: 49)*

*Menekşe Apartmanı. Çarşamba saat 15:00 Sakın Gelmemezlik etme ha. **Söz mü?** (...) Gülbün, kısık çıkan hafif bir göğüs sesiyle “**Söz!**” dedi. (DP: 87)*

*Gözle görülmeyen yüzükler takıldı, kulakla işitilmeyen **ahd ü Peymanlar edildi,** öyle bir mukavele imzalandı ki hiçbir dünya mahkemesinde geceliği olmaksızın ölümlerden öteye muteberdi. (DP: 124)*

*Bana **vaad et,** hiç darılmayacaksın. (...) Gülbün kendinden geçmiş bir halde “**Vaad ediyorum, darılmayacağım**” dedi. (DP: 128)*

*Kızın vekarlı duruş içinde açığa çıkardığı kurbanlık hali, acımamaya, **yeminli** adamı zorla acındırıyor (...) (DP: 131)*

*O cihete pek **kefil olamam.** (DP: 133)*

*Sakın inanma ha, kim sana dediyse ki Cimşidoğlu çoluk çocuğu, çift çubuğu eğer de sana nağmeler okur dediyse **vallahi** inanma, halt etmiş. (DP: 171)*

*Bir insan herhangi bir **vaadde bulunursa,** ev tutmayı siz hem teklif, hem **vaad etmişsiniz** (...) (DP: 172)*

*“Ayol... **Vallahi...**” nakaratlı ısrarlarında inat ediyordu. (DP: 184)*

*Yüzü altüst oldu, kıvrandı kekeledi. **Vallah billah** demeye başladı. (DP: 224)*

***Vallah...** Evet Gülbün de Ercüment de **yemin edebilirler** ki **vallah** kalpleri ermiştir. (DP: 324)*

*Hanımlardan birisi, galiba bir hânende, şişman boynuna bir ipek örtü sarmış “**Vallaha** sesim kısıldı” diye nazlanıp dururken (...) (KR: 15)*

*Beni sarhoş görürse hışmına uğrarım, **vallah,** hiç şakası yoktur. (KR: 40)*

*(...) ve uzak diyarlarda eskisinden daha bahtiyar bir yurt kurmaya **ant içmişti.** (KR: 55)*

Vallahi vebali boynuna, bu işi ilk defa Orhan keşfetmiş. (KR: 104)

“Nen var, **Allah aşkına**, ne oldun?” dedi. (KR: 123)

Vallahi değil, dostum. Bedriye bana kendisi söyledi. (KR:160)

Yok anneciğim, teşekkür ederim, **vallahi** bir şeyim yok. (KR: 167)

Nebile’yi boşayacağına **yemin etti**. (KR: 172)

Ve bundan sonra cüret edip karşıma çıkarsa **babamın mezarına yemin ediyorum** ki onu vuracağım. (KR: 179)

Sultan Aziz gibi bir oturuşta bir kuzu haklayacağım **alimallah**. (KR: 187)

Billahi dondum. Şayet sabaha sağlam çıkarsam, şaşarım. (KR: 193)

Çocuklar kulüp saygısı ile daha ileriye gidemediler; fakat **ahdimiz olsun** onu yıldıracağız. (KR: 195)

Tövbeler olsun, âşık olmak ne demek sanki? (KR: 244)

A... herif **Allah için** munis, sesi çıkmıyor, ille velakin karı şirret, derlerdi. (LM: 47)

Eğer **yalansa anamın ölüsünü öpeyim**. Senin de zerre kadar namusun varsa beni şu dakikada boşarsın. (LM: 51)

İnanır mısın **vallahi** o gece gözüme uyku girmedi. (LM: 52)

İstanbul’a döndüm. **Kocaya tövbe demiştim** ama... (LM: 52)

Rahmetli Pomak Ali Efendi de bir türlü idi ama, **Allah için** söyleyeyim bu kadar karı düşkününü değildi. (LM: 60)

Şehremini’nde senin ayağına su dökecek kadın yok, dedi, **imanım hakkı için** senin kocan turnayı gözünden urmuş (...) (LM: 60)

Tabağının yanına penbe bir gül yatırmış, canlı bir mahluk gibi onunla oynuyor, ona bakıyor ona -**Allah inandırırsın**- adeta gülümsüyordu. (LM: 79)

Sana yemin ediyorum; saçlarımın yumuşadığını, kirpiklerimin kıvrıldığını, gözlerimin parladığını, dudaklarımın kızardığını duydum. Bir dakika içinde güzelleştiğimi anladım. **Yemin ederim** mübalağa zannetme. (LM: 92)

Ben vaktiyle kocamdan ayrıldığım zaman bir daha aşk ve erkek üzerine bina kurmamak için **yemin etmişim**. Bugüne kadar **yeminimi tuttum**; arkamda uzun çalışma seneleri var. (LM: 94)

Vallahi efendim, size bunu birdenbire nasıl anlatayım? (ÜF: 36)

Vallahi Hanımefendi, dedi; ben birçok arkadaşlarım gibi evlenmenin aleyhinde değilim. (ÜF: 41)

(...) şimdiye kadar hiçbir aşığı olmadığını Numan'a her gün **yeminlerle** anlatan Eglantin pek korkmuş. (ÜF: 56)

Numan, Eglantin'i o kadar eziyetli sorgularla sıkıştırıyordu ki, çok defalar teminat vermekten, **yeminler etmekten** yorulup kesilen kadın (...) (ÜF: 60)

Doğrusu, **Allah için**, Sermet de onun yanına yakışmıştı. (ÜF: 71)

(...) dudaktan dudağa bazı mühim sözler, **yeminler** fısıldamıştı: “**Çocuklarımın başı üzerine yemin ederim ki, seni tanıdığım gündenberi...**” diye başlayan bu aşk teminatı Nuran'ı kandırmış, yatıştırmıştı. (ÜF: 116).

Nasıl ki, ilk görüşte Nuran'a kısaca “**Ölümlere kadar benimsin.**” demişti. (ÜF: 117)

Sermet gayriihtiyari koltuğa düştü ve artık yeni bir **yemin** bulmaktan aciz kalan zavallı başını elleri arasına bıraktı. (ÜF: 158)

Senden ayrı kalmak, seni özlemek, sonra sana kavuşmakta duyduğum saadeti, sana **yemin ediyorum**, dünyada henüz hiçbir insan duymamıştır. (ÜF: 160)

Gene **yemin ederim ki**, ne zaman seni kollarım arasına aldım, duyduğum fevkalbeşer bahtiyarlıktan tüylerim ürperdi. (ÜF: 160)

E **vallahi**, sen kötek istiyorsun. (ÜF: 167)

Hazır bulunanlar şöyle diyordu: “**Vallah** bir şey olduk amma... (ÜF: 189)

Kendini Nuran'a hür bir adam gibi tanıtip hayatlarını birleştirmekten bahseden, evli olduğu meydana çıkınca boşanmaya karar veren, cayan; tekrar karar veren, tekrar cayan, bir izdivaç olmasa bile mutlak bir **sadakat yemini eden, bu yemini bir defa değil, bin defa bozan Sermet!** (ÜF: 205)

5.4. Seyirlik Oyunlar

Halk tiyatrosu, halkın duygu ve düşüncelerini, yaşadıklarını en sade ve samimi şekilde insanların gözlerinin önüne seren oluşumlardır (Ilıcak, 2019: 128). Hayatı hareket halinde göstermeye çalışan bu oluşumlar Türk sanat hayatında da dikkate değer örnekler vermiştir. Kendine has teknikleri içindeki bu sanatlar Köylü Temsilleri, Meddah, Karagöz, Ortaoyunu ve Kukla olmak üzere beş kolda toplanır (Elçin, 2004: 671).

Karagöz, Türk temaşa edebiyatının en önde gelen türüdür. Bir gölge ve hayal oyunu olan Karagöz'de esas şahıslar, Karagöz ve Hacivat'tır. Şive taklitlerine Arapça, Farsça kelimelerin telaffuzlarına yakın kelimeler öne sürerek güldürücü durumlar meydana getirilmesine cinas ve tevriye sanatlarına fazla yer verilen Karagöz Oyunları Türk zekasının mizah ve hicivdeki kudretini de göstermektedir (Güzel ve Torun, 2003: 221).

Çalışmada seyirlik oyunlar başlığındaki unsurlarla ilgili olarak Cığerdelen romanında atışmaları dolayısıyla Kavuklu ile Pişekar'ın adı geçirilmiş; Kadıköyü'nün Romanı'nda Bursa yolu üzerinde bulunan Karagöz'ün mezarından söz edilmiş ve yine aynı romanda bir düğünde çocukların Karagöz oyunu talebinde bulundukları dile getirilmiştir. Ülker Fırtınası adlı eserde ise roman karakterlerinden biri olan Selçuk'un "Türk tiyatrosu" üzerine araştırma yaptığından bahsedilmiştir. Diğer eserlerde seyirlik oyunlarla ilgili herhangi bir unsur tespit edilememiştir.

*Ben, bahsi boşanma davası ve Canzi üzerine getirmek, Haşmet ise şu sarışını konuşmak hevesiyle her birimiz kendi bildiğini okuya okuya meclisimiz nihayet **Kavuklu Pişekar** çekişmesine döndü. (C: 34)*

*Çekirge'den Bursa'ya giden yolu takip ettiler. **Karagöz'ün mezarını** tetkik ettikten sonra tekrar yola düzülecekleri anda Bedriye, durunuz! dedi. (KR: 70)*

*Mükerrem'in ablası bu düğünü bir gardenparti tarzında tertip etmişse de bütün planları alt üst olmuştu. Çünkü büyük hanımefendi, ince saz diye direnmiş, Mükerrem cazbantta ısrar etmiş, çocuklar **Karagöz**, yeni damat da hokkabaz*

dilemişti. Nihayet kimse kırılmasın diye cümlesinin arzusuna hizmet edildi, düğün çorba oldu. (KR: 37)

*Etraftan rüküşlük diye telakki edilen daha nice hareketlerine rağmen, Selçuk, kendi sahasında çok maddi düşünüyor, soğukkanlı, kuvvetli hamlelerle ilerliyordu. O şimdi Türk edebiyatını ve **Türk tiyatrosunu** ele almıştı. (ÜF: 42)*

5.5. Tekke/Tasavvuf Edebiyatı

Tasavvufun terim anlamı; insanın eğitimidir. Tasavvufî eğitim, İslam'ın hayata uyarlanmasıdır. Bu eğitim sayesinde insan; "Allah'ın rızasını kazanır, ebedi saadete ermek için de nefsini eğiterek temizlemeye çalışır. Yani insanoğlu tasavvuf eğitimi ile bu dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmeye çalışır. Türklerde tasavvuf anlayışı İslamiyet ile başlamıştır. Tasavvufun yayılmasında önemli bir yere sahip olan Ahmet Yesevi, kendisi ve etrafında oluşan dervişleri ile hem İslamiyet'i geniş kitlelere yaymış hem de bunu edebiyat yolu ile yaparak yeni bir edebiyat kolunun doğmasına vesile olmuştur (Güzel ve Torun, 2003: 280).

Kaynaklarda "kendisini hikmete ve Allah'ı bilmeye adanmak" olarak tarif edilen ve "Vahdet-i vücud ve Vahdet-i şühud" gibi iki ana prensibe dayanan tasavvuf, Molla Cami, Muhyiddin Arabî, Gazali gibi İslâm bilgin ve mutasavvıflarınca İslâmî temellere oturtulmuştur. Bu fikrî temele dayanan Tasavvufî Türk Edebiyatı, İslâmiyet'in kabulünden günümüze kadar gerek tekkelerin mistik çevresinde gerekse bu çevreden ilhâm alan şâirlerin eserlerinde vücud bulmuştur. Türk tekke şiirinin ilk ortaya koyucusu ve ilk örneklerini veren mutasavvıf-şair Ahmed Yesevî'nin fikirleri halife ve dervişleri vasıtasıyla Anadolu'ya da gelmiş, tekke şiiri geleneğinin Anadolu'da ortaya çıkması ve yayılması bu yolla gerçekleşmiştir (Güzel, 1989: 2-3).

Tarikat ve tekkelerdeki ortak amaca yönelik ortak, yaşayış, anlayış ve yorumlayışın dışı vurumu ortak bir edebi anlayışı ortaya çıkarmıştır. Zamanla bu edebi anlayışın tür ve şekil özellikleri gelenekselleşerek kalıplaşmıştır. Çoğu tekkelerin, tarikatların ayin ve törenlerinde okunma amacıyla oluşturulan bu türler "Tekke- Tasavvuf edebiyatı" ekolünü oluşturmuştur (Çobanoğlu, 2009: 268).

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra ilk temsilcileri X-XII. yüzyıllarda Türkistan'da ortaya çıkan kısa sürede Türkler arasında yayılıp Türkiye'de de faaliyetlerini XX. yüzyılın başına kadar süren tekkeler etrafında gelişen dini-tasavvufi karakterli edebi ürünler Türk kültür ve edebiyatında önemli bir yere sahiptir (Oğuz ve diğerleri, 2020: 501) Tekke-tasavvuf edebiyatına mensup mutasavvıf şairler, öğretilerini aktarırken şiirin duyguları coşturan gücünden yararlanmış, dini ve ahlaki kabullerini, tarikatların adap- erkanını, şiirle aktarmışlardır. Kuran tefsirleri, hadisler, menkıbeler, tasavvufi olaylar da fütüvvetname, menakıpname, velayetname, gazavatname vb. mensur eserlerle verilmiştir (Oğuz ve diğerleri, 2020: 544-547).

İncelenen eserlerde tekke ve tasavvuf alanıyla ilgili geniş yelpazede pek çok örnek tespit edilmiştir. Sanatçının da hayatında önemli bir yere sahip olan tasavvuf sayesinde eserler zengin tasavvufi içeriklerle bezenmiştir. Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Niyazi Mısrî ve Muhyiddin Abdal gibi tasavvufi kişilerden bahsedilmiş, çeşitli yerlerde bunların dizelerine, şiirlerine yer verilmiştir. Özellikle “ilahî” teriminin kullanıldığı ve bu türe ait örneklerin verildiği görülmüştür. Bu alanla ilgili olarak derviş, mürşid, baba, şeyh, dergâh, çileye kapanmak, gülbank çekmek, tekkelerdeki kaideler-usuller, Bektaşilik terimleri ve çeşitli haller üzerine söylenen tasavvufi düşünceler eserlerde karşılaşılan diğer tasavvufi unsurlardır. Tasavvuf edebiyatının nesir alanında ön plana çıkan türlerinden olan menkıbeler de eserlerde yer verilen bir diğer öğelerdendir. Ciğerdelen romanında Hazreti Hamza ve Vahşi menkıbesi ile Kehf kıssasından bahsedilmiş, Yedi Uyuyanların adı sayılmıştır. Kültürümüzde önemli bir yeri olan Mevlevilik ve Bektaşilikten çeşitli terimlerle bahsedilmiş, özellikle Ülker Fırtınası romanında Bektaşiliğe dair yoğun örnekler tespit edilmiştir. İnceleme sonucu başlıkla alakalı bulunan örnekler şunlardır:

O, Yunus Emre'den parçalar okurdu: “Bir kuş olup uçmak gerek/ Bir kenara geçmek gerek.” (C: 22)

Ona Kur'an okudum, ilahiler okudum. Okudum, üfledim, kendime tam bir sofı süsü vererek onu da sardım sarmaladım (...) (C: 23)

Yolda Muhyiddin Abdal'la ikimiz bir handa konakladık. Rusköy Gazi Rüstem Baba Sultan Dergahı'ndan kalkmış, serhatleri dolaşıp milleti muştuluk

gününe hazırlamak ister. Yanında **derişler** var. Sana buyruğım şudur ki onunla on gün **çileye kapanasın**. (C: 69)

Muhiddin Abdal, bozdoğanı kisbet giymişti. Sirtında hırka, başında taç, omuzunda hurç, elinde asa, göğsünde billurdan teslim taşı tam cihazı ve yanında **keçe külahlı iki derişiyle konağa mihman oldu**. Bir sene evvel Rumeli'nden kalkmış bütöün **Hacı Bektaş-ı Veli dergahlarını** dolaşarak yaz dememiş, kış dememiş sefer etmiş Tuna serhatlerine irişmişti. Niyeti, Nemseli'yle görölecek Kerbela gününde **tef ve kudüm döverek, gülbank çeköüp altın sancaklarını ačarak Hak yolunda vuruşmaktı**. (C: 69)

Ergin canlardan olan Veli Koca'nın ricası üzerine şahinkonak'ta eğlendi, **on gün kadar genç Mustafa Durakça'yla beraber mahpus odasına çileye kapandı**. Kuru ekmekle suya yattılar. (C: 70)

Muhiddin Abdal'la Mustafa riyazetten çıktıktan sonra birkaç gün hesaplı besiye girdiler. Bunları birdenbire yemeğe tutuşturmak olmazdı. Sötle, pekmez şerbetiyle işe başlayıp dördöncü günü lokmayı, ördök mancasına bandılar. (C: 71)

Muhiddin Abdal, gönlönden zemin zamana uygun mısralar geçiriyordu

Aşktır âşıkları şeyda kılan

Aşktır âşıkları rüsva kılan

Aşktır her köşede kavga kılan

Yanayım ey şem-i Ruşen yanayım. (C: 74)

Cangözel, hakikatte dünyadan çoktan göçmüş tesadöfen kalıbı burada kalmış bir çilekeş edasıyla ve zavallıcık titrek sesiyle **ilahiler okurdu**:

Hakkı seven âşıkların

Eğlencesi tevhid olur. (C: 123)

Seccadesinde tıpkı onun gibi **hu hu diye salınıyor...** **Geceler ta suphe dek inletir bu dert beni**. (C: 130)

Kendini yalnız sanan Zühre bağrı dolusu tatlı sesiyle **ilahi okuyordu**:

Salınır tuba dalları/ taze açılır gülleri. (C: 142)

Zühre eski **mürşidi Kamber Hoca'yı** çağırttı. Ötede cemaat, cümbüş kıyametle düğün kutlarken Zühre, ihtiyar **şeyhinin dizi dibinde tasavvufa daldı.** (C: 189)

Kuş civıltısı, rüzgâr fısıltısı, kırların sükûnet teranesi, Zühre' nin için için **okuduğu ilahi “Al gider benden benliğim, doldur içime senliğim”** bunlar hepsi birbirine örülere bir arada akıp gidiyordu. (C: 205)

Sonra hasta kısık sesiyle bana **bir menkıbe anlatmaya başladı:**

Fahri alem efendimizin çok sevdiği amcası **Hazreti Hamza'yı Vahşi** adında Mekkeli bir köle gazada öldürmüş, ciğerini sökmüş, zengin bir düşman kadınına götürmüş. Kadın, Hazreti Hamza'ya kin güdüyormuş, şehidin kulaklarından, parmaklarından kendine gerdanlık yapmış, ciğerini dişlemiş, kanını emmiş. **Fahri alem efendimiz** amcası için sürekli yas tuttuktan nice zaman sonra Mekke'yi fethetmiş. Köle Vahşi gelmiş, ayak toprağına yüz sürmüş, suçunun bağışlanmasını, kendisinin hak dine alınmasını, yalvarmış. Peygamberimizin bu ricayı derhal kabul edip katil köleyi Müslüman tanıdığını tarihler bize anlatır. Fakat birkaç gün sonra Vahşi, cemaatle birlikte huzura geldiği zaman efendimiz buyurmuşlar ki: “Git ya Vahşi, gözüm seni görmesin!” (C: 219)

Duvarlarında sabahlara kadar **gülbank çekilip** kol gezilir, nöbet beklenirdi. (C: 221)

Kitabenin altında **Kehf pirlерinin adları yazılı: Yemliha, Misliha, Mekselina, Mernus, Debernuş, Sazenuş, Keşfetatayuş, Kıtmir. Çocuklara Kehf hocaları menkıbesini anlattım, yanlarından ayrıldım.** (C: 229)

Çeşme kitabesinde adı geçen **ermişler** gibi kendimi kaybetmek dilerim. (C: 229)

Her soluk alışta **Allah diyen cezbeli dervişler** gibi ben de hep sevdiğimin hasretiyle oturup kalkarsam çok sürmez. (C: 233)

Beni çağırdığın gün **Pir Sultan** köçeklerinin hafif kanatlı oyun adımlarıyla süzülerek sana geldim. (C: 261)

Vecitli **ilahilere**, coşkun destanlara, hoppa türkülere, kan ağlatan mersiyelelere sahiptir. (DP: 12)

Çocuklar, ben size Ketaki çiçeğinin **menkıbesini** anlattım mıydı? Hepsi birden böyle bir **menkıbe** hatırlamaksızın bunun yine Hindistan'a ait bir rivayet olacağını sezdiler. (DP: 14)

Gel de sana, hani severdin, **Niyazi-i Mısri** okuyayım, şerhedeyim. (DP: 43)

Sır sahibi, **vaktiyle terbiye gördüğü Mevlevi ocağından nice hil'atler giyindi ki bunlardan biri de "ayıp kapatıcı" lıgın bol yenli cübbesidir.** (DP: 290)

Şeyh Tayyar Kemteri ile Talat Bağcı, görünürde mutad işleriyle meşgul olmakla beraber asıl iç hayatları herkese kapalıdır. Onlar Şarkın **Sufiyyun zümresindendir ki haklarında (suretleri kesrette manaları vahdette) denmiştir.** (DP: 319)

Onlar Selmiye'yi görünce derler ki: "**Al gider benden benliğim/ doldur içime senliğin**" Kendi hüviyetlerini terk ederler, Selimiye hüviyetine bürünürler. (DP: 332)

O zamanlar Merdiven köyünde **Şahkulu Sultan dergâhı** vardı. **Mehmet Ali Hilmi Baba Dede postta oturuyordu.** Oraya dadandım. Din, acı çeken zayıf ruhların dayandığı bir direktir. Kuvvetli insan dine iltica etmez. Fakat ben, kendimi tedavi için tuttuğum sistemde, yerine göre gönlümü şımartıyor, okşuyor, bazen de dizginleri kuvvetle çekerek nefsimi zulmediyordum. Kendime en büyük zayıflık imtiyazını verdiğim zamanlar oldu. Diyordum ki: **Tekkeye git, mesireye git, çılgınlık yap, israf yap.** (KR: 181)

Bin bir çeşit insana meram anlatırım. **Lokma ve hırka derdi** malum ya. (KR: 196)

Cevizlik'teki köşkte giderayak bir de **mevlût okuttular.** Beşiktaşlı Hafız Rıza geldi. Hafız, billur sesi ile okuyordu:

Aşkla gel imdi Allah edelim

Derd ile gözyaşıyla ah edelim. (KR: 220)

Necdet, uzun zaman **hüccesine çekilen bir derviş** gibi yaşadı. (KR: 223)

Hintli **tasavvufa** saptı: *Büyük ızdırap büyük insanların nasibidir. Beşerî elemelerle ruh, tekrar tekrar dağlandıktan sonra Allah'ı özler, arar ve bulur.* (KR: 247)

Sofra hazır oldu mu adet tekke usulüdür: Kapıdan girene buyurun, denir. (KR: 254)

Bu **menkıbeyi** bana yazdıran sebep şu ki: Ben de hayatta böyle bir Yahuda, böyle çifte yüzlü bir hilkat ile karşılaştım. (ÜF: 18)

Zaten **tarikât** hayatına pek düşkün olan Ali Fethi Beyi karısını kaybedince büsbütün **tekkelere postu verdi**. Miralay rütbesini bulunca tekâütlüğünü istedi. Sırtında pek iğreti duran üniforma sıyrıldı, onun yerine hakiki kisvesi olan **haydariye ile fahr** geldi. Ve nihayet **“baba”** oldu.

Ali Fethi Beybaba'yı o zamanın **Bektâşî şeyhine lazım olan her şey vardı: Yüz ve vücut güzelliği, güzel ses, saz, şiir, ince duygu, ince anlayış, kalenderlik**. Kendine ait birkaç parça malı **“Varını sarfetmede merdan olur Bektaşiler”** diyerek **tarikât** evlatlarına yedirdi. (...)Kendisine pek çok **tekkeler** teklif edilmişti. Fakat **şeyhliği** üzerine almak, **tekkeyi** idare için dünya işleriyle uğraşmak demek olacağından, idealinde çok ileri giden bu adam hiçbirini kabul etmedi. Hatta biricik kızı Nuran'ın anadan kalan mallarını ayırdı ve teyzesi Dilruba Hanım'la eniştesi Numan Bey'i çocuğa vasi yaptı. Onun artık “evlat ve ayalı” yoktu, bir başına kalmıştı **“Şah ve sultana kul”** olmazdı. **Tekkeler** kapandıktan sonra bazı uygunsuz kimselerin yaptığı gizli ayinlere yanaşmadı; fakat kendi dört duvar içinde de bildiği gibi yaşamaktan vazgeçmedi. O hala, akşamları demini, bahçede yetiştirdiği salatası hazırlar; **çırağ uyandırır, nefes okur, ney çalar** ve hiçbir dünya gâilesini umursamazdı. (ÜF: 48-49)

İnkâr edemezsiniz ki, küçük çapta bir evliyalığım var. Zaten benim babam Bektaşî şeyhidir. Keramet bana biraz da mirastır. (ÜF: 101)

Sonra birdenbire babası aklına geldi. Maltepe'deki münzevi, elbet yılın ne başından ne sonundan haberdardır. O her gece kendi kendine **çırağ uyandırır, dem çeker, ney üfler, lokma eder ve yatar uyur; Kaygusuz bir sultan.** (ÜF: 126)

Ali Fethi Bey'in bakışında tatlı bir mahzunluk süzüldü.

İnsanlar fanidir, diye boynunu büktü, hafif gülümsedi: “İnsanların rabitaları da kendileri gibi küçük ve geçici olmak gerek. Bu, böyle olduğu halde sevmek ihtiyacı ezelidir. Sevmeli, inanmalı, bağlanmalı; ama çürük ve fani şeylere ne kadar bağlanılırsa o kadar. Fazlası değil. Fakat iman! Fakat teslimiyet! Bunlar ancak sabit ve mutlak bir hedefe sarfedilen ruh kuvvetleridir.”

Nuran yeisle başını sallıyordu: -Hayır babacığım, işte zaten ruhu, kezzap dökülmüş bez gibi delik deşik eden de bu değil mi? Hayatta sevmek için sabit ve mutlak bir hedef yoktur. -Var!... Ali Fethi Bey kızının gözlerinin içine bakarak kuvvetli bir “var”la onun sözünü kestikten sonra tekrar yavaşladı. Yumuşak bir sesle:

-Allah! Dedi...

-Allah?..

-Eyvallah!.

(...) Anlıyordu ki babası ***Allah*** demekle mezheplerin ve kitapların fevkinde bir varlık kastetmişti. Nuran bu ulu varlığı nasıl oluyor da bugüne kadar hiç düşünmemişti? (ÜF: 134-135)

Ali Fethi Bey bir ***semai*** çaldı. (...) Nuran durdu durdu, hız biriktirdi; ***yeni bir sualle babasına saldırdı. Bu defa, az bir şey değil, hak ve haksızlığın ne olduğunu, birinin nerede bitip öbürünün nerede başladığını ve Allah yapısı olan bir kâinatta haksızlığın nasıl ye bulduğunu bilmek istiyordu.*** Ali Fethi Bey dedi ki:

Hangi cevherli genç vardır ki, bu sualleri cenk bayrakları gibi savurarak üzerimize hücum etmesin? Vaktiyle biz de böyle yaptık. Fanilik dairesi içinde görülünce haksızlık, dünyada yapılan zulüm ve eziyet bir insana hemencecik orada ölüverme arzusunu verir. Haksızlığın dünya yüzünde niçin olduğunu hiçbir insan, hiçbir insana anlatamaz. Bunu da Tanrı'nın ebediyeti dairesinde seyretmekten gayri çare yoktur. Bir insan bir insana ne kadar zulüm edebilir? Öldürünceye kadar, sonra? Sürüp giden ne bir naz vardır, ne bir elem. Her şey geçer. Çeken için de, çektiren için de “ahiri toprak dediler!”.. (ÜF: 135-136)

Haşa! Nuran sanmasın ki Ali Fethi Bey ***tarikata*** girmekle vakarsız bir tevekkül yolu tutturmuştur. (...) ***İmana gelince, bir defa çiğnenir, sonra insan***

tecrübe sahibi olur, bir şeyi naehline vermemeyi öğrenir. Olgunluk yolunda bu, esaslı bir mertebedir. Her şeyi ehline ve sahibine vermek. (ÜF: 136)

Günden güne Nuran, babasının **Bektaşî diline** alıştı. Türkçe içinde daha mahrem bir Türkçeye benzeyen bu dili genç kız o kadar çabuk kavradı ki, kısa zaman sonra kendisi de aynı üslupta konuşmaya başladı. **Aş, dem, lokma, hurç, haydariye, çırağı uyandırmak, ocağı dinlendirmek, mihman olmak, göçmek, daha pek çok sözler.** Genç kızın bu kolay uygunluğu gün geldi, Ali Fethi Bey'i şaşırttı; kendini **tarikattan bir can karşısında sanarak Nuran'ı erenler! Diye çağırırverdi.** (ÜF: 137)

Nuran'ın bozuk yollarda, bataklık tarlalarda bastona dayana dayana ilerleyen ince ve kuvvetli endamı belirdikçe köylüler: “Bakın, bakın, **Dede'nin kızı** geçiyor.” Diyorlardı. (ÜF: 138)

Ali Bey bu işi bütün inceliklerine kadar biliyor; herkes onu kızının mukadderatına lakayt bir **derviş** sanadursun, o sahneye çıkmadan sahnede bulunmuş, bütün safhaları takip etmiş ve hatta göze görünmeden beraber oynamış. Yirmi beş yaşında bir insanın hayatına müdahale edemez, herkes kendi kaderinin izini boylayacaktır ve her insan vicdanının gösterdiği istikameti seçmekte müstakildir. Hele Nuran gibi yetişmiş, olgun bir genç olursa. Babalık hakkı, evladın mukadderatına hükmetmek değildir. Zaten babalık hakkı diye bir şey yoktur; yalnız babalık vazifesi vardır. O fakir **derviş** Ali Fethi, biliyor ki; Nuran babasına ihtiyaç duyarsa gelecektir. Ve işte, Nuran geldi... (ÜF: 138)

Genç kız fazla bir heyecanla, taşkın sevgiyle yerinden fırlamak, babasının göğsüne düşmek istiyor; fakat kendini tutuyor. Onun kalın bir ikil gibi alnı üzerinde yatan kır saçlarına, hala taze ve güzel profilinin asil çizgisine gözlerini kaptırarak hayran, dalgın bakıyor ve içinden çok mahrem bir sır geçirir gibi tekrarlıyor: **“Babam bir peygambere benziyor...”** (ÜF: 139)

Sırtında, **Bektaşîlerin haydariye dedikleri, kısa kollu lacivert bir ceket** vardı. (ÜF: 139)

Ali Bey ademi kabul edemiyor, bir beyit okuyor:

Çek çevir, kendini er meydanıdır

Yok meydanı değil; var meydanıdır. (ÜF: 141)

*Yemekten sonra adeti üzere **g lb nk çekerken, Nuran “Bismi Şah, Allah Allah...” diye başlayan ve daima pek hoşuna giden bu güzel duayı duymadı bile. ( F: 143)***

*Nuran’ı sevdikten sonra kalbinde bütün kâinata karşı bir őefkat, bir mürüvvet saŐanaŐıdır coŐtu. Bu aşk öyle bir saadetti ki. Saadet de ne söz, ne kuru bir tabir! Sen buna bir vecid de, bir l tfirabbani de, **eski dervişlerin “vasılı illallah” olması** diye d Ő  n. ( F: 179)*

*Acele toparlandı, elini g Ős ne bastırıp **“eyvallah”** dedikten sonra geldiŐi gibi sessizce savuŐtu gitti. ( F: 195)*

*Fakat Sermet hiç deŐiŐmedi. Hala mistik bir taabb dle Nuran’ın eŐiŐine baŐlıdır. Üstelik Ali Fethi’ye **hul l etmesini** de becerdi. Sık sık Maltepe’ye gidiyor. Orada **tarikât ve tasavvuf**  zerine dinlediŐi sözler tam kendi meŐrebine muvafıktır. Nuran’ın bazı ihtarlarına, ömrünü iŐsiz güçsüz   r tmemesi için ettiŐi nasihatlere şimdi, bir takım **dervişane** d sturlarla cevap veriyor. Hatta bir defasında Nuran “Erkeklik şanından deŐildir.” Gibi  fkeli tarizlerde bulununca Sermet bir **BektaŐi nefesi okuyarak** cevap verdi:*

Sanma zahir boş doluyuz,

Şah kulu, sultan kuluyuz.

Hem gedayız, hem uluyuz. ( F: 210-211)

*Sermet’in kulaŐı basit bir **BektaŐi akidesine** takıldı. ( F: 211)*

ALTINCI BÖLÜM

SAFİYE EROL'UN ESERLERİNDEKİ HALK BİLİMİ UNSURLARI

6.1. Dil ve Anlatımla İlgili Unsurlar

6.1.1. Ağız

“Ağız, bir dilin bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalarına verdiğimiz addır” (Ergin, 2008: 10).

Safiye Erol, bazı eserlerinde kendisinin de Trakyalı olması hasebiyle bu yörenin ağız özelliklerini gösteren kullanımlara yer vermiştir. Ağız özelliğinin görüldüğü romanlar Ciğerdelen ve Dineyri Papazıdır. Leylak Mevsimi hikâyesinde yer alan “İlk Efendim Pomak Ali Efendi Hikâyesinde” de Trakya ağızına ait örneklerle rastlanılmaktadır. İki yerde de ağız kastedilerek “şive” kelimesi kullanılmıştır. Tespit edilen ilgili örnekler şunlardır:

“A... be kızanım, aynalı köşkte ne zamandır yanalı!” (C: 14)

Keza eli kulağında, şoförün son perdeden ve Keşan şivesiyle bağırıldığını uydum: “Ne sürersin bire ayvanları susaya? Ayvan oğlu ayvanı” (C: 15)

Sabah vakti ok meydanına çıkagelir: “Olmadı, kızan, olmadı!” diye bağırır (...) (C: 62)

Amma Kurman'da Nemseli kaptanlar bana “Bre gayretsiz, Haçlı seferinden artık yüz mü çevirdin? Taban pekliği et bre, dayan bre!” diyesi oldular. (C: 83)

Muhacirlik mi? Moru ne yapalım? (C: 235)

Adamcağız şimdi peltek Rum şivesiyle bir şeyler anlatıyordu. (DP: 54)

Deli Şerife o zaman kızları oğlan doğuramadığı için arlanan gelin hanım fırkasına yüz aklığı sunarmış: Yaptı uğlanı! (DP: 294)

Deli Şerife çengillerle beraber hem çalıp hem oynadıkça elti hanım taraftarlarına nispet yağdırır “Bir hercaim var kime kime?” makamında bağırır sorar:

Uğlam anasına!

Uğlan ninesine!

Uğlan tizesine! diye kubbeleri çınlatırmış. (DP: 294)

*-Ee haydi **mori**, anlat bakalım dedim, o:*

*-Ne anlatayım **be kızanım**? derken gözümün içine gülüyor (...)* (LM: 44)

*Ee haydi **bre nazdravi** dedim tokuşturdum. (LM: 45)*

*Bak **kızanım** diyordu, sana ilk efendim Pomak Ali'yi anlatayım da kulağına küpe olsun. (LM: 45)*

***Helbet**, yaparım, dedim, bak aklını başına devşir. (LM: 49)*

*Artık **yüreciğim** hafiflemişti. (LM: 52)*

*Tabiat senin gibi nadide yarattığı insanları israf etmemek için fevkalade tedbirler almış, **köpoğlu** tabiat! (LM: 71)*

6.1.2. Ses Unsuru Dışında İletişim

Toplumsal bir varlık olan insan; duygu, düşünce veya isteklerini karşı tarafa aktarma ihtiyacı hisseder. Bunu sözle yapabileceği gibi söz dışındaki unsurları da kullanır. Çoğu zaman jestler, mimikler, bedenin duruşu, kullanılan çeşitli eşyalar, sözlerin ötesinde çok şey ifade eder.

Çalışmada ses unsurları dışında iletişimin mektup, telgraf, kaş-göz işareti, jest- mimik ve çeşitli nesneler ile sağlandığı görülmüştür. İlgili örnekler aşağıda verilmiştir:

*Şoför, sürüyü yana alması için **öfkeli klakson işaretleri** verdiyse de köylü istifini bozmadı. (C: 15)*

*Artık ne **fidye mektubu** geldi ne de cenge duruşmak sözü edildi. (C: 81)*

***İmzasız mektup** daima düşmandan gelir. (C: 215)*

*Gözlerini kaçırarak yer ararken kamaradaki beylerin **kendisini birbirlerine işaret ederek** müstehcen bir mutabakatla anlaştıklarını hissettiriyordu. (DP: 47)*

*Bahçıvan Sotiri, **bir işaret üzerine** çapasını koltuğuna sıkıştırıp, seğirtmişti.*
(DP: 54)

*Prens Vahid'den **mektup** aldım.* (DP: 79)

*Size **mektup** yazmalıyım, belki uzun düşünüp taşınırsam meramımı anlatabilirim.* (DP: 80)

*Ancak Ercüment, Gülbün'den **mektup** alamayınca gösterdiği telaşla (...)*
(DP: 176)

*(...) **telgrafi** Dineyri'den biliyor, genç kızın hesabına ümitlenerek yanakları al al renklenerek:* (DP: 184)

*Şimdi üç erkek, **yemek çıktığına işaret olan zil sesi üzerine ayağa** kalkmışlardı.* (DP: 196)

*Arkadaki kıza **bir işaret**, darbuka cümbüşe katılır* (DP: 293)

*Baha ile uzaktan selamlaştılar. Baha hafıza **bir işaret** verdi. **Sonra bir tezkere yazıp taşa sararak gazinoya attı.** Saz takımı kâğıdı okurken İzmirli hafız Baha'ya **başıyla “peki” işareti** verdi.* (KR: 61)

*Bedriye'nin **kalkık kolu inerek start işaretini verince** gençler ok gibi fırladılar.* (KR: 71)

*Eskiden böyle değilmiş. Sevenlerin bir de sırdaşı olurmuş. Ne imiş o ağlamalar, sızlamalar, **mektuplar, kuru çiçekli, hatıra defterleri!*** (KR: 139)

Diyelim ki seviyor ve anlamak istiyor: o oğlan da kendisini istiyor mu? Fakat kendini ele vermek istemiyor. Öyle bir pundunu bulup araştırarak ki, erkeğin duyguları, düşünceleri meydana çıksın, amma kız kendi sırrını saklayabilsin. Bu kız ne suretle hareket etmeli dersiniz?

Orhan atılarak bağırdı:

*-Bir **mektup** yazar...* (KR: 62)

*Nesrin diğerlerine diyecek ki idarehaneden **bir telgraf** gelmiş.* (KR: 72)

*Akşam olunca **bir çocuk buldu, yüzüğü bir mektupla birlikte** Bedriye'nin köşküne gönderdi.* (KR: 143)

*Biraz mütalaaya dalmak üzere iken hizmetçi bir **telgraf** getirdi. Kalbim durdu, ne zaman **telgraf** alsam böyle olurum. Uzun zaman gurbette yaşayan bu halleri bilir. “Acaba bizim evden birisi mi öldü?” ilk düşüncem hep bu olurdu. (LM: 36)*

*Eglantin’in yüzüne karşı söyleyemediği şeyleri destan gibi **mektuplarla** anlatmak. (ÜF: 95)*

*Çabuk kızıışan sobanın önünde genç kız bir bir **mektupları** açtı ve okudu. (ÜF: 142)*

6.2. Geçiş Dönemleriyle İlgili Unsurlar

İnsanın hayatında doğum, evlenme, ölüm gibi üç önemli merhale bulunur. Geçiş dönemleri adını alan bu evrelerde birçok inanç, âdet, ayin, töre, tören, dinsel ve büyüsel işlem yapılmaktadır. Burada amaç insanın bu yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak ve bu dönemde arttığı düşünülen tehlikelerden kişiyi korumaktır. Çünkü inanişaya göre özellikle bu dönemlerde kişi, güçsüz ve tehlikelere açıktır (Örnek, 2016: 183).

İnsan ömrünün en yüksek değere sahip olduğu geçiş dönemleri çeşitli inaniş ve uygulamalarla örölmüş, bunlar kuşaktan kuşağa aktararak geleneksel bazı törenlerin doğmasına vesile olmuştur Aça ve diğeri, 2019: 358).

Eserlerin incelenmesi sonucunda kültür hazinemizin önemli unsurlarından olup doğum, evlenme ve ölümlü kapsayan geçiş dönemi ritüelleri, yapılan uygulamalar ve inanişlara göre alt başlıklara ayrılmış, bu başlıklarla alakalı örnekler tespit edilmiştir.

6.2.1. Doğum

Geçiş dönemlerinin ilki olan doğum daima mutlu bir olay sayılmıştır. Doğan her çocuk sadece anne babasını değil, aynı zamanda, akrabaları, komşuları ve doğduğu sülaleyi de sevindirmiştir. Çünkü her doğum ailenin, akrabanın, sülalenin sayısını arttırmaktadır; bu sayı artışı da gücün, dayanışmanın artması demektir. Özellikle küçük topluluklarda aileler nüfuslarının çokluğuyla kendilerini güçlü ve

dayanıklı hissetmektedirler (Örnek, 2016: 184). Doğum, üremenin ve çoğalmanın bir yoludur. Her çift, çocuk sahibi olmak ve soyunu devam ettirmek ister, bu nedenle geçiş dönemlerinin ilki olan doğum çiftler, akrabaları ve sülaleleri için önemli bir olaydır.

Hayvanlarda içgüdüye insanlarda ise iradeye bağlı olan üreme olayı özellikle geleneksel toplumlarda ayrı bir öneme sahiptir (Aça ve diğerleri, 2019: 359). Yuva kuran çiftlerin belli bir zaman sonra çocuk sahibi olması beklenir. Çocuk olmuyorsa halk hekimliği, dinsel-büyüsel ritüeller gibi çeşitli yollara başvurulur. Hamile kadınlar ve ailesi doğum öncesi, doğum sırası ve çocuk doğduktan sonra toplumda var olan türlü inanış ve uygulamaları devam ettirir. Böylece hem kendini, çocuğu endişe ettiği tehlikelerden korur, doğumla gelen mutluluğunu, sevincini gösterir hem de bu alandaki kültürel mirasın korunmasını sağlar.

Çalışmada hayata atılan ilk adım olan doğumla ilgili inanış ve uygulamalar doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası başlıkları altında incelenmiştir.

6.2.1.1. Doğum öncesi

Geleneksel toplumlarda evliliğin çocukla şenleneceğine inanılır. Bu sebeple daha evlilik gerçekleşmeden çocuk sahibi olmak için çeşitli uygulamalar yapılır, evlilik esnasında da farklı uygulamalar veya dualarla bu beklenti dile getirilir (Aça ve diğerleri, 2019: 359). Anne babaya saadet, güven; akrabaya, soya, sopa güç kazandıran doğum olayı öncesinde ve sonrasında türlü uygulamalar içerir (Örnek, 2016: 184).

İncelenen eserlerde doğum öncesiyle ilgili olarak kısırlılığın giderilmesi, gebe kalmak, aşermek ve erkek çocuk doğurmak, çocuk düşürme başlıklarında yapılan uygulama ve inanışlara rastlanmıştır. Bu başlıklarla ilgili tespit edilen örneklerle aşağıda verilmiştir.

6.2.1.1.1. Kısırlığı Giderme, Gebe Kalma

Toplumumuzda kısırlığın genellikle kadınlarda olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden bilhassa kadınlar çocuk sahibi olmak için çeşitli yollara başvurmuşlardır (Örnek, 2016: 185).

Araştırma sonucunda incelenen eserlerde kısırlığı gidermek veya hamile kalmak için yapılan herhangi bir uygulamaya rastlanılmamış, bu terimlerin sadece adı geçirilmiştir. Çocuk sahibi olmak için “evlat edinme” tavsiyesinin verildiği görülmüştür.

*Saltanatlı zengin soyzade bir kafir banusu idi, bu. Kocasına muhabbetinden, kendi kısırlığından, kısırlığı yüzünden erinin bir köylü kızıyla yattığından, kızın **gebe kaldığından** yandı yakıldı; Zühre’den medet diledi. Zühre dedi ki:*

-Kısırlığın çaresi yok, meğer Allah’tan ola. (...) Sen bir evlatlık oğlan al, kocanın en harim, en mukaddes düşüncesi neyse çocuğu o terbiyede büyüt. (C: 201)

*Tam Müyesser Darülâcezededen **bir çocuğu evlat edinmeğe hazırlanırken ikinci defa hamile kaldı. Şimdi muratları tamamdır. (DP: 320)***

6.2.1.1.2. Gebelik

Halk inanışına göre gebe kadın hamileliği süresince yediğinden, içtiğinden, baktığından, yaptıklarından mesuldür. Çünkü halk arasında bunların çocuğa sirayet edeceği düşünülür. O yüzden hamile kadının bu dönemde hayatına daha çok dikkat etmesi beklenir.

Ciğerdelen romanının bir bölümünde çocuğun huysuz, aksi biri olmasının sebebi hamilelik esnasında yapılanlara bağlanmıştır. İlgili örnek şöyledir:

*Hep suç bendedir. **Sinan’a gebeyken büyüklerime isyan ettim, dile alınmaz huysuzluklar yaptım. Karnımdaki ciğerpareme uğursuzluk sindirdim. İşte hatamı çekiyorum. Yoksa oğlum görüldüğü gibi hoyrat değildir. (C: 125)***

6.2.1.1.3. Aşermek

Beğenmemek, kötülemek anlamlarındaki aş yermek halk arasında anlam değişmesine uğrayarak hamile kadının canının bir şeyler yemek istemesi anlamına gelir. Bu tabir yine halk arasında aşermek, aş çalmak, aş vermek gibi çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Gebe kadının aş erdiği şeyi yemezse çocuğun bundan kötü etkileneceğine inanılır (Artun, 2014: 52).

Cığerdelen ve Dineyri Papazı romanlarında “aş ermek” ifadelerine rastlanılmıştır. İlgili örnekler aşağıda verilmiştir.

*Gelin hanım **gebe olup aş yediğini** cümlesi duymuş, ağızlar kulaklara varmıştı. (C: 95)*

*Zühre'nin **aş yermesi** savulup gebeliği beşinci aya basınca katır kervanları müftü baldızının çeyizini getirmeye başladı. (C: 147)*

*Liza yardıma yeltendi, sonra o yavrucak da azılı **aş yermesine** tutulduğu için bir kenara yığıldı kaldı. (C: 169)*

*Canı bir şey istiyor, yemek mi, içmek mi, bir süs eşyası, almak mı, pek kestiremiyor, **gebe kadınların aşermesi** gibi karışık uğultulu bir iştihâ, canı bir şey istiyor. (DP: 88)*

6.2.1.1.4. Çocuğun Cinsiyeti

Hamilelik esnasında önemli olan noktalardan biri de doğacak çocuğun cinsiyetidir. Anne baba çocuğun cinsiyetini çok önemsemese de akrabalar, komşular veya içinde yaşanılan toplum özellikle ilk çocuğun erkek olmasını ister (Örnek, 2016: 189). Modern tıptan önce halk, kendi yöntemleri ile çocuğun cinsiyetini tahmin etmeye çalışmış, cinsiyeti öğrenebilmek için büyüklerinden gördükleri çeşitli yöntemleri kullanmışlardır. Halk arasında erkek çocuk itibar, kız çocuk utanç olarak görülmüş, soyun erkek çocuktan devam ettiği düşüncesi ile erkek çocuğa ayrı bir önem verilmiştir.

İncelenen eserlerde kız çocuk doğurmanın ayıplandığından bahsedilmiş, erkek çocuğun soyu devam ettireceği düşüncesi sebebiyle doğacak çocuğun erkek

olmasının arzulandığı belirtilmiştir. Hatta erkek çocuk sahibi olmak için adak, kurban, sadaka gibi çeşitli unsurlara başvurulduğu görülmüş, erkek çocuk doğunca büyük sevinç yaşandığını gösteren örnekler tespit edilmiştir. İlgili örnekler şöyledir:

Hacı Cimşidgilin dört tane kızı dünyaya gelmiş. Dördü de babalarını utanca, analarını ye'se, aileyi yasa boğmuş, çünkü erkek evlat beklerlermiş. Hacı Bey kendi ceddî Cimşid dedeye adaklar adanmış, kurbanlar kesmiş, fukaraya sadakalar dağıtmış. Beri taraftan gelin hanım- Hacı Bey'in karısı böyle çağırılmış- kendi her türlü ameliye ve çileye yatırmış, hamile kalmış gerçi amma neye yarar, al sana bir kız daha. Kaynana kaşlarını sitem ve nefretle oynatarak:

"Köküne kibrit suyu" der, oğlunun zürriyetsiz kalışına dertlenirmiş (...) Avlusu tahta perdeyle bölünmüş bitişik ev elti hanımıdır ve gelin hanımı hiç çekemeyen "Kart karı da onun için oğlan doğuramıyor" diyen elti, yapmadık nispet bırakmazmış. (DP: 292)

Köpek enciği kadar itibar görmeyen küçük kızlar, annelerinin her lohusasında bir araya büzülür, korkudan titrerlermiş: kendileri gibi bir fuzulî sığıntı daha gelecek. (DP: 292)

Deli Şerife o zaman kızları oğlan doğuramadığı için arlanan gelin hanım fırkasına yüz aklığı sunarmış: Yaptı uğlanı! (DP: 293)

Gülbün hemen yere çöküp Rolli'nin boynuna düştü: "Bir kızım olacak Rolli, çünkü senden başka oğlan istemem. Amma bir kızım olursa sana ağabey der. Sen onu müdafaa edersin. (...) "Kız ısmarla. Sakın oğlan gelmesin.! (DP: 321)

6.2.1.1.5. Çocuk Düşürme

Çocuk sahibi olmak genellikle mutluluk ve övünç kaynağıdır. Fakat bazen sağlık problemlerinden kaynaklı bazen de toplumsal veya ahlaksal normlara aykırı olan durumlardan dolayı çocuğun doğması istenmez. Bu sebeple kadınlar çocuk düşürmek için halk tarafından bulunan çeşitli yöntemler uygulamışlardır.

İncelenen eserlerde çocuğun hem kasıtlı hem de istenmeyerek düşürüldüğü durumlara ait örneklerle rastlanılmıştır. Hamile kadın kasten çocuk düşürmek için

bazen halk hekimliğinden yararlanmış bazen de kendini çeşitli ev kazalarına maruz bırakmıştır. İstemeyerek bir ev kazası ile çocuk düşürme ve sağlık problemlerinden dolayı çocuk aldırma veya çeşitli halk hekimliği uygulamaları ile çocuk düşürme başlığında tespit edilen örneklerdendir. İlgili örnekler şunlardır:

Gömeç kökünü, kanat kemiğini tecrübeli ebeler kadar ustalıklarla kullanıyordu. Bir buçuk senede dört çocuk düşürdü. (C: 175)

Senelerce bekledikten sonra **hamile kalmış fakat ayak fırçasıyla tahta silerken çocuğunu düşürmüştü.** (DP: 320)

Benden çocuk istemeyen bir adamın çocuğunu **doğurmak** doğru mu? (...) Bedriye yemek odasındaki lambaya vernik süreceğini söyleyerek çifte merdiveni bahçeden taşıttı. Bir dakika evvel, merdiveni kurup dışarı çıkan bahçıvan, daha divanhaneden çıkmadan, şiddetli bir gürültü duydu. (...) Mihriban Hanım onun **hamileliğinden** haberdar değildi. Fakat vaziyeti görünce kazayı anladı, dövündü. Mahmut Ata'yı çağırttılar. **Çocuk düşmüştü.** (KR: 207)

Aklına esip birkaç hafta için avdet ettikçe karısı Müzeyyen **hamile kalır, ya doğurur ya çocuk düşürürmüştü.** Kadın henüz genç olduğu halde **sayısız çocuk düşürmelerden**, çektiği çilelerden yüzü buruşmuş, ihtiyar gibi olmuş. (ÜF: 50)

Çocuk aldırırım. Bu hasta, dermansız vücudumla bir kere daha **hamile kalacağım** hiç aklıma gelir miydi? (...)

-Yazık değil mi, efendim, niçin **doğurmadınız**?

-İlahi kardeşim, ben de o hal mi kaldı? **Doktor müsaade etmiyor.** (ÜF: 163)

6.2.1.2. Doğum Sırası

Doğum ritüellerinden biri de hamile kadın ve çocuk için önemli bir merhale olan doğum esnasında; doğumun kolay olması ve bu sırada inanış içinde yer alan çeşitli tehlikeli varlıkların şerrinden korunmak için yapılan uygulamalardır.

Çalışmada doğumun kolaylığı için ebelerin iyi olmasına dikkat edildiği ve Meryem ana eli diye bilinen bir bitkiden yararlanıldığı görülmüştür. Tespit edilen örnekler aşağıdadır:

İstolni'den Budin'den gelen iki namlı ebe, ay parçası gibi bir oğlan doğurttular. (C:95)

(...) gelin hanım yine hamile. (...) Ta ki vakit tamam olmuş, ebeler gelmiş, sular kaynamış, üç çatal iskemle kurulmuş. Meryem Ana eli denilen kuru bir çiçek ıslatıp şerbeti sancılı kadına içirilmiş, ay... İnsanın gözlerine inanamayacağı geliyor, Hacı Bey dini bütün mübarek adam... Hele şükür bir “çocuğu oldu!” (DP:293)

6.2.1.3. Doğum Sonrası

Doğum öncesi ve doğum esnasında anne ve çocuğa verilen önem doğumdan sonra da devam etmektedir. Anneyi tehlikelerden korumak çocuğu da gözünü açtığı bu yeni dünyaya alıştırmak için birtakım uygulamalar yapmaya devam edilir. Bununla birlikte sevinçle karşılanan doğum için bazı kimselere de hediyeler, armağanlar verilir, doğumun hayırlı bir şekilde gerçekleştiği halka duyurulur.

İncelenen eserlerde doğum sonrası ile ilgili olarak övünç kaynağı olan erkek çocuğun dünyaya geldiğinin akrabaya, halka duyurulması ve bunun için çeşitli hediyelerin istenmesi örneklendirilmiştir. Bunun yanında doğum sonrası çocuğa yapılan tuzlu suda yıkama, göbek bağıni kesme, kulağa ezan okuma, aşı yaptırma gibi uygulamalar da tespit edilmiştir. İlgili örnekler şunlardır:

(...) bir “çocuğu oldu Şerife Minla sokak kapısının kol demirinde asılı duran feracesini dar kapmış, Allah'ını seven tutmasın, yehu yalelli... Gelin hanım soy sopunun evlerini birer birer dolaşmaya başlamış, elinde def, ardı sıra darbukalı bir muhacir kızı. Şerife bir evden içeri rüzgâr gibi dalınca, pabuçlukta terlikleri şıp şıp... Kendiliğinden ayaklarından sıyrılırmış. Bir nefeste: Bahşışlerimi hanım, çabuk bahşışimi! Bir lira çeyreği, bir lal yüzük, bir yağlık... Verirlermiş. Deli Şerife o zaman kızları oğlan doğuramadığı için arlanan gelin hanım fırkasına yüz aklığı sunarmış: Yaptı uğlanı! (DP: 293)

Senelerdir beklenen bu ünlü zaferde kendi tuzu, biberi de varmış gibi başlarmış defî şıkırdatmaya. Arkadaki kıza bir işaret, darbuka cümbüşe katılır. Deli Şerife “Kalaycı Güzelini”ni oynar, kap kalaylar, nişadır atarmış. Kasabanın altını

üstüne getirmiş o gün, elti hanım tarafını çatlatmış, sokaklarda şıkır şıkır def dökerek dolaşmış, en sonunda çeşme meydanındaki türbenin önüne gelip “Cimşid dedeye yedi göbek adağım var” diyerek bir âlâ da orada kıvrımış. (DP: 293)

Bir de bakarsın felek yar olur, düğün dernekle kızı oğlana alırlar. Her murat yerine gelir. Senesine bir nur topu. Tuzlu suda ılık ılık yıkarlar kızanı, göbek tozunu eker, tülbent kuşağını dolar, gömleğini zubununu giydirebilirler, yavruya ne takımlar hazırlanmış! O pamuklu bezler, o kol bezleri, o dış bezleri. Çifte çifte çatkıları bürümeleri. Sararlar sarmalarlar, takkeciğini geçirirler, nazarlığını takarlar, yüzüne (Maşaallah) işlemeli yeşil namazdan duvak çekerler” (DP: 331)

Doğduktan üç gün sonra kulağına ezan okur, adını korlar. Üç beş ay geçesi çiçek aşısı yaparlar” (DP: 331)

6.2.1.3.1. Lohusalık

Halk arasında yeni doğum yapmış kadının ruhsal ve bedensel olarak dış etkilere açık olduğu, gözle görülmeyen kötü varlıklara karşı da korunması gerektiğine inanılır (Aça ve diğerleri, 2019: 364). Lohusalık denen bu aşamada kadın yalnız bırakılmaz, türlü varlıkların kötülüklerine karşı da birtakım yöntemlere başvurulur.

Çalışmada lohusalıktan doğum sonrası dönemi ifade etmek amacıyla bahsedilmiş, lohusa kereveti, lohusa döşeği, lohusa hamamı gibi ifadelerle bu döneme vurgu yapılmıştır. Lohusalıkla ilgili tespit edilen örnekler şöyledir:

Üç namaz vakti beklenerek oğlan şekerli su ve zemzemle avutuldu. Nice zamandır kuzu huyu bağlayan Cangüzel, süslü sayebanlı loğusa kerevetinde sabırsızlanıyor, ipek bürümcük gömleğinden sıyrılan çıplak kolları hasretle uzanıyordu. (C:95)

(...) loğusanın gözlerinde yeni bir ışık belirdi. (C: 151)

Liza, ölü doğurmuş, kendisi de loğusa döşeğinde can vermişti yavrucak. (C: 175)

Köpek enciği kadar itibar görmeyen küçük kızlar, annelerinin her lohusasında (...) (DP: 292)

Amma şenlik asıl loğusa hamamında! Deli Şerife çengillerle beraber hem çalıp hem oynadıkça elti hanım taraftarlarına nispet yağdırır (...) (DP:294)

6.2.1.3.2. Çocuğa Ad Verme

Türklerde ad vermenin köklü bir geleneği vardır. Yeni doğan çocuğa öyle rastgele bir ad verilmez. Çocuğa verilen adın; çocuğun karakterini, geleceğini, toplum içindeki yerini belirleyebileceği düşünüldüğü için ad seçimine özen gösterilir (Artun, 2014: 15). Çocuğa ad verme sıradan bir olay olmadığı için bu iş bazı kutlama ve kutsamalarla yapılır. Belirlenen ad için hoca, din adamı ya da saygın biri çağrılır ve bu kişiler ezan okuyarak çocuğun adını kulağına söyler (Örnek, 2016: 207).

Bu başlıkla ilgili örnekler sadece Ciğerdelen romanında tespit edilmiştir. Çocuğa ad verilirken büyüklerin isimlerinin tercih edildiği görülmüş, ad verilirken ezan okuma ritüelinden bahsedilmiştir. “Ad vermek” tabiri de bu başlıkla ilgili karşılaşılan diğer bir unsurdur. İlgili örnekler şunlardır:

Doğum sırasında konakta bulunamayacağına göre çocuğa ne ad vermek isteyeceğini Adviye Molla, Ağa’dan sordu:

-Ben karışmam, anasının bileceği şey, cevabını aldı. Zühre, oğlan doğurursa adını Turhan, Veli yahut Mustafa Durakça koymayı düşünmüş; Ağa’nın çocuğuna sahip çıkmak istemediğini anlayınca yüreğinden bir kere daha kan gitmişti. (C: 51)

Adı Sinan olacak, Hafız Nuri kulağına ezan okuyacaktı. (C: 95)

Kızım Zühre, oğlunun ismi ne olsun? Diye sorduğu zaman loğusanın gözlerinde yeni bir ışıık belirdi. (...) Nuri.. Nuri.. yavrusuna babasının adını veriyordu. (C: 151)

6.2.1.3.3. Sünnet

Erkek çocuklarla ilgili uygulamalardan biri olan sünnet, Müslüman toplumlarda “farz” ya da “dini zorunluluk” olmamakla birlikte yerine getirilmesi gereken önemli bir uygulamadır (Aça ve diğerleri, 2019: 372). Dini ve ananevi işlemler içinde en yaygın ve katısı olan sünnet geleneği yapılmadığı takdirde toplumda ayıplama ve kınamaya sebep olur (Örnek, 2016: 234). Özellikle geleneğe bağlı kırsal kesimlerde bu tören düğün havası içinde çeşitli etkinliklerle yapılarak kutlanır. Tıpkı evlenmede olduğu gibi sünnet törenleri de toplumsal birliğin beraberliğin, dayanışmanın artmasına katkı sağlar.

Ciğerdelen romanında rastlanan sünnet töreni örneğinde sünnet düğününün detaylı şekilde anlatıldığı görülmüş, bu törene ait çeşitli kültürel örneklerin varlığı tespit edilmiştir. Oyunlar, eğlenceler, çocukların gezdirilmesi, çocukların ve meydanın süslenmesi, hediyelerin verilmesi bu başlıkla alakalı bulunan örneklerdendir. Tespit edilen örnekler şu şekildedir:

*Oğlanların **sünnet düğünü** Zühre'nin on senelik çilesini toptan ödeyen bir gün oldu. (...) Üç gün düğün dernek oldu. İstolni'den sancak beyi, kadı; civardan zeamet beyi, ağalar hep davetli gelmişlerdi. (...) Davullar gümbürdüyor, ziller çarpınıyor, borular, nakkareler gürliyordu. Tuna havaları, serhat türküleri, Macar köçekçeleri ovalarda çınladı. (C: 181)*

***Sünnet edilecek on yedi oğlanın süslü kerevetleri büyük divan odasında hazırlanmıştı.** Kesilmeden önce çocuklar hepsi atlanarak, mehter takımını öne katıp alayla Cangüzel Çeşmesi'ne kadar gidip geldiler. Dönüşte iç avluda el öpme merasimi yapıldı. Sinan Ağa şadırvanın üzerine bir sayvan çattırmuş, dört bir etrafına oymalarla süslü ağaç kerevetler dizdirmişti. Baş misafirler, yumuşak ipek şiltelerle bezenmiş kerevetlerde gölgede oturuyor; kahve, tütün içiyorlardı. Kadınlar harem bölüğünün pencerelerinden merasimi seyretmekte idiler.*

*Büyük oğlan Turhan el öperken Sinan Ağa **adet üzere** bağışlama yaptı:*

-Berhudar ol oğlum, sana Kuzgun Otağı çiftliğini bağışladım.

Arkadan Veli ile Mustafa Durakça omuz omuza yanaştılar.

-Siz ikiniz doğdunuz. Malınız da öyle olsun. Size İkizçobanlar Çiftliği'ni bağışladım.

Sıra Nuri'ye gelmişti. Sinan Ağa, harem bölüğüne doğru ürkek bir bakış kaydırarak:

-Oğlum Nuri, sana on tane koyun bağışladım, dedi. Macar Feridun Bey, erkana aykırı olarak yerinden fırlamış, bağırıyordu:

- Nuri oğlum, sana Kemeni korusunu bağışladım, sana av köşkümü, çiftliğimi, bağlarımı ... Sana bütün nalımı bağışladım. Zaten çok zamandan niyet ederdim, seni kendime mirasçı ilan ediyorum. Sancak beyim, kadı efendim, siz hepiniz Muhammed ümmeti iştin, bilin yeryüzünde menkul gayrimenkul neyim varsa hepsini bugünden böyle ahiret oğlum Nuri'ye bağışladım. (C: 181)

Harem penceresinden bir avaze koptu. Zeynep Hanım, kaç göçe aldırış etmeksizin aşağı sarkmıştı:

-Şahinkonak malikanesinde babadan kalma ne hissem varsa **Nuri'ye bağışladım**. Nuri'ye beş yüz duka altını, bir mücevherli kemer, bir kütle inci bağışladım.

(...) Saraç İsmail büyüklerin kurulduğu şadırvanın yanına sokulmaya cesaret edememiş, dış avluya açılan portalar yanından olan biteni seyrediyordu. Feridun Bey'le Zeynep Hanım'ın Şahinkonaklılara meydan okuyuşu üzerine yürek buldu, ortaya geldi:

-Bu fakirin yarım buçuk dünyalığı zaten Nuri'nindir. Öz evladım olsa bu kadar sevemezdim. Onu bir çırpıda zengin ettiniz, daha ne kaldı? Nuri'ye üvey babalık hakkımı helal ediyorum. Ona bugünden son nefesime kadar beş vakit namazımda hayır duamı adıyorum. **Cemaat coştı. Hazır bulunan beyler, ağalar hediyelerini daha evvelden göndermişlerdi. Fakat şimdi hepsi aşka gelerek kimi sırtından kürkünü, kimi parmağından yüzüğünü, kuşağından kesesini çekip bağışlıyordu.** (C: 182)

El öpme sırası bekleyen diğer çocuklar ikişer ikişer tabur başladıkları kestane altında unutulmuşlardı (...) Büyükleri Turhan, babasının eteğine vararak ricada bulundu:

-Ağa babam, izin verirsen Nuri kardaşıma benim de bir armağanım olsun (...) Turhan, Nuri'ye cins bir tay bağışladı. O zaman Sinan Ağa, üzerinden büyük bir ağırlık gitmiş gibi hamle ederek yerinden fırladı:

-Oğlum Nuri, sana ne armağan sunulsa yeridir. Sancağımızda parmakla gösterilen kusursuz bir çocuksun. Dilerim Allah'tan benim oğlanlar da sana benzesin. İşte bir çırpıda mamur oluverdin. Hediye edilmedik ne kaldı acaba? Sana en değerli malımı, ceddimiz Hersekzade Büyük Turhan Bey'in kılıcını bağışladım oğlum. (C: 183)

Ertesi sabah, erkek konuklar savulduktan sonra **harem halkı divan odasına dolarak kerevetlerdeki atlas kavuklu, mücevher nazarlıklı sünnet çocuklarını seyretti.** (C: 183)

6.2.1.3.4. Altı Ay Kınası

Çocuğun altı aylık olduğunda birtakım eğlenceli etkinlikler ve beraberinde mevlit okunması, kına yakılması geleneği olan bu törenler, kaynaklardaki bilgiye göre sonradan ortaya çıkmıştır ve genellikle kız çocukları için düzenlenmektedir.

“Kız çocuğu altı aylık olunca ona kına yakılır, buna altı aylık kınası denir. İsteyenler altı aylık kınasında mevlit okuturlar. Gelen misafirler yanlarında çocuğa hediye getirirler.” “Eskiden altı ay kınası yoktu. On, on beş yıldır altı ay kınası vardır. Kız çocuklarına yakılır.” Bazı kaynak kişiler de bu geleneğin eskiden beri var olduğunu söylemişlerdir. “Altı ay kınasında kızlara kına yakılır. Bu âdet eskiden beri vardır.” (Tokmak, 2009: 38-42)

Tek bir örneği bulunan bu uygulamanın bilinenin aksine kız çocuğuna değil erkek çocuğa yapıldığı görülmüştür. İlgili örnek şöyledir:

Çocuğa altı ay kınalarını yaktığı vakit adet üzere babasının kesesine el daldırtmak gerekti. Ortada baba olmayınca... Feridun Bey gene imdada yetişti, kesesi çil altınlarla dolu geldi. Nuri'ye avuçlattılar. (C: 175)

6.2.1.4. Doğumla İlgili Diğer Unsurlar

Doğumla alakalı tespit edilen diğer unsurlar şöyledir:

Çapraşık bir doğumdan sonra sakat kalınca erkeğine meydan bırakmak gerekmişti. (C: 188)

*“Evlenecek, **doğum** yapacak vaziyet var mı?* (DP: 66)

*Şimdi elde **incili bir nazar altını vardı** ki Gülbün bunu canı yanarak avucunda tartarken duraklıyordu. Satmak kolay değil, büyük babası **annesinin kundağına, annesi kendi kundağına** takmış, haydi sen de...* (DP: 109)

*Kimi insan var bir defa **doğar** bir defa ölür, kimisi var tek kalıp içinde birkaç defa **doğar** ve ölür.* (DP: 179)

6.2.2. Evlilik

Evlilik, erkek ve kızın baba ocağından ayrılıp yeni bir hayat kurduğu müessesedir. Hayatı paylaşmak, aile olmak, soyu devam ettirmek gibi amaçlarla yapılan evlilik çeşitli kültürel uygulamalara tabiidir (Ilıcak, 2019: 23). Geleneğe göre yaşı ya da zamanı gelen erkek ve kızın yuva kurması, evlenmesi beklenir. Bu zamanın geçirilmesine iyi gözle bakılmaz.

Evlenme döneminin en belirgin özelliği olan düğün geleneklerine uyulması için toplumda büyük çaba sarf edilir. Düğünde amaç kadın ve erkeğin evliliğini ilan etmek, toplumun gözünde geçerli kılmak, kutlamak ve kutsamaktır (Artun, 2014: 157). Dünyanın her yerinde her aşaması, bağlı bulunduğu kültüre, onun kural ve kalıplarına uygun olan evlilik; tören, töre, adet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir içeriğe sahiptir (Örnek, 2016: 255).

Geleneksel düğün; kız bakma, kız isteme, söz, nişan, kına, hamam, düğün, gerdek, gerdek ertesi gibi evrelerden oluşur. Düğün töreninde yapılan uygulamalar uzun yıllar uygulanarak nesilden nesle aktarılır ve geleneksel hale gelir (Aça ve diğerleri, 2019: 378).

Yapılan çalışmada incelenen eserlerde evlilikle ilgili örnekler evlilik öncesi, evlilik sırası, evlilik sonrası başlıkları altında verilmiş, bu kategorilere girmeyen diğer örnekler için ayrıca bir başlık açılmıştır.

6.2.2.1. Evlilik Öncesi

Bu başlık altında kişilerin birbirine sevgilerini çeşitli yollarla söylemesi, kız isteme merasimleri, kısmet, kız-alma verme ile ilgili tabirler, nişan-nişanlanma, çeyiz ile ilgili unsurlar tespit edilmiştir. Bunun yanında evlilik, dünya evine girmek ifadeleri ile düğün öncesi uygulamalardan hamam geleneği, bohça düzme ve nişan tertiplerinden de örnekler bulunmuştur. Bulunan örnekler şu şekildedir:

*Avludaki şadırvan etrafında **düğünlerden evvel kadınlarımızın hamam alayı, çengilerle gezer dolanırmış.** (C: 17)*

*Sen bir kafir banusu **nikahlamak** dilermişsin! dedi. Mustafa büsbütün ağırlaşır dikilerek:*

-Allah'ın emri, Peygamberin kavli, siz efendimin izniyle... (C: 68)

*Mariska sultanımı **nikahlamak** niyazından döndüm. Bu maslahatı ayağınız türabına koyvererek ben köşemde kalıyorum. Ne ferman ederseniz o olur. **Al dersiniz alırım, bırak dersiniz bırakırım.** (C: 72)*

***Yeni gelin** Cangüzel kızarıp titreyerek ıslak saçlarını elindeki tarakla bir **duvak** gibi yüzüne indirdi:*

*-Ne sorarsın Zeynep 'im? Daha demin yavuklundan gelen **bayram bohçalarını** açtık. Senin **düğüne** artık kıl kaldı. Bağ bozumundan evvel **dünya evine gireceksin.** O zaman sen de görür anlarsın. **Dünya evi... Dünya evi...** (C: 88)*

*Bu akçeyi Zühre 'nin anası, bir haftalık ciğer köşesini sinesinden koparıp gizlice Hafız'a teslim ederken vermiş, kızına **çeyiz** bırakmıştı. Advie Molla yerini bilir, Zühre **gelin olurken** duvardan çıkarsın, üst tarafı Feridun Bey'in işi... (C: 139)*

*Kardeşi Celile ile Molla Ağalardan Kumbarhaneli Doktor Hulki'nin **düğünü** yapılacaktı. **Yavuklular evvelden birbirine gönül vermiş, senelerce yanıp tutuşmuşlardı. İki soy arasına geçimsizlik girmiş, düğünün bozulmasına kıl kalmış,***

nihayet barış görüş olmuş, bütün Keşan yerinden oynayarak büyük şenlik hazırlıklarına dökülmüştü. (C: 241)

-Ay ne güzel karanfiller (...) Suna'nın akrabası bir kız **nişanlanmış** da... Bir sürü sepetler gelmiş. (DP: 92)

Kimi kızına **cehiz düzer** (...) (DP: 201)

Eski Rumeli delikanlısı sevdiği kıza aşk ilan etmek için bir kiremit parçası gönderirmiş. Kız eğer feraset sahibi ise anlarmış ki kiremit göndermekle kendisine “Kerem et, seni seviyorum” diyorlar. (DP: 218)

Doktor Bülent, Allah'ın emri peygamberin kavliyle şoförü **Hicri'ye Habes kızı Hamarat'ı istemeğe gelmişti.** Bu artık işin resmiyeti, yoksa Hicri efendi ile Hamarat Hanım aralarında çoktan mutabık kalmışlar. Kolay olmamış, Talat Bağcı'nın evlatlığı Kevser de Hicri'yi **aklından geçirirmiş**, hatta meyanede ufak tefek hiş piş... **Alır mısın varır mısın falan** geçmiş. Şoför efendi bir müddet **mavi boncuk** kimdeyse düsturunu yürütmeğe çalışmış. Açık göz zamane kızları tetik davranmışlar “Karar ver, bu işi bitir diye ultimatomu basmışlar beyazın adı var esmerin tadı var sözü bir kere daha yerini bulmuş, Hicri, Kevser'den ferağ eyleyip Hamarat'a **yavuklanmış.** Artık üst tarafının tasası hanımefendiyle beyefendiye düşsün. (DP: 282)

Ablasıyla en yakın arkadaşı sonbahara **evlenecekler.** Tatlı diller döküldü. Öpücükler alınıp verildi, sevinç yağdı. (...) Kurtuluş'ta **nişan** kutlanacak. (...)

İşte ben de sana bir müjde veriyorum, çok sürmeyecek, Bülent' **enişte diyeceksin.** (...) Sevdiklerimizle bir arada yapacağımız şenliğin küçük bir provasını getiriyoruz. (DP: 285)

-Canım ablacığım, Bülent'le **nişanlanmayı** neye bu kadar uzattınız? Kaç senedir beklerim beklerim... Bir ses çıkmaz. Kendinizce bir düşündüğünüz oldu her halde. (...) Demin **eniştenle** bu meseleyi görüştük. Senin anlayacağın muhitimizdeki bazı hadiseler beni ürküttü. Ben derim ki, aşkın kutsiyeti tanınmayan yerlerde **evliliğin** haysiyeti de bilinmez. **Hayat arkadaşımı** iyice denemek, ona güvenç bağlamak istedim. Mesele bundan ibaret. (DP: 286)

Güzin Arboya, Bülent'le **nişanlanması şerefine İhsaniye'deki yalıda büyük bir bahçe ziyafeti tertiplemişti.** (DP: 307)

Gülbün'le Ercüment **nişanlandılar.** Vakıa Yensen'lerin evinde oldu. Rolli ile meseleler çıktı. Çünkü Gülbün Ercüment'in göğsüne başını dayarken Rolli halının üstüne çömelmiş, tahta mikaplardan bir şeyler bina ediyordu. Başını kaldırıp onları o vaziyette görünce şeytanca gülümseyerek "Anneme söylemem" dedi. Gülbün pürtelaş Ercüment'in kollarından sıyrıldı ve çatık çehreyle "Elbette söylersin!" dedi "Annelerden bir şey gizlenmez. Şimdi madam gelir gelmez hep beraber söyleyeceğiz. Ercüment'le ben **evleniyoruz.**" (DP: 320)

Herkes onlara biraz da **nişanlı** gözüyle bakardı, Nimet teyzenin onları er geç birbirleriyle **evlendireceği** söyleniyordu. (KR: 18)

Fenerbahçe'den dönüşte, Nimet teyzelerin evi önünden geçerken, Bedriye, pembe aydınlanmış bir pencereyi Necdet'e gösterdi:

-Nesrin'e uğramaz mısınız?

-Bu saatte niye uğrayayım?

- Saati falan var mı? Affedersiniz, siz onunla **nişanlı** değil misiniz? (KR: 23)

Nesrin'in **her hareketi şimdi ondan sorulur.** Fakat o, her nedense, **nişanlısının** bütün taşkınlıklarına yardım ediyor, üstelik kızı kışkırtıyor bile. (KR: 121)

Pomak Ali daha Fere'de iken **beni babamdan istemiş,** babam da demiş ki:

-Hadi oğlum **kismetini başka yerde ara,** benim kızım senin ağzının kaşığı değil. Ama ne dersim, bir kere alnıma yazılmış, heriften çekeceğim varmış (...) Babama yalvarmaktan bıkmadı, usanmadı, kızım. Baktı ki istediği olmayacak:

-Sizin kızı galiba Bulgarlar ziyan etti de kocaya vermeğe yüzünüz yok! **Demez mi? Artık biz de pek yıldık, ee hadi olsun bakalım, dedik.**

Beni düğünsüz, şerbetsiz, arkamdaki dallı pazen entari ile Ali'ye verdiler. (LM: 45)

Bir evlenme telaşı ki, değme gitsin. Nuran köşk tamir ettiriyor, eşya alıyor, çeyiz hazırlıyor. (ÜF: 73)

Genç kız ille bir kocaya bağlanmak istiyor, diye düşünmek budalalığında bulundu. (ÜF: 74).46).

6.2.2.2. Evlenme Anı

İncelenen eserlerde evlenme anı ile ilgili olarak kına gecesi ve düğün eğlencelerinden bahsedilmiş, bunlardan önce yapılan hamam alaylarına yer verilmiştir. Bu alanla ilgili karşılaşılan diğer unsurlar, nikah kıymak, düğün, gelin-damat, kayınvalide, yeni gelin gibi tabirlerdir. Tespit edilen örnekler şöyledir:

*Konakta **nikah kıyıldı**, gerdek kuruldu da kapı halkından Advıye Molla'dan gayri bir kuru canın haberi olmadı. Sinan Ağa, Asitane'de hasta döşeğinde yatan titiz ve hırçın **nikahlısının ne ortak, ne odalık getirilmemesini** şart koştuğunu Zühre'ye açmış, dışarı fiske sızdırmadan **gizli evlenme** işini yola koymuştu. (C: 144)*

*Şahinkonak 'ta **düğün dernek** kıyamet kopmuş, Engürüs beyleri pilav zerdeye kanmış, cirit oyunları, at yarışları, pehlivan güreşleri memlekete velvele salmıştı. (C: 161)*

*Canzi **düğünün hikâyesini** ilk Perşembe gününden anlatmaya başlıyor:*

-İçilen şerbetlerin, dağıtılan çevrelerin, çengilerin çalgıların, hamam alemlerinin, sıra oyunlarının, davul zurnayla, pehlivan güreşlerinin, at koşularının hesabı yok. Tam bir hafta bütün kasaba ala alahey. Düğün sahipleri yorgunluktan seriliyor.

*Canzi; **taze gelin** Celile'nin **gelin hamamı** günü saçlarını tellerle ördürüp, havlusuna bürünüp soyunma yerinde **kaynanası** Safiye Hanım'ın önünde diz çöküşünü anlatırken sesi titredi.(...) **Celile'nin genç kız arkadaşları, her biri elinde birer tefle mermer şadırvanın etrafında sıra oyunu dönerlermiş, çengillerle bir ağızdan okurlarmış: Dolani dolani yolun olayım,***

Pazarda satılmış kulun olayım.

*Celile, diz çöktüğü yerden hayran hayran **kaynanasının** yüzüne bakarmış, gönlü ölesiye coşup taşarmış.*

-Kulunuz olayım... Ey Molla Ağalar!.. kulunuz olayım. Ah, ey benim kaynanam! Hulki Bey'ime ne kadar benzersin. Ahdım olsun, hanım annem, bana ne eziyet edersen et katlanacağım. Zira Hulki Bey'imi dünyada benden çok sevebilecek tek bir kişi vardır; o da sensin Safiye Hanım. Sen onun anasıydın, benim muhabbetimden daha üstün payeye ulaşmışsın. Hulki Bey'inden olacak çocuklarımı severken ben de senin yüceliğine ereceğim. (C: 241)

***Gelin olan kızlar**, o ellerine tutuşturulan basma kalıp buketlerden kâğıttan yapılmışa benzeyen katı beyaz güllerden, yabancı ruhlu orkidelerden ne anlarlar ki? **Düğün** velvelesi içinde bir çiçek kıtalidir gider. (DP: 90)*

*Mükerrem Habip'in Acıbadem'de Koşuyolu'ndaki köşkünde **kına gecesi**... Köşkün sahipleri: Mükerrem 'in ihtiyar annesi, ablası, eniştesi ve bir de bu akşam **gelin** olan öksüz teyzezade Hürriyet.*

*Mükerrem 'in ablası bu **düğünü** bir gardenparti tarzında tertip etmişse de bütün planları alt üst olmuştu. Çünkü büyük hanımefendi, ince saz diye direnmiş, Mükerrem cazbantta ısrar etmiş, çocuklar Karagöz, yeni **damat** da hokkabaz dilemişti. Nihayet kimse kırılmasın diye cümlesinin arzusuna hizmet edildi, **düğün** çorba oldu. (KR: 37)*

6.2.2.3. Evlilik sonrası

Ciğerdelen romanında bir yerde evlilik sonrasında karı-koca arasındaki muhabbetten bahsedilmiştir. İlgili örnek şöyledir:

*Mustafa Ağa'm seni çok sever mi? nasıl sever? Hep öper, koçar mı? geceleri sarılır, yüz yüze yatar mı? **Muhabbetli koca**, karısına sırtını çevirmezmiş. Öyle midir?... Hele hele ... Di bana! (C:88)*

6.2.2.4. Evlilikle İlgili Diğer Unsurlar

İncelenen eserlerde evlilik ile ilgili kız kaçırma, gelin-güvey, evlilik-evlenme, nikah, nişan, kız vermek, gönül vermek, dul kalmak, evlenecekler arasındaki yaş farkı, karı-koca, kız almak-vermek, evlilikte tarafların rolü, kaçmak, talip-talip olmak, görücü usulü evlilik, kumalık, aldatma, boşanma tabirlerinden bahsedilmiştir. Evlenme kelimesinin çokça kullanılmasının yanı sıra bu tabir yerine izdivaç, baş göz etmek, yuva kurmak, tehhül etmek kelimelerinin de kullanıldığı görülmüştür. Bunlarla ilgili bulunan örnekler aşağıda verilmiştir:

*Yağma yüzünden, kız **kaçırma** belasından, hatta bazen durup dururken meydan okuma sevdasından. (C: 59)*

*Hersekoğulları soyuyla ilgili “**Molla Ağaların Düğünü**” adlı üçüncü bir hikâye yazmak istemişti. (C: 220)*

*Safiye Hanım’a Molla Ağaların, Sultan Mecid devrinde Keşan’da yapılan meşhur **düğününü** sordum. (C: 231)*

*Canım, ben kendi kendime **gelin güvey oluyorum**. (DP: 62)*

***Evlenecek**, doğum yapacak vaziyet var mı? (DP: 66)*

*“Bana bak kızım, beni şimdi iyi dinle, biliyorsun ben **evliyim**” dedi. (DP: 83)*

*A... Alimallah aklıma estiği vakit **gelin saçı** yapan berberi kaldırırdım. **Telli pullu gelini** bırakır bana koşardı. (DP: 136)*

*Belki bir **imam nikahı** olur da yüz karası temizlenir diye. (DP: 138)*

*Erin erliği gereğince belirlemek için ıssız beyâbanda, hademesiz, kalesiz, silahsız kalması nasıl şart ise, kadının öz cevheri de belki ancak soy himayesinde, **ayıp örtüsü nikâhtan**, cemiyetin gümrük müdürüye damgasından mahrum düşüşü ile açığa çıkabilir. Beni **baş göz eden** ailem sınıfımı tayin etmiş bana ne? (DP: 167)*

*(...) Fili’nin **nişanlısı** Çiçekçi Dimo, söğüşler, dolmalar, helvalar, buzdolabında tepeleme hazır. (DP: 175)*

*Merhum Behçet bu resmi Güzin’le **evlenmeden** evvel yapmıştı: (DP: 175)*

*Kanat kanada, **düğün** bayram ederek havalandılar. (DP: 178)*

Bugünün genç kızı kendini serbest aşka bırakabilir; fakat eski zamanın **güvey** arkasında namaza duran masum **gelini** gibi köklü mukaddesatla yola çıkmamalıdır. Ve yine bugünün **evli barklı** hovardası arada bir kaçamak özlerse bu işin profesyonelleriyle alışveriş etmeli, arayıp tarayıp içli ve nazik Ofelya tiplerine musallat olmamalıdır. (DP: 220)

Mahkemenin kestiği **nafaka**, şeriatın biçtiği mihr-i muaccel değil ki bu, veren yüzünün akıyla versin, alan yüzünün akıyla alsın. (DP: 256)

Feyzi yeni **evlenmiş** genç bir muallimdi. (DP: 290)

Fili Dimo ile **evlendi**, amma terzihaneyi bırakmıyor. (DP: 320)

Gülbün'le Ercüment'in hizasında feraceli bir nine, onun yanında belki yeni **gelin** (...) (DP: 323)

Bunlar mutlaka çok **yeni evli, hem utangaç duruyorlar hem de el ele tutuşmuşlar**. (DP: 329)

Hani bir memlekette soylu bir civan olur, bir de soyzâde kız olur, bir birine sevdalanırlar. İkisi de güzel ikisi de kibar. Malı malına mülkü mülküne şanı şanına denk gelir. Kav gibi yanarlar da şöyle, kimseye dertlerini söyleyemezler, Zira... Onurları da denk gelir. Bir de bakarsın felek yar olur, **düğün dernekle** kızı oğlana alırlar. **Her murat yerine gelir**. (DP: 331)

Sonra bu kız için, **gelin** oldu, bir konsolosa **vardı**, dediler. (KR: 17)

Nesrin'le **evlenmek** hiç de yabana atılacak bir fikir değildir. (KR: 28)

Fakat değil mi ki kendisine **müstakbel damat** gözüyle bakılıyor elbet kendini çeker. (KR: 29)

Bir delikanlı, Mükerrerem gibi, yakışıklı zengin, malumatlı, kibar olsun, herkes ona **kızını vermeye** can atsın o da gidip kendisine soğuk duran birine **gönlünü versin**, sepetlensin. (KR: 30)

Evvela, dans sahasını dolduran genç kızlar ve genç zabitler vardı, **gelinle güveyin** arkadaşları... (KR: 40)

-İsmi ne?

-Burhan.

-Evli mi?

-Bilmem. Zannetmem. (KR: 45)

On altı yaşında iken **gelin olmuş**, yirmi beş yaşında **dul kalarak** bugüne kadar-dokuz sene-ideal bir kocanın matemli hatırasıyla münzevi yaşamıştı. (KR: 46)

Bedriye'nin artık **evlenmesi** lazım (KR: 74)

Bedriye, sen benim **gelinim** değil, evladımsın. (KR: 75)

Sözümü yanlış anlama. Muhakkak Hulusi paşa olsun, demiyorum. Tabii senin **beğenmen şart**. Zarar yok. Parlak bir **izdivaç** olmasın. Yeter ki sen mesut olasın. (KR: 78)

Mesela bu Necdet Bey'le **evlensen...**

-Anneciğim, Necdet küçüktür. Yirmi dört yirmi beş yaşında. Nasıl olur?

-Yaş meselesi **pek ehemmiyetli değildir**. Bir kadın senin gibi güzel olduktan sonra. (KR: 79)

Görümce **gelin** göz göze geldiler. (KR: 79)

Evlensene... Necdet . Senin için Müsteşar Sadi Bey'in **kızını alacak** diyorlardı. Bizim refika, Nimet Hanımefendi ile görüşüyor. Kadıncağzı senin duyduğunu istemiyormuş amma fena halde üzülüymüş. Kız galiba seni seviyormüş, bir şeyler... Ben hesapça senin ağzını arayacaktım. Refika çok rica etti. Fakat gizli kapaklı sözlere ne hacet, rivayete göre sen başka bir kadın seviyormuşsun. Beri taraftan inci gibi bir kız sana yanıp tutuşsun, bunlar ne işler, Allah aşkına! Başka derdiniz yok mu? Şunu da bil ki, oğlum, sevmek başka, **evlenmek** başka. Bu Nesrin'i ben tanırım. **Yazıktır kıza, alacaksan söyle. Yok eğer almayacaksan kızın bir çaresine baksınlar. Birine mi verecekler**, Ankara'ya babasının yanına mı gönderecekler... herhalde senin pürüzlü bir vaziyette kalmanı istemem. Amirine uzun uzun anlattı; Nesrin'le bir arada büyüdüler, kardeşlik ettiler, **karı koca** olmaları ne kadar imkansızdır. (KR: 83-84)

Hatta **evleneceklerdi**. (KR: 84)

*Bir zaman sonra haber aldı ki Mafalda, zengin bir Rum'la **evleniyormuş**. Kızın babası, mühendis Gardi, bu **izdivaca** razı olmamış, **erkek tarafı** da keza kıyametleri koparmış. (KR: 88)*

*Mafalda **evlendikten** sonra daha da güzelleşmiş. (KR: 88)*

*Şundan, bundan, bilhassa Mafalda'nın **izdivacından** görüştüler. (KR: 89)*

*Hala Bedriye ile **evlenmek** olmasa bile herhangi bir gün sevgilisi ona ihtiyaç duyarsa lekesiz ve muvaffakiyetli bir adam olarak onun hizmetine hazır bulunmak yollu bir ümit besliyordu. (KR: 99)*

Kadın, evli bir adam için bir arkadaş, evin hanımı, çocukların annesi olmalıdır. Bekar adam için de iş zamanından gayri vakitlerde bir eğlence. Kadına fazla yer vermek isteyen, kadınla bir ruh birliği kurmaya özenen erkek muhakkak bedbaht olur. Ben böyle düşünüyorum, belki yanlıştır. Fakat bu düşünüşle ömrümden haşeratı attım. Hürriyetimi elde tuttum ve rahat ettim. (KR: 107)

*-Ben **evleniyorum**, dedi. Nesrin'le...Mükerrem, Nesrin 'i **eskiden beri isterdi. Fakat arada Necdet olduğu için cesaret edememişti. Nihayet Necdet 'in kızı almayacağı anlaşılnca Mükerrem, annesini ve ablasını mahrem surette Nimet teyzeye göndermiş ve ... (...)** Mükerrem diyordu ki:*

*-Mühürdar' da Rıza Paşa arsasında bir yer almıştım. Bir küçük villa yaptıracağım. Nesrin 'i karda kışta bu kuşla gibi köşkte yaşatmam. Çok memnunum. Nesrin bir cevherdir. İyi bir kadın olur. Necdet 'i unuttur. Ben diğerleri gibi macera peşinde koşamam; titizimi **evlenmeliyim**. (KR: 109)*

*Mükerrem tatlı ve ahenkli bir **izdivaç yapmak** istiyordu. (KR: 123)*

*Sen ne kaybettin, **nişanlını** mı? Dur hele, sen bu **halkayı takalı** dün bir bugün iki... (KR: 127)*

*Yani demek istiyorsunuz ki Necdet, Nesrin'i sevmediği halde, sırf onu incitmemek için onunla **evlenmeliydi**. (KR: 131)*

*Sende ümidi kalmayınca hemen ilk uygun **talibe** peki, dedi. (KR: 136)*

*Cevizlik'te oturan Fazilet'i biliyorsun ya. Tam altı sene Fenerbahçeli Server'i sevdi. **Sonra oğlan başkasını aldı. Kız ne yaptı? Hiç. Şüphesiz içinden kan gitti. Altı***

sene sevişip sonra yüzüstü kalmak dile kolay. Fakat Fazilet tutumunu, edasını bozmadı. İçinden ne olduysa oldu, amma harice karşı, sanki o değilmiş. Hele Behçet, Behçet! Deli gibi sevdiği karısı bir bahriyeliye **kaçtı**. Eskiden böyle değilmiş. Sevenlerin bir de sırdaşı olurmuş. Ne imiş o ağlamalar, sızlamalar, mektuplar, kuru çiçekli, hatıra defterleri! Bak, biz ki bu kadar arkadaşız, sorarım sana, hangimiz hangimize bir **gönül meselesi** açtık?

Bedriye, Burhan'la **nişanlandı, kağıtları askıda, on on beş güne kadar nikahları kıyılacak**. (KR: 139)

Burhan, Cevizlik'teki eve- sözüm yabana- **güvey** geldiği vakit vahşi Rumba bu işten hiç de memnun olmadı. (KR: 162)

Gelini, evladı, yeryüzünde yegâne tesellisi olan Bedriye elden gidiyordu. Bu **izdivaç**, bir facia ile neticeleneceğe benziyordu. Zaten buna **evlilik** denemezdi ki... Burhan'ın ailesinden hiç kimse **nikaha** gelmemişti. (KR: 166)

Burhan haspası bu eve karsına değil dostuna gelir gibi devam ediyordu. Eşyalarını getirmemişti. Köşkte pek iğreti bir misafir gibi yaşıyordu. Bir aralık Bedriye'ye mutfak masrafı olarak para vermek istemiş, Bedriye almamış. Ne iyi yapmış, ohhhh!.. Mademki beyefendi kendini bir misafir gibi tutuyor, âlâ!.. Misafir muamelesi görür. (KR: 166)

Beni **ortak üstüne nikahlamak** istedi, kabul etmedim. (KR: 171)

Genç adam mesleğinde ilerledi, parlak bir muharrir oldu. İtibarlı aileler kendisini sık sık davet ediyorlar, bazıları **kızlarını vermek** istiyordu. Hatta bir defasında, çalıştığı gazetenin sahibi Fahri Bey vasıta oldu, Necdet'e güzel bir **izdivaç teklif etti**. (KR: 224)

Bu kadar sene **karı kocalık ettik**, bana bir kere Hesna demedi, hep Hesna Hanım, Hanımcığım! Ama ne yılandı, o ne yılandı. Şimdi, akşam olur, biz çekiliriz odamıza, bu başlardı hemen:

-Hesna Hanım, sen çirkinsin, ben güzelim. Hesna Hanım, sen hem kartsın, bak ben körpeyim, bak ellerim ne nazık, ne yumuşak, seninkiler hamal eli gibi. **Üstüne evleneceğim. Hesna Hanım, on beş yaşında kız alacağım**. (LM: 47).

Anna' ya: -Eee madam nasıl yapsak, ben bugün dere kenarında kırmızı çarşaflı bir kız gördüm, kimin kızı o? Yarın öbür gün **Allah'ın emriyle isteyeceğim.** (LM: 50)

-Geç kaldın Ali Efendi, dedim, bak ben sana, bir buçuk senedir **boynuz takıyorum.** Senin arkandan İzmirli Rıfat ile seviştim. Eğer yalansa anamın ölüsünü öpeyim. Senin de zerre kadar namusun varsa beni şu dakikada **boşarsın. (...)** Hafız Nuri Keşan'da **kızlık zamanımda beni çok istemişti de efendi babam vermemişti.** Sonra saracın kızı Eda'yı aldı. Ne kadar olsa ilk muhabbet, beni unutmamış.

Pomak Ali'den ayrıldığıma için için sevindi. Aklınca, **boş kalırsam Eda'nın üstüne beni alacaktı.**

Ertesi gün Pomak Ali Efendi **şahitlerin huzurunda beni boşadı,** yüzü kireç gibi olmuştu. (LM: 51)

-Hesna Hanım, dedim, Pomak Ali Efendi'nin vefatından sonra tekrar **teehhül ettin** değil mi?

-**Teehhül etmez** olaydım da keşke Allah beni kahredeydi! (LM: 55)

Kıyma bana Hesna'cığım, bunca yıllık komşuyuz. **Beni burada gördüğünü kocama söylersen beni şakkadak boşar,** artık bu iş senin sütüne imanına kaldı.

-**Ev yıkanın evi de yıkılır** a kızım merak etme, diye cevap verdim. (LM: 59)

Dün, mektebimizin müsameresinde, **yeni gelin** Güzide'yi gördüm. (LM: 61)

O evli, ben de evli, fakat vicdanım muazzep değil. (LM: 76)

İstiyorum ki o beni sevsin. Yine istiyorum ki karım bedbaht olmasın, İrfan Bey'in yuvası bozulmasın. (LM: 76)

1917'de Handan **on beş yaşında iken zengin ve kibar bir ailenin on yedi yaşındaki oğluyla evlendi. ... Bugünkü telakkilere göre tuhaftır, on beş yaşında bir kadın ve on yedi yaşında bir koca. O zaman bile oldukça erken bir izdivaç sayılmıştı.**

(...) Fakat birkaç sene sonra ayrıldılar. Sebebinin o zaman pek iyi anlayamadık, bir kıskançlık; hıyanet filan olacak. Handan tekrar etrafı hayrete

*düşürecek bir iş yaptı. On yedi yaşında bir **dul olarak** Fransa'ya tahsile gitti. (LM: 87)*

*Turgut kanaatkâr bir saadet istemiyor. **Vazifemi terk etmeli, eve bağlanmalı, sadece onun karısı olmalı imişim. Yuvaran; çocuklardan bahsediyor.** Beni yirmi yaşında bir genç kız zannediyor galiba. Ben meslekten vaz geçemedim. Kısacası benim maceram pek çok münevver kadının başına gelen hadisedir. Bir tarafta kadını faaliyet sahasına atan; pişiren, ona müstakil bir şahsiyet veren hayatın seyri; diğer tarafta kadını sadece eşi yapmak isteyen erkek. (LM: 95)*

***Evlenmesi** de pek güç bir iştir. Bilirsin, bu garpta büyüyen gençlerimiz, vatana gelince, birdenbire her şeyi yadırgarlar; adam beğenmezler. Nuran **evlenmezse** ne yapacak? (ÜF: 23)*

*Bu güzellikle omu pek rahat bırakmazlar. Yakında **telini duvağını takarız.** (ÜF: 35)*

*Böyle olacak olduktan sonra anası babası onu niye birçok paralar dökerek pahalı bir üniversitede okutuyordu? On yedi yaşında **gelin edeydiler.** O da şimdi sürmeli gözlü, tombul bir hanım olurdu, çocuk yetiştirirdi. Bu de fena bir şey değil. Fakat mademki modern bir meslek kadını olmaya çalışıyor, kendisinden bu köhne hanımnine adetlerine uyması beklenemez. (ÜF: 40)*

*Gene böyle bir gündü, **evlenmek** lakırdısı açıldı. Yaşlı hanım, Turan'ın da artık çağı geldiğini ve herhalde **baş göz edilmesi** uzak olmadığını üstü kapalı işaret etti. (ÜF: 40)*

*Vallahi Hanımefendi, dedi; ben birçok arkadaşlarım gibi **evlenmenin** aleyhinde değilim. Beğendiğim biri karşıma çıkarsa **evlenirim.** Zaten bir sene daha tahsilim kaldı. Fakat hiçbir zaman göreneği takip etmiş olmak için kocaya varmam. Yalnız şu kadarını söyleyebilirim ki, yirmi beş yaşında hala **evlenmemiş** bulunursam artık beklemem ve bir çocuk doğururum. (ÜF: 41)*

*Dilruba Hanım, Nuran'ı bir köşeye çekti ve anlattı. Sermet Rifat, on dört senelik **evli** imiş, dört tane de çocuğu varmış; üç erkek, bir kız. Komşulardan biri onu köşkün bahçesinde görünce, ne münasebetle buraya geldiği sormuş. Dilruba Hanım, Nuran'ın **nişanlısı!** demiş. Komşu şaşmış. Sonra inceden araştırmalar yapmışlar ve*

sahiden de anlamışlar ki, udi Sermet Rifat **evlidir**, Mühürdar' da evi ve dört çocuğu var. Fakat bu karı kocanın yaşayışı da pek tuhafmış. **Eski nikah zamanında birçok defalar boşanıp tekrardan evlenmişler**, zaman olur Sermet altı ay evine gelmezmiş. Aklına esip birkaç hafta için avdet ettikçe karısı Müzeyyen hamile kalır, ya doğurur ya çocuk düşürürmüş. (ÜF: 50)

On dört sene evvel Müzeyyen'le Beyazıt'ta komşu oturmuşlar. İkisi de çocuk denecek kadar gençmiş. Sermet ona ud dersi veriyormuş. Bir gün kafesli bir odada karşılıklı iki sedirde oturmuş ud meşk ediyorlarmış. Müzeyyen birdenbire yerinden kalkmış, saçından bir tutam keserek Sermet'e uzatmış. Sermet, o zaman pek güzel bir kız olan Müzeyyen'in bu jestine karşı lakayt kalamamış; o da bir şeyler yapmış ne söylemiş, geçmiş zaman, pek hatırlamıyor. Uzun sözün kısası, Müzeyyen bir gece bahçe tarafındaki balkondan Sermet'in odasına girmiş ve o gece Sermet'in felaketine temel atılmış. Evlenmişler. Üst üste çocuklar doğmuş. Sermet, bir türlü anlamadığı, sevemediği bu kadını birkaç defa boşamış. Derken medeni nikah kanunu çıkmış. Halbuki o zaman Müzeyyen kendisinden boş bulunuyormuş. Bazı kimseler araya girmiş. Çocukların menfaatini düşünerek **nikah tazelemişler**. Daha sonra Kaya ve Çiğdem dünyaya gelmişler. Şimdi Sermet'le Müzeyyen mahkemede ayrılıyorlarmış. Nuran'ı tanır tanımaz Sermet, boşanma davası açmış ve Nuran'ı incitmemek için bu işten hiç bahsetmemiş. Belki de **evli** olduğunu duyarsa sevdiği kendinden yüz çevirir diye korkmuş. (ÜF: 51)

Sermet, ona, **eski ve yeni nikahtan, mihr-i müeccelden, şer'i mahkemeden, imam kaydından, ilâm tebligatından** filan bahsettikçe; Nuran bilmediği dilden bir masal dinler gibiydi. (ÜF: 53)

6.2.3. Ölüm

Ruh ya da canın bedenden ayrılması; cansız ya da ruhsuz bedenin işe yaramaz hale gelmesi anlamına gelen ölüm, bütün kültürlerde birçok inanış, âdet ve uygulamanın da ortaya çıkmasına vesile olmuştur (Aça ve diğerleri, 2019:388).

İnsanlar için kaçınılmaz bir son olan ölüm olayı ile ilgili bütün dünyada çeşitli âdet ve inanışlar oluşmuştur. Bu inanış ve âdetler çevresinde yapılan uygulamaların farklı kültür ve coğrafyalarda şaşırtıcı derecede benzediği de

görülmüştür (Örnek, 2016: 286). Ölümden önce, ölüm sırasında ve ölüm sonrasında olarak sınıflandırılan bu geleneksel ve dinsel ritüeller kültürel bir zenginlik sağlaması açısından önemlidir.

Çalışmada ölüm ile ilgili olarak ölüm sırası ve sonrası ile alakalı örnekler tespit edilmiş bu başlıklara girmeyen unsurlar ayrı bir başlık açılarak gösterilmiştir.

6.2.3.1. Ölüm Sırası

Araştırmada incelenen eserlerde ölüm sırası ile ilgili olarak savaş esnasında şehit düşme, ölüm haberinin yakınlarla duyurulması, son nefesini verecek olan kişinin helallik dilemesi, İslam inancına göre ölüm esnasında yapılan dini törenler ve vasiyet etme ile ilgili örneklerle rastlanmıştır. Bulunan örnekler şöyledir:

*Turhan Bey’le torunu Sinan Bey Ciğerdelen yakasında **şehit düştüler.*** (C: 61)

Mustafa Durakça (...): Ciğerinin kanı gene dudak köşelerinden sıza sıza boğuk nefesiyle üfledi:

*-Dedem ihtiyardır, kahırla bir hal ola gelir. Münasibi şu ki **kulağını bükün.*** (C: 101)

*Adviye Molla, **Mustafa için başı kibleye doğru kaba döşek döşetiyor, buhurdanları, Kuran’ı, zemzem kumkumasını hazırlatıyordu.*** (C: 101)

Mustafa dedesinden başladı bir bir herkesten helallik diledi! (C: 101)

*Şimdi de **kapı halkıyla helalleşmek istiyordu.** Fakat cerrah, yaralının bu işe takat getiremeyeceğini söyleyince Veli Koca divan borusu çaldırdı. Kendisi pencereye çıkıp iç avluda şadırvan etrafına biriken Şahinkonaklılara bağırdı:*

*-Sipahilerim! Kullarım! Mustafa Ağa’nız cümlelizden **helallik diler.*** (...) *yanık er sesleri bir ağızdan cevap ettiler:*

-Helal olsun!

Mustafa, ferahlayarak içini çekmiş, artık söyleyecek sözü kalmamış gibi gözlerini kapayarak öd ve amber tütsüleri içinde sükuta bürünmüş odada Sure-i Rahmanı okuyan Hafız Nuri’yi dinlemeye koyulmuştu. (C: 103)

(...) *Veli Koca; Hafız Nuri'yi döşeği başına çağırarak konağı, gelini, oğlanı, hasılı geride bıraktığı ne varsa hepsini birden Hafız'a vasiyet etti.* (C: 106)

Zühre'nin hiçbir zaman Şahinkonak'a getirilmemesini, Bosnasaray'da helal süt emmiş bir ere verilmesini vasiyet etti. (C: 138)

Ölürsem ne olacak? Arkadaşım Nizami adına bir vasiyet hazırladım. (C: 243)

“İnsanlar ölürken Azrail'i kendi suretlerinde yani kendi istidatları çehresinde görürler” demişti. (DP: 146)

Zevcim Muzaffer, ölüm döşeğinde iken dedi ki: “Güzelim, tekrar teehhül et, sev, sevil, temennim budur. Yalnız eylül ikiyi benim hatırıma vakfet, ruhum şâd olur. (LM: 26)

6.2.3.2. Ölüm Sonrası

Çalışmada eserlerde ölüm sonrasıyla alakalı olarak ölümler için Kuran okunmasından, dua edilmesinden, hatim indirmekten, mevlit okutmaktan, kabir ziyareti yapmaktan bahsedilmiş, cennet-cehennem, kıyamet günü gibi tabirlere ve türbe geleneğine yer verilmiştir. Bu unsurlara çeşitli yerlerde değinilmiş özellikle cenaze namazı bahsi ve 52. gece ile ilgili inanışlar daha detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Ölüm sonrası ile ilgili tespit edilen örnekler şöyledir:

Mustafa'yı İstolni'de, Battalkapı mahallesindeki Sarı Sipahiler türbesine dedelerinin yanına yatırdılar. (C: 103)

Sümbül Hanım, Mustafa'nın hasretine dayanamamış, görünürde yasını hiç de dışa vurmadığı halde üç beş ay içinde sessizce rahmete kavuşuvermişti. O da Battalkapı Türbesi'ne gömüldü. Hafız Nuri ona bir kitabe yazdı. Tarih düşürdü. (C: 104)

Adviye Molla her gece yaptığı gibi gene ölümlerini tutturdu. Veli Koca'dan, büyük Sinan Ağa'dan başladı, Cangüzel'e dayandı. (C: 122)

İstolni Belgrad'ta, Battalkapı mahallesindeki Sarı Sipahiler Türbesi'nde özene bezene mezarını hazırlattı. (C: 128)

*Hafız Nuri, Cangüzel bacısına boyun borcunu tamam ödedi. **Hatimlerini indirdi, mevlutlarını okudu. Kurbanlar, sadakalar, ayinicemler hep yoluyla erkânıyla yerini getirildi.** (C: 131)*

***Şehit düşerse şayet Sarı Sipahiler türbesinde mezarı hazır duruyordu.** (C: 138)*

***Akşamları “Yasin” okudukça ölülerini saya saya bitirmez olmuştu. Dünyaya kazık mı kakacaktı böyle? Herkes gidiyor, o kalıyordu.** (C: 140)*

***Rahmetli baban biz üçümüze hiç değilse on defa sıkı sıkıya vasiyet etti; Zühre Şahinkonak’a uğratılmasın dedi.** (C: 171)*

***İstolni sancak bölükleriyle geri dönen Turhan; Nuri’nin gazada şehit düştüğünü, şehitlikte gömüldüğünü** haber verdi. (C: 199)*

***“Hazret-i İsa söylemiş ya... İğne gözünden deve geçer ille zengin adam cennete giremez”** (DP: 138)*

***Hafız geldi, sabahlara kadar Kur’an okudu. Dediler ki 52. geceymiş. Mezarda ölünün kafatası dağılmış da melekler okunan duaları getirip ikram ederlermiş, ölü sevinirmiş, acısını unutmmuş.** (DP: 188)*

***Kalfacık!... Allah rahmet eylesin. Çekmedi kurtuldu nur içinde yatsın. Eh... Yol bu yol, hepsi yalan bu sahi, Allah’a can borcumuz var. Ne dedin Müjgan 52. gecesini mi imiş? Aferin sizin hanımefendilere, hani yok mu cenazesi, helvası, lokması, mevlûdu, her şeyini sırasıyla yaptılar. Demek dün gece de Kur’an okuttular. Öyle ya... Elli ikide ölünün kafatası dağılır, evvela burnu düşer...** (DP: 189)*

***Komşu albayların ihtiyar kalfasının ölümünü, mevlûdunu, hatırlıyordu, hatta mevlid şekerinden bile yemişti. Demek dün gece (...) bitişikte ölü duası okunuyordu. (...) “Neydi o sıkıntım dün gece? Yoksa ben de kendi ölümüne kendim mi dua ettim? (...). İster istemez kendi hatmimi kendim indireceğim. Yoksa dün gece mezarda burnu çözülen mevta ben Gülbün müydüm? Elli ikinci gece diyorlar (...)”** (DP: 190)*

***(...) Gülbün’ün dün gece kabirde burnu düşmüş olmalı.** (DP: 190)*

***(...) kabir ziyareti gibi adabı yerine getirdikten sonra (...)** (DP: 191)*

(...) hiçbir şey değil sadece **üzerime bir Fatıha okumasını** yalvarıyorum (...) (DP: 224)

Teşvikiye Camii'nin önünden geçerken **musalla taşına bakar**, günün birinde ya kendinin ya Ayhan'ın **böyle bir taş a yatacağını, el bağlayarak dizilmiş cemaat karşısında imamın ya er kişi ya hatun kişi niyetine son duayı okuyacağını**, (...) Zira öyle bir zaman gelir ki ödemeye razı olsa bile **ecel** daha atik davranır, ya alacaklıyı götürür, ya verecekliyi boylu boyunca **musalla taşına** yatırır. Hesapları bir çırpıda düzleyici **ölüm** var amma o da işte düzleyici görünür. (DP: 258)

Cennet canıma minnet. (DP: 277)

Kimse kendi **cehenneminden** geçmeden kendi **cennetine** ulaşamazmış. (DP: 313)

Necdet ! Sen de mi **cenazeye gidiyorsun?** (KR: 124)

Nesrin 'in başı ezilmiş, derhal **ölmüş**. Bugün **defnedilecek**. Ayılmak bayılmak para etmez. **Son hizmeti yapmak için onu hürmet ve matemle götürüp mezarına yatırmalı**. (KR: 125)

Selimiye kışlasından asker geldi, onu kaldırdılar. Gümüş işlemeli beyaz ipek örtülü sonbahar güneşinde ışıldayan tabut, eller üzerinde, dalgalara konmuş, bir martı gibi idi. Peşi sıra, yeisle çıldıran bütün bir muhit sürükleniyordu. (KR: 125)

Hemen şuracıkta **vasiyetnamemi** yapmalıyım. (KR: 193)

Çünkü bak, zavallı doktorum kerpetenle dişi kavrayınca ben öyle bir bağırdım ki; **kıyamet günü ölüleri mahşer divanına çağıran bir İsrail sanılır.** (LM: 84)

Bazen siyahlar giyerek **kabri ziyarete** gider, çiçek götürdü. İsterdi ki bu ziyaretlerde onu etraftan görsünler. (ÜF: 150)

6.2.3.3. Ölümle İlgili Diğer Unsurlar

Çalışma sonucu incelenen eserlerde bazı yerlerde ölümden “ecel”, “basübadelmeyt”, “irciimri” kelimeleri ile bahsedildiği görülmüş, ölümden duyulan

üzüntüleri dile getiren ve ölen kişinin yakınlarının teselli edilmesiyle alakalı örnekler tespit edilmiştir. Ölümle alakalı diğer başlıklara girmeyen unsurlar da burada verilmiştir. Elde edilen sonuçlar şöyledir:

*Kimi insan var bir defa doğar bir defa **ölür**, kimisi var tek kalıp içinde birkaç defa doğar ve **ölür**. Yediveren gülü gibi durup durup çiçek açmaya mahkûm olanlar bu **ölüm** dirim badiresinden geçmez de ne yapar?* (DP: 179)

*(...) **Ölen ölmüş**, kalan kalmış* (...) (DP: 207)

*(...) ve dedim ki **ecel** geldi cihana, baş ağrısı bahane.* (DP: 222)

***Ecel** halinde sürünerek ayağına varıyorum* (...) (DP: 224)

*(...) şimdi artık **ecel** aynasına bakıyoruz.* (DP: 231)

*Sevgilin **öldü** Cimşidoğlu amma anan sağdır.* (DP: 232)

***Ölümü** isterse icap eden tavrı takınmak yeter. Toprak teması yeter.* (DP: 232)

*Eh ...**Başın sağ olsun** Cimşidoğlu, ananı da kaybettin... (...) **başın sağ olsun** Cimşidoğlu.* (DP: 233)

*Genç kız, **ölüme** gider gibi yerinden davrandı.* (DP: 242)

*Çocuğunu **toprağa vermiş** bir ana yanmışlığıyla “Gitti gitti gaibim, gitti evlatçığım” dedi, dudağını büktü.* (DP: 250)

*Derler ki **katledilmiş insanların** ruhu vuruldukları yeri ara sıra tavaf edermiş! Ve yine derler ki kan dökülen zemin **öleni** olduğu gibi öldüreni de çekermiş.* (DP: 253)

***Ölümü** ve sırrı dertop edip kucaklamalı* (...) (DP: 257)

*Sözün kıtası: **Ölen öldü**, kalan kaldı.* (DP: 321)

*...Fakat şimdi bu hanımın, **rahmetli** annesinin bir ahbabı olduğunu anlayınca (...) Necdet'in çocukluğuna, **rahmetli** annesine ait fotoğraflar bile bulunur.* (KR: 17)

*Bedriye'nin kocası Şehbender Şerif Bey, Avrupa'da genç yaşında **vefat etmişti**.* (KR: 74)

Demek **ölüm** efsane değilmiş. Sahiden insan **ölüyor, yok oluyormuş**. (KR: 126)

İlk birkaç sene Şerif'in **matemi** ile geçti. (KR: 232)

Şimdi o da **sizlere ömür**, biliyorsun. (KR: 250)

Orhan **dedesinden kalma** bu köhne yalıtı (...) (LM: 23)

“Bir ölü”, diyordu. **“Demek bir ölü için verilmiş bir söz için...”** (LM: 27)

Uzun zaman gurbette yaşayan bu halleri bilir. **“Acaba bizim evden birisi mi öldü?”** ilk düşüncem hep bu olurdu. (LM: 36)

Öldüm, toprağımda çürümüştüm bile. Sonra siz **mezarıma** geldiniz, kalk dediniz ve ben dirildim. Ben **basübadelmeyti** yaşadım, Eglantin. Beni dirilten, bana bu ikinci hayatı veren sizsiniz. (ÜF: 28)

Erince **ircii emri**, dedim Allah'a eyvallah. (ÜF: 152)

(...) ve Sermet'le Nuran bugün, **ölüm Allah'ın emri**, ayrılık akla gelmeyecek kadar kaynaşmışlardı (...)? (ÜF: 156)

Schneider, karısının bu şiddetli itirazını Nuri Bey'e anlatmak için tuhaf tuhaf gülümsüyor ve **merhum Numan'ın hatırası var**, diyordu. (ÜF: 185)

6.3. Giyim-Kuşam ile İlgili Unsurlar

Maddi kültürün öğelerinden biri olan giyim; elbise, çamaşır, saç şekilleri, makyaj, aksesuar, başa ve ayağa giyilenlerin hepsi demektir. Giyim kuşamın şekillenmesinde insanların toplumsal ve estetik değerleri, dinsel inançları, yaş, meslek, cinsiyet, sosyal tabaka gibi durumları etkili olmaktadır (Tezcan, 2019: 255).

Kültürde milliliği oluşturan öğelerden biri olan giyim kuşam çeşitli sebeplerle geçmişten günümüze birçok değişim/dönüşüm geçirmiştir. Bu çeşitlenmeye yön veren faktörler arasında coğrafi şartlar, inançlar, ekonomik durum, siyasal düzenlemeler, moda uygunluk ve psikolojik etmenler sayılabilir. Bu etmenler sonucunda oluşan farklılıklar bir kültür ögesi olarak değerlendirilmektedir.

Yapılan çalışmada giyim kuşam ile ilgili unsurlar; erkek giyimi, kadın giyimi, süslenme başlıkları altında incelenmiştir. “Ciğerdelen” adlı eserin bir bölümü Osmanlı Dönemini anlattığı için çalışmada o devrin giyim kuşam ve süslenmesiyle ilgili pek çok örnek tespit edilmiştir.

6.3.1. Erkek Giyimi

Eserde erkek giyimine dair örneklerle, özellikle “Ciğerdelen” romanında Osmanlı devrinin anlatıldığı bölümlerde yer verilmiştir. Bu bölümlerde geçen aba, çakşır (Erkek esvabı üstüne giyilen pantolon), destar (kavuk, külah, fesin etrafına sarılan sarık), dolman (önü açık olup kuşakla bağlanan ceket), güderi (çok yumuşak, mat deri kumaş), potur, kalpak gibi örnekler o dönemi yansıtmaları açısından önemlidir. Kıyafetler genellikle kişilerin görünüşünü betimlerken kullanılmış, zenginliğin, gücün simgesi olarak gösterilmiştir. Diğer eserlerde de erkek giyiminin zamanın şartlarına uygun şekilde verildiği görülmüştür. Araştırma yapılan eserlerde erkek giyimine dair tespit edilen örnekler şunlardır:

*Yollarda karışık bir halk var. Şehirli kıyafeti, köylü kıyafeti her türlü görünüyor, **ayağı poturlu beli kuşaklı dayıların** ardı sıra mantar pabuçlu genç kızlar yürüyor.* (C: 15)

*Hakikaten ben de o tabloya bakarak **çuha dolman, çakşır ve kalpak giyen** serhatli ecdadımın kesafet peyda ederek bir kere daha infılak etmiş ruh tecessümünü görürü gibi olurdum.* (C: 22)

*(...) **kırmızı ve yeşil kalpaklı, sıkma deri çakşırlı** Macar kılıklı her dilden söyleşir gözü pek gaziler (...)* (C: 60)

*Hovardalığa çıkarken kılık değiştiren Hafız bir defasında sarhoşlukla **abasını, destarını** çalı dibinde unutmuş, ertesi gün Hırvat denilen çobanlar eşyayı konağa getirmişti.* (C: 63)

*Genç vezir, **yumuşak sahtiyan pabuçlu**, narin ayaklarıyla halılara hafif hafif dokunarak aşağı yukarı dolaşıyordu.* (C: 64)

Mustafa dervişleri Ahlattepe'ye kadar olsun göndere gitmek için hazırlanmış, **kürklü güderi dolmanını pabuçluk** bölmesine asmış, **çizmelerini** at oğlanına yağlatmıştı. (C: 72)

Kürküme turuncu **şal** mı kapatsam, **cevizi şal** mı? demekten gayri efkarın yok. (C: 126)

Cepkeni, poturu kuru kemikleri üstünde sallanıyordu. (C: 152)

(...) Sündüs bunları top top önüne alacak, Sinan Ağa'ya **gömlekler** biçip dikecek, **yakalarına yenlerine** “çifte kıvrıntı” işledikten sonra sandığa bastıracaktı. (C: 169)

Yamalı hırkacığın, kırpıntı takkeciğın sana layık değil. (C: 177)

Onun **şapkası** biraz lekelenmiş, yumrulaşmıştı. **Kahverengi elbisesi** yıpranmış, **kunduraları** pençeli. **Yeleğinde** cılız gümüşten bir saat kordonu sallanıyor. (DP: 43)

Talat Bey'den ödünç bir cep feneri alarak **yün atkısıyla** ağzını burnunu iyice sardıktan sonra Paşakapısı'na çıktı. (DP: 79)

Gülbün'e karşı özür makamında “sivil kıyafetimiz” dediği **pijama**, üzerine **kolsuz yün yelek** giymişti. (DP: 90)

(...) genç kızın karşısında ancak bir asker üniforması, bir köylü kadın çarşafı, bir ayranacı **peştemalı** kalıyordu. (DP: 166)

Burhan **beyaz keten pantolon üzerine açık mavi bir gömlek** giymişti. (KR: 51)

(...) volanda **kasketli** şoför. (KR: 73)

Dayı, yaz kış giydiği eski **avcı ceketi ve ayağında kalbatan çizmelerle** bir nevi üniformalı adam gibiydi. (KR: 108)

Daha bir bakışta bizim herifi gördüm. Arkasını bana vermiş, **kalpağını** bir iskemleye atmış (...) (LM: 57)

*Turgut elbise değişmek için odasına çıktı. Onun yıkanış; taranış; **gümüşi faniladan bir spor takım** giyinmiş olarak tekrar salona inişine kadar zaman bana uzun göründü. (LM: 93)*

6.3.2. Kadın Giyimi

Kadınlar erkeklere nazaran her devirde ve her yerde çok daha çeşitli giyime sahip olmuşlardır. Çünkü kadınlarda yaratılıştan gelen bir süslenme, güzel ve değişik giyinme hevesi vardır.

Eski Türk kadın giyimini; entariler, şalvar ve içlikler, etek-ceketten müteşekkil takımlar oluşturmaktadır. Bunların yanında başlıklar, kürkleri, şallar, sokağa çıkarken tesettür amaçlı kullanılan ferace, yeldirme, maşlah gibi giysiler de vardır. Eserlerde ferace, kürk, şalvar, etek-bluz, kaftan, gömlek, entari, kuşak, futa, cepken, şal, elbise, ceket, emprime, tayyör, çarşaf, maşlah, manto, yeldirme, rob, pabuç, nalin, iskarpin gibi giyim unsurlarından ve çeşitli yerlerde kadın giyimi için kullanılan kumaş türlerinden bahsedilmiştir. Kadın giyiminde kıyafetler güzellik, saygınlık ve tesettürü belirtmek amacıyla kullanılmıştır.

Ciğerdelen romanında Osmanlı devrinin anlatıldığı bölümlerde o döneme ait kadın giyim örneklerine çokça yer verildiği görülmüştür. Diğer eserlerde de yine dönemin kıyafetleri yansıtılmıştır. Kıyafetlere genellikle kişileri tarif etmede, betimlemede yer verildiği görülmüştür. Çalışmada tespit edilen kadın giyimine ait unsurlar şunlardır:

*(...) ardi sıra **mantar pabuçlu genç kızlar** yürüyor. Onların arkasından kucağında iki çocuk taşıyan **feraceli bir kadın** (...) (C: 15)*

***Beyaz keten etek üzerine beyaz ipek bluz** giymişti. (C: 24)*

*(...) Canzi'nin ayakta durduğunu gördüm. **Kahverengi kalın bir spor paltoya** bürünmüş, elleri cephede, **başında yeşil çubuklu bir sargı**, dalgın ve hareketsiz, eşikte duruyordu. (C: 37)*

Kadın hademeler daye hanımın üzerinden mücevherleri, **kürkü, şalvarı**, başından altınlı tepeliği çıkardılar. **Ona yumuşak bezden gömlekleri, pamuklu kaftanlar** giydirdiler. (C: 64)

Gelini Sümbül Hanım, **feracesini** başına çekmiş, çıkageldi. (C: 66)

Sümbül Hanım, **sokmalı üç etekli menekşe moru zerbağ entarisi** altından görünen **iki yanı sırma işlemeli şarabi şalvarı, belinde şal kuşağı, kısa menekşe kürkü** ile ince endamını layıkıyla kuşatmış, hem vakur hem saygılı bir tutumla kaynata huzurunda el pençe divan duruyordu. Başına iğreti aldığı **siyah atlas ferace** omuzlarına kaymış (...) (C: 66)

Ham ipekten çamaşırlar, al atlastan Türk elbiseleri, kürk giydirdiler. (...) dizlerine **işlemeli peşkir** örttüler (...) (C: 77)

Sedef çiçekli, fil dişi kakmalı, gümüş kabartmalı, sivri nalınları ayağına giyip yollu **ipekliden futasını** kuşanarak cariyelerin önünden geçip salına salına halvete girmeye bayılırdı. (C: 88)

Fakat olan olmuş, Cangüzel üstteki üstte, baştaki başta **altın pullu havai mavi şalvarı cepkeniyle** avluya koşmuş. (C: 93)

Top top, renk renk **dibalar, zerbaflar, kemhalar, kadifeler, atlaslar. Boy boy kişmiri, lahuri, şallar...** C: 98)

(...) onu gün ışığından esirger gibi **kürkünün** kanadı, **oyalı çemberinin** ucuyla örterdi. (C: 123)

(...) kaynanasının sevdiği **menekşeli libası** kuşandı, onun **tepelikliğini** giydi, onun **oyalı çemberini** örttü. (C: 130)

Çıplak vücudunu kalçalara kadar örten bir serhatli **dolmanı** giymiş, kan revan içindeki ayaklarına **kirli bez parçaları** sarmıştı. (C: 164)

(...)Bosnasaray'dan gelen Zeynep Hanım, **kenevir bezi elbiseler** giyen (...) (C: 180)

Zeynep hanım Zühre'ye (...)sandığından çıkardığı en güzel **pembe atlas şalvarı, sırmalı cepkenini** kuşattı. (C: 180)

Zühre (..)ipekli kuşakları, oyaltı çemberleri elvan elvan yanardı. (C: 200)

Şalvarı ayağıma, feraceyi başıma çektiğimiz gibi kızanları heybeye kor (...) (C: 236)

Kalfa Hanım, örme kuşakla beline topladığı basma entarisinin eteklerini koyuvermiş, başına tülbent sarmış, akşam namazına hazırlanmış bir kılıkla içeri girdi (DP: 17)

Müyesser'in taze hamamlı yüzü al al buharlanmıştı, başında pullu beyaz yemeni vardı. (DP: 30)

Spor iskarpinler giyen Gülbün'ün adımları geniş ve sert açılır (...) (DP: 36)

Gülbün beyaz tül den bir elbise diktirdi. (DP: 39)

Benim gümüşü elbiseden artmıştı bu. Şöyle kenarlarını düzlesek, tam bir değirmi çıkmayacak amma, bu türlü katlarsam... (DP: 53)

Ben, diyorum ki, bundan bir eşarp yapalım. (DP: 53)

Nefti yünlüsü üzerine Madam Luçi'nin mantosundan bozma leopar ceketi giydi. Kalkık kenarlı şapkanın yanlarından taşan parlak sarı saçlar arasında yüzü gül koncası gibiydi. (DP: 61)

Gülbün, eldivenlerini, tüllü şapkasını savurarak telaşla fırladı. (DP: 67)

Ayhan beyaz kadife çiçeklerden örülmüş, köpük gibi beyaz vualetlerle süslenmiş bir başlığa parmağını uzatarak (...) Gülbün beyaz süet eldivenlerini şapkanın yanına fırlatıp (...) (DP: 109)

Gülbün pek özendiği iki kombinezonu-pembe ve filizi ipekten- satın aldı, rüyalarına alaca dalgalar gibi karışan yeni emprimisini diktirdi, gümüşü zemin üzerinde mavi kakhaha çiçekleriyle turuncu latinler... (DP: 130)

Emprimenizi, mantonuzu ayın on beşinde teslim edeceğim (...) (DP: 135)

Müyesser mantosunu, eşarbını attı (...) (DP: 135)

İnanınız ki tayyörünüzü çıkaramayız. (DP: 135)

(...) genç kızın karşısında ancak bir asker üniforması, bir köylü kadın çarşafı, bir ayrıncı peştemalı kalıyordu. (DP: 166)

*Mutfığa dönmüştü, ocaktan tel dolaba, tabaklıktan yalağa seğırtip **takunyalarını** tıkırdatırken kendi mantığını yürütmeye çalıştı. (DP: 184)*

*Üzerine artık bol gelen fındık kabuğu **tayyörünü** giymiş, başına o senenin modası mavili, kırmızılı bir keten mendil sarmıştı. (DP: 204)*

***Terlikli** ayaklar yere yavaş basar, kapı kanadı hafif aralanır (...) (DP: 270)*

*Zira zaman **çarşaf peçe** zamanıydı, evden eve nüfuz etmek ancak kadın kari olabilirdi. (DP: 291)*

*(...) belki yeni gelin, **al ipek elbiseli siyah mantolu, eşarbi** çantası ve her şeyi gıcır gıcır yeni, elmas küpesi iğnesi yerli yerinde bir Trakya güzeli oturuyordu ki bütün yol boyunca edepli hayranlıkları çekmişti. (DP: 323)*

***Feraceli** kız annesi arkalarından geliyor; beyaz **tülbent** yerine bu defa turuncu renkli **bez yaşmak** sarmış. (DP: 329)*

*Pembe bir **maşlah** giyerdi. (KR: 17)*

*(...) hanımlar, mücevherlerini, çantalarını, **mantolarını**, yegâne emniyetli yer olan bu odaya yığmışlar (...) (KR: 38)*

***Pembe basma elbiseli** bir küçük besleme havuzun kenarından fesleğenleri gölgeye kaçırıyor (...) (KR: 102)*

*Kapıyı **başı tülbentli, beli kuşaklı bir kadın** açtı... (KR: 129)*

***Başörtü, yeldirme** ile selamlığa çıktım. (KR: 169)*

*Beni düğünsüz, şerbetsiz, arkamdaki **dallı pazen entari** ile Ali'ye verdiler. (LM: 46)*

*(...) **Şehriban çarşafı**, tabii tanıyamamışlar. (LM: 56)*

*(...) **peçesiyle** de ağzını burnunu örttü. (LM: 57)*

***Havai mavi tül mü dantel mi, şifon mu**, bilmem, kadınlar bu kumaşlara ne isim verir, öyle hafif kible rüzgârı gibi tatlı ve yumuşak bir şey giymişti. **Etekleri** yere kadar uzundu, ayaklarında **lacivert atlas iskarpinler** vardı. (LM: 74)*

*Gülbün'le Ercüment'in hizasında **feraceli** bir nine, onun yanında belki yeni gelin, **al ipek elbiseli siyah mantolu, eşarbi**, çantası ve her şeyi gıcır gıcır yeni,*

elmas küpesi iğnesi yerli yerinde bir Trakya güzeli oturuyordu ki bütün yol boyunca edepli hayranlıkları çekmişti. (DP: 323)

*Müzeyyen, lacivert bit **manto** altından sarkan, muvazenesiz, telaşlı adımlara dolaşan uzun bir kırmızı **rob** giymişti. (ÜF: 207)*

6.3.3. Süslenme

Kişinin kendini iyi hissetmesini sağlayan süslenme genellikle kadınlara özgü sayılsa da erkekler de aynı sebeple süslenmekte, görünüşüne önem vermektedir. Çalışmada kadın ve erkeklere ait süslenme unsurları birlikte verilmiştir. Bu unsurların özellikle güzel görünme, kendini beğendirme ve itibar kazanma amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Tespit edilen örnekler şu şekildedir:

***Yüzük** taktım, **mücevherli kemer** taktım. Bizim **yağlıklardan** örnek istedi, kendi eliyle bana bir tane işledi... dedi, göğsünden **süslü bir çerçeve** çıkardı. (C: 73)*

*(...) **saçlarını kokulu yağlarla tarayıp ördüler** (...) (C: 77)*

*Top top, renk renk **dibalar, zerbaflar, kemhalar, kadifeler, atlaslar. Boy boy kışmırı, lahuri, şallar...Nice mücevherler: İnci, elmas, zeberced, firuze, Seylân...** (C: 98)*

***Süslü başlar** görüyorum, **vezir kavukları, altın külah miğferler, tüy sorguçlar, mücevher sorguçlar...** Her yiğit kahramanlığı nişanını alnında taşıyor. (C: 115)*

*Sinan'ın türlü nazarlıkları, küçücük muskaları, **ziynet altınları ile süslü takkeleri** vardı. (C: 128)*

*Şimdi bu **ipekler** Şahinkonak'ın tezgâh odasına gidecek, dokunacak; **gömleklik, çarşaflık, yağlıklık, peşkirlik** ayrılacak sonra Sündüs bunları top top önüne alacak (...) (C: 169)*

*Zeynep hanım Zühre'yi hamamda kendi cariyelerine yıkattı, **ıtırşahiler, zambak yağlarıyla ovdurdu. Saçlarını altın telli inci dizileriyle** ördürdü. Zühre'yi Atlı Beyzadeler hanedanının meşhur **elmas takımlarıyla** donattı (...) (C: 180)*

Zühre yüzünde düzgünü, gözünde sürmesi; göğsünde, gerdanında ıtırşahi kokusu. Kulaklarında elmas salkımları sallanır, bileğinde, saçında mücevherleri ışıldardı. (C: 200)

Katır boncuğundan düğmelerle ilikli göğsü biraz kabardı. Yemeni uçları, güdük saç örgüleriyle kuşatılı başı sağa, sola tartıldı. (C: 237)

Başına kırmızı kamelyalar taktı, eğlentinin sultanı oldu. (DP: 39)

Yeleğinde cılız gümüşten bir saat kordonu sallanıyor. (DP: 43)

(...) bundan bir eşarp yapalım. Kenarlarına antika çekeriz, küçük lale motifleri işlesek mi? kırmızıdan işleriz, orta yaprağından biraz beyaz taşırız. (DP: 53)

Kendini artık genç kızlıktan o kadar uzak, kanının hız almış deveranıyla o kadar kadınlaşmış buluyordu ki hafif pudra, belirsiz allık kullanmağa başlamıştı. Şapkanın üzerine aynı nefti renkte bir duvak doladı, bir damla beyaz leylak lavantası sürdü, odasından indi. (DP: 61)

Gülbün beyaz süet eldivenlerini şapkanın yanına fırlatıp yeni çantasından dantelalı tül mendilini çeker, zarif darbelerle göğsüne boynuna dokundurur. (DP: 109)

(...) birkaç ince altın bileziği, purlantalı firuzeli maşallahı arada silip süpürüyordu. Şimdi elde incili bir nazar altını vardı ki Gülbün bunu canı yanarak avucunda tartarken duraklıyordu. (DP: 109)

İncili altın nazarlık, çocukluk ziyneti firuzeli altın bilezik satılmıştı. (DP: 130)

Az sonra yıkanmış, saçını kolonya ile taramış, pembeler giymiş, göğsüne bir küçük elmas iğne iliştirmiş olarak döndü. (DP: 137)

Ayhan Bey'in ne güzel tespihleri vardır, mercan, necef, kehribar... (DP: 202)

(...) başına o senenin modası mavili, kırmızılı bir keten mendil sarmıştı. (DP: 204)

Günün modasına göre uzun askılı çantasını omuzuna geçirip (...) (DP: 236)

Saçlarını uzatmış, ensede bükümüştü. Güzel giyinme, hafiften takıp takıştırma, şöyle bir sıyrıntıcık allık, büsbütün kremsiz, pudrasız da olmaz ya... (DP: 304)

Oymalı sandal ağacından ufak bir mücevher kutusunu açtı, tek inci bedenli arı biçiminde pırlantalı bir iğne çıkardı. Bir de şu Hindistan malı sarı yakut vardı. Vaktinde bu nefis tek taşı Talat Bağcı sevgili ve muazzez bir vücuda vakfetmek istemişti, çok zaman evvel... (DP: 311)

(...) çantası ve her şeyi gıcır gıcır yeni, elmas küpesi iğnesi yerli yerinde bir Trakya güzeli oturuyordu ki bütün yol boyunca edepli hayranlıkları çekmişti... (DP: 323)

(...) hanımlar, mücevherlerini, çantalarını, mantolarını, yegâne emniyetli yer olan bu odaya yığmışlar, ev sahibini mesuliyet altında bırakmışlardı. (KR: 38)

Omuzu kadar sıvalı esmer kolunu uzatarak (...) (KR: 51)

Kendi icadı bir nevi rastık boyası ile boyadığı saçlarını permatat yaptırmıştı. Siyahtan kızıla, hatta yeşile kaçan ve aralarında bazı aklar görünen küçük küçük bukleler bir kuzu kalpağı gibi başını sarmıştı... (ÜF: 207)

6.4. Halk Bilgisiyle İlgili Unsurlar

Halk bilgisi halkın edindiği tecrübeler sonucu ortaya çıkan ve benimsenip kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze kadar gelen türlü bilgi ve birikimlerdir. Günlük hayatın ihtiyaçlarından ortaya çıkan ve halkın hayatını kolaylaştıran bu uygulamalar deneme yanılma yoluyla bulunmuş bilgilerdir (Bayrak Kahraman, 2019: 173).

6.4.1. Halk Botanığı

Halkın bitkilerle ilgili bilgi ve her türlü geleneksel uygulamalarını konu edinen bilim dalına halk botanığı denir (Artun, 2014: 223). Bitkilerin adlandırılması,

sınıflandırılması, bitkilerden yararlanma yollarına ait bilgiler, inanışlar ve uygulamalar halk botaniği araştırmaları kapsamındadır. Bu araştırmalarda hem evlerde, bahçelerde hem de kırlarda yetişen çiçekler, meyveler ve sebzeler kısacası bütün bitkiler yer almaktadır. Geçmişten günümüze yaşadıkları yerlerin coğrafi özelliklerine göre çeşitli bitkiler yetiştiren insanlar bunları yeme içme olarak değerlendirmelerinin yanında ev, bahçe gibi çeşitli mekânları süslemek amacıyla da kullanmışlardır.

Çalışmada incelenen eserlerde halk botaniği örneklerine daha çok çiçek türü unsurlarıyla rastlanılmaktadır. Çiçeklerin türlerine veya renklerine göre halk arasındaki anlamlarına değinilmiş, birkaç yerde de tarımla, bahçecilikle ilgili tavsiye niteliğinde uygulamalara yer verilmiştir. Eserlerde çiçeklerin daha çok mekânları güzelleştirmek amacıyla kullanıldığı görülmüştür. Bunların yanında çeşitli sebze ve meyvelerden de söz edilmiştir. Bu başlıktaki ilgili örnekler aşağıda verilmiştir:

*Beni görür görmez bizim **karadutun** ve bitişik Hafız Ağaların alçak duvarını aşan **yemişken ağacının** dallarından havalanıp başıma üşüşüyorlar.* (C: 13)

*Hani Kiraz Nine'nin **iğde ve hünnap korusu**, Haseki Ağalar'ın **gül bahçesi**?* (C: 14)

*Orada bizim reayaya **şalgam** ettirdik, gördük ki karga dadanmış, Abdi Kâhya bir korkuluk dikti.* (C: 85)

*Zühre (...), **beyaz çizgilerle ayırdığı bölmelerde çiçek, nane, kekik otu yetiştirmeğe uğraşıyordu.*** (C: 159)

*(...) Şahinkonak 'ta üretilen "**Benlicenan**" adlı ıtır cinsi bir çiçekten koparılmış budaklar gördü.* (C: 195)

Bu çiçekleri hemen bu akşam uçlarından biraz dişleyip besmeleyle toprağa daldırmalı, yarına kalırsa belki ölürler. (C: 197)

*Bahçeye el koydu. Öyle bir koyuş ki bahçe, orta yerde güllü fıskiyesi; öbek öbek **karanfiller, latinler, haseki küpeleri, benlicenanlarla cennete döndü.*** (C: 201)

*Bir gün bana **Karadeniz'de tutulup halk ihtiyacından arta kalan hamsilerin gübre yerine tarlaya döküldüğünü** söyledi.* (DP: 13)

*Bahçeye indi efendim. **Karanfillerin piçlerini ayıklıyor.** (...) Derler ki **ceviz yaprağında** da baba kokusu varmış. (DP: 17)*

*Yemekten evvel biraz bahçeye inmeyelim mi? **Size Ketaki çiçeğini** seyrettirmek elimden gelmez, o Endonezya ikliminde yaşar. Ama bizim toprakta da **“Sarı prenses”** açtı. Hele bir görün! Fransızların 1945 kreasyonu bu. Yeni yetiştirdim. Galiba Türkiye’de benden başka kimse de yok. (DP: 23)*

*Manavlarda **kızılçıklar, ünnaplar**, kümeleniyor; sokak satıcıların gezdirdiği **yumru kestanelerin dumanı** tütüyordu. (DP: 35)*

*Talat Bey, birdenbire **salatalık tarhu** yanında durup susmuş, düşünmeye başlamıştı. (...) Bahçıvan Sotiri, bir işaret üzerine **çapasını** koltuğuna sıkıştırıp, seğirtmişti. Kasketini çıkararak efendisinin karşısında emir bekledi:*

*-Sotiri!.. **Hıyarların arasında tohumluk olacakları nasıl ayırırsın?***

*-Yani hangisinin yeme, hangisinin tohuma gideceğini nereden anlarsın? Sotiri, parmağını dikerek toprağı delen nebatı taklit ediyordu: Diyordu ki **tohumluk hepsinden evvel filizlenir, hızla boya kalkar, gürbüz gider, onun fazla kuvveti vardır, içi içine sığmaz. O, yemiş vermekle hayat hızını alamayacağı, kendi bereketini sayılı birkaç meyvaya sığdıramayacağı için, tohuma kaçar.** (DP: 54)*

*Gülbün **papatya ve gelincikten** dizilmiş iklili bir kuru ağacın dallarına asıyor:*

-Ne o Gülbün, niye başına takmıyorsun?

*-Efendim bütün **ağaçlar çiçek açmış; bu kurumuş.** Süsledim, mahzun olmasın. (DP: 77)*

*İşte çocukların kırdı koparıp bir üfleyişte dağıttıkları **şeytan arabaları** gibi savruldu gitti. (DP: 81)*

*Evet Acıbadem sırtları şimdi, ancak bu mevsimde görülen, ömrü kısa olan körpe yeşilleri giymiştir. Acaba çiçekler hepsi açtı mı? **Gelincik der ki: Bana bakma mayıs haftasından evvel yüzümü göstermem.** Eh ... Gelincik yok amma dur bakalım başka neler var neler... Gülbün evvela **papatyadan** başlardı, yanına **yabani hardal** katar; **yeşil renkte okka gülüne benzeyen sütleğenlerden** tek tük koparır, sarı,*

beyaz, yeşili şenlendirmek için **erguvani ısırganlar, eflatun ebegümeci çiçekleri** arar, aralarından püskül püskül **tilki kuyrukları** taşırır, ufacık **mavi mineleri** bile demete kundaklardı. (DP: 89-90)

Hanımeli, sakız gülü kokuları coşan bahçede ince bir rutubetin ürpertisi dolaştı. (DP: 159)

Kurban olduğum Allahım... Gel bak ne göstereceğim. **Şu filizi görüyor musun**, bil bakalım nedir? Nafile bulamazsın. Geçenlerde yerde bir **kuru fasulye** gördüm. **Zerzavat** ayıklarken bazı bazı mutfakta kasvet basıyor, tepsiyi kaptığım gibi köşe penceresine geliyor, işimi görüyorum. Anlaşılan ben düşürmüştüm. Sonra ortalık topluyordum, baktım yerde fasulye tanesi. **Saksının kenarına bırakıverdim**. Üç beş gün sonra ne göreyim? **Toprağa düşer düşmez, hem de ekilmeden gömülmeden zarını atıvermiş üzerinden**. **Çok sürmedi, filiz verdi**. (DP: 92)

Müeyesser, Validebağı'nda çamaşıra gittiği köşkten kucak dolusu **çiçek** koparmış, **gül, hanımeli, bezelye çiçeği, saray papatyası**. (DP: 177)

Soğan salata yetişen bu bahçeciklerde çamaşır kurutulur. (DP: 259)

Türlü türlü **ot bitmiş, kahkaha** yere yayılmış, **ısırgan** palazlanmış, **tilki kuyruğu** saçaklanmış, **yonca** kıvrır kıvrır. **Sarı papatya koklanır, beyaz papatyayla fal bakılır** amma hangi el yolmaya kıyacak? **Kır minesi** mavinin, **ebegümeci** eflatunun türküsünü okur, **kürdan otu** ak sorguçlar dokur. **Ballıbaba** uçarı, **hardal otu** edalı, ya **sütleğen?**.. Sütleğen okka gülü çalımında. (DP: 260)

Bahçe tefriş edilir, hava delikli kese kağıtlarındaki tohumların bulunduğu tohum kileri gezilir, ambara geçilir, tel raflar üzerine sıralanmış **lale, sümbül, sim frezya soğanlarına** bakılır, sonra sıra bitişikteki sere gelirdi. (...) Saksılar, saksılar... Bitmez, tükenmez, o ne **azelyalar**, o ne **kamelyalar**, **orkideler**. Azmanlaşmış **firavun incirleri**, dikiş yüksüğüne sığacak bücür **kaktüsler**, asma çömleklerden aşağı sallanan **sarmaşık soyu yeşillikler**. (DP: 265)

Dineyri Papazı romanında çiçeklerden bahsedilirken bazı çiçeklerin çeşitli uluslarla anıldığı söylenmektedir.

Laleyi Türkler ne çok sevmiş. Aslı küçük bir su çiçeğidir. Terbiye ile serpile serpile neler olmuş. Tuhaf değil mi... büyük milletlerin her birinde muayyen bir

*çiçeğin iptilası ve kültürü, adeta milli şahsiyetini o çiçekle ifade etmek özenmesi var. **Lale Türkiye'nin, gül İran'ın, nilüfer Hindistan'ın, haşhaş Çin'in, krizantem Japonya'nın değil mi?... Garp... Yani eski garp klasik bir tabirle Frengistan zanbağı sevmiş.***" (DP: 330)

*Serince bir rüzgâr, önüne **hanumeli** ve **mor salkım** kokuları katmış, sürüyordu.* (KR: 18)

*(...) masada pencere içinde birçok saksı: **Palmiye, ıtır, sardunya, kuşkonmaz...*** (KR: 27)

6.4.2. Halk Çalgıları

Halk çalgıları "Anadolu'nun her yöresinin kendine özgü, karakteristik özellikler taşıyan çalgılarıdır." (Artun, 2014: 224) Halk, bu çalgıların bazılarını çeşitli kültürler vasıtası ile öğrenmiş, bazılarını da kendi imkanlarıyla elde etmiştir.

Halk kültürünü yansıtan eğlencelerin olmazsa olması çalgı aletlerinin eserlerde adı geçirilerek eğlenme ve vakit geçirme amaçlı kullanıldığı görülmüştür. İlgili örnekler şöyledir:

*Adviye Molla'yı da davet ederek Hafız'a **tambur**, Adviye Molla'ya **tef** çaldırarak pesten bir fasıl yaptırıyordu.* (C: 71)

*(...) Hafız'la canberaber arkadaş olan Macar Feridun Bey evvela **bağlama çalmaya**, sonra da destan okumaya özenmişti.* (C: 96)

***Davul zurna** ile pehlivan, gelin havaları çaldırdık.* (C: 252)

*Evine kapanıp kucağında **saz**, başı arkaya devrili, saatlerce türküler okudu, kendini unutmaya çalıştı.* (C: 256)

***Kavalı** konuşturmayı tercih ederim, dedi.* (DP: 20)

***Kemençe** hâlâ konuşuyordu: (...) **kemençe** efsaneler okuyordu.* (DP:82)

*(...) etrafında savrulan buharların ıtırılı dumanı içinde, önünde arkasında coşan **zillerin**, **ney** ve santurların nağmesine ayak uydurarak bir ilahın visaline gidiyorum hülyası ile gider.* (DP: 37)

*Fırtınalı kış gecelerinde Akif Kaptan, gazete okur, yahut **cura çalarken** (...)*
(DP: 53)

*(...) elinde **def**, ardı sıra **darbukalı** bir muhacir kızı.* (DP: 293)

*Orhan'ın dizinde kendi **sazı**... **Bu sazın ismi Leyla'dır.*** (KR: 68)

*Musiki, Türkiye'de artık musiki neredeydi? Belki dağ başlarında Allah ile yalnız kalan çobanın **kavalında**, (...) Bir tarafta halk musikisi, öbür tarafta gelecek nesli besleyecek olan garp musikisi. Bunların ortasında gitmek iddiasını yürüten **saz**, can çekişiyordu.* (ÜF: 85)

*Nuran, Sermet'ten epeyce alaturka öğrenmişti; derhal nağmeyi tanıdı ve karcıgar faslı! dedi. **Teflerin zilleri** şıkırdıyor, çalparalar coşuyordu.* (ÜF: 127)

*Arkada ellerinde **teflerle** üç tane hanende hafız, daha arkada keman, **ney**, **kanun** çalanlar, anfiteatr tarzında oturmuşlar.* (ÜF: 129)

*Ötede beride **ud ve cümbüş** dersleri bulmuş, düğünlere vesaire saz alemlerine çağırılmaya başlanmıştı.* (ÜF: 207)

6.4.3.Halk Ekonomisi

“Halkın, geçim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturduğu, geleneksel yollardan edindiği ve dış kültürlerden esinlendiği veya özümlediği üretim ve tüketim alışkanlıkları, davranışları ve bu süreçte kullandığı geleneksel yol, yöntem, araç ve gereçlerin tümünü derleyip değerlendirmeyi amaçlayan halk biliminin alt dalına halk ekonomisi adı verilmektedir. Halk ekonomisi; toplayıcılık, avcılık, balıkçılık, hayvancılık, arıcılık, yaylacılık, göçebelik, bağcılık, bahçıvanlık, meyvecilik, çiftçilik, esnafılık, işçilik ve benzeri temel üretim ve tüketim tarzlarını ele alır.” (Özarslan, 2005, 54-59)

İnsanın hayatını devam ettirebilmesi ve geçimini sağlayabilmesi için çeşitli işler yapması, üretim ve tüketimde bulunması gerekir. Yapılan bu işlerle üretme ve tüketme halk ekonomisini oluşturur. Eskiden geçimin sağlanması, üretim ve tüketimin oluşması için avcılık, hayvancılık, çiftçilik, madencilik gibi meslekler

yapılırdı. Dönemin şartlarına göre bu meslekler ya kaybolmuş ya da yerini yeni başka iş kollarına bırakmıştır.

Çalışmada incelenen eserlerde halk ekonomisine ait unsurları ile ilgili olarak geçmiş dönemlerde yapılan çeşitli mesleklere rastlanılmıştır. Mesleklerin yanında birkaç yerde çalışma alanlarından da bahsedilmiştir. Eserlerde adı geçen mesleklerin bazıları artık günümüzde bulunmamakta bazıları da günün şartlarına uygun şekilde değişerek devam etmektedir. Tespit edilen örnekler şu şekildedir:

*Tabakhane mahallesini dolanıyorum. Eski **dericilerden** eser yok.* (C: 14)

*Boyunlarına aldıkları iş, **serhat bekçiliği**, kolay değildi.* (C: 59)

*Böyle yüce bir hayat içinde Sarı Sipahiler gaza, **karakolculuk, memleket idaresi, ziraat, sürü yetiştirme, maden ocağı işletme** gibi çeşitli işlerin hepsini hakkıyla başararak emirleri, hanları kışkandıracak bir ömür sürdüler.* (C: 61)

*Mustafa dervişleri Ahlattepe'ye kadar olsun göndere gitmek için hazırlanmış, kürklü güderi dolmanını pabuçluk bölmesine asmış, çizmelerini **at oğlanına** yağlatmıştı.* (C: 72)

*Mandıra bakımsız kalmıştı, **demirci ocağı** şöyle böyle işliyordu. **Şıra ocağı** büsbütün sönmüştü. Sinan Ağa safa sürmeye doyamamıştı hala; **avcıları, dalkavukları, köçekleri, cariyeleriyle** haşır neşir olmaktaydı.* (C: 36)

*Bülent, elleri cepte aşağı yukarı dolaşarak Güzin'in merhum kocası **Ressam Behçet Arboya'nın** duvardaki yağlıboyalarını vurgun gözlerle seyrediyor.* (DP: 175)

***Gündeliğe giderdim.** Ayhan Bey'in hanımı dikişleri, çamaşır röprizlerini önüme yığardı. Ben, bir kız daha, elbiseleri düzeltirdik, hizmetçilerin robalarını, önlüklerini dikedik. Bütün yatak, sofrta takımlarına, iç çamaşırlarına ince röpriz yapardık.* (DP: 202)

*Akif Kaptan olsa şimdi bunları bilir. Der ki: “Ben küçükken çok **kuşbazlık** ettim. Saka, iskete, florya, florcin...” Sayar döker.* (DP: 206)

*Moda'da **balıkçı** esrarkeş Aşot. Haydarpaşa'da Arap Hacı. (...) **Güvercinli niyetçi, çifte nara ile rumba çalan macuncu, cingıraklı dantelacı.*** (KR: 252)

*Küçük bir kulübede bir **bekçi** yatıyordu.* (KR: 252)

*Balkan Harbi'nde Ferecik'te oturuyorduk, babam rahmetli orada **telgraf müdürü** idi, babamın çok saltanatını sürdük.* (LM: 45)

***İhtiyat zabiti** idi, belinde kılıç, elinde baston, gözünde altın gözlük vardı.* (LM: 46)

*Harb-ı Umûmî'de Ali Efendi'yi Biga'ya becayiş ettiler, mevkii çok iyiydi, **çekirge zabiti** tayin olmuştu.* (LM: 50)

***Kahveciler** küçük bahçelerini düzeltmeğe koyulmuşlar. Dükkanlar işlek. Hatta **kağıthelvaci, fıstıkçı** gibi mesire müjdecileri ortaya dökülmüş.* (LM: 63)

*Hey gözü kör olası **sütçü!*** (ÜF: 69)

*Kahvesini içerken bir yandan da kulağı **zerzevatçıda** idi.* (ÜF: 70)

*Bir gün Ruçimano ile beraber bir **antikacının** önünden geçiyorlardı.* (ÜF: 150)

*(...) karşısında Sermet'i değil, **alaturka çalgıcı** Sermet Rifat Bey'i gördü.* (ÜF: 182)

6.4.4. Halk Hekimliği

“Halkın, olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne ‘halk hekimliği’ denir” (Boratav, 1984: 122) İnsanlık tarihi kadar eski olan halk hekimliğinde, insanoğlu hayvanları gözlemleyerek ya da çeşitli deneme-yanılma uygulamaları ile hastalıklarına çare aramış; gördükleri veya buldukları yöntemleri kendilerine uygulayarak kendi kendilerinin doktoru olmuştur. Halkın kendi kendine yaptığı bu tedavilerde bazen bitkilerden, otlardan bazen de dinsel, büyüsel işlemlerden yararlanılmıştır.

İncelenen eserlerde türlü hastalıklar için hem nebatattan yararlanıldığı hem de dinsel/büyüsel işlemlere başvurulduğu görülmektedir. Eserler halk hekimliği unsurları açısından oldukça zengindir. Halk hekimliği uygulamalarının savaşta yaralanma sonrası, duyulan bir haber neticesinde fenalaşma sonrası, çeşitli hastalıkların iyileştirilmesi, çocuk düşürme, hamile kalma gibi durumlarda yapıldığı

belirlenmiştir. Çeşitli hastalıkların da ismi sayılmış halk arasında efsaneleşmiş birkaç hikâyeye yer verilmiştir. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

Gazada ağası ile beraber vurulan, yaraları yumurta tuz ve şapla timar edilip sarılan Hemcanım, başı önünde garip garip sedyenin yanısıra yürüyordu. (C: 101)

Kaskatı uzanan Cangüzel'i cariyeler gül sirkeleriyle ovuşturuyorlardı. (C: 101)

Şimdi artık konuştukça ağzından sızıntı değil, boğmuk boğmuk kan kabaran yiğide Hafız Nuri ile cerrah afyonlu bir şerbet içirdiler, söyleşmesin, yorulmasın diye yalvardılar. (C: 102)

Cariyeler; Cangüzel'i zavallı bir kümecik halinde hasır üstünde buldular, sirkeler, ruhlarla ayılttılar. (C: 129)

Budin'in meşhur Yahudi hekimi Lazado, Ağa'ya hastalığının safradan ve sevdadan geldiğini söylemiş, eyalet merkezinin kaphıcalarını salık vermişti. (C: 152)

Sinan bir lahza ezildi, büzüldü; fakat can sıkısı maslahata yanaşmadı. Bunlar dişi ehlinin bileceği şeyler, er kişi ne etsin? İki kadın baş başa verdiler. Gömeç kökünü, süpürge çöpünü denediler, ilaçlar kaynattılar, tabanlara hardal yakısı yapıştırdılar. Nihayet taze kesilmiş tavuğun kanat kemiklerini pamuk ipliğine bağlayıp kullanmak suretiyle Zühre çocuğunu düşürdü. Çok kan kaybetmişti, kırk gün yattı. (C: 163)

Gömeç kökünü, kanat kemiğini tecrübeli ebeler kadar ustalıkla kullanıyordu. Bir buçuk senede dört çocuk düşürdü. (C: 175)

Zühre'nin (...) Elllerinden bereket akıyordu. Süründüğü dokunduğu şeylere hayat aşıladı. Hastalara hekimlik, kadınlara ebelik, köylünün hayvanlarına baytarlık... (C: 201)

Boynu tülbentle sarılı, dizinde battaniye, oturmuş ıhlamur içiyordu. (C: 218)

Biraz konuşunca hemen yoruluyorum. Hala, yüzümdeki teri görüp beni tülbentlerle kuruyor, alnıma gül sirkesi sürüyor. (C: 236)

İçin için söyleniyordu: “İsteri nöbetlerinden Allah korusun”. Gülbün’ün koltuktan sarkan elini elleriyle sardı ve yavaş bir sesle sordu: “Evlenecek, doğum yapacak vaziyet var mı? (...) doktor tekrar söz aldı.

-Öyleyse rejim değiştireceksin, alışık olduğunun hayatın tam tersine bir hayat süreceksin. Git, bir çiftlikte çalış. İmtihanlar içeri, sen dışarı. Git, git... açık havada bütün gün didişip yorulabileceğin bir yere. Dimağ, objektif gibidir, zararlı bir tasvirin yerleşip developpe olmasına müsaade etmemeli. (DP: 66)

Müthiş bir ruh baskısı altında olduğunu gördü. (...). Başımdan geçti bilirim, hem de iki defa. Her ikisinde de birer vesikül taşı kazandım. Ne tuhaf... Eski Yunanlılar ruhun merkezini safra kesesinde görürlermiş. İnsanın bu kolestrin taşlarına, katledilmiş sevdaların lahdi diyeceği geliyor. (DP: 118)

Dineyri Papazı romanında doğuda efsaneleşmiş bir hastalığa ve tedavisine yer verilmiştir. İlgili örnek şöyledir:

Bülent bir misal anlattı. Şark hizmetinde çalışan bir doktordan duymuş. Doğu memleketlerinde bir zehirli sinek varmış, soktuğu yüzde çıban çıkarmış. Ama Halep çıbanı değil, başka bir yara. Hastayı sırt üstü yatırırlarmış, bu illette bilgiç bir kadın gelir, çıbanın içinden bir iplik çıkarır, ipliği bir miktar sağlar, ucunu yüksekçe bir yere bağlarmış. Ertesi gün yine, daha ertesi gün de öyle, tam on gün iplik sağıldıktan sonra yaradan bezelye kadar bir tane fırlar, tedavi bitirmiş. Fakat hasta, on gün geceli gündüzlü en küçük bir hareket yapmadan, öksürmeden, hızlı nefes almadan kalıp gibi yatmaya mecburmuş. Zira iplik koptu mu artık derdin devası yokmuş. Düşün bir defa on gün! Hiç kıpırdamadan... Hep ölüm korkusu içinde. Çekmek diye buna derler. Baştan sona kadar çekmesini bilen, illet ipliğini çile dolana kadar sağdıran, baştan sona dayanan canını kazanır. (DP: 139)

Birden gözümler kararır, kulaklarım çınladı, etraf döndü döndü, yıkılmışım. (...) Sonra gözümü açtım, beni memur kamarasına yatırmışlar, doktor vardı, eter içirdiler, masaj yaptılar. (DP: 173)

Müeyesser neredeyse çıldıracaktı, başına yemeniler çattı, mangala kahveler sürdü, çiçek suları içti. (DP: 185)

Tramvaya binmekten vazgeçmiş, bel kemiği hala sızlayıp içi ezilerek, yürümek hep yürümekten şifa umarak Taksim'e doğruldu. (DP: 206)

Doktor Bülent ruhun sağlık kaidesi olarak bazı tesir ve tasvirlerin yer etmesine mâni olmayı öğüt vermişti. “Sakin yerleşmesin, ıstampasını bastırmasın. Basar gibi olduysa tetik davran, boz çiz, hemen sil, üzerine tazesine tazesine faydalı ve şifalı bir tasvir getir.” Dile kolay! (DP: 207)

Kurbağalı'da evde yalnızdım. Bu baygınlığın pek tehlikeli olabileceğine, düştüğüm yerden bir daha kalkmamak ihtimalini duymuş olmalıyım ki son demde garip bir hamle yaptım ve kendi kendime: “Şimdi devriliyorum, fakat bu baygınlık Dineyri ile alakalı değil, bu baygınlık vücudumun zayıflığından” dedim, birkaç kere üst üste tekrarlardım “Dineyri değil alakası yok. Zaten hükmü de yok artık onun, bu sefer kat'iyen dineyri değil, hiçbir alakası, tesiri de kalmadı.” (DP: 221)

Pek buhranlı gecelerde Gülbün'ün yanına gelir, bir limonata yahut çiçek suyu içirir, genç kızı oğar, rahatlandırır, yatıştırırdı. (DP: 247)

Guraba Hastahanesi türlü türlüünü barındırmış ama bu türlüünü daha görmemiş. Taburcu etmek isterler, tam giyinmeye koyulur, nefes darlığı gelir, gözler kararır, nabız gemi azıya alır. Kalk dedikleri vakit nasıl sessiz sedasız kalktıysa şimdi de yat derler yatar. Tababeti kararsız bırakmış, dostlarını şaşırtmıştı. Talat Bey “hadi evladım, yine bize gidelim, deniz banyoları yaparsın, denizin yakınlığı hiçbir şeye benzemez ayn-ı şifadır” diyordu. (DP: 268)

Beri taraftan gelin hanım- Hacı Bey'in karısı böyle çağırılmış- kendini her türlü ameliye ve çileye yatırmış, hamile kalmış gerçi amma neye yarar, al sana bir kız daha. (DP: 292)

Ta ki vakit tamam olmuş, ebeler gelmiş, sular kaynamış, üç çatal iskemle kurulmuş. Meryem Ana eli denilen kuru bir çiçek ıslatıp şerbeti sancılı kadına içirilmiş, ay... (DP: 293)

O zamana kadar yutkunan, zaafi ile pençeleşen Mükerrerem, birdenbire fenalaştı. Tabiatı zaten demevi. (KR: 128)

Ben, onun bu heyecanını görünce, kâğıda uzanırken, düştüm bayıldım. Kendime geldiğim zaman, sedirde yatıyordum. Göğsüm bağrım açıldı. Kolonya ile ovmuşlar. (KR: 169)

Hasta oldum, evvela ispazmoz geldi. Yatağa yatırdılar, üstüme battaniyeler, yorganlar, sıcak tuğlalar bastırdılar. Bir şeycik kar etmedi. Titreme saatlerce sürdü. Sonra ateş bastı. Sonra vücudumun her tarafında acılar başladı. (KR: 179)

Sarılık oldum, yılcık çıkardım, kurdeşenler döktüm. (KR: 180)

Necdet fosforlu kol saatine baktı, iki buçuk. Düşünceleri öldürmek, uykuyu getirmek için bir sistem tecrübe etti, saymak: Bir, iki, üç... Yetmiş kadar geldi. Stop! (KR: 190)

(...) Bedriye'yi yerde, bayılmış buldular. Mihriban Hanım onun hamileliğinden haberdar değildi. Fakat vaziyeti görünce kazayı anladı, dövündü. Mahmut Ata'yı çağırttılar. Çocuk düşmüştü. Bedriye'ye nasılsa bir şey olmadı. Fakat epey bir müddet yatakta kalacaktı. Lavajlardan, pansumanlardan sonra bir aralık gözlerini açan Bedriye, yanında görümcesini görünce ona ellerini uzattı. (KR: 207)

Derken Ali Efendi'yle ben soğuk aldık, rahatsızlandık. Geceleyin Anna ile Virjini odamıza geldiler. Arkamıza bardak çektiler. (LM: 50).

Kültürümüzde halk hekimliği anlayışı içinde halka göre hastalık sebeplerinden biri de kötü ruhların vücuda musallat olması, zarar vermesidir. Kökeninin şamanlığa dayandığı düşünülen bu durumların tedavisi için çeşitli dualar okunur, ritüeller yapılır. Bazı hastalıkların tedavisinde hem bitkilerden yararlanılmış hem de bu yöntemlere başvurulmuştur. İlgili örnekler şunlardır:

Hekimler onun göğüs illetine tutulduğunu söylediler. Hafız Nuri balla karabiberle türlü otlarla şuruplar kaynattı, Adviye Molla nice defalar kurşun döktü, tütsüledi. (C: 128)

Bir gün evvelen Düriye Hanım'ın dişi tutmuş, kadın can acısından hep yolunmuştu. Okumak, üflemek, yılcık taşları kar etmedi. Sirke içinde çıra kaynattılar. Az buçuk diner gibi oldu, gene azdı. (C: 165)

Onlar Cinci Nine'den şaşmazlardı. Cinci Nine on iki kat pamuk ipliğini burar, okur, insanların ve davarın boynuna bağlayarak sülük düşürürdü. Ateşleme hastalığında; nine hastanın yüzüne al renkli bir bez örter, üzerine keten saplari serper, bu otlari tutuşturup gizli dualar mırıldanarak illeti savdırırdı. Onun paça kemiği, bıçak sapıyla baş ağrısına okuyuşu; yeşil bir çanaktan topladığı mercimek taneleriyle göz hastalıklarını geçirişi vardı. (C: 241)

Mesele mühimdi: Müyesser'in çocuğu olmuyordu. Eda Hanım'ın iki seneden beri salık verdiği ilaçlar fayda etmemişti. Çiğ et ve karabiberle yoğrulmuş haplardan işe girişilerek kestane buğusuna kadar sıra sıra devalar denenmiş, ayrıca Selami Hazretleri'nden başlamak şartıyla İstanbul'un bütün evliyalari taciz edilmiş, hristiyan ayazmaları da unutulmamıştı. Şimdi son tedbir olarak bele havan çekirtmeyi tasarlıyorlar, bu işin mütehassısı geçinen bir hamam natırı ile gizli bir seans düşünüyorlardı. Doktorlar duyar diye Müyesser'in aklı gidiyordu. Gülbün'e bile söylemeyecekti. Son sınıfta artık doktor çalımına giren Gülbün Hanım ev ilaçlarının adını andırmazdı. (DP: 198)

Kalfa Hanım uzandı. Müyesser onun üstünü örttü, sırtını tüylü battaniye ile sıkıştırdı. Mangal kenarındaki tuğlayı bir beze sarıp ayakları altına sürdü. İhtiyar kadının dualar mırıldanarak ferahladığını, yanaklarının renklendiğini, gözlerinin rehavetle yumulduğunu görünce ayak ucuna basarak odadan çıktı. (DP: 200)

“Hastalara şifa verir halvetin buncası” demişler. Halvet olmak Selimiye Sultan'ın manevi hüviyetiyle buncacık da olsa yüz yüze gelebilmektedir. (DP: 326)

6.4.5. Halk Meteorolojisi

Meteoroloji, hava şartlarında meydana gelen değişimleri araştırıp hava durumu tahminlerinde bulunan bir bilim bir dalıdır. Halk meteorolojisi ise halkın; güneş, ay gibi gök cisimlerinin, bitkilerin, hayvanların durumuna bakarak ya da büyüklerinden öğrendikleri geleneksel yöntemlerle hava durumunu tahmin etmesidir. (Artun, 2014: 238)

Çalışmada Dineyri Papazı romanında fırtınadan sonra yağmurun yağdığı ifade edilmiştir. Bununla ilgili tespit edilen örnek aşağıdadır:

Nihayet yılbaşına bir hafta kala lodos fırtınaları gürlemeye başladı. Amma Akif Kaptan hilale bakarak zaten geleceği haber vermiş: “Ay yatakta, kaptan ayakta” demişti. Fırtınanın arkasından gökler boşandı. (DP: 38-39)

6.4.6. Halk Takvimi

Halkın yılın ve günün belli bir dilimini ya da tamamını belirtmek için çeşitli gözlem ve tecrübeleri sonucunda ya da atalarından kalma bilgilerle zamanı tayin edip kendilerine göre oluşturdukları zaman çizelgesine halk takvimi denir. Halk takvimi ile ilgili olarak Erman Artun (2014: 239) şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Halkın bir yıl içinde arka arkaya gelen günlerle toplumsal, hukuksal, ekonomik, tarımsal, siyasal, kültürel, dinsel ve büyüsel oluşumları tespit etmek amacıyla kullandığı geleneksel bilgi ve uygulamaları ‘halk takvimi’ (halk gün bilgisi) olarak adlandırılır.”

Eski dönemlerde halk zamanı sayısal olarak belli bir tarihle, saatle ifade etmek yerine kuşluk vakti, kerehat vakti; bağ bozumu, üzüm, kiraz, kuzu zamanı ya da zemheri, teşrinler, kanunlar gibi kelimelerle adlandırmıştır. İncelenen eserlerde zamanı belirtmek için bu ifadelere yer verildiği, hayvanlar ve bitkilerle alakalı çeşitli durumların da mevsimi, zamanı belirlemekte kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca Dineyri Papazı romanında müneccimbaşı takviminden söz edilmiş, bu takvimde bulunan çeşitli zaman ve mevsim olaylarına yer verilmiştir. Çalışmada halk takvimiyle ilgili tespit edilen unsurlar aşağıda verilmiştir:

Deriz ki: “Leylek benim ne kuşum? Yazın gelir, güzün gider.” Fakat ah!.. Güzün sen giderken içimiz sızlar, kasvetli kışımız başlar. (C: 13)

Mevsim, kırk günlerin başlangıcı idi. Bir gün evvel yağan kar tutmuş.. (C: 67)

Zemheri soğukları aman zaman verir gibiydi, kar çözülmüştü. (C: 72)

Cemreler düşer, mevsim taze bahara erişirken (...) (C: 86)

Selamlıkta Veli Koca, Mustafa'nın ve Hafız'ın yardımıyla **bayram günü** sancak merkezinden, etraf köylerden gelecek misafirlere ve kapı halkına verilecek hediyeleri gözden geçiriyordu. (C: 87)

Kuşluk vakti hanımlar hep beraber hamama girdiler. (C: 88)

Bağ bozumundan evvel dünya evine gireceksin. (C: 89)

Aşam sıkılıyorum. **Gün dönümü bayramında** Macar köylerine gidip seninle raks etmek isterim. (C: 91)

Yaprak dökümü zamanı Cangüzel'in keyifsizliği arttı (...) (C: 127)

Zemheride bir gün habersizce odaya daldı. (C: 129)

(...) İstolni'ye gelmek için **kiraz mevsimini** beklemeye kara vermişti. (C: 147)

Mevsim, kiraz vakti olduğu için günler uzamıştı. (C: 160)

Adviye Molla **bağ bozumundan** evvel bir gün cevizlik bahçelerine inmişti. (C: 164)

Bağ bozumu zamanıdır; pekmezler kaynıyor, Zühre sıra pelteleri döksün bademli cevizli sucukları ipliğe dizensin. (C: 168)

Kuzu zamanı cevizlik halkı Feridun Bey'in av köşküne konuk vardı. (C: 185)

Kuşluk vakti tarladan dönen kızanlar fırınlanmış kaz palazı, hoşmerim gibi besleyici nimetlerle yemeklendikleri halde Zühre ağzına lokma koymadı. (C: 191)

Derler ki: **Zühre zaten şafak sökmeye yakın doğduğu** için tehlikeli imiş. Yolcu yolunda gerek diyen tez canlı bir kervan, etrafın nurlandığını görünce güneştir sanmış yürüyüvermiş. (DP: 34)

Sanki **üç cemreler gibi toprağa, havaya, suya düşmüş** (...) (DP: 40)

Baharın gelmesini özlediği bugünlerde Arap harfleriyle basılmış bir **Müneccimbaşı Takvimini** sökmeye uğraşıyor, bazen içinden çıkamıyordu. Akif Kaptan okuyor, anlatıyordu.

-Âmedeni laklak... Yani leyleklerin gelişi. İkinci cemrenin suya düşüşü. Kışın şiddeti kırıldı demektir. Ağaçlara su yürümesi, usârelerin deverânı, martın beşi. Hey gözünü sevdiğim eski adamlar... Ne adlar bulup yakıştırmışsınız!

Akif Kaptan acele ederek baharı çekmek ister gibi takvim yapraklarını atlıyor, hoşuna giden tabirleri okuyordu. Âmedeni çaylak... Çaylakların gelişi, inkişaf-ı ezhar... Çiçeklerin açışı. Feryad-ı andelîb...

-O ne demek kaptan? Andelîb ne demek?...

Akif, kendi de bilmeden manalı gülümsedi:

-Bu mevsim gelince bülbül feryâd edermiş... (DP: 61)

Acaba çiçekler hepsi açtı mı? Gelincik der ki: Bana bakma mayıs haftasından evvel yüzümü göstermem. (DP: 89)

25 Nisan! Kendisi için artık tarihi bir gün olmuştu, yaprağı koparmak saklamak lazım. Acaba bu takvim de Akif Kaptan'ın müneccimbaşısı gibi günlere hususiyet bağlar mı? Sırf kendine ait bir damgası, bir imtiyazı var mı? Odaya kimse girmeden yaprağı aşırarak için hızla kopardı ve okudu: 25 Nisan, ipek böceğinin kozadan çıkışı. (DP: 90)

Yaprakları usulca oynattı. 26 Nisan, 27 Nisan: Bağ budama zamanı! (DP: 93)

Mayıs ayı, sümbüllerini fulyalarını döktü, güneşini açtı, mehtabını akıttı. Arada Filizkiran, Kokolya, Ülker fırtınaları esti geçti. Baharın saltanatı gereği gibi kendini gösterdi, sıra geldi gül ve kiraz ayı Haziran'a. (DP: 119- 120)

Lodos çıkmıştı, ah bu İstanbul. Mevsimleri karmakarışık, poyraz eser kış olur, lodos eser yaz olur. (DP: 245)

Şeker Bayramı sabahı Talat Bey'in İhsaniye yalısı misafirlere doldu, taştı. (DP: 191)

Ramazanlarda her akşam iftar daveti olurdu. (DP: 202)

A... **Sonbaharı** bulmuştuz. (...) **Bahçe sarı yapraklar döşenmiş.** Akif Kaptan'ın **bıldırcın avı zamanı** geldi. Müyesser'in Çekmece'deki çiftliğe kışlık zahire almağa gidişi... Güzin'in **mevsim ekspozisyonu...** (DP: 232)

Bahar olur; Kadıköy'de leylaklar, güller açar, mest olurum, çalışamam. Yaz olur; denizlerin ebedi bir martısı gibi sudan ayrılmam. Eylülde balığa çıkarım, piyese, romana vakit kalmaz. **Teşrinlerde** avlanırım eh... Kaldı **kanunlar, şubat, mart.** O zaman da her gün bir dostta demlenir, giderim. (KR: 32)

Ben katiyen üşümem. Sakın reddetmeyiniz. Kış tarafa oturan Orhan, yahut **vakt-i kerahattir!** diye bağıırıyordu. (KR: 59)

Mevsim, **teşrinisani** olduğu halde hava dehşetli sıcaktı. (KR: 145)

Meçhul sevdiğim, **narlar açınca** gel. (LM: 72)

Yıldızlı bir geceydi. **İşte Dübb-i Ekber, işte Kutup Yıldızı, işte Kehkeşan.** Berrak bir gökte irili ufaklı sayısız yıldızlar parıl parıl titreşiyordu. (LM: 77)

Ertesi sabah Nuran gayet erken uyanarak pencereye koştuğu zaman şaşırdı, kaldı. Kar yağmıştı. Az bir şey; fakat ne de olsa **mayısta kar!...** (ÜF: 37)

Aldanmak her insanın başına gelen şeydir kızım. Hem böyle şeyler **Ülker fırtınası gibidir; mevsiminde gelir geçer.** (ÜF: 52)

Adam sende, diyordu, onunki **Ülker fırtınası, benimki tayfun.** (ÜF: 96)

Ve nihayet... Bir **teşrinisâni gecesini**, sabaha karşı (...) (ÜF: 117)

Nuran'ın hayatında **kânunuevvel ayı** hep bu musikiyle dolu geçmiştir. (ÜF: 121)

Küçük tabaklar içinde tere, zeytin, salata gibi mezeleri sofraya getirirken, **vakt-i kerahat** geldi, diyordu. (ÜF: 133)

Şehirliler bahardan ne anlar? Ta ki leylaklar, mor salkımlar pencerelerine saldırıncaya kadar. Evlat, insan baharın geldiğini damla damla tadabilmeli. Bu mucize, ta kara kışın göbeğinde başlar. (...) Biliyor musun Nur, bugün **üçüncü cemre de düştü?** (ÜF: 140)

Hele **üzüm zamanı** gelse pek pişman olmaz. (ÜF: 195)

Teşrinlerde köşkün tamiri bitti. (ÜF: 198)

“Geçmişte belli bir olayın zamanını göstermek için halk dilinde örneklerine sık sık rastlanan yöntem, toplumun yaşamında iz bırakmış daha önemli bir olayın bellek-taşı olarak alınmasıdır: Seferberlik (1914-1918 savaşı), 93 harbi (1876), Balkan harbi (1912), Erzincan depremi (1939), gibi.” (Boratav, 1973: 132) Aşağıdaki örnekte de zamanı tayin etmek için böyle bir ifadeden yararlanıldığı görülmektedir.

Evet Feyzi Hoca onu tanıyordu, ta ne zamandan... Birinci Cihan Harbi evvelinden... (DP: 290)

6.4.7. Halk Taşıtları

Halkın günlük hayatında kullandığı ve bir yerden bir yere giderken veya eşya taşırken kullandıkları araçlara halk taşıtı denir (Tahan, 2017: 56). Halk taşıtları geçmişten günümüze zamanın ve mekânın şartlarına göre türlü değişimler geçirmiştir.

Safiye Erol araştırmaya konu olan eserlerinde halkın günlük yaşantısında kullandığı çeşitli ulaşım araçlarından bahsetmiştir. “Ciğerdelen” romanın belli bölümlerinde ulaşım; atlarla, develerle, kervanlarla sağlanmış; diğer eserlerde ise gemi, vapur, sandal, tren, tramvay, “rengi bozuk arabalar” diyerek taksi gibi ulaşım araçları ile eşya taşımada kullanılan yük arabaları ve yaylı arabasına yer verilmiştir. Halk taşıtları ile ilgili örnekler aşağıda verilmiştir:

*Zühre’nin aş yermesi savulup gebeliği beşinci aya basınca **katır kervanları** müftü baldızının çeyizini getirmeye başladı. (C: 147)*

*Daha düğünden evvel **atlı muhafız alayıyla** Bosnasaray’dan gelen Zeynep Hanım (...) (C: 180)*

*Kesilmeden önce çocuklar hepsi **atlanarak**, mehter takımını öne katıp alayla Cangüzel Çeşmesi’ne kadar gidip geldiler. (C: 181)*

*(...) fakir fukaranın ayağına karasu insin, hep o “**rengi bozuk**” sarı arabalar geçecekti. (DP: 18)*

(...9harp patlayıp biz **gemilerle** açığı boylarsak sen işte bu hanımın eteğinden ayrılmayacaksın. (DP: 32)

Yakın sahillere posta yapan küçük **vapurlar**, al yeşil **takalar** güneşli sabah saatinde birbiriyle yarış edercesine neşeli bir aceleyle etraftan üşüşürdü. (DP: 36)

Feyzi Hoca son **tramvaya** dar yetişecekti. (DP: 78)

Evvelce Gülbün de **yük arabasına**, ayrıncıya karşı hiç şaşırmayan bir ayar oluş vardı. (DP: 165)

Baş memur, Akif'i bu sefer "Kadıköy" **vapuruna** vermişti. Tekin değildir aksi tekne, aynasız tekne, aynasız işler hep bekler bekler bunu bekler (...) (DP: 168)

(...) bazen **tramvay** duraklarında mola verip bekliyor, yine semt semt yollara düşüyordu. (DP: 188)

Tramvaya binmekten vazgeçmiş, bel kemiği hala sızlayıp içi ezilerek, yürümek hep yürümekten şifa umarak Taksim'e doğruldu. (DP: 206)

Çabuk boralarını, fırtınalarını salıver, **gemileri** batırsınlar. (KR: 55)

Nesrin, Bedriye, Orhan, Burhan, Necdet, Mükerrerem kocaman bir **sandalı** tıka basa doldurmuşlardı. (KR: 58)

Şimdi Kuşdili'nde halkın alakasını çeken iki şey vardı: Biri saz, diğeri bu yedi gencin **sandalı**. (KR: 61)

Sandalın kış tarafında kurulan Orhan'ın artık sabrı tükenmişti. (KR: 61)

(...) denizden **sandalla** gelip bilet almadan banyoya giren birkaç genci göstererek, illallah bu anaforçulardan, def et şu adamları! diyordu. (KR: 89)

Sana gönlüne göre ev buluruz, kefil oluruz, kontratını yaparız, **yaylı arabasını** tutarız. (KR: 252)

Tramvayım, sinemam, suyum, yemişim, hep bu yirmi kuruşun içinde. (LM: 55)

Birden bire kafama dank dedi, atladım Kumkapı'dan **trene** yallah Florya. (LM: 56)

*Caddeden **bir yük arabası** geçiyordu. Sermet, gözleri büyüyerek, baktı. Kendi evinin eşyası taşınyordu. (ÜF: 75)*

*Kazaya uğrayıp, aynı **trene** veya **vapura** düşmekten ödleri patlıyor. (ÜF: 77)*

*(...) elimden giden saadeti bana geri getirecek beyaz bir **gemi** bekliyordum. (ÜF: 100)*

*Gazinonun nısfıyecisi sabahîden bir taksim yaparken cemaat birer külçe gibi **otomobillere** devrilip yola düzüldü. (ÜF: 191)*

6.4.8. Halk Zoolojisi

Geçmişten günümüze değin insanoğlu nasıl tabiatla iç içeyse hayvanlarla da çeşitli şekillerde alakadar olmuştur. Hayvanlar ulaşımında, tarımda kullanılmış; etinden, sütünden, derisinden yararlanılmıştır. Kimi zamanda hayvanlarla duygusal bağlar kurup onları bir arkadaş, dost gibi görmüş, onların hastalıklarına çareler aramıştır. Bunun yanında bazı hayvanların da vereceği zarardan korkup bunun için türlü uygulamalar da bulunulmuştur. İşte bütün bunların sonucunda hayvanlarla ilgili bir bilim olan halk zoolojisi alanı ortaya çıkmıştır. Halk zoolojisi ile alakalı olarak Erman Artun (2014: 240) da şöyle demektedir: “Anadolu’ya gelmeden önce yaşadıkları yerlerde de başlıca geçimlerini hayvancılıkla sağlayan göçebe ve yerleşik Türklerin hayvanlarla ilgili zengin bir geleneği vardır.”

Eserlerde av hayvanlarından evcil hayvanlara, deniz ürünlerinden böcek familyasına kadar geniş bir yelpazede çeşitli hayvanlardan bahsedilmiştir. Hayvanlardan yiyecek olarak yararlanma, onları evcilleştirip bir dost-arkadaş gibi görme, hayvanların kendi arasındaki çeşitli bağlar, av hayvanları ve çeşitli sebeplerle adı geçen bazı hayvanlar bu başlıkla ilgili karşılaşılan unsurlardır. Ayrıca Dineyri Papazı adlı eserde bazı böceklerden kurtulmak için yapılan uygulamalara yer verilmiştir. Halk zoolojisi ile ilgili tespit edilen unsurlar aşağıdadır:

*Ona ben baktım, hep **manda** sütleriyle yağlı çöreklerle beslendim. (C: 236)*

*Tövbeler olsun bu akşam bulaşık yıkamam. Ne var ne yok yalağın içine yığdım **karafatmalar** üşüşecek. Akif, **o yeşil tozdan** niye getirmiyorsun? **Böceklerle***

iyi geliyordu. (...) “Paris yeşili” gemi tekneyi **midye** bağlamasın diye vurulan **zehirli bir boyadır. Bana levazımdan bir arkadaş bu ilacı öğretti idi. (...)** Sen hele gel otur, sıra **hamamböceklerine** gelinceye kadar şafak atar, konuşacak daha nelerimiz var. (DP: 31)

Acıkan **baykuş**, dalların üzerinden haykırır, çimende gizli **kurbağa** bu feryadı duyunca titremeğe başlar, korku ihtizazının mevceleri, karanlıkta gözü görmeyen baykuşu yedekler. **Kurbağa-baykuş** davasının halli böylece ezelden mukadder ve bu kadar basittir. (DP: 47)

25 Nisan, **ipek böceğinin kozadan çıkışı.** (DP: 90)

Su sineği kadar ömürleri, **karınca** kadar kadirleri olmadı. (DP: 99)

Bizim Müyesser mutfakta geçen gün **filit yapmış. Kara sinekler** su dolu bir leğene düşmüşler. Ölürlen yumurtalarını suya koyuvermişler. Vakitsiz cebri ölüm onlara başka **sinekler** gibi vaktinde yumurtlamak yolunu kesmiş. Onlar da ne yapsın, can verirken döl vermişler. (DP: 111)

Meğer bunların arasına bir **kelebek** gizlenmiş. Ömrümde böyle bir kelebek görmedim ve belki de göremem. **Mavi kelebek... Serçe boyunda. (...)** pencerenin camı küit küit vurulmaya başlamaz mı? (...) Nihayet yine Müyesser gayrete geldi “**Yarasa** olmasın” dedi, “Çekmece’de çiftliğe yarasa gelirdi.” Gülbün de ben de açmaması için bağırsarak sedire tırmandık, (...) Yarasadan ödümüz patlıyor. Müyesser ne de olsa köy kızı, camı sürdüğü gibi içeriye ikinci bir mavi kelebek daha hücum etti (...) Anladık ki birinci kelebek çiçeklerin arasında nasılsa görülmeden sıkışmış ve uyuşmuş kalmış. Ya Validebağı’ndan Kurbağalıdere’ye kadar getirilmiş. Sonra eşi araya araya onun ardından gelmiş. Bir müddet diyebilirim ki mest ve hayran bakakaldık. Nihayet camı sürerek bu yeni kavuşmuş âşıkları salıverdik. Kanat kanada düğün bayram ederek havalandılar. Müyesser, **hayvanların eşlerine vefasından** bahsetti. Gülbün, evvel bir şey söylemedi, sonra dedi ki: “Onlar bir birlerini görmeden de haberleşir. **Buket içindeki kelebek bazı mevceler bırakmıştır, öteki bunların izinden uçarak eşini kovalayıp bulmuştur.** (DP: 177-178)

Kuş kanadı duyuluyor, arada bir kuş sesi duyuluyor. Hayır **kırlangıç** değil, onlar galiba gitti (...) **Serçe** olmalı yahut da başka kuşlar. Akif Kaptan olsa şimdi

bunları bir bir bilir. Der ki: “Ben küçükken çok **kuşbazlık** ettim. **Saka, iskete, Florya, florcin...**” (DP: 206)

Yalnız bir **yavru kedi** ile begonya saksısı vardı (...) “Bizim aile yola çıksın artık. Gülbün, Gülçin, **Tekircik...**” (DP: 275)

Akif kaptanın **bıldırcın** avı zamanı geldi. (DP:232)

Kurnaya eğildi, gördü ki iri bir **hamam böceği** cidara tırmanmaya çabalıyor. (...) Her seferinde birkaç tas su ile onu kurna deliğinden aşağı akıtmış, az sonra geri tırmanmış bularak öldürmekte ısrar edememişti. Fakat **böcek** zorla sürünür haldeydi, kurnaya tırmanıyordu. Gülbün (...) “Öl be zavallı öl artık, ileri geri ne uğraşıyorsun, kurtul zavallı, kurtul artık.” dedi. (DP: 231-232)

Dimo’nun aradığı iri **böceklerden** bulamadılar, amma bir hayli **yengeç** tuttular, **midye** kopardılar, **balık** için birkaç saat dolaştılar, pek düşmedi. Eh...Mastalya dolduracak kadar **ilerya ile istavrit, üst tarafı çurçur ve lapin alayı**. (DP: 278)

Anadolu’da kerpiç evlerde oturdu, **inek sağdı**, bulgur dövdü, **tezekle ateş yaktığı** oldu. (DP: 320)

(...) Mükerrerem’in av arkadaşı “Dayı” ve aygır gibi bir **köpek** nöbet bekliyordu. (KR: 39)

Ben, **bıldırcın** avından bir şey anlamam, bana zevk vermiyor. (KR: 102)

Babası Habip Paşa bu mandukalı avı pek severmiş. **Köpekleri** bırakır (...) (KR: 108)

Bedriye’nin üç **köpeği** olduğunu başlangıçta yazmıştım. **Hatırlatmak için isimlerini tekrar ediyorum: Rumba, Cimba, Pikolo.** (...) Rumba tehlikeli bir hayvandı. Cimba, orta boylu kara bir **av köpeği** idi. (Fenerbahçeli avcı Sait Beyin cimbasına tıpkı benzediği için ona bu isim verilmişti. (...) Pikolo’yu sorarsanız o tam bir **kucak köpeğidir**. Kucakta, yatakta, ipek yastık üzerinde yaşayan, tüyleri fırçalanıp taranan, tırnakları mânikür gören bu nazenin hayvanlara kucak köpeği demek muvafıktır. (KR: 162)

*Bir saat içinde elli altmış tane **derya kuzusu** tutuyorlar. **Balıkların** çoğunu Kuşdili'nde Mehmet Efendi'nin iskelesine bırakıyorlar, kim alırsa alsın. (KR: 253)*

*Yirmi-otuz kişilik kafilelerle çıkıp **yaban domuzu** vuruyorlar. Av etleri, keza **palamutlar, istakozlar** gibi kulüplü arkadaşlara dağıtılıyor. (KR: 254)*

6.5. Halk Mimarisi ile İlgili Unsurlar

“Halk mimarisi yaratıcısı olan halkın ihtiyaçlarına göre şekillenip biçimlenen, toplumun yaşam tarzını, ilişkilerini, üretim ve tüketim biçimlerini, inanış ve geleneklerini en yalın biçimde ortaya koyan kültürel bir olgu olarak tanımlanabilir. Halk mimarisi, insanın doğaya yerleşmesi ve mesken tutmasının hikâyesidir.” (Davulcu, 2020: 11) İnsanoğlu barınma ihtiyacını gidermek ve tabiatın çeşitli tehlikelerine karşı korunmak amacıyla ilkçağlardan itibaren mağara, ağaç/ kaya oyuğu gibi yerlerden yararlanmış bu ihtiyacı karşılamak için şartlara göre yeni yeni yapılar ortaya koymuştur. Çadırla başlayan bu serüven; kulübe, ev, köşk, saray ve benzeri mekânlar ile ortak kullanılan han, hamam, cami gibi yapılarla daha da zenginleşmiştir. Sürekli bir değişim içinde olan mimari, ihtiyaçlara, coğrafi koşullara, zevklere ve çeşitli sebeplere bağlı olarak şekillenmiştir. Bu şekillenme sonucu oluşan unsurlar da kültürün bir parçası olmuştur.

Çalışmada halk mimarisi ile alakalı örnekler; aydınlatma ve ısıtma, konutlarda kullanılan eşyalar, hayata yardımcı yapılar, konut çeşitleri, konutlarda ve yardımcı yapılarda bölümler, yerleşim teknikleri başlıklarında verilmiştir. Eserlerin halk mimarisi alanında zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür.

6.5.1. Aydınlatma ve Isıtma

Aydınlatma ve ısınma tıpkı barınma gibi temel ihtiyaçlardan olmuş, buna bağlı unsurlar zamana ve mekâna göre çeşitlenmiştir.

Safiye Erol incelenen eserlerinde ısınma ve aydınlanma araçlarını dönemlere uygun şekilde kullanmıştır. Aydınlanma araçları olarak *Ciğerdelen* romanın Osmanlı döneminde geçen bölümlerinde kandile, el lambasına, petrol lambasına, şamdana ve

kol lambasına yer vermiş, diğer eserlerde de kandil, cep feneri, avize, abajurlu lamba, mum, kol lambası ve gaz lambasından bahsetmiştir. Isınma aracı olarak emaye, çini ve demir sobanın kullanıldığı belirtilmiştir. İlgili örnekler şu şekildedir:

*Kayyum kapıları açıp kapaya, **kandilleri çırağları yaka** (...) (C: 17)*

*Evet, meşhur **kandil**; dedemin hiçbir zaman yanından ayırmadığı **mineli bir yeşil kandili** varmış. (C: 18)*

*Canzi **avizeyi** söndürdü, eflatun **abajurlu küçük el lambasını** aramızdaki **sehpa** üzerine aldık. (C: 38)*

***Kandil** bizde, Bursa'da. **Dışı yeşil mineli, içi düz altından**, küçük bir şey. Bilmem yerli sanat mı, yoksa Venedik işi mi? Çocukluğumda babam “mübarek bergüzar” diye bana bu kandilden su içirirdi. İçinde Arap harfleriyle (Hersehzade Ahmet Paşa, Edirne, sene 1068) yazılı. (C: 41)*

*Keşan'da elektrik gece 12'de kesilir, **petrol lambasıyla** çalışıyorum. **Fanus** isleniyor, odayı tütün dumanı bürüyor, **soba** geçiyor (...) (C: 51)*

*Mihrap biçimli **ocakta meşe kütükleri** yanıyor, ortadaki **tablalı dört kulplu koca mangaldaki tütsü kırıntılarından ince bir duman yükseliyordu**. (C: 67)*

*Köle Tezgeldi odaya girmişti, ellerinde **çifte kandil** taşıyordu. (C: 69)*

*Gazi Rüstem Baba Dergahı'na **gümüş şamdan**, buhurdan gülabdan adadım. (C: 70)*

*Daha sonra diğer bir odaya geçtiler, burada da **mihrap şeklinde külahlı bir ocakta harlı ateş, mangalda güzel kokulu tütsüler savuran tepeleme kor** vardı. (C: 77)*

*Pencere içinde yanan **bezir kandilinin ışığı**, iğne gözü gibi ince aralıklardan sızan esintiden ölgünleşiyor, odada gölgeler üst üste yığılıyor, öd ağacı dumanı gölgelerin tepesinde yüzüyordu. (C: 78)*

***Üç kollu şamdan**, billur hokkalar içinde taze çiçekler (...) (C: 146)*

*Bosnasaray'da Atlı Beyzadeler'in **Venedik avizeleriyle** süslü, Ceneviz kadifeleriyle döşeli sarayında Zühre hep illetli divaneler gibi dolandı durdu. (C: 189)*

Talat Bey büyük orta lambasını kapatmış, duvardaki billur askılı kol lambalarını açmıştı. (DP: 76)

Eda Hanım da yaz temizliğine kalkmış, çini sobayı söktürdü. (DP: 76)

Talat Bey'den ödünç bir cep feneri alarak (...) (DP: 79)

Fildişi ipek abajurlu lambayı açmıştı. Salonun yalnız o köşesi ışıklanır (...) (DP: 228)

(...) senin sevdiğin pembe fanuslu avizeyi yakarız, neyzenleri davet ederiz. (DP: 269)

(...) sarı ışıklı beyaz maden lamba kaybolur, ses kesilir. (DP: 270)

Mumların alev bayrakları incecik oyunlar oynuyor, opal fanuslu kol lambalarının ışığı süt gibi akıyor (...) (DP: 288)

Gece kandilinin uçuk mavi ısıltılı paravananın kuşattığı yataklık köşesini bir yeşil havuza döndürmüştü. (DP: 315)

Yeşil dallardan örülmüş birkaç çardak, iri cam fenerler içindeki gaz lambaları ile tenvir ediliyordu. (KR: 49)

Sonra köşede yanan pembe emaye sobaya kömür attı. (KR: 192)

Köşedeki yeşil çini soba harıl harıl yandığı halde Aleksi üşüyordu. (LM: 38)

Hesna şamdanı yakıp yatmağa çekildi. (LM: 53)

Onların tarafında bir gece kandili yanıyordu. (ÜF: 19)

Nakışlarla süslü tavandan kırk mumlu bir avize sarkıyordu. (ÜF: 33)

(...) hücredeki oymalı maden kandilden onun parlak siyah saçlarına pembe bir ışık düştü. (ÜF: 34)

Nuran, elinde şamdanla bir merdiven aşağı indi. (ÜF: 47)

Demir soba besbelli yeni kurulmuş, tablası temiz, aynası, bilezikleri pırıl pırıl. (ÜF: 110)

Hemen lambayı açtı. (ÜF: 133)

6.5.2. Konutlarda Kullanılan Eşyalar

Eşyalar, hayatı kolaylaştırmak ve konutları süslemek gibi amaçlarla çeşitli şekillerde kullanılmıştır. İncelenen eserlerde eşya unsurunun zamana ve mekâna göre ele alındığı eserlerin bu konudaki örnekler bakımından oldukça zengin olduğu görülmüştür. Ev eşyalarından ziynet eşyalarına, süs eşyalarından ibadet için kullanılan eşyalara kadar çok geniş yelpazede birçok örnek tespit edilmiştir. Bulunan örnekler aşağıda verilmiştir:

***Silahları, atları, zevkle işlenmiş gümüş kupaları** ve (...) (C: 11)*

*Meraklı Keşanlıların ellerinde hala türlü türlü **paralar** gezer. Küçük İskender **altınları**, nevini kestiremediğim çok eski, yazısı silik **maden pullar, dukalar, Nemse talerleri**. (C: 12)*

*Onlara **bakır leğenle** su çıkarıyorum (...) Avlunun bir kenarında duran boydan aşkın **enez küpünün** kenarlarına konarak boyun kırıp dem çekiyorlar. (C: 13)*

*(...) **hasırları** döşeyip devşire (...) C: 17)*

*Ben, fes rengi **maroken koltukta** serpilmiş yatıyor, (...), hatta tavandan döşemeye, beyaz **maden kül tablalarına** kadar evini bile nefesimle beraber canımın içine çekiyordum. (C: 32)*

***Radyoda** bir zaman muharebe haberleri dinledikten sonra müzik aradık. (C: 32)*

*(...) eflatun abajurlu küçük el lambasını aramızdaki **sehpa** üzerine aldık. (C: 38)*

*Yalnız bu değil, bizde **el yazması bir Mushaf, teli yorgan**, birkaç şey daha var. (C: 41)*

*Nizami ile ben radyo dolabı yanındaki **koltuklarda** pipolarımızı yaktık. (C: 47)*

*(...) **türlü yağlıklar, işlemeli çerçeveler** armağan edip (...) (C: 60)*

*Veli Koca, **sedef işlemeli Hint işi abanoz** esasına dayanmış (...) (C: 65)*

Has oda köleleri sırtını **yastuklarla** beslediler, dizlerini sıcak **tüylü örtülerle** sardılar, **sedefli çekmecesini** yanına oturtular ve hemen kahve, çubuk tutuşturdular. (C: 66)

(...) divan odasının kalemkarı nakışlı duvarlarına, **ince parlak hasırlarına, güvez Şam ipeklisi örtülü sedirlerine** donuk ve soğuk bir ışık salmıştı. (C: 67)

Gazi Rüstem Baba Dergahı'na gümüş şamdan, **buhurdan gülabdan** adadım. (C: 70)

Ocaklı bir odada yumuşak **minderle çevrili bir sini kenarına** oturtular, dizlerine işlemeli peşkir örttüler, önüne **kapağı kuşlu bir küçük kâse** koydular, eline **mercan saplı bağa kaşık** verdiler. (C: 77)

Adviye Molla; Zeynep'in yataklığı önüne **şiltesini** sermiş (...) (C: 77)

Ceviz ağacından yapılmış, köşeleri burma sütunlu üstü saçaklı sayvanlı, Nemse tarzı iki yataklıkta Mariska ve Zeynep yatacaklardı. (C: 77)

Ürkiye hala, elinde **kalaylı küçük tepsiyle** akşam yemeğini getirdi. (C: 111)

İşte iki köşede **burma sütunlu, saçaklı sayvanlı Nemse işi yataklıklar** hala duruyor. (...) Değişen bir şey yoktu, yalnız **hasır döşeme** tazelenmiş, yük ve **dolap** kapılarına eski gül saksıları yerine nar dalları nakşedilmişti. (C: 122)

(...) kaynana yadigarı **bindallı mor seccadede** diz çöker otururdu. **Gümüş püsküllü necef tesbihi** önünde kümelenmiş dururdu. (C: 123)

Hasır döşemeler **kıl fırçalarla** günlerce ovularak arındı. **Yük, dolap; sandık, sepet** elden geçti, eşyası silkelendi süpürüldü. (C: 140)

(...) rençberlerin yakın çiftliklerden getirdiği **süt güğümelerini** Abdi Kâhya elinden sayıyla teslim alır, sütü bölerdi. **Toprak yoğurt çanaklarına, yayıklara...** (C: 140)

(...) kuyudan çıkarılmış karla soğuttuğu şerbeti **yaldızlı Bohemya bardağı** içinde, Ağa'ya sunardı. (C: 141)

İbriği bıraktı, omuzundaki **sırma kenarlı havluyu** uzattı. (C: 142)

Sinan, *Nemse yataklıklarından hoşlanmaz, döşegini odanın ortasına halı üstüne serdirirdi.* (C: 146)

Üç kollu şamdan, *billur hokkalar* içinde taze çiçekler, *tepsi* dolusu meyva, *sırça kâse* ile şerbet. (C: 146)

Besmeleyle ekmek dilindi, *su testisi, maşrapalar* geldi *kaşıklar* dizildi. Etli pilav *lengeri, yoğurt çanağı* ortaya kondu. Zühre *leğen ibriği* bile hazırladı. (C: 160)

Abdi Kahya 'ya *Nemse işi bir altın köstek* hediye etti. (C: 162)

Gün devrildikten sonra bir *bardak* yillanmış erik rakısı çekti, beline kısa bir *Venedik yatağını* takarak konaktan yalnız çıktı. (C: 162)

(...) ikide bir *gümüş oyma çevrili Venedik aynasına* davranarak yüzünün şişini seyrediyordu. (C: 165)

Feridun Bey, *ayran çanağını* dikip “Ya Rabbi şükür” dedi, bıyıklarını *yağlığa* sildi, *siniyi* kenara itti: (C: 171)

(...) *Ceneviz kadifeleriyle döşeli* sarayında Zühre hep illetli divaneler gibi dolandı durdu. (C: 189)

Talat Bağcı, *yasemin çubuğuna* kalın bir cıgara geçirip pencere kenarındaki *güvez ve filizi hereke kaplı koltuğuna* gömüldü. Ona kibrit çakmak için ardı sıra seğırtten Akif Kaptan, tekrar geriye doğru silinip kapıya yakın bir *hasır iskemle* seçti. Doktor Bülent, denizi iyice görebilecek bir mevkideki *yüksek arkalıklı stil koltuğu* eviriverdi. Doktor Ercüment, Gülbün, Güzin üçü bir *kanepeye* yerleştiler. Dışarıda kaynayıp köpüren yıldız-poyraz, *tül perdeleri* civelek bir ürperiş, *avize askılarını* serin bir şingirtü ile canlandırırken (...) (DP: 11)

Kendi cıgara takmağa mahsus bir *sehpaya* koluna daha yakın (...) (DP: 11-12)

Gülbün, *altın pullar, incilerle işlenmiş ipek bir yelpaze* sallamaktaydı. (DP: 12)

Akif Pehlivanoglu, kapı kenarındaki *iskemlesinde* toparlandı. Talat Bey'e saygısından gizlice içerek arkasındaki hücrede duran bir *deniz kabuğuna* silkelediği sigarasından *halıya* küller saçıldı. (DP: 12)

Gülbün'ün yelpaze fişirtisi, Güzin'in örgü şişlerinin gidip gelişi duyuluyordu.
(DP: 13)

*Akif Kaptan, sigarasını yavaşça o acaip şekilli **mührenin** içine bastırdı.* (DP: 14)

*Dibinde oturdukları **yaldızlı eski zaman çiçekliğinin** içinde **kesme sürahiyle** su bulunurdu.* (DP: 17)

*Aşağı katta **radio** açılmış, nihavend faslının kıvrak nağmeleri coşuyordu.*
(DP: 23)

*Madam Luçi, misafir yatak odası olarak kullandığı su yeşili **lake bir takımı**, daha birçok perakende ev eşyasını Gülbün'e bırakmış. (...)* (DP: 29)

*Mavi **damasko örtülü masada** yemek hazırlanmıştı bile.* (DP: 30)

*(...) huzursuz kıpırtılarıyla **hasır koltuğu** gıcırdatmaya başladı.* (DP: 32)

*Oda, rehâvetli sükutu içinde uyukluyor, **mangaldaki kestane tenceresi** pes perdeden fokurduyor. **Asma saatin** tıkırtısı bu asude gecenin huzurunu nokta nokta çizmekte.* (DP: 40)

*Sonra yine tempo değiştirip asabi bir telaşla **cep saatine** el attı.* (DP: 43)

*Gülbün, **müslin perdelerin** süt gibi beyaz ve donuk bir ışıktaki dinlendirdiği bu sakin odada kendini bir nur havuzunun dibinde uyuklar sanıyordu, rahattı.* (DP: 66)

*Kendisi büyük bir kırmızı **halı** üzerindeki **maroken kanepede** oturuyor (...)*
(DP:73)

*Kütüphanenin **yeşil çuhali oyun masası** üzerindeki **karışık fişleri, kartları, bezik markajlarını** olduğu gibi bırakarak pencere yanındaki **koltuklara** gömüldüler*
(DP: 76)

*Feyzi Hoca'nın elinde ağır şıkırdayan bir **kehribar tespîh** sallanıyordu.* (DP: 76)

*Gülbün şapkasını, mantosunu sofadaki **kancalı askıya** bıraktıktan sonra bir koşuda oturma odasına girdi.* (DP: 90)

***Damasko perdeyi** aralayıp yavaşça iç bölmeye geçerler.* (DP: 112)

(...) **dolaplar, komodinler, şilte altları, zarif kesecikler** içindeki lavanta çiçekleriyle ıtırlandırılmıştı. Hatta limon küfü **satenden bir iğne yastığı** bile çiçekle beslenmişti. (DP: 135)

Maunları, gümüş ve billurları pırıl pırıl yanan ampir salon yüze güldü. (DP:140)

Sinan yudum yudum içerken Zühre, elinde **gümüş altlık** ile bekler (...) C: 141)

(...) **oturma odasındaki sedire yastıklar** dizmiş. Gülbün'ün **karyolasından pikeyi** indirmiş (...) (DP: 173)

(...) ıtır **saksılarının** perdelediği iki dar pencere, pabuçluğun yanında Akif'in akşamları oturarak kundura değiştirdiği **basma yastıklı bir koltuk**. Tahta döşemesi kahverengi boya ile cila ile terbiye edilmiş sofada ayrıca **renkli basma şilteleriyle iki hasır koltuk**. **Bir seccade, aynalı portmanto**. Tavandan sarkan **tirşe ipek abajurun** sümbüli ışığı duvarın cam göbeği badanasıyla imtizaç ederek bu yerin ferahlığını artırıyordu. (DP: 183)

Mutfağa dönmüştü, **ocaktan tel dolaba, tabaklıktan yalağa** seğirtip (...) (DP: 184)

Güvez ve filizi yollu Hereke takımlar köşesinde Talat Beyle Doktor Bülent, Doktor Ercüment baş başa kaldılar. (DP: 192)

Beyaz badanalı duvarlarda **kadife kılıflı Kur'anı Kerim, başaklardan örme nazarlık, ayva ve nar hevenkleri**. **İşlemeli patiska örtülerle** kaplı sedirlere soğuk mevsime karşı **Kırşehir seccadeleri** serilmiş. **Pembe bakır mangala cezveyi** sürdüler (...) (DP: 198)

(...) bir **Buhara seccadesi** ucu görünür. (DP: 228)

Kurnaya eğildi, gördü ki (...) (DP: 231)

(...) **avize askılarında** ümit ve emel şingüldar. **Cıvalı merdivenler** acıbadem kokar (...) (DP: 264)

*Ancak Cimşidoğlu ağzından çektiği **marpucu** havada tutarak Feyzi Hoca'nın hitabesi devamınca taş gibi donup kaldıktan sonra sessiz bir tehevürle **kehribar ağızlığı** tekrar dudaklarına götürdü. (DP: 297)*

*Etraf iyice kararmış, yalnız **aynalarda yıldız çerçevelerde, avizede** son ışığın küllenmiş kor tanecikleri kalmıştı. (DP: 311)*

*Talat Bey öğle üzeri yatak odasında **çekmece dolap** karıştırıyor. (...) **Fildişi antikaları** karıştırdı, gözü tutmadı. Nadide **gümüşleri** elden geçirdi. (DP: 311)*

*Sizi **asma salıncakta** sallardım hani. (KR: 16)*

*Oda, malum tarzda döşenmişti; **beyaz mobilyalar, mavi döşemeler, pembe abajur...** Nesrin'in **çocukluk yâdigârları, bebekler, oyuncak ayılar, boynu kurdelâlı köpekler ve birçok saksı yerde, etajerde, masada pencere içinde birçok saksı** (KR: 27)*

*İçerisi **ağır halılarla, sedefli Şam işi mobilyalar, oyma abanoz tahtalar, Çin küpleri, avizeler, yedi iklim, dört bucaktan toplanmış antikalarla** tıklım tıklım döşeli. (KR: 37)*

*Pantolonunun arka cebinden çektiği **tabakadan** bir sigara aldı (...) (KR: 72)*

*(...) Otobüsün tavanında, duvarlarında **kartpostallar, renkli kağıtlardan süsler, küçük aynalar...** Cam altında **eski harflerle bir yazı: Şahin Maşaallah.** (KR: 73)*

***Sarı ipekli perdelerden** sızan güneş **ceviz mobilyaların** rengini açıyor, onlara zeytuni bir parıltı veriyor, halılar üzerinde boy boy uzanıyordu. (KR: 75)*

***Balık ağıları, olta takımları, envai türlü hırdavat ve silahlarla dolu bir odada portatif karyolada yatıyormuş. (...) Acem halıları, maroken takımlar, som cevizden mobilyalar, gümüş tepsilerde billur kül tabakları, binlerce kitap...** neler! Efsanevi! İşte böyle şatafatlı bir salonun yanında cascavlak bir balıkçı odası, **eski bir battaniye ile örtülü karyola.** (KR: 113)*

*Bu oda merhum Şerif Bey'in vaktiyle bir seyahatinden getirdiği **turuncu ve çividi renk Cava ipeklileriyle** döşenmişti. (KR: 114)*

Mezarlık kenarında ak sakallı bir ihtiyar adam oturmuş, **beyaz çizgilerle süslü toprak testisinde** ayran satıyordu. (KR: 127)

O meşhur kütüphanede **deri koltuklara** yerleştiler. Yere oturtulmuş **antika bir bakır küp**, krizantem doluydu. (KR: 130)

Yüksek ayaklı, altın yaldızlı bardaklar içinde buzlu şerbet buğulanmış mercan gibiydi. (KR: 131)

Sedirin üstünde **şişler, yumaklar** vardı. Nebile Hanım oğluna **patik** öriyormuş. Çocuğa da gördük. **Beşikte** uyuyordu. (KR: 174)

(...) ortaya **yatak takımları** çıkıyor. **Kalaylı tencerelerle** yemek pişiyor. (LM: 44)

Şiltemizin ayakucunda duvara dayalı bir **sandık** vardı... (LM: 48)

Duvarlar pembe zemin üzerine filizî nakışlı ipek kaplı. **Yatak takımı beyaz lake**. Sabah güneşi altın bir sel gibi içeri akmış, **kristal aynalar** parlıyor. (LM: 65)

Zemin **göbekli yekpare bir İzmir halısı** ile örtülmüştü. **Yaldızlı kornişlerden yere kadar inen atlas perdeler** açık bırakılmıştı. (ÜF: 33)

“Yumurta sandığı”, “Büyük annemin rehavet yastığı” gibi tuhaf isimlerle tarif ettikleri bu eşyaya gözleri tahammül edemezdi. **Ayna** denilen nesne ancak banyoda, tuvalet odasında yakışık alırdı. (ÜF: 39)

İkinci kattaki bir odada, **geniş bir karyolada** yan yana uzanmışlardı. (ÜF: 45)

Numan, Şişli'deki konaktan **bir antika silah koleksiyonu** sattı (...) (ÜF: 55)

Bir **tepsiye** ekmek, zeytin, peynir koydu, alt kat sofasındaki **muşamba örtülü masaya** bıraktı. (ÜF: 69)

Tel dolapta kâsenin dibinde biraz kavrulmuş kıyma var. (ÜF: 69)

Tek fincanlık cezveyi duvardan alırken **iki fincanlığa** gözü gitti. (ÜF: 70)

Eski konsolu, çocukların beyaz karyolalarını tanıdı. Denkler, yatak bağları, tel dolap ve bakır kazan vardı. (ÜF: 75)

Turan, evden **güzel işlemeli örtüler, yastıklar, Kütahya çinileri, bir de kahve değirmeniyle birkaç pirinç cezve ve gümüş zarflı fincanlar** ayırdı. (ÜF: 77)

*Bir **divan** üzerinde, gözleri kapalı, upuzun yatıyordu. (ÜF: 80)*

***Tiryaki fincanından** köpüklü kahveler içti. (ÜF: 83)*

*Sermet uzatılan **kesme billur kutudan** titrek ellerle bir sigara almaya çabaladı. (ÜF: 92)*

Yağlı boyası aşınmış bir kapıyı açtınız. Çıplak, tahta döşemeli sofada yalnız bir küçük masa vardı, üzerinde bir saksı, içinde kâğıttan güller. Sofada bir de mermerden alaturka musluk vardı, yanında bir havlu asılıydı. (ÜF: 101)

*Amerikan sisteminde, bir **kanepa koltuk takımı** ile döşenmişti. Yalnız **halı ile yaldızlı jardinyer** eski ve güzel şeylerdi (...) (ÜF: 110)*

*Eski aile malı olduklarını belli eden **yaldızlı porselen sepetlerde** en seçme meyveler vardı. (ÜF: 110)*

*Seymen'in **karyolası** misafire hazırlanmıştı. (ÜF: 115)*

*(...) sonra pencerelerin önüne kurulmuş **erkan minderine** oturdu. (ÜF: 131)*

*Nuran **sofra takımlarını** bulmuş; masaya **dokuma bir örtü** sermiş, **çatal, kaşık** dizmişti. Şimdi, **ağzı bembeyaz bir tülbentle kapalı küpten sürahiyi** dolduruyordu. (ÜF: 132)*

***Dokuma bez perdeleri** indirdi. (ÜF: 133)*

*Nuran'ın üzerinde **yollu Halep ipeklisinden bir yorgan** vardı. (ÜF: 136)*

*Yavaş yavaş etrafta, annesinin zamanından kalma birkaç parça eşyayı tanır gibi oldu; **bir duvar saati, iki antika kapaklı kâse, beyaz maden kül tablaları. (ÜF: 137)***

6.5.3. Hayata Yardımcı Yapılar

“Hayata yardımcı yapılar konutların yanında insanların sosyal yaşantılarını kolaylaştırma gayesi ile asıl mekânlarının yakınına veya belli bir bölümüne inşa edilen yapılardır. İnsanlar geçmişten beri ihtiyaçlarının çeşidine göre bu tarzda yapılar inşa etmiştir. Bu yapılar bireysel olarak kullanıldığı gibi ortak olarak da

kullanılmıştır. Bu yapılar yerine göre hamam olmuş, yerine göre cami, mescit olmuş ve ihtiyaca göre çeşitlilik göstermiştir.” (Cabur, 2006: 240)

İncelenen eserlerde cami, han, hamam, kervansaray, çeşme, kahvehane, spor tesisleri, kütüphane gibi mekânlardan bahsedilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen eserlerde hayata yardımcı yapılar ile ilgili tespit edilen unsurlar şunlardır:

Camilerinden, şadırvan çeşmelerinden, hamamlarından, hanlarından ziyade kuşların kalbime yuva yapması nedendir, bilmem. (C: 11)

*Çarşı içinden, İzzet Molla'nın sürgün kaldığı **Hacıborazan Hanı** üzerinden eski gavur mahallesine kadar çıkıyorum.* (C: 14)

*Sıcak bir şeyler içmek için **sabahçı kahvesi** aradım.* (C: 44)

*Trakya'nın imar planına çalışıyorum. Edirne için hazırladığım “**Atatürk Sitesi**” bitmek üzeredir. **Anıt Meydanı, halk jimnastik holleri, açık spor alanları, halk için hamamlar, konser, kitap evleri.** Bunları en ince bölümlere kadar işledim.* (C: 51)

*Saraydan **tiryaki kahvelerine, medreselerden dağbaşı kervansaraylarına** kadar memleketin her yerinde artık dananın kuyruğu kopacağı anlaşılmış gibiydi.* (C: 64)

*Yolda Muhyiddin Abdal'la ikimiz bir **handa** konakladık.* (C: 69)

*Şurası **misafirhaneymiş**, burası **hamam**, burası **darphane**.* (C: 227)

***Selimiye'nin** uzviyetini iç manasıyla kim anlayabilir? (...) **Kubbeyi** taşıyan örme **sütunlar, mihrap** mevkiini örten **yarım kubbe, terasa** çıkıntıları, isnat ayakları... (...) İşte **dört minare** ki zahmetli yüksekliklere çıkacak kabiliyette iki Ka'be yavrusunun müjdesini millete sesle duyurabilecek ehliyetle olanların makamıdır.* (DP: 326)

6.5.4. Konut Çeşitleri

Konutlar; iklime, coğrafyaya, tercihe, zamana, ihtiyaca ve zevke göre çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. *Ciğerdelen* romanında daha çok Osmanlı tarzı

yapılara değinilmiş, roman karakterlerinden mimar olan ve 1940'lı yıllarda yaşayan Turhan bir Türk evi projesinden bahsetmiştir. Diğer eserlerde de zamana, iklime ve tercihe göre çeşitli konutlara yer verildiği görülmüştür. Eserlerde konak, saray, köşk, kule, kale, malikane, çiftlik gibi barınma ihtiyaçlarının karşılandığı konutların yanında bağ, bahçe, sayfiyye gibi mekânlara da yer verilmiştir. Ahşap ev, kerpiç ev, tuğlalı ev ve camlı köşk ifadeleri ile de konutların yapısı belirtilmiştir. Tespit edilen örnekler aşağıdaki gibidir:

*İstanbul'da oturup karaborsacılara **kübik villalar** yapmak, havadan paralar, ucuz şöhrerler kazanmak hoşuna gider mi?* (C: 51)

*Şehir hayatını pek sevmeyen Sipahi, az zaman sonra İstolni'den yaya üç saat çeken **Şahinkonak Çiftliği'ni** büyüterek (...)* (C: 58)

*Müneccimlerin hesapladığı uğurlu saatte “Tanrı koruya” duası edilip koç kurbanlara bıçaklar salınarak **Şahinkonak Malikanesi'ne temel atıldı.*** (C: 59)

*Kendi kendine kâh atlı kâh piyade dağ bayır gezip **konağa** dönüyor (...)* (C:81)

*Cevizlik bahçelerindeki bu **bekçi evi** topu topu iki oda bir bölme, bir sofa çevriminde idi.* (C: 158)

*Bu Engürüs diyarında ne çok **kale** vardı, işte hepsi görünüyor: **Kemeni Malikanesi, Beganoğlu Kalesi, Zrinoğlu Kalesi...** Beyaz kireçle arınmış duvarları batı güneşinin kızılısında yaldızlanmış.* (C: 85)

*Şöyle tam Zühre'nin gönlüne göre **bir ev; şahnişli, hayatlı, Nemseli hanesi gibi sivri çatılı.*** (C: 187)

*Bugün ikinci vakti Molla Ağaların dış mahalledeki **taş kulesini** gezdim. (...) Balkan muharebesinde Bulgar süngüleriyle örselenmiş demir kapıyı, tepeden düşmanların üzerine kaynar sular dökülen mazgal deliklerini gözden geçirdim. Cenk sırasında kulenin alt katına girilse bile yukarı kattakiler aradaki asma merdiveni çekip iç kale haline getirilmiş demir kepenkli odalarından dövüşe devam ederlermiş. Bu kule çok eski... (C: 230)*

*İstanbul'un beş yüzüncü yıldönümü için **Türk Evi** diye yeni bir taslağa başlamıştım. (C: 249)*

*(...) Luçi'nin Mühürdar'daki **kırmızı tuğlalı geniş, güzel evinde** büyümüş (...) (DP: 28)*

*Toy kızlar masum kadınların acaba bilir mi ki **garsoniyer** denilen mekân, her eve benzer bir binadır. Dışından hiçbir türkütücü alamet seçilmez. Ancak perdeleri daima kapalı durur, merdivenleri ıssız ve sessizdir. (...) Bakımsız taş merdiveni bir solukta aşarsın. (DP: 94)*

*(...) Talat Bey'in İhsaniye **yalısında** bahçeden cümle kapısına çıkılan merdiven... (DP: 175)*

***Camlı köşkün** yanındalar, sesleneyim mi efendim? (DP: 193)*

*(...) **kulübemsi, tek göz odalı ahşap evleriyle** tam bir fukara mahallesi kılığında uzanır. **Kulübeler kafesli, cumbalıdır.** (DP: 259)*

*Anadolu'da **kerpiç evlerde** oturdu. (DP: 320)*

***Mavi köşkün** kızını bilir misiniz? (KR: 16)*

*Merhum Habip Paşa Abdülhamit zamanında nazırmış, **köşk** o vakit yapılmış, **saray gibi bir bina; bahçesi, korusu, bağı,** her şeyi mükemmel. (KR: 37)*

*İşte Şişli'deki bu **konak** eski ve kıymetli eşyası ile en nazlı gözlere bile yeter ve artar. Yalnız Suadiye'deki **sayfiye** ehemmiyetli bir değişiklik ister. (ÜF: 24)*

*Siz ise bambaşka bir evde, **üç katlı bir ev,** bir merdivenden orta kata çıkıyordunuz. (ÜF: 101)*

6.5.5. Konutlarda ve Yardımcı Yapılarda Bölümler

“İnsanlar yaşadıkları çevrenin, iklimin, mevsimin, kültürlerinin özelliklerine göre farklı konutlar inşa edip yaşamışlardır. Bu konutları da ihtiyaçlarına göre bölümlere ayırmışlardır: avlu, mutfak, sofa, selamlık, yatak odası gibi.” (Şevli, 2015: 114)

Araştırmada ele alınan eserlerde iç mekâna ve dış mekâna ait farklı farklı birçok bölüme yer verilmiştir. Eserlerde konutlar ve yardımcı yapılardaki bölümlerin hem eski tarza hem de Batılı tarza göre şekillendiği belirtilmiştir. Mutfak, yatak odası, misafir odası, salon, kiler, koğuş, iç avlu, antre, hol, hamam, selamlık, radyo dolabı, yüklük gibi yerler iç mekân; kamariye, ahır, mandıra, demirhane, sıra ocakları, dış avlu, salhane, kömürlük de karşılaşılan dış mekân bölümlerindendir.

Çalışmaya dâhil edilen eserlerde konutlarda ve yardımcı yapılarda bölümlerle ilgili tespit edilen unsurlar şunlardır:

Taş döşeli iç avluya çıkıp kumrulara darı saçıyorum. (C: 13)

*Canzi sanki beni **holde** beklemiş gibi kapı çabucak açılırdı. (C: 22)*

*Edirne Konservatuarı için bir mermer **antre** (...) (C: 51)*

*Eski bina **misafirhane** haline konuldu. **Koğuşlar, mutfak, hamam, sıra ocakları, mandıra, demirhane, ahırlar**, hasılı ulu bir hanedan konağına ne lazımsa hazırlandıktan sonra bilmem kaç dönüm tutan yer tutan bu malikane etrafına bir de duvar çevrildi. (C: 59)*

*Payesinin verdiği imtiyazla, dilediği zaman, **selamlığa** geçer, **divan odasına** çıkardı. (C: 66)*

***Selamlıkta, mabeyinde, avluda bağrısmalar, konuşmalar** duyuluyordu. (...) Gelsin **salhanenin** anahtarı! Hamza Odabaşı **portalara** çıktı mı? (C: 74)*

***Taş döşeli iç avluda** hala tek tük ayak sesleri, zincir şingirtuları, köpek havlaması vardı. (C: 78)*

*(...) **bazı kule odasından** veya **dış avlunun Demirciler kapısındaki** set üstünden ovaları seyre dalıyor (...) (C: 81)*

*(...) Sümbül Hanım 'ın ardı sıra **dip kiler denilen odaya** girince (...) (C: 87)*

*Ben feraceyi çekip **dış avluya Mandıra Kapısı'na** gzmeye gideceğim! (C: 92)*

*Cevizlik bahçelerindeki bu bekçi evi **topu topu iki oda bir bölme, bir sofa** çevriminde idi. (C: 158)*

(...) *zemin katındaki kiler dairesine baklava kesmeye inmişti. Burası iç içe dört büyük oda idi ki neredeyse cirit oynanabilirdi.* (C: 87)

(...) *avluya toprak sıvıyor, beyaz çizgilerle ayırdığı bölmelerde çiçek, nane, kekik otu yetiştirmeğe uğraşıyordu.* (C: 159)

Zamanında pek debdebeli bir konakmış. Odalar baştan başa nakışlı, oymalı, yaldızlı imiş. Çeşitli süsleri yüzünden her birinin ayrı adı varmış. Narlı oda, karanfilli oda, eflatun oda, cam göbeği inşirah odası. (C: 227)

Çay masasından kalkılınca herkes divanhanede alışılmış köşelere dağıldı. (DP: 11)

Misafir varken merdiven başı sahanlıktan ayrılmasın. (DP: 17)

Talat Bey'den ödünç bir cep feneri alarak yün atkısıyla ağzını burnunu iyice sardıktan sonra Paşakapısı'na çıktı. (DP: 79)

Müeyesser mantosunu, eşarbını attı, ampir divana serildi, aralık duran kapıdan atelyenin gün sonu faaliyetlerini görebiliyordu. (DP: 135)

Kemikli çayıra bakan oturma odasındaki sedire yastıklar dizmiş. (DP: 173)

(...) *terzihanenin ampir akaju salonunda pikapta Viyana valsleri çalarak eğleniyorlar.* (DP: 175)

(...) *Talat Bey'in İhsaniye yalısında bahçeden cümle kapısına çıkılan merdiven...* (DP: 175)

Sabahtan beri odasından çıkmayan Gülbün, çatı katından merdiven küpeştesine yaslanıp aşağı bakınca Müeyesser'i posta müvezzine dil döker gördü. (DP: 183)

Akif'in evinin şirin bir girişi vardır. Malta taşı döşeli ufak bir pabuçluk, kapının sağında solunda gümrah serpilmiş ıtır saksılarının perdelediği iki dar pencere, (...) Tahta döşemesi kahverengi boya ile cila ile terbiye edilmiş sofada ayrıca renkli basma şilteleriyle iki hasır koltuk. (DP: 183)

Kalfa Hanım, aralık oda kapısından görünen malta taşı döşeli dehlize baktı ki tek tük kuru çınar yaprakları uçuşuyor. (DP: 199)

(...) kulübemsi, **tek göz odalı** ahşap evleriyle tam bir fukara mahallesi kılığında uzanır. **Kulübeler kafesi, cumbalıdır** (...) Evlerin karşı sırasına telli, taflan çitleriyle bölünmüş avuç içi kadar uydurma **bahçecikler** bırakılmıştır. (DP: 259)

Hereke kumaşı döşeli, çiçekleri çeşm-i bülbüllerle bezeli, duvarları hattat nefiseleriyle süslü büyük **divanhanede** insan, ömrünü tüketmeye teşnedir. (...) **sahanlıkların dösemeye** kadar inen pencerelerinden ön bahçenin manolyaları görülür. **Kütüphaneden** tut da zemin katının **sedirli mangallı kalfa odasına** kadar her köşesiyle gönül kapan yalıda ne alemler var. Talat Bağcı'nın **yatak odası** Gülbün gibi bir kıza musallat fikirler aşılabilir olur mu? (DP: 264)

Sofadan bahçeye açılan küçük bir **servis kapısı** yanında dudaklarına bir mendil bastırılmış, ağlamak üzere idi. **Cümle kapısı** tarafından misafirler ona sesleniyordu: (KR: 29)

...Fakat henüz **haremlik kapısına** gelmişlerdi ki, bir uşak koş koş arkalarından yetişti. (KR: 38)

Siz, Bedriye Hanım, ablamın odasına emanetinizi bırakın, ben gelir sizi **divanhanede** bulurum. (KR: 38)

(...) bahçe duvarına bitişik bir **kameriyede** (...) **kameriyenin** önünden bir derecik geçiyordu. Dereciğin üzerindeki **minyatür köprünün** başında, iki muhafız (...) (KR: 39)

Birkaç merhale bendeganın elinden geçtikten sonra beni **sarı odaya** aldılar. (KR: 39)

Çekirge'de Suadiye Otelinin hususi bir dairesi var: **Bahçe içinde tek katlı bir köşk, beş oda, bir sofa, bir hamam...** (KR: 67)

(...) **sayfiye** ehemmiyetli bir değişiklik ister. Çocuklara tek **banyo** yetmiyor. Turan da Selçuk da **hususî bir banyo** istiyor. (ÜF: 24)

Sazendeler, **hücre gibi girintili bir köşenin içindeki sedire** oturmuşlardı. (ÜF: 33)

*Bir gün **kafesli bir odada** karşılıklı iki sedirde oturmuş ud meşk ediyorlarmış.*
(ÜF: 51)

*Nuran, **mermer divanhanenin** ortasında put gibi duruyor (...)* (ÜF: 52)

*Yanıbaşında bir yatakta uyuyan Kurt'la Çiğdem'i uyandırmamak için terliklerini, soluk basma sabahlığını eline aldı, **sofaya** çıktı.* (ÜF: 68)

*Malta taşları ile döşeli **mutfakta** kadın, çaresiz kalmış (...)* (ÜF: 69)

*Pek ayakaltı olan bu **sofayı** süpürdü, **sokak kapısının** taş basamaklarını sildi.*
(ÜF: 70)

*Alt katta **bahçe** tarafında, kırmızı malta taşları ile döşenmiş **mutfakta** bir kadın mangal başında ızgara yapıyor, duman kadının gözlerine kaçıyordu.* (ÜF: 101)

*Nuran'ı ikinci kata sokak üzerindeki **şahnişli misafir odasına** aldılar.* (ÜF: 109)

***Oda**, son zamanlarda **İstanbul'da türeyen Amerikan sisteminde**, bir kanep koltuk takımı ile döşenmişti (...)* (ÜF: 110)

*Sofadan geçerek bahçe üzerindeki **sedirli küçük odaya** gidiler.* (ÜF: 112)

*Bahçe üzerindeki **sedirli odanın yanında bir oda daha vardı.*** (ÜF: 115)

***Mutfakta** yemek pişerken, genç kız **bir sofa ve bir büyücek odadan ibaret olan yukarı kata** çıktı. **Yükü, dolabı karıştırdı. Mutfığı, kileri, kömürlüğü** gözden geçirdi.* (ÜF: 132)

*Nizami ile ben **radyo dolabı** yanındaki koltuklarda pipolarımızı yaktık.* (C: 47)

*Maunları, gümüş ve billurları pırıl pırıl yanan **ampir salon** yüze güldü.*
(DP:140)

6.5.6. Yerleşim Tekniği

Yerleşim tekniği, insanların bir yere yerleşeceği bir yeri mesken tutacağı zaman çeşitli unsurlara göre yerini belirlemesidir. Bu teknikler ile ilgili araştırılan eserde tespit edilenler şunlardır:

Kasabayı baştan başa ikiye biçen Uzunköprü-Gelibolu ana yolunun Uzunköprü tarafından, göçmen evleri hizasından başladım. (C: 14)

Orada burada eski binalardan bazıları kalmış, Keşan'ın yerli yeşil granitinden yapılmış hepsi bir stilde düz ve kibar yüzlü evler, mağazalar, ambarlar... (C: 14)

Bütün batı ülkelerini adım adım dolaştım ne zenginlikler ne mamureler gördüm, kasabam onların yanında saray önüne kurulmuş çerge bile değildir. (C: 5)

6.6. Halk Mutfağı ile İlgili Unsurlar

Geçmişten günümüze çok çeşitli coğrafyalarda yaşayıp farklı farklı milletlerle etkileşim içinde olan Türklerin oldukça zengin bir mutfak kültürü vardır. “Türk mutfağı denildiğinde Türkiye’de yaşayan insanların beslenmesini sağlayan yiyecekler-içecekler, bunların hazırlanması, pişirilmesi, korunması; bu işlemler için gerekli araç-gereç ve teknikler ile yemek yeme alışkanlıkları, mutfak çevresinde gelişen tüm uygulamalar ve inanışlar anlaşılmalıdır.” (Sürücüoğlu ve Özçelik, 2008: 1291) “Yüzyıllar süren gelişimi içinde Türk mutfağı, yemek çeşitliliği, pişirme teknikleri, sofr düzenleri, servis usulleri ve kış için derlenen yiyecekleriyle kendine has bir mutfak kültürü oluşturmuştur.” (Arman, 2011:5)

İncelenen eserlerde tespit edilen örneklerin özellikle Türklerin kendine has (yoğurt, ayran, pekmez; tarhana, bulgur, yaprak sarma, mantı vs.) mutfak kültürüyle ilgili örnekler olduğu görülmüştür. Çalışmada mutfak kültürüne ait unsurlar yiyecekler ve içecekler olarak kategorize edilmiştir.

6.6.1. İçecekler

İçeceklerle ilgili tespit edilen örnekler milletimizin çokça tükettiği süt, ayran, şerbet, boza, limonata, kahve ve meyve şuruplarıdır. Bunun yanında alkollü içecek olarak da çarmakçur, bira ve erik rakısına yer verildiği görülmüştür. İlgili örnekler şöyledir:

Sütle, pekmez şerbetiyle işe başlayıp (...) (C: 71)

*Konak ve koğuşlar için ayrılan bakraçlar dolusu **süt**, o da başka... Zühre cariyelerle beraber **yayık** çalkar (...) (C: 140)*

*(...) **özene bezene ezdiği, kuyudan çıkarılmış karla soğuttuğu şerbeti** yaldızlı Bohemya bardağı içinde, Ağa 'ya sunardı. (C: 141)*

*Gün devrildikten sonra bir bardak yıllanmış **erik rakısı** çekti (...) (C: 162)*

*Şu bizim kafadarlara sunacak **soğuk suyun, ayranın** varsa gönderiver. (C: 170)*

*Kuyudan **ayran** testisini çıkarmasını (...) söyledi. (C: 170)*

***Üzüm şıraları, bal şerbetleri, bozalar, ayranlar** içersin. (C: 177)*

*Ona ben baktım, hep **manda sütleriyle** yağlı çöreklerle beslendim. (C: 236)*

*Bana buzdolabından bir **aşlama** getirsin. (...) **Soğuk su** emreden var mı? (DP: 17)*

***Çarmakçur** yüzünden karı koca arasında ekseri bir çekişme olurdu. (DP:30)*

*(...) Müyesser'in getirdiği **koruk şerbetini** kesik yudumlarla içerken, komşu albayların köşkünden telefona çağırdılar. (DP: 169)*

*Güzin doktoru ısrarla oturtarak soğuk bir şey içirmeden göndermeyeceğini söyledi. Hamarat, **turunç şurubu** getirdi. (DP: 182)*

*(...) buzlu **biralar** açıldı eh... (DP: 279)*

*Yazsa soğuk **limonata**, kışsa **ıhlamur** hazırlar (...) (KR: 74)*

***Soğuk şerbet ve kahve** geliyordu. (KR: 108)*

***Kahveler**, gümüş tepsi üzerinde, gümüş zarflar içinde verilmişti. Az zaman sonra uzatılan **nar şerbetleri** de belli ki aynı titiz ve itibarına meraklı elden çıkmıştı. (KR: 131)*

*Yaseminli kameriyeler altında hemcins arkadaşlarıyla **gül şurubu** içerek halı örtülü yumuşak sedirlerde hissi romanlar okuyarak ömürlerini geçiriyorlardı. (KR: 261)*

Tiryaki fincanından köpüklü kahveler içti. (ÜF: 83)

6.6.2. Yiyecekler

“Diğer kültürlerle yaşanan etkileşim, Asya ve Anadolu mutfaklarının sunmuş olduğu ürünlerin çeşitliliği, Selçuklu ve Osmanlı saraylarında gelişen yeni tatlar gibi nedenler bugünkü Türk Mutfak kültürünün çeşitlenmesinde ve şekillenmesinde rol oynamıştır.” (Güler, 2010: 24)

Dünya mutfağı içerisinde önemli bir yere sahip olan Türk mutfağı yiyecek konusunda zengin bir içeriğe sahiptir. Eserde yiyeceklerle alakalı birçok örneğe rastlanmıştır. Yiyeceklerle alakalı olarak yemeklerin hem adı geçirilmiş hem de bazılarının yapılışından bahsedilmiştir. Yiyeceklerin özellikle Türk mutfağını yansıttığı görülmektedir. Çalışmada yiyeceklerle alakalı tespit edilen örnekler şunlardır:

*Bir de **ballı aş** dedikleri bir **hamur tatlısını** severmiş. (C: 18)*

*Ben vatanımda, bir sini kenarına ibadet eder gibi diz çöküp **ekmeğini** besmeleyle **soğan salatasına** banan insanlar gördüm. (C: 24)*

*Bin itina ile hazırlanmış nefis yemekler, o **kızarmış ördekler, mantılar, akıtmalar, tezpiştiler** arada şöylece kaynadı. (C: 52)*

*Yılbaşı gecesi Mister W.nin Bomonti'deki evinden tam tertip İngiliz usulünde bir alem geçirmiştik. **Hindiler, üzümlü pudingler** yendi. Türk misafirlere bir ikram olmak üzere **Çerkez tavuğu, börek** gibi yemekler de vardı. (C: 54)*

*(...) **kuzu, helva ziyafetleri** verirler (...) (C: 60)*

*(...) dördüncü günü **lokmayı, ördek mancasına** bandılar. (C: 71)*

*Duvar sırasınca dizilmiş adam boyu küplerin, zahire sandıklarının, **yağ ve peynir tulumlarının**, tavanlardan sarkan deri kılıflı **kangalların** sayısını Allah bilir. Şahinkonak, üç yıl kuşatılmaya hazırlanan bir kale gibi **yiyecek** yığılmıştı. (C: 87)*

*(...) Sümbül Hanım'ın ardı sıra dip kiler denilen odaya girince kırk, elli sini **baklavayı** tahta kerevetler üzerine sıralanmış buldu. (C: 87)*

Küçük altın sahanlarda önüne gelen türlü aşlara birer takıntı bulur, ancak İkizçobanlar'dan günü gününe aldırılan, yazın bozulmasın diye kar üstüne döşenen taze kaymaktan, konağın kovanlarından çıkarılan oğul balından birer çimdik yedi. (C: 99)

Tarhanalar karıp, nişasta döşedikçe, kuskus yuvarlayıp erişte kestikçe, Sümbül Hanım'ı anıyordu. Pekmez, şıra kaynatırken, sucuk doldururken, yayık başında, çıkırık önünde Cangüzel, kaynana buyruğu altında on parmağına on hüner topladığı için şimdi yüzünün akıyla konak hanımlığı edebilirdi. (C: 105)

Birkaç kaşık tarhana çorbası içebildim, biraz da tulum peyniri yedim. (C: 111)

(...) torba yoğurtlarını, petekli balları çengellere asar, süzülenleri indirir, kilere yerleştirirdi. (C: 140)

Sinan kuşluk yemeğinden kalkınca, Zühre leğen ibrik koşturdu. (C: 142)

Besmeleyle ekmek dilindi, su testisi, maşrapalar geldi kaşıklar dizildi. Etli pilav lengeri, yoğurt çanağı ortaya kondu. (C: 160)

Şahinkonak'ta düğün dernek kıyamet kopmuş, Engürüs beyleri pilav zerdeye kanmış (...) (C: 161)

Tarhana karılacak, kuskus yuvarlanacak, irmik elenecek, yufka kesilecek, Zühre gelsin! Bulgur çeken cariyelerin başında dursun. Bağ bozumu zamanıdır; pekmezler kaynıyor, Zühre şıra pelteleri döksün, bademli cevizli sucukları ipliğe dizensin. Üzüm turşusunu da o bastırsın, kabak reçelini de o karalasin. (C: 168)

Kuyudan ayran testisini çıkarmasını, fırındaki taze pidelere katık; yağ, bal, tulum peyniri hazırlamasını söyledi. (C: 170)

Zühre torba dolusu kuş lokumları, susamlı halkalar, badem, ceviz içleri hazır bulundurur (...) (C: 176)

Bir sini unu birden yağur, üçüncü gün ekmek tükenir. (C: 177)

Kuşluk vakti tarladan dönen kızanlar fırınlanmış kaz palazı, hoşmerim gibi besleyici nimetlerle yemeklendikleri halde Zühre ağzına lokma koymadı. Sırlı çanak

içinde biraz **vişne hoşafı** getirtti (...) Çanağa dalgın dalgın **has ekmek** doğramaya başladı. (C: 191)

Ona ben baktım, hep manda sütleriyle **yağlı çöreklerle** beslendim. (C: 236)

Mavi damasko örtülü masada **yemek** hazırlanmıştı bile. Karışık **balık tavaşının**, doğranmış **kavunun** kokuları tütüyordu. Küçük tabaklarda **itina ile ezilmiş, domates biber zeytinle süslenmiş patlıcan salatası** vardı. (...) Gülbün, ayaklı bir yemişlikte uzatılan **ekmekten** alırken şaşırdı. **Beyaz ekmek** (...) Üvey anam karısı bize Çekmece'den **zahire** gönderdi. Asador'un **fırınına un götürdüm, pişirdiler**. (DP: 30)

(...) **Baş suyuna pilav** yaptım, dedi, **etlerini üstüne koydum**. (...) Bak, **havuç kızartıyorum, tabii yoğurt** da gelecek. (DP: 62)

Elinde bir **Hacıbekir şeker** kutusuyla geldi, genç kızın karşısına yerleşti. (DP: 66)

Zerzevat ayıklarken bazı bazı mutfakta kasvet basıyor (...) (DP: 92)

(...) **söğüşler, dolmalar, helvalar**, buzdolabında tepeleme hazır. (DP: 175)

Akşama doğru sütçü geldi, her günkü gibi iki küçük kâse **Çamlıca yoğurdu** bıraktı. Müyesser'in hazır pişmiş **İzmir köftesi** vardı, ikinci yemeği bir türlü tasarlayamıyordu. Nihayet **süzme pilava** karar verdi, türkü söyleyerek mutfaka yollanırken kapı tekrar çalındı. (DP: 183)

Ne dedin Müjgan 52. Gecesi mi imiş? Aferin sizin hanımefendilere, hani yok mu cenazesi, **helvası, lokması**, mevludu, her şeyini sırasıyla yaptılar. (DP: 189)

Komşu albayların ihtiyar kalfasının ölümünü, mevludunu hatırlıyordu, hatta **mevlid şekerinden** bile yemişti. (DP: 190)

Efendim Fevzi Hoca geldi, gitti.

-Niçin **yemeğe alıkoymadınız?** (DP: 193)

Şimdi üç erkek, **yemek çıktığına işaret olan zil sesi** üzerine ayağa kalkmışlardı. (DP: 196-197)

Deniz nimeti ne varsa gazonoda garsona verip pişirttiler: Müyesser sepete sığışle ırmık helvası koymuştu. Salatalar yapıldı. (DP: 279)

Mevsim balıkları ne var? Kalkan, barbunya... Adana domatesleri, salatalıklar. (DP:285)

Mehmet Bey henüz babasına denk olamayacak kadar küçükmiş amma, dar-ı dünyada kimseyle diz dize oturamayacak kadar da büyükmüş. Kimlerle beraber yemek yesin? Ona ayrı sofra kurulurmuş. Canının istediği saatte, istediği odada yemek, buyururmuş (...). Mehmet Bey öniine konan nevaleyi binde bir bulduğu gibi yermiş, binde dokuz yüz doksan dokuz beğenmez, bir lokma tadar kaşığı elinden atarmış. “Başka ne var?”

-Yahni

-İstemem

-Yaprak dolması

-İstemem

-Kuskus pilavı

-İstemem!”

Her yemeğe bir kulp takar, etrafa kan yutturur; pekmez, tulum peyniri gibi çerezlerden çöplenip savuşurmuş. Hele bir yumurta pişirtmesi var ki insana parmak ısırtır. Yine böyle tepsiler dolusu gıda karşısında yiyecek bir şey bulamayarak vızlandığı bir gün aklına esmiş “Bana yağda yumurta yapın” demiş. Yapmışlar katı demiş, bir daha yapmışlar sulu demiş. Bir daha yapmışlar yine geri çevirmiş, tam beş defa. (...) Evet Mehmet Bey büyük ablasına bir yumurta yemeğini tam beş defa pişirtmiş. (DP: 294-295)

Talat Bağcı ile Güzin arasında bir kaymaklı tatlı yüzünden çekişiliyor. Yalıda pişen yemekler yetmiyor gibi Güzin Kurtuluş’tan sele sepetleri dolusu soğuk etler, börekler, çörekler taşıtmıştı. Bu kadar ısrarla yedirmek istediği şey de kendi eli marifeti çırpma kaymak, ahududu ve bisküviden yapılmış bir tatlı idi. (DP: 308)

Yalnız soğuk büfe hazırlamışlardı. Buna rağmen, erken gelenler için, aceleden etler, pilavlar pişti. (KR: 38)

Sabahları hamam, bahçede kahvaltı, yemekten evvel bir küçük gezinti... İhlamur ve incir ağaçlarının altına kurulmuş bir sofrada kuşluk yiyorlar. (KR: 67)

Hanımlardan biri yahut öteki her gün mutfağa iner, tül gibi yufkalar açar, İstanbullu yahut Anadolu aşçıların katiyen bilemeyeceği bir takım Rumeli yemekleri pişirir. Mevsimine göre şuruplar, reçeller, turşular, tarhanalar, cevizli sucuklar hazırlanır. (KR: 130)

Her şey yetişmiyor gibi bir de envai çeşit yemekler ısmarladı. Sucuklu yumurta, köpoğlu mancası istedi, koş akşama yetiştir, dedi. (LM: 60)

Çünkü çocuklar alaturka yemek yemiyorlar. (ÜF: 24)

Tel dolapta kâsenin dibinde biraz kavrulmuş kıyma var. Bir musakka yapalım, bir de Tatar böreği, yoğurtlu... (ÜF: 69)

Müzeyyen'den peynirli börek istedi. (ÜF: 83)

Kolalı beyaz örtü üzerinde birçok meze tabakları vardı, (...) Tarama, midye pilakisi, sahanda sucuk. (ÜF: 110)

6.7. Halk Sanatları ve Zanaatları ile İlgili Unsurlar

“Geleneksel Türk el sanatları; bir veya birden fazla sanatkârın bilgi ve becerisine dayanan, çevre şartlarına göre değişim gösteren, güzelin yanında yararlıyı da sunan, insan yaşamını kolaylaştıran, ihtiyaçlarını karşılayan, evde veya atölyelerde bütün gün veya boş zamanlarda ya da belli dönemlerde üretilen, geleneksel, bölgesel, fonksiyonel, estetik, artistik, sanatsal, dekoratif, dini, sosyal açıdan sembolik karakter taşıyan, el aleti veya mekanik araçların yardımı ile yapılan ürünler olarak tanımlanabilir.” (Aktaran: Altıntaş, 2016: 162) Kültürün mihenk taşlarından biri olan el sanatları halkın yaşayışını, inancını, geleneğini, göreneğini, aşkını, sevdasını yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. Ustadan çırağa, babadan oğula, anneden kıza aktarılan el sanatları; geleneği, göreneği yansıtmaları ve bunların gelecek nesillere ulaştırılmasında köprü vazifesi görür (Sarıkaya, Hünerel ve Er, 2012: 180-181).

İncelenen eserlerde ipek böcekçiliği, kanaviçe, oya, dokuma, oyma gibi sanatlardan bahsedilmiş, el sanatlarının genellikle kadınlar tarafından aynı ortamda birlikte yapıldığı görülmüştür. İlgili örnekler şöyledir:

(...) onları tezgâh odasına çağırttı. **Yirmi kadar cariyeye tezgâh, tarak, çıkırık başında soluk almadan işliyor, kimi iplik büküyor, kimi ipek kozalarından tel çekip kadayıf gibi yanına yığıyor, kimi telleri arşın üzerine sarıyordu. Sümbüül Hanım, erkan minderi üzerine kurulmuş, ince “Mudurnu” iğnesiyle “akçabardak” denilen bir oya üzerine göz nuru döküyor, yanı başında Advîye Molla dizine aldığı küçük kasnakta güller, nergisler işliyordu.** (C: 89)

Zeynep (...) **gergefin** başına geçti. Cangüzel, somurtkan suratla minderin diğer köşesine oturup eline yeni başlanmış **bir salkım oya** aldı. (C: 89)

Mekikler gidip gelir, çıkırıklar döner, taraklar inip binerken yirmi körpe ses bülbüller gibi şakımaya koyuldu. (C: 90)

Tanrının günü **bez dokumak, iplik bükmek, zahire yapmakla** ömür geçer mi? (C: 91)

Değişen bir şey yoktu, yalnız hasır döşeme tazelenmiş, yük ve **dolap kapılarına eski gül saksıları yerine nar dalları nakşedilmişti.** (C: 122)

Tiz bitir, kasıma kalmadan **iplikleri** isterim, demişti. Kamış kalemlere sarılı ipekleri Zühre bir bir sıraya koyuyor, demir iğ ile incesini, ağaç iğ ile kabasını büküyor, iğler doldukça Zühre arşağı çıkarıyor, **ipeği** arşına alıyordu. Kozalardan telleri çekip çatallı çubuğa sardığı günden beri bu kaçınıcı elden geçiş! (C: 168)

Eve yeni aldığı küçük bir Sırlı cariyeye **gergef işi** göstererek oyalandı. (C: 191)

Kunduracı Baha'yı hepsi eskiden beri tanırdı. Bu genç Kadıköy'ün meşhur bir simasıdır. Moda caddesi'nde bir dükkânı vardır ki, herkese uğrak olmuştur. (KR: 58)

6.8. İnanmalar ve İbadetler ile İlgili Unsurlar

Kişice ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin veya bir varlığın gerçek olduğunu kabul etmeye “inanç” denir (Boratav, 1984:7). En eski çağlardan beri insan; yaratılışından gelen bir inanma ihtiyacı taşır. Bu inanma ihtiyacı ile kimi zaman tabiat unsurlarına kimi zaman bir dine, mezhebe, peygambere kimi zaman insanüstü bir varlığa kimi zaman da bir kanıya, düşünceye inanıp bağlanmıştır. Bu bağlanma ile çeşitli davranışlarda, hal ve hareketlerde, uygulamalarda bulunmuştur. Bir şeye güvenme ya da bir şeyin zararından korunma amacıyla yapılan bu uygulamaların ne zaman, nasıl ortaya çıktığı; akla veya mantığa uygun olup olmadığı ile pek ilgilenilmemiş öğrenildiği şekilde uygulamaya devam edilmiştir (Şenesen, 2015: 51). Tabi bu uygulamalar zamanla değişime uğramış; toplumdan topluma, yöreden yöreye farklılık göstermiştir. Türk kültüründe inançlar; din değişikliği ve kültürel alışverişlerden etkilenmiş, bunun sonucunda aynen devam ettiği gibi .yeni dine, kültüre uyarlanarak da halk arasında varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Çalışmada inançlar çeşitli başlıklar altında incelenmiş, tespit edilen unsurlar bu başlıklar içinde verilmiştir. Bu başlıklar şu şekildedir:

6.8.1. Batıl İnanışlar (Büyü/Sihir, Fal, Nazar, Uğur/Uğursuzluk)

Halk inanmaları arasında en yaygın olan inanış batıl inanışlardır. Batıl inanışlar büyü/sihir, fal, uğur/uğursuzluk, nazar gibi inanmaları kapsar.

İyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlere “büyü”; kişinin kendi geleceğini, yakınlarından birinin sağlık durumunu, uzakta olan birinin halini öğrenme, çaldırdığı veya yitirdiği değerli bir nesneyi bulma kaygısı gibi önemli hallerde, kendi imkânları ile elde edemediği bilgiyi özel teknikler, gereçler ve uzmanların yorumu ile öğrenmeye çalışmasına “fal”; bir nesnenin, bir kişinin, bir hayvanın, bir işin, bir vaktin, bir mekânın özündeki iyiliği, mutluluğu, bereketi, kolaylığı, kısacası olumlu niteliği ve gücüne “uğur” denmektedir (Boratav, 1973: 106-101-95).

Dinimizde de yeri olan ve halk arasında çok yaygın bir inanış olan nazar ise Arapça bakış manasındadır. Nazar; bazı kişilerin bakışlarındaki zararlı güç ve bu nitelikleriyle, bir kişiye, bir hayvana, ya da bir nesneye bakmasıyla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm, nesne üzerinde sakatlanma, kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesidir (Boratav, 1973: 104). Nazara gelmek, kem göze uğramak, göz değmesi gibi söylemlerle de ifade edilen nazar sadece olumsuzluk sonucu değil bir kimseyi veya nesneyi çok sevme, beğenme gibi durumlarda da görülebilmektedir. Geçmişten günümüze nazarın etkisinden kurtulmak için çok çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Bunların bir kısmı İslami anlayışa uygun bir kısmı da Şamanizm gibi inançlardan gelme ritüelleridir.

Çalışma sonucunda batıl inanışların hem isim olarak geçtiği hem de bu inanışlara ait çeşitli uygulama örneklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Eserlerde kişinin kendine veya eşyalarına isabet eden herhangi bir olumsuzluk nazara bağlanmış, nazar için nazarlıklar kullanılmış, dualar okunmuş, kurşun dökülmüş, muska yazılmıştır. Kişilerin arasının bozulması için veya tam tersi sevginin artması için çeşitli büyülerden bahsedilmiş, başa gelen türlü olumsuzluklar uğursuzluğa bağlanarak bazı nesnelerin uğursuz olduğu kabul edilmiştir. Gelecekteki olayları öğrenmek için de fal bakılmıştır. Bu başlık açısından oldukça zengin olan eserlerde konuyla alakalı tespit edilen örnekler şöyledir:

*Çıplak tombul kollarına **nazar boncuğu** çingiltılı altın zincirler takmıştı. Bu mavi boncuklar tuhafıma gitmişti (...) Belkıs'ı bileğinden yakaladım: “Bunlar yeni moda mı, **nazar değmesin diye mi?**” dedim. (...) **Nazarlıklarını** silkeleyip kırtarak: “Bu sene moda böyle” dedi. (C: 45)*

*Beganoğlu, **başı ağrısı** **sebebini** Macar Feridun'dan biliyor, ateşte kebapı yansa onun **kem nazarına** yoruyordu. (C: 133)*

***Müneccimlerin hesapladığı uğurlu saatte** “Tanrı koruya” duası edilip koç kurbanlara bıçaklar salınarak Şahinkonak Malikanesi'ne temel atıldı. (C: 59)*

*Sarı Sipahilere, bütün Türk'lere, bütün insanlara karşı ağza alınmaz ağır sözler savuran Cangüzel için herkes: “**Çarpılmış, uğramış. Okutmalı, tütsüye tutmalı, kurşun dökmeli.**” Diyebiliyordu. (C: 93)*

(...) Adviye Molla nice defalar **kurşun döktü, tütsüledi**. (C: 128)

Sinan'ın türlü **nazarlıkları, küçücük muskaları**, ziynet altınlarla süslü takkeleri vardı. (C: 128)

Macar Feridun'dan korkup köşe bucak saklandığı onu **sihirbazlıkla suçladığı, büyü bozmak için** papazlara altın taşıdığı rivayet ediliyordu. (C: 133)

Ağa'yı görenler **büyü** tutmuş sandılar. (...) Sen **büyü** falan bilmezsin (...) Yoksa **tulsıma** mı başvurdun? Yoo... Zühre bu yolda kızıl cahildi. Ne **muhabbet nüshası** yazardı ne **şirinlik muskası** takardı. (C: 166)

Düriye Hanım'ın **büyülerine** çarpılmış. Adviye Molla, Hanım'ı adım adım gözetliyordu: **Çevirgel duası okutuyormuş, amberiye okutuyormuş, mangala üstü yazılı bakır çiviler gömüyormuş. Ateşe karabiber taneleri serpip elinde ucu çatallı bir dalla dolanıyormuş. Sözlerini Adviye Molla kendi kulağıyla işitmiş: “Ya Vedud!.. Ya Vedud!.. Yeri göğü tutma, Sinan'ı tut!” dermiş. Sinan Ağa bile birkaç defalar büyüleri yakalamış, sihirbaz karılardan medet! Diye direk direk bağırmış.** (C: 172)

(...) üstelik **büyü** de yapıp onu divaneye döndürüyordu. (C: 172)

Bana efsunlu **sihirli** Ketaki derler. (DP: 16)

Ama niçin, niçin kervan kıran demişler? **Uğursuz** mu bu yıldız? (DP: 34)

Akif Kaptan'ın evinde Müyesser'le Gülbün **iskambil falına** oturunca onun ismi “Dineyri Papazı” olurdu. (DP: 56)

Müyesser onun manto astarına gizlice bir **göz taşı** dikmiş, genç kız **sokağa çıkarken arkasından Ayetelkürsi'ler okumayı** adet edinmişti. Yine her gece **iskambil falı** açılıyor (...) (DP: 59)

“Küçük hanımcığım, bunun **aynası çatlamış**” dedi. (...) Müyesser **aynayı uğursuz gelir** diye çıkarmak istiyor, Gülbün “Aman! Şimdilik dursun, sonra değiştiririz,” diyordu. (DP: 73)

Zaten Dineyri Papazıyla **ilk tanıştığı günler, kışın el çantasındaki aynayı kırdı, sonra odasındaki küçük kesme aynayı düşürdü, kırdı.** (DP: 137)

(...) **fal baktıkça** Dineyri der geçeriz, adını bilmeyiz ki... (DP: 138)

(...) Müyesser de **büyücülük**, randevuculuk yapar, beni dersin muhabbet piyasasına çıktım. (DP: 138)

(...) **Büyücülük** lafını duyar duymaz Dineyri kendisine **büyü** yaptığımızdan şüphelenmiş (...) (DP: 139)

Baş memur, Akif'i bu sefer "Kadıköy" vapuruna vermişti. **Tekin değildir aksi tekne, aynasız tekne, aynasız işler hep bekler bekler bunu bekler, artık senelerdir uğur denemiş.** (DP: 168)

Gazabından kudurmuşsa benzeyen **ablak ay** alı al, moru mor şişindi, sabahlara kadar göğü yaktı, denizi yalazladı. Ümitsiz çirpinişi takat sınırlarına yanaştığı **zaman somurtkan ayın demir pası nemrutluğunda müthiş bir uğursuzluk, bir kanlı haber sezdi.** Ya Ayhan hasta ise! (DP: 188)

Müyesser **iskambil falı** ile beraber Dineyri bahsini tazeledikçe (...) (DP: 255)

Sarı papatya koklanır, beyaz papatyayla **fal bakılır** amma hangi el yolmaya kıyacak? (DP: 260)

Senesine bir nur topu. (...) **nazarlığını** takarlar, yüzüne (**Maşaallah**) **işlemeli yeşil namazdan duvak çekerler.** (DP: 331)

Onu çıkarmak için şimdi bir **büyücü eli** lazımdı. (KR: 26)

(...) onunla tanışırsanız biz, hepimiz dehşetli gözünüzden düşeceğiz. Bu hususta benim **kehanetime** diyecek yoktur. (...) Fakat mademki **kehanet** iddianız var (...) (KR: 47)

Kadıköy'ün "Yediler"ine nazar değdi. (KR: 119)

Aralarında zik zak dolaşan bir kara kedi mi geçti ki hepsi birbirine dargın? (KR: 121)

Faruk gibi zamanın mahbubu bir erkeği Toygar tepeli Nebile Hanım hangi görünmez **tılsımla** bağlamıştı? Keşfedemedim. **Tılsım** dedim de aklıma geldi, söyleyim gül bari biraz. **Meğerse o gün dadım kaşla göz arası evin ötesine berisine**

büyüler sıkıştırmış, ölü toprakları, soğukluk muskaları gizlemiş. Karı kocayı ayırmak için. (KR: 174)

Allah Allah! Necdet isminde bir keramet var galiba. Necdetler hep böyle âşık mı oluyor nedir? Kaç tane Necdet tanıdımsa hiçbirisi tekin değil. Biliyorsun ya Kadıköyümüz'ün dillere destan âşıkları arasında yarım düzinesinin adı Necdet'tir. (KR: 244)

Kudret'i pek fazla özlersem nefsimi yenmek için elimde bir tulsım var, bak dedi. Koynundan bir kâğıt çıkardı: -Kudret gitti, dedi. Mütessellî olayım diye bana bunu bıraktı. Baktım, bin franklık bir çek. (LM: 40)

(...) bir gün fal bakmak için sol elimi avuçları içine almıştı. (LM: 77)

(...) bu udi Sermet Bey de ne keramet var ki Nuran gibi bir kız kendini bu kadar kaptırdı? Şeytan tüyü mü var, ne var bu adamda? (ÜF: 88)

(...) daha göze görünmeyen esiri bir güzelliği hangi efsunla geri çağırmalı. (ÜF: 190)

6.8.2. Canlı Varlıklarla İlgili İnanışlar

Halk arasında görülen inanışlardan biri de insanla alakalı olan inanışlardır. Bunlar olumlu veya olumsuz şekilde olabilmektedir. Çalışmada emzirme halinin hamileliğe engel olduğundan bahsedilmiş ve kadınların hislerinin bazı konularda kuvvetli olduğu belirtilmiştir. İlgili örnekler şunlardır:

Şaştım Zühre, sen emzikli halinde gebe kaldın. Bir de derler ki süt korurmuş. (C: 165)

Kadınlara vergi olan koku alma hassasıyla sezinliyordu ki aşkın alevi ayyuka çıkmak üzeredir. (DP: 92)

6.8.3. Hayvanlarla İlgili İnanışlar

Göçebe bir toplum olan ve hayvanlarla, hayvancılıkla ilgilenen Türkler arasında yaygın olan inanışlardan biri de hayvanlara dair olan inanışlardır. Bu

inanmalarda bazı hayvanlar uğurlu, bereketli, müjdeci kabul edilirken bazı hayvanların ise uğursuzluk, şanssızlık gibi olumsuzluklar getireceğine inanılmıştır. Çalışmada bununla ilgili tespit edilen örnekler şöyledir:

İşte hep biliriz ki güvercin sevda, leylek de esrar kuşudur. (C: 11)

Öyle bir cenk olacak ki ya bizim ülkede ya onların diyarında baykuşlar öte!
(C: 63)

Hafız, Şahinkonak çatısında baykuşlar öttüğünü bacalardan uğursuzluk tüttüğünü; henüz on altı yaşında bıyığı terlemeden ilk marifeti anası öldürmek olan bir tüysüz sefihin kapısında biricik evladını bırakamayacağını anlattı. (C: 134)

6.8.4.Dinsel Kişilikler

Hayatı menkıbelere, efsanelere konu olup halk arasında baş üstünde tutulan peygamber veya evliyalar dinsel nitelikli kişilerdir (Bayraktar, 2019: 249). Halk arasında bu kişilere büyük saygı duyulur. Zor zamanlarda bu kişilerden çeşitli sebepler için medet umulur.

Eserlerde Hazreti Muhammed, Hz. İsa, Hz. Davud, Hz. Âdem, Hz. Süleyman gibi peygamberlerden, Hz. Hamza, Hz. Vahşi ve Eyüp Sultan gibi sahabelerden ve Muhyiddin Abdal'dan bahsedilmiştir. Evliya, eren, dede, derviş gibi dini nitelikli terimler kullanılmıştır. Dini nitelikli kişilerin türbelerine gidilerek çeşitli isteklerde bulunulduğu belirtilmiştir. Araştırma sonucu dinsel kişiliklerle alakalı tespit edilen unsurlar şunlardır:

Güya ailesinde eskiden kahramanlar, evliyalar, vezir-i azamlar varmış. (C: 35)

Yolda Muhyiddin Abdal'la ikimiz bir handa konakladık. Rusköy Gazi Rüstem Baba Sultan Dergahı'ndan kalkmış, serhatleri dolaşıp milleti muştuluk gününe hazırlamak ister. Yanında dervişler var. (C: 69)

Bir iki gün sonra Muhiddin Abdal, Budin'e Gülbaba Dergahı'na yollanmak için destur istedi. (C: 72)

Divan odasında erenler nöbetçi köleye kahve, çubuk buyurup (...) (C: 72)

(...) **Müslümanlar** “*Bir evliya kızıdır, ermiştir, Sarı Saltuk neslindendir.*” diye üstüne titriyorlar; **Hristiyanlar** **Türklerin** alıkoyduğu bir azize, **Santa Barbara’nın** tekrar doğmuşu gözüyle bakıyorlardı. (C: 201)

Bir de nişyan basamağı var ki **evliyalık payesidir. Dişi ehline nasip değil.** (C: 207)

Cümle varlığın övünü **Peygamberimiz** hürmetine, **senin yolunda can veren** erenler hürmetine, **senin yolunda dolandı.** (C: 209)

Fahri alem efendimizin çok sevdiği amcası **Hazreti Hamza’yı** Vahşi adında Mekkeli bir köle gazada öldürmüş! (...) (C: 219)

Zira bu macera aşkın destanıdır ki **Hazreti Davud’un** mezamiri bile o destanın metninden kekenlenmiş bir heceden ibarettir. (DP: 19)

Hazret-i İsa söylemiş ya... İğne gözünden deve geçer ille zengin adam cennete giremez. (C: 138)

Müeyesser’in çocuğu olmuyordu (...) ayrıca **Selami Hazretleri**’nden başlamak şartıyla **İstanbul’un bütün evliyaları** taciz edilmiş, hristiyan ayazmaları da unutulmamıştı. (DP:198)

O, etrafına saldığı haşyet ve emniyetten karma tesir ile **İstanbul’un** kutlu türbelerini andırıyor, **Eyüp Sultan’ı** hatırlatıyor. (DP: 266)

(...)en sonunda çeşme meydanındaki türbenin önüne gelip “**Cimşid dedeye** yedi göbek adağım var” diyerek bir ala da orada kıvrılmış. (DP: 294)

Adem’le Havva kendilerini cennetten kovdurdular. Onların beşer olmaları, yaratıldıkları vakit değil, cennetten kovuldukları vakit başladı. (...) **Adem’le Havva’nın** kendilerini cennetten kovdurup yeryüzüne inmeleri, ne derin hikmettir o. (KR: 152)

Hazreti İsa’nın o meşhur sözünü kendime ibadet edinmiştim: Ne bahtiyar o kullar ki biraz delil aramadan iman ederler. (KR: 171)

Hani **Hazret-i Süleyman’ın** “Ölümden kuvvetli” dediği. (ÜF :178)

6.8.5. İbadet ve Dini Ritüeller

Güzel niyete bağlı bulunan ve yapılmasıyla sevap kazandıran bir amel olan ibadet, insanın Tanrıya olan vazifelerini yerine getirmek veya kendini iyi hissetmek için yaptığı birtakım faaliyetler, inanışlar olarak tanımlanabilir (Çelik, 2014: 206). Her toplumda inanışların şekillendirdiği farklı ibadetler bulunmaktadır.

İncelenen eserlerde İslamiyet, Tenasüh ve Atavizm gibi inançlardan bahsedilmiştir. İslamiyet'te inanma da ibadet kabul edildiği için ahiret, cennet-cehennem vs. kader-kaza inanışı gibi kavramlar da bu başlıkta incelenmiştir. Eserlerde ölüm sonrası hayat düşünülerek yapılan hayır hasenattan, şirk koşmanın kötülüğünden, kader inancından, bir işe besmele ile başlamaktan, helallik almaktan, şehitlik inancından, kurban ve adaktan bahsedilmiştir. Bir yerde Hinduizm'e ait inanışlardan biri olan tenasühten söz edilmiş, önceki hayat/sonraki hayat inanışına değinilmiştir. Ülker Fırtınası adlı eserde ise “Atalara benzeme durumu, atalardaki bazı özelliklerin torunlarda ortaya çıkması, atacılık, ceddâniyet” (<http://www.lugatim.com/s/atavizm>) olarak bilinen Atavizm inanışından söz edilmiştir. Eserde üç yerde bu kelime kullanılmış ve başkarakter Nuran'ın Batı'da yetişmesine rağmen Doğu'ya ait çeşitli şeylere ilgi duyması Atavizm inancına bağlanmıştır.

Çalışılan eserlerde ibadet ve dini ritüellerle ilgili tespit edilen örnekler şunlardır:

Eski zamanın dindar ve insaniyetli düşünüşünü hürmetle, rikkatle karşılarım. Saltanatını kuru başına harcamayı dedemin içi götürmemiş; ahireti düşünmüş, camileri yaptırmış; yoksulları düşünmüş, imareti kurmuş. (C: 17)

*Yaradılış sırrına hürmet, fanilik şuuru, ferde huzur ve ahenk verebilecek dünya görüşü-yani **kader ve kısmete** inanma-güzellik.* (C: 21)

*Canzi'ye bir şampanya uzattım, dedim ki: “44 senesinin hayatımda mukadderat yılı olacağını biliyorum.” (...) “Evet” dedi. “Rüzgâr çıktı, ben de duyuyorum. Bu esen **tecelli rüzgârıdır.**”* (C: 55)

Koca Turhan Bey, onun oğlu Veli Bey, onun oğlu Sinan Bey hep gelip besmeleyle ayak bastılar. (C: 59)

İlimlerde, her türlü fenlerde bizi çoktan geçtiler. Geçerler, zira yaradılış sırrına ihtiram göstermiyorlar. **Şirk koştuktan** ürkmüyorlar. (C: 65)

Adviye Molla, Mustafa için **başı kibleye doğru kaba döşek döşetiyor, buhurdanları, Kur'an'ı, zemzem kumkumasını hazırlatıyordu.** (C: 101)

Beli zahir, molla kadın! **Aşırı sevmek Hak Çalap'a şirk koşturur.** (C: 122)

Bu iğreti alemde göçerken şuna yonarım ki sevdiğimden **dünya gözüyle helallik dileyemedim. Davamız Tanrı divanına kaldı.** (C: 210)

Akıbet toprak onların cefadan yılmamış cisimlerini dinlendirdi, **şehitlik şerbeti** murat görmemiş gönüllerini kandırdı. (C: 222)

Kismetim kadar yaşarım, sevdiğim kadına **kismetim** kadar sahip olurum. (C: 253)

Dayanılmaz güzelliğiyle beni çeken, el uzattıkça cana kıyan o kızıl ısıyı bir Tanrı sandım. Bin yıllarca ona tapındım, **adaklar götürdüm, kurbanlar kestim.** (C: 260)

Gülbün Hanım, bu beyaz ekmek senin **kismetin.** (DP: 30)

Yahut da: Bir ifrite **kurban olarak** seçilen prensese efsunlu aşk iksiri içirirler. (DP: 38)

Tenasühü hiç düşündünüz mü? Bana öyle geliyor ki geçmiş bir hayatta siz benim canımdan da aziz ve öz hayat arkadaşısınız. (DP: 82)

Talat Bağcı'nın bahçede yetiştirdiği “Şaduman” gülünün **kerameti**, yatak odasında efsun kabilinden tüten akça bardak kokusunun muamması, hepsi artık anlaşıldı. (DP: 313)

Kendine göre ten renkleri bağlayan **Selimiye Sultan** kâh saz benizli kâh gül çehreli görünür; **yüzü uçuk olursa aşk ve riyazetini beyan eder, pembeler açarsa gaza kanı döktüğünü hatırlar.** (DP: 326)

“Hastalara şifa verir halvetin buncası” demişler. Halvet olmak Selimiye Sultan'ın manevi hüviyetiyle buncacık da olsa yüz yüze gelebilmektir, **illetse savar, hasretse kavuşturur, kayıpsa yerine gelir.** (DP: 326)

(...) Benim esmer yüzlü **kazâ ve kaderim**. (ÜF: 38)

Onlar başka bir kültürle beslenmişler, memleketin maziye karışan eski kültürü ile. Nuran ise bundan o derece uzak kalmış ki işte ancak nazari bir alaka ile onların sazını dinliyor ve tahlile çalışıyor. Düşüncelerinin bu noktasında Nuran durakladı. Sahi mi? Ben bu sanata çok mu yabancıyım? dedi. Üzüntü gibi, hissikablelvuku gibi tuhaf şeyler duyuyorum. Demek ruhen büsbütün garplı değilim. Ne de olsa bu musikiyi kanımda taşıyorum. **Atavizm**. (ÜF: 33)

Ben de diyorum ki, Nuran'ı mahkûm eden yalnız Sermet'in cinsi cazibesi değildir. Bu iş buz gibi bir **atavizm**! Genç kız, gözlerini kırpıştırarak soruyordu: “Ne gibi **atavizm**? Nasıl mesela?” O zaman Selçuk, fennî tahlillerinde her zaman olduğu gibi ateşlenerek nazariyesini ortaya serdi:

-Nuran küçük yaştan beri su katılmadık bir **garp terbiyesi gördü. Halbuki kanında andan babadan kalma bir şarklılık vardır. Burada Sermet’le tanışınca ne kadar irsî sempatiler varsa hepsi uyandı. Sermet, Nuran için şarkı, eski alaturkalığı temsil ediyordu. Kuzenimizin kanında yaşayan ve bugüne kadar fırsat bulamayan gizli temayüller birdenbire baskın etti. Şöyle diyelim: Nuran, Sermet’e körükörüne âşık olduğu gibi belki de bir mevlût dinlerken ağlayacaktır yahut Ramazan’da bir mahya görünce herhangi bir Türkten daha ziyade heyecan duyacaktır. Çünkü Nuran şark intibalarına açıktır.** (ÜF: 90)

6.8.6. Kutsal Kitaplar

Allah tarafından vahiyle peygamberlere, peygamberler ile de insanlara Allah'ın emir ve yasaklarının iletildiği kitaplar “kutsal kitap” denir. Eserlerde İslam dininin kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim’e yer verilmiş, bir yerde Kuran ‘dan “Kelam-ı Kadim” olarak bahsedilmiştir. Bu başlıkla ilgili örnekler şunlardır:

Kur’an’ı, zenzem kumkumasını hazırlatıyordu. (C: 101)

Beyaz badanalı duvarlarda kadife kılıflı **Kur’anı Kerim**, başaklardan örme nazarlık, ayva ve nar hevenkleri. (DP: 198)

Kelam-ı Kadim'den laf açıldı: (...) -Ben hafız-ı kelamım, ben bilmezsem kim bilecek, diye ter ter tepiniyordu. (LM: 47)

6.8.7. Kutsal Mekânlar (Yatırlar, Türbeler, Mezarlar)

Alimlerin, dini ya da tarihi liderliği olan bazı kişilerin mezarlarının bulunduğu yerler olan kutsak mekânlar, halkın çeşitli sebeplerle ziyaret ettiği yerlerdir (Ilıcak, 2019: 53). İnsanlar buraları ziyaret edip dualarla veya çeşitli eylemlerle dileklerini Allah'a bildirir. Türk kültüründe kutsal mekânların önemli bir yeri vardır. Türbelerin yanında mezarlar da kültürümüzde önem verilen yerlerdendir. Türbeler, aile mezarlığı, mezar taşları ve şehit mezarlıklarından bahsedilen eserlerde örneklere bu mekânların tahribe uğraması, buralara saygı duyulması ve ölen kişilerin defin yerlerinin belirlenmesi durumunda yer verilmiştir. Çalışmada konuyla alakalı tespit edilen örnekler şöyledir:

Zâti Sultan Dergâhı'nın yerinde yeller esiyor, Balkan Muharebesinde Bulgarlar yıkmış, nasılsa mezar taşı kalmış; yeni kabristanda Yürükoğullarının aile mezarları yanında gördüm, hazret koca kavuğu ile dikilmiş duruyor, tarihini okudum. 1175'te göçmüş. (C: 14)

Dili, dini ayrı ayrı iki millet arasız boğuşmalar sırasında kâh o toprakta kâh bu tarafta kalan şehit mezarlıklarına ihtiram gösterdiler. Hayvanlara çiğnetmemek için kabristan etrafına sınır kestiler, evliya sandukalarına dokunmadılar. (C: 60)

Mustafa'yı İstolni'de, Battalkapı mahallesindeki Sarı Sipahiler türbesine dedelerinin yanına yatırdılar. (C: 103)

O da Battalkapı Türbesi'ne gömüldü. Hafız Nuri ona bir kitabe yazdı. (C: 104)

Kavuklu, mücevvezeli, türlü türlü serpuşlu mezarlarınız, en büyük insanlık vakarını en alçak gönüllü bir ifadeye sığdıran kitabeleriniz bana neler söyler. (C: 114)

İstolni Belgtrat'ta, Battalkapı mahallesindeki Sarı Sipahiler Türbesi'nde özene bezene mezarını hazırlattı. (C: 128)

*Türk abideleri bana kaş çatar, **mezar taşları** sessiz bir mahzunlukla üzerime sitem okları çekerdi. (C: 250)*

*Cesetleri boy boy açılan hendeklere toptan gömülmüş. Yerine bir zamanlar **Arnavut Mezarlığı** denmiş. (C: 227)*

*Sen bu **kabristanda** yoksun. Boy boy sülalen var. Hepsi de adlarının önünde **Keşan hanedanı** lakabını taşıyor. (C: 228)*

*Kavuklu **mezar taşları** dirilip dile geliyor. (C: 251)*

*(...) **Anadolu’da meşhur bir türbesi bulunduğunu söylediği cediti Cimşid Dededen miras kalma esrarlı ve insan üstü kudretler mi var? (DP: 119)***

*O, etrafına saldığı haşyet ve emniyetten karma tesir ile İstanbul’un kutlu **türbelerini** andırıyor, **Eyüp Sultan’ı** hatırlatıyor. (DP: 266)*

*(...) en sonunda çeşme meydanındaki **türbenin** önüne gelip “Cimşid dedeye yedi göbek adağım var” diyerek bir ala da orada kıvrımış. (DP:294)*

6.8.8. Rüya ile İlgili İnanmalar

“Sözlükte “görmek” anlamındaki rü’yet kökünden türeyen rü’yâ kelimesi uyku sırasında zihinde beliren görüntülerin bütünü (düş) ifade eder. Rüya insanla birlikte var olan bir olgudur. İnsan fizyonomisi üzerinde yapılan araştırmalar rüyanın yeme içme gibi bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir.” (Çelebi, 2008: 306) “Rüya, keramet çeşitlerinden biridir. Rüyanın hakikati; kalbe gelen havadır ve zihinde canlandırılan hallerdir.” (Erginli, 2006, 846)

Eskiden beri rüya olgusu insanlar için önemli olmuştur. Görülen rüyaların manası, yorumu hep merak edilmiştir. Rüyaların, sadece geçmişle değil gelecek hakkında da bilgiler verdiği inandırılmıştır. “İslami açıdan da rüyalara bakılacak olunursa ayet ve hadislerde rüyalar bolca yer almıştır. Hz. Muhammed’in çoğu zaman sabahları çevresindeki insanlara rüyalarını sormuş olması dini anlamda rüyaya verilen önemi de ortaya koymaktadır. Rüyaların haber kaynağı olarak kabul edilmesi dikkat çeken bir husustur. Bu anlamda İslam dininde üç tür rüya karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; cismâni yani günlük yaşanan olayların etkisinde kalınarak

görülen rüyalar, nefsanî yani nefsin istek ve arzularının görüldüğü rüyalar, son olarak da ruhanî yani Allah'tan haber geldiğine inanılan görülenlerin doğru çıktığı rüyalarlardır.” (Evginer, 2010, 135-137)

Dinde de yeri olması ve çeşitli mesajlar verdiğiğine inanılması sonucunda kültürümüzde rüyayla ilgili çeşitli inanışlar meydana gelmiştir. Rüyada görülenler iyi-kötü, uğurlu-uğursuz, sevinç-üzüntü gibi anlamlarla değerlendirilmiş bazen görülen rüyanın tersinin çıkacağına inanılmıştır. Eserlerde rüya terimine sıkça yer verilmiş, görülen rüyalar anlatılıp yorumlanmış ve bu rüyaların çıktığı belirtilmiştir. Ayrıca halk arasında yaygın bir inanış olan yeni evde ilk uykuda görülen rüya inanışından da bahsedilmiştir. Çalışmada rüya ile ilgili tespit edilen örnekler şunlardır:

*Acaba dedemde hristiyanlar için gizli bir muhabbet artığı mı vardı? Bu sorguyu zihnimde o kadar evirip çevirdim ki her yatışta **rüyada** Hersekoğlunu görür oldum. Kendisine öte beri soruyordum. Nihayet bir gece levent kametiyle karşıma dikildi, durgun ve vakarlı bir gazapla dedi ki: “Sersem! **İslam dinine olan aşkıma görmezsin de hristiyanlara merhametimi mi görürsün?**” (C: 18)*

*Bir defasında gene dedem Hersek Ahmet Paşa'yı **rüyada** gördüm. Bana dedi ki: “Bu cihanda kimse kendi isteğiyle büyük adam olmadı. (...)” (C: 51)*

*Tuhaf **rüyalar** görüyorum. Atatürk baş ucuma dikiliyor: “Abidem için bir kitabe yaz!” diyor. Kan ter içinde çırpınıyor, didişiyorum: “Atam ben mimarım, şiir bilmem, kitabe yazamam.” Atatürk öfkeleniyor: “Çok söyleme, kitabemi yaz!” (C: 243)*

***Yeni bir evde ilk geceyi geçireceğini, göreceği rüyaya dikkat etmesini** Gülbün'e hatırlattı. (DP: 35)*

***Rüyalarda** ise daima Gülbün kendi can alır, Ayhan can verirdi. Havadan inen atmaca, Gülbün'dü. Ayhan'ın evini kurdun ağılı dolanması gibi sinsi isteklerle dolanan yine Gülbün'dü. Ayıklıktaki roller **rüyada tersine dönüyordu.** (DP: 241)*

*Gülbün ümitsizlikten hız alan büyük bir hamle ile Dolmabahçe Camii'ne dert yanıyor, **mabetten rüyasına yorum istiyor.** (DP: 262)*

***Kötü bir rüya** görmüştüm.*

-Hayırdır inşallah, ne gördün ki?

-Neymiş bakayım seni kan tere bulayan **rüya**?

Gülbün hesapsızca ağzından kaçırarak dedi ki: “Gördüğüm **rüyayı** sorsam kimse tabir eyleyemez.” Kıskanç bir kızmışsın. Pek yüksek uçuşlara özenmişsin. Yoksa böyle **yoruma girmeyecek rüyalar görmek** ister miydin? (DP: 271)

Nuran’ın iki rüyası vardı: Birincisini Viyana’da tahsildeyken görmüştü. Kendisi Boğaziçi’nde deniz kenarında ayakta duruyordu. Siyah saçlı genç bir adam yavaş yavaş Nuran’a doğru geliyor ve diyordu ki, sen benim olacaksın.

Bu birinci rüya olduğu gibi çıkmıştı. Kanlıcadaki bahar sabahı. O zaman Nuran rüyasının hakikat oluşundan ne kadar şaşırmış ve korkmuştu. Hatta kendi kendine Almanca “İşte benim esmer yüzlü kaza ve kaderim!” diye tuhaf bir şeyler söylemişti.

(...) **İnsana olacak şeyleri önceden aynen haber veren rüya gibi, hissikablelvuku gibi henüz keşfedilmemiş ruh kabiliyetlerini düşünüyordu.**

İkinci rüyam, onu sizinle tanıştıktan sonra gördüm. Ben bomboş bir evin penceresinde alnımı cama dayayarak, operadaki Madam Butterfly gibi uzakları araştırıyordum; elimden giden saadeti bana geri getirecek beyaz bir gemi bekliyordum. Siz ise bambaşka bir evde, üç katlı bir ev, bir merdivenden orta kata çıkıyordunuz. Bir camekân önüne geldiniz. Yağlı boyası aşınmış bir kapıyı açtınız. Çıplak, tahta döşemeli sofada yalnız bir küçük masa vardı, üzerinde bir saksı, içinde kâğıttan güller. Sofada bir de mermerden alaturka musluk vardı, yanında bir havlu asılıydı. Alt katta bahçe tarafında, kırmızı malta taşları ile döşenmiş mutfakta bir kadın mangal başında ızgara yapıyor, duman kadının gözlerine kaçıyordu. Kadının kötü maşalanmış, kestane rengi, kabarık, bakımsız saçları vardı. Sizin karınız. Söyleyin, eviniz de karınız da gördüğüm gibi mi? (...) **küçük çapta bir evliliğim var. Zaten benim babam Bektaşî şeyhidir. Keramet bana biraz da mirastır. Bana inanınız: Siz bundan böyle hep o tarif ettiğim evde söylediğim gibi bir hayat yaşayacaksınız. Ben de burada ebediyyen yalnız kalacağım. Bazen pencereden uzaklara bakıp bir şeyler özleyeceğim ve bir şeyler bekleyeceğim. Fakat için için**

daima bileceğim ki gözümün, gönlümün araştırdığı katiyyen geri gelmeyecektir. (ÜF: 100-101)

*(...) o zaman **görülmemiş, işitilmemiş rüyalar...** Bir tanesi. Numan henüz gençmiş, on beş yaşında falan. Bir kapı yanında duruyormuş. Annesi, saçları perişan, gözleri, donuk, Numan'a doğru eğiliyor ve korkudan kısılmış bir sesle fısılıyor: Şimdi gelecek! Numan'ın eline bir çekiç veriyor. Numan'ın da dehşetten, kanı ekşi süt gibi pıhtı kesilmiş. Biliyor ki, bu kapıdan içeri geçmek isteyen bir vücut var, bir haydut mu, bir kaplan mı, bir yılan mı meçhul. Fakat Numan'ın vazifesi bu geçidi muhafaza etmektir.*

Birdenbire bir kemik takırtısı, yerde kapıya doğru ilerleyen bir mahluk, bir hayvan. Kuzu büyüklüğünde bir kertenkele veya istakoz. Vücudu, iğrenç takırtılar çıkaran, bir zırh içinde. Rengi acı sarı ve üzerinde acı yeşil nakışlar var. Başı bir timsah kafası gibi yassı ve uzun. Numan anlıyor ki, hayat pahasına da olsa bu hayvanı öldürmeli. Ayakları ucunda, soluksuz, yanaşıyor. Can havliyle bir nişan, bir çekiç ve... Muvaffakiyetle tehlike atıldı. Yorgunluğun, tükenikliğin en son raddesinde duvarın dibine çöküyor. Terini silmeye, oh demeye kalmadan, babası ortaya çıkıyor ve diyor ki: Geliyor! Numan'a tekrar bir çekiç veriyor. Kapı aralığından bakıyorlar; gene o cinsten bir hayvan, kertenkele, istakoz veya timsah. Fakat deminkinden üç misli daha büyük. Numan tiksintiyle paralize olarak hissediyor ki, bu sefer harîmi koruyamayacaktır. Babasının ona cesaret vermesi fayda etmiyor. Numan da henüz eşini görmediği bir korku, istikrah ve çılgın bir acınma. Eyvah!.. diye kanında en son bir deveran.

Numan bir hırıltı, sinirli bir adale deprenmesiyle uyanıyor. O sarı ve yeşil renkli, yassı kafalı, isimsiz mahluk, demek artık hududu aştı, demek olan oldu, iş iştten geçti. Numan mukaddes eşiği koruyamadı. Kana zehir karıştı. Öyleyse ölüm de yakındır, demek. (ÜF: 145)

*Anneniz nerede, Seymen; yoksa rahatsız mı? (...) Kimse söylemedi. **Bir rüya gördüm de.** (ÜF: 162)*

6.8.9. Sayılarla İlgili İnanışlar

“Sayılar ve sayı sembolizmi, insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren kültür ve düşünce dünyasında yer edinmiş, içerdikleri kavramsal ve sembolik anlamlarıyla din, mit, kültür, sanat ve geleneğin ayrılmaz parçaları olmuşlardır.” (Önal Kılıç, 2018: 111)

“Halk inancında kimi sayılara özel bir önem verildiği, onların sık sık kullanılmasından, tam ve gerçek rakam yerine, bildirilmek istenen miktarın böyle bir sayı ile gösterilmesinden de anlaşılır. 1, 3, 5, 7, 9, 12 gibi ilk sayılarla, 40, 70, 72, 99, 300, 360, 366, 1001, 18.000 gibi daha yüksek sayılardan her biri kutluluk, hayırlılık, uğurluluk anlamı taşırlar.” (Boratav, 1984: 90)

Matematiksel değerlerinin yanında sayılar, kültürümüzde gerek İslam dininin gerekse eski inanışların etkisiyle çeşitli anlamlarla sembolize edilmiştir. Sayılar bazen uğur, bazen uygun zaman, bazen büyüsel bazen de dinsel niteliklerle simgelenmiştir. 3 sayısı edebiyat, psikoloji, din (Schimmel, 2000: 70- 95); 7 sayısı yaratılış, astroloji, tıp; (140-170); 40 sayısı ise özellikle kutsal metinlerde bekleme, olgunlaşma, arınma zamanı (265-270) gibi alanlarda sembolize edilmiştir.

İncelenen eserlerde çeşitli yerlerde 3, 7 ve 40 sayısı ile karşılaşılmış bunların çeşitli anlamlarla kullanıldığı belirlenmiştir. Özellikle 7 sayısı ve 3 sayısına çokça yer verilmiş, bu sayılar genellikle bekleme, olgunlaşma süresi olarak sembolleştirilmiştir. Sayılarla ilgili bulunan örnekler şöyledir:

Üç namaz vakti beklenerek oğlan şekerli su ve zemzemle avutuldu. (C: 95)

Sinan'ı görmeyeli 40 günü geçmiş, hasret canına yetmişti. (C: 161)

Zühre benden üç şey beklemişti. (C: 212)

(...) kelebekler gördüm, üç tane. Biri limon sarısı, biri firuze mavisi, üçüncü beyaz. Çırpındılar, oynadılar, döndüler, dalgalandılar; üçü bir arada havalanıp kayboldular. (C: 226)

Halbuki yedi seneden beri döne dolaşa hep benim illetimi teşrih ediyoruz. (DP: 12)

*Tarih bize öğretir ki Lidya Hükümdarı Karun, çok sevdiği oğlunu kaybedince bir buçuk sene yememiş, içmemiş, yas tutmuş. Seninkisi **yedi sene**, korkunç bir şey, evlat acısını da geçti. (DP: 13)*

*Gülbün, son **yedi yıllık** işkenceyi ibret bilerek (...) Ya **yedi senedir** kaynak ocağında neye tavlandık durduk? (DP: 15)*

***Mukadderat hep böyle yedişer senelik bölümleriyle mi çıkagelir acaba...** daha evvelki hayatı da **yedişer senelik** iki safhaya ayrılıyor. (DP: 29)*

***Yedi cennetin** anahtarını elinde tutarcasına mesuttu. (DP: 37)*

*(...) genç kız **yedi sene** mesut yaşadığı, terbiye, itina, muhabbet gördüğü bu binayı fark etmemiştii bile. (DP: 81)*

*Neden genç öleceğine inanmış, ömründen **yedi sene** kaldığını nasıl bilirdi, **beş değil, sekiz değil de ille yedi sene?** (...) içine garip garip **yedi sene** doğmuştu. (DP: 131)*

*Mühendis Luçi'nin evinde geçen **yedi bereket senesinden** süzölmüş berrak hatıralar genç kızda yeni bir tecrübe hevesi ateşledi. (DP: 257)*

***Üç senedir** bıçağım onun can evinde dolaşiyor. (DP: 268)*

*Nakledilmesi tam **üç gün** sürdü ve genç kızda devamlı bir sarhoşluk tortusu bıraktı. (DP: 313)*

***Doğduktan üç gün sonra** kulağına ezan okur, adını korlar. **Üç beş ay geçesi** çiçek aşısı yaparlar. (DP: 331)*

*Nuran ise **yedi senelik** fasılasız gurbetten sonra artık bir gün bile bekleyemeyeceğini ve nisanın haftasına İstanbul'da bulunacağını yazıyor. (ÜF: 25)*

6.8.10. Tabiatüstü Varlıklarla İlgili İnanmalar

Halk arasında olağanüstü özellikler taşıyıp, gizli güçlere sahip olduklarına inanılan fakat ne olduğu hakkında fazlaca bilgi sahibi olunmayan varlıklarla ilgili pek çok inanç ve uygulama vardır. Bunlar genel olarak cin, peri, cadı, hortlak, albastı gibi isimler taşıyan varlıklardır (Duvarcı, 2005: 125). Halk çoklukla kötü olduklarına

inanılan ve zarar getirdiği düşünölen bu varlıklardan korunmaya çalışmış; melek, atalar ruhu gibi varlıkların da iyi olduğuna inanıp bunların desteğini almaya çalışmıştır (Aça ve diğerleri, 2019: 429).

Ruh, hortlak, peri, musallat olmak terimlerinin yer verildiği eserlerde bunlardan korkulduğu belirtilmiş, bir yerde de ruhların gelecekten haber vermesi durumundan bahsedilmiştir. Bu başlıkla alakalı tespit edilen örnekler şöyledir:

*Bilmiyorum, geçmişle bu kadar uğraşmam bugünkü hayatımın iflas manzarasını unutmak için mi yoksa sahiden **ruhların musallat oluşu diye bir şey var mı?** (C: 17)*

*Bu mukadderat günlerinde daima, varlığını keskince duyduğu, fakat kimler olduğunu seçemediği bazı **ruhlarla** çevrilmiş gibi idi. Gülbün'ü uykuda bile yalnız bırakmazlardı. Meçhul kuvvetlerden ona bir ikaz mı geliyordu, bir ihtar mı? Ona, ileri atıl mı diyorlardı, ayağını denk almasını mı söylüyorlardı? Galiba hem o hem bu. (DP: 51)*

*Korkuyorum... **Hortlaklar, periler...** (...) “Bak yediği naneye. Koca köşkün içinde **hortlaklar, periler** kimseye musallat olmamış, ille sana ha? (DP: 190)*

6.9. Kuruluşlar, Dayanışma ve Yardımlaşma ile İlgili Unsurlar

6.9.1. Dayanışma ve Yardımlaşma

Sosyal bir varlık olan insan maddi veya manevi ihtiyaçlarını karşılamayabilmek için çoğu zaman diğer insanlara ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacı gidermek için de belli kurallar için de yaşayıp gerektiği zaman birbirlerine destek olmaya çalışır. Böylelikle toplumda birlikte yaşama bilinci oluşur (Kıyak, 2017: 2496). İnsanlar yaratılıştan gelen bir halle birlik beraberlik içinde olma, zor durumlarda birbirine destek çıkma güdüleriyle hareket eder ve toplumsal hayatta karşılaşılan, çözümünde zorlanılan problemlerde, yardımlaşma ve dayanışma yoluyla bunları kolaylıkla çözer (Aydemir, 2015: 226).

Türk kültüründe de çok eski zamanlardan itibaren insanlar her daim birbirinin maddi veya manevi destekçisi olmuştur. Sığır, şölen gibi törenlerde beraber hareket

edilmesi, köy işlerinde imece yoluna başvurulması, misafirlik, komşuluk gibi kavramların önemli olması, düğün-bayram gibi iyi günlerde veya savaş, afet gibi zor zamanlarda insanların birbirlerine destek olup ellerinden geleni yapması toplumumuzun dayanışma, yardımlaşma alanında zengin bir kültüre sahip olduğunu gösterir.

Çalışmada incelenen eserlerde dayanışma ve yardımlaşmayla alakalı olarak para yardımlarından, yatılı misafirlikten, sofrta kurmak tabiri ile eşe dosta yemek ziyafeti vermekten, kişilere zor zamanlarda maddi-manevi destekçi olmaktan elindekinin fazlasını ihtiyacı olanlarla paylaşmaktan söz edilmiştir. Küs kalmanın, dargın olmanın hoş karşılanmadığı belirtilmiş, bazı konularda eşin dostun tavsiyelerine başvurulduğu görülmüştür. Konuyla alakalı tespit edilen örnekler şunlardır:

(...) onun birbirini kovalayan siparişleri Talat Bey'in Feyzi Hoca'ya yaptığı para yardımlarına bahane oluyordu herhalde. (DP: 79)

*Nimet teyze, otomobile binerken, bahçesinde Nesrin için bir tenis kortu yaptırdığını söyledi ve gelecek cumaya **bütün cemaati öğle yemeğine Feneryolu'na davet etti.** (KR: 20)*

*Büyük hanımefendinin ahbabları, uzak semtlerde oturduklarından, **gece yatısına kalacaklardı.** (KR: 38)*

*Bazı kimseler, davete vaktinden dört beş saat evvel düştüklerinden bunlara **akşam yemeği çıkarmak** lazım geldi. Halbuki ev sahipleri hazırlıklı değildi. Yalnız soğuk büfe hazırlamışlardı. **Buna rağmen, erken gelenler için, aceleden etler, pilavlar pişti.** Bunlar yemek sofrasında iken durmadan yeni gelenler oluyor ve cümlesi yemek çıkarılıyor zannı ile, masaya iltihak ediyor, bu tepeden inme ziyafet genişledikçe genişliyor. Ev sahipleri pürtelaş; **Kadıköy'e, lokantalara, kasaplara, manavlara telefon ediyor, otomobil koşturuluyor.** (KR: 38)*

*Nimet teyze, kızım Necdet'le **dargınmışsınız**, haydi gözüümün önünde **barışın** bakayım, diyecek oldu. (...) Arkadaşlar arasında **küskünlük** ne demek?... (KR: 40)*

*(...) bir dükkânı vardır ki, herkese uğrak olmuştur. **Ev arayan Baha'ya, angaryalı bir işi olan Baha'ya, dertli olan ona, dertsiz olan gene ona koşar. Baha***

herkesi dinler, herkesin dileğini yapar, nabzına göre şerbet verir. Bu yüzden kendini çok sevdirmiştir. (KR: 58)

*Mesela bir kız oğlanı severse (...) Diyelim ki seviyor ve anlamak istiyor: o oğlan da kendisini istiyor mu? Fakat kendini ele vermek istemiyor. Öyle bir pundunu bulup araştırarak ki, **erkeğin duyguları, düşünceleri meydana çıksın, amma kız kendi sırrını saklayabilsin. Bu kız ne suretle hareket etmeli dersiniz?** (KR: 62)*

Görümcesi Mihriban Hanım, Bedriye'ye bir anne gibi baktı, Şerif'in acısını savdırmağa çalıştı. (KR: 74)

*(...) Necdet, mayısta taşınmak için söz verdi. Fakat göç zorluklarından çekiniyordu. **Sen hadi dediğin gün yirmi tane Kadıköylü alesta hazır. Sen vefasız. Fakat biz seni severiz, hunzır oğlan. Sana gönlüne göre ev buluruz, kefil oluruz, kontratını yaparız, yaylı arabasını tutarız. (KR: 252)***

Balıkların çoğunu Kuşdili'nde Mehmet Efendi'nin iskelesine bırakıyorlar, kim alırsa alsın. (KR: 253)

6.9.2. Dernekler, Vakıflar, Hayratlar

Belli ve ortak bir amaç için bir araya gelmiş insanların oluşturduğu dernekler de yine toplum için özellikle sosyal faaliyetlerin ön plana çıktığı birlik ve beraberliğin sağlandığı kuruluşlardır. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “sevap kazanmak için yapılan iyilik, halkın yararlanması için yapılan okul, çeşme, hastane vb. yapı” olarak tanımlanan hayrat; İslamiyet’te yer alan inanışa göre insanların yapmış oldukları işlerin yazıldığı amel defterinin kapanmamasına vesile olmaktadır. Bu sebeple de halktan kişiler hem ahiret hayatları için hem de toplumun yararına olması için çeşitli hayratlar yaptırmışlardır. İslamiyet’te önemli bir yeri olan ve Allah’a yakın olmak için kişilerin mallarını toplum yararına tahsis etmesiyle kurulan vakıflar da kültürümüzde dayanışmanın önemli bir göstergesidir. Vakıflar geçmişten günümüze eğitimden sağlığa, sosyal yardımdan güvenliğe, ticaretten ulaşım, bayındırlıktan temizliğe varıncaya kadar bütün alanlarda hizmet sunmuştur (Yörük, 2016: 364).

Eserlerde vakıflardan, vakıf fermanlarından, halkın yararına yaptırılan cami, çeşme, imarethane inşalarından bahsedilmiş, kişilerin varlıklarını eğitim, sağlık gibi toplum hizmetlerine adadığı belirtilmiştir. Sadece hayır işi yapılmakla kalınmadığı onların sonraki durumlarının da takip edilerek gereken önemin verildiği söylenmiş Türklerin bu konudaki hassasiyeti dile getirilmiştir. İncelenen eserlerde vakıf, dernek ve hayratla ilgili tespit edilen unsurlar şunlardır:

Dedem vakıflar yapmış, Keşan'da Ulu Cami denilen bir cami, kendi eski vatanından gelen göçmenleri yurtlandırırdığı Hersek-Dil kasabasında gene bir cami ve imaret... (C: 17)

Vakıf fermanını nice defalar okudum. Eski zamanın dindar ve insaniyetli düşünüşünü hürmetle, rikkatle karşılarım. (C:17)

Saltanatını kuru başına harcamayı dedemin içi götürmemiş; ahireti düşünmüş, camileri yaptırmış; yoksulları düşünmüş, imareti kurmuş. Bütün dileği de camilerinde her gün ruhuna dua edilmesi. (C:17)

Mabetlerin bakımını en ince noktalara kadar düşünmüş: “Kayyum kapıları açıp kapaya, kandilleri çırağları yaka, hasırları döşeyüp devşire ve temiz tuta ve cümle kayyum hizmetlerini eda eyleye...” Dil'deki imarette her gün kırk beş koyun kesilmesini, yüzer dirhemlik has taze ekmekler pişirilmesini ve gene her gün bir okka balın konuklara sunulmasını emretmiş. (C:17)

Bütün servetini vakıflara bağlamış, (...) Keşan'daki caminin halılarını, kilimlerini Balkan muharebesinde düşman çalmış, sonar evkaf yeniden döşetmiştir. (C: 17)

Bütün çeşmelerden akan hep Hacı İlbey'in ilk defa Keşan'a getirdiği sudur. (C: 19)

Türk erkeği cömert diye belledik.

(...) Ben Haşmet cinsinden bir Türk erkeği değildim; ben, Mustafa Durakça soyundandım. Banka mevduatımın dörtte üçünü; biri milletimin sağlık kalkınmasına, diğeri öksüz Türk çocuklarının tahsil ve terbiyesine hizmet eden iki kuruma bağışladım. Bunu kimse, hatta Canzi bile bilmedi. Kendi vicdanım

muvacehesinde aşkıma ihtiram göstermek isteyişim bana **yurt ödevimi** de yaptırmış oldu. (C: 49)

*İstanbul'da hemen bütün paramı aşkıma bir ihtiram olmak üzere **yurdun sosyal yardım kurumlarına bağışladım** ve bugün ancak bu hatırayla sükûn buluyorum.* (C: 51)

*İstanbul'da oturup karaborsacılara kübik villalar yapmak, havadan paralar, ucuz şöhrerler kazanmak hoşuna gider mi? Şimdi **davran bakalım hak yolunda hizmete.*** (C: 51)

*İzniniz olursa evvela kendime ait **malımdan bir miktarını** aşkımun kutsiyetine hürmeten **hayrata sarf etmek isterim.** Hanedanımızın vakfı olan **Sigetvar misafirhanesi tamir ve ihya edilmek gerektir.** İstolni'de konağımıza kadar yolda su yok. Ahlattepe ayağından bir çeşme yaptırmaya niyet ederim. **Gazi Rüstem Baba Dergahı'na gümüş şamdan, buhurdan gülabdan adadım. Sadaka dağıtacağım, kurban keseceğim,** günü gelince aşkıma anarak Rüstemane cenk edeceğim. (C: 70)*

*Mustafa Durakça'nın tamir ettirdiği **Sigetvar misafirhanesi** Sinan'ın doğumu, şimdi de yapısı tamamlanmaya yüz tutan **Cangüzel Çeşmesi için beyitler düzmek, tarih düşürmek lazım gelmişti.** Çeşme kitabesi üç kıta olacak, lacivert zemin üzerine altınla yazılacaktı. "Selsebil-i Cangüzel" sözüne kafiye uydurmak pek kolay gelmiyordu.*

Kevser-i aşk, abı hayat

Selsebil-i Cangüzel. (C: 95-96)

*Macar Feridun Bey, Kemeni **malikanesini, daha birçok mallarını satmış hayrata harcamıştı.*** (C: 132)

6.9.3.Dini Kuruluşlar (Tarikatlar)

"Dinî literatürde 'gidilecek yol, izlenecek usul, sülûk, hal, gidiş, âdet, meslek, merasim, mânevî kurum' gibi anlamlarda kullanılan tarikat; insanı kendisinin ve evrenin hakikatlerine, bu hakikatleri bir bütün olarak kendisinde barındıran Hz.

Muhammed’e, hakikatlerin kaynağı ve yaratıcısı olan Allah’a götüren ruhanî yol anlamındadır.” (Ceyhan, 2015: 27-28)

Toplumumuzda güçlü bir yere sahip olan tarikatlar etrafında birçok insan toplanmış ve bu insanlar tarikatın gösterdiği yol üzerinde hayatlarını şekillendirmeye çalışmışlardır. İncelenen eserlerde Bektaşilik tarikatının adı geçirilmiş, tarikat mensuplarının toplanma yeri olan çeşitli dergahlardan bahsedilmiştir. Eserde adı geçen tarikat ve dergahlar şunlardır:

*Rusköy **Gazi Rüstem Baba Sultan Dergahı’ndan** kalkmış (...)* (C: 69)

*Ancak dervişler **dergâhta** semaya kalkar, amma o başka iş.* (C: 91)

***Zâti Sultan Dergahı’nın** yerinde yeller esiyor, Balkan Muharebesinde Bulgarlar yıkmış (...)* (C: 14)

*O zamanlar Merdiven köyünde **Şahkulu Sultan dergahı** vardı. **Mehmet Ali Hilmi Baba Dede** postta oturuyordu.* (KR: 181)

*Zaten benim babam **Bektaşî şeyhidir.*** (ÜF: 100)

*Sermet bir **Bektaşî** nefesi okuyarak cevap verdi:* (ÜF: 211)

6.9.4. Komşuluk

“Belirli bir mahallede yaşayan ailelerin doğum, evlenme, sünnet, yıkım, ölüm sırasında; ev yapımında, ekip biçmede, araç gereç sağlanmasında; çocukların, delikanlıların, yaşlıların, dulların, genç kızların gözetim ve bakımında; hakların korunmasında birbirlerine yardım ermelerine ve dayanışmalarına “komşuluk” adı verilir.” (Artun, 2014: 311) Aileden sonra en yakın çevre komşulardır. Kişinin bir derdi, sıkıntısı veya bir ihtiyacı olduğunda başvuracağı kapısını çalacağı ilk kişiler komşularıdır. “Komşu komşunun külüne muhtaçtır.”, “Ev alma komşu al.”, “Gülme komşuna, gelir başına.” “Kurt, komşusunu yemez.” gibi atasözleri ve “komşuluk hakkı”, “komşu hatırı”, “komşu kapısı” gibi ifadeler Türk kültüründe bu müessesenin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Eserlerde komşu tabiri ile komşu ziyaretlerinden, komşuların meraklı gözlerinden ve çeşitli komşuluk ilişkilerinden

söz edilmiştir. Bir yerde “komşuluk hakkı” ifadesi kullanılmıştır. Komşulukla ilgili örnekler şöyledir:

*Amma tetikte durmak başka, **komşuluk hakkı** o da başka.* (C: 69)

***Komşu** Melenlilerin Rüstem, daha birkaç oğlan belediye önünde zeybek oynayacaklarmış.* (C: 244)

*(...) seni sahanlıkta bekletmemek **meraklı kat komşularına** göstermemek için atik davranmıştır.* (DP: 94)

*(...) **komşu** albayların köşkünden telefona çağırdılar.* (DP: 169)

*Müyesser, **komşu** albayların bahçesini kuşatan üzeri tel örgü çekili alçak duvara yanaşmış, evlatlık Müjgan’la konuşuyordu.* (DP: 188)

***Komşu** albayların ihtiyar kalfasının ölümünü, mevlûdunu, hatırlıyordu (...)* (DP: 190)

*Bu **komşulardan** biri, umumi harpten sonra askerlikten çekilmiş mütekait bir paşa, henüz oldukça genç ve yakışıklı, biraz da zengin bir zat, Bedriye’ye talip olmak istemiş (...)* (KR: 77)

*Hanımlara hala çarşafı gezer, **komşu ahabap falan edinmez.*** (KR: 129)

*Kıyma bana Hesna’cığım, bunca yıllık **komşuyuz.*** (LM: 59)

*Turan da geldikten sonra **komşu** köşklerin hanımları birer ikişer “gözün aydın” ziyaretine koştular.* (ÜF: 40)

***Komşulardan** biri onu köşkün bahçesinde görünce, ne münasebetle buraya geldiği sormuş. Dilruba Hanım, Nuran’ın nişanlısı! demiş. **Komşu** şaşmış.* (ÜF: 50)

*On dört sene evvel Müzeyyen’le Beyazıt’ta **komşu oturmuşlar.*** (ÜF: 51)

*Biraz da **komşu ziyaretleri**, işte o kadar.* (ÜF: 83)

6.10. Oyun ve Eğlence ile İlgili Unsurlar

Genç insanların veya hayvanların ilerdeki yaşamının gerektirdiği uğraş ve eylemlere bir hazırlık olan oyun; zamanı geçirmeye yarayan ve belli kuralları olan

eğlence, hüner, müzik eşliğinde sergilenen hareket, bedence ve kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılıp çevikliğe dayanan her türlü yarışma anlamlarına gelmektedir (Artun, 2014: 392).

“Oyun, tarih boyunca insanın var olduğu yerde onun kültür inşa etmesine ve inşa ettiği kültürün içerisinde var olmasına, kültürü değiştirip dönüştürmesine aracı olan bir sosyal olgudur.” (Gülsoy, 2019: 334) İnsanlık tarihi kadar eski olan oyun hem büyüklerin hem de çocukların keyifli zaman geçirmek, eğlenmek, becerilerini geliştirmek gibi çeşitli sebeplerle başvurduğu ve zamana göre değişim, dönüşüm geçiren bunun yanında kültüre de katkısı olan bir sosyal faaliyettir. Neşeli ve hoş zaman geçirmek için genellikle sazlı sözlü ortamlarda yapılan faaliyetlerden olan eğlence de hem büyüklerin hem de çocukların dünyasında yer edinerek kültürün daha da zenginleşmesini sağlamıştır.

Eğlendirmenin yanında öğretici niteliği de bulunan oyun, çalışmada büyüklerin ve çocukların oynadığı oyunlar olarak gruplandırılmıştır.

6.10.1. Büyüklerin Oyunları ve Eğlenceleri

Eserlerde büyüklerin vakitlerini hoşça geçirip eğlenmek için poker, tavla, domino ve satranç gibi oyunlar oynadığından söz edilmiş; davul zurnadan opera ve ney faslına, halaydan zeybeğe, balodan kokteyle geniş yelpazede birçok eğlence faaliyetinden bahsedilmiştir. Düğünler, türkü fasılları, sazlı sözlü eğlenceler de eserlerde yer verilen unsurlardandır. Bu başlıktaki örneklerin hem Türk kültüründen hem de Batı kültüründen verildiği görülmüştür. Tespit edilen örnekler şöyledir:

Çardaş havası çalınıyordu. “Oynar mısınız?” dedim. Canzi bir müddet başıyla ve ayağının ucuyla tempo tutarak durduğu yerde hafif hafif salındıktan sonar hiçbir söz söylemeden elini bana uzattı, bir çift kuş atikliğiyle ortaya uçtuk. Ben bu dansı Macaristan’ın yedi yüz senelik süzme asilzade kızları ile kat kat süslü eteklerinden kıvılcımlar savrulan, başlık kordelaları Hun kamçıları gibi şaklayan, topuklarıyla yeri dövdükçe ölüme meydan okuyan ateş parçası köylü dilberleriyle oynamıştım. (C: 29)

Poker oynadık, türkü söyledik; istediğimiz gibi kurtlarımızı dökemedik. (C: 52)

“Haydi gidelim; çingene mahallesinden Ramazan’ı kaldıralım, bize bir **pehlivan havası çalsın.**” Diyordu. (...) “Bu gece canım pek çekti! **Davul zurnayla köy havalarını...**”. (C: 52)

Mustafa, kardeşi Zeynep’i **eğlendirmek** için ara sıra yanına Hafız Nuri’yi alarak hareme geçiyor, Zeynep ‘in ve bütün harem kızlarının hocası olan Adviye Molla’yi da davet ederek **Hafız’a tambur, Adviye Molla’ya tef çaldırarak pesten bir fasıl yaptırıyordu.** (C: 71)

Kendisine **saz çalıp, şarkılar okuyarak** haldeş olan Hafız Nuri’ye demişti ki (...) (C: 81)

Haydi **ava!** Gelsin selamlıkta **tavla, satranç, hayasız fıkralar.** (C: 127)

Meydanlardan geçip parklara giriyor, **opera** binasından çıkıp binicilik kulübünde dinleniyorum. (C: 232)

Komşu Melenlilerin Rüstem, daha birkaç oğlan belediye önünde **zeybek** oynayacaklarmış. Efe kılığına girmişler, içlerinden biri **mızıka ile Harmandalı çalıyor, ötekiler Hafız Ağaların bahçesinde prova yapıyor.** (C: 244)

Memleket **türküleri okuduk, Keşan karşılamaları, Gelibolu süzmeleri oynadık. Davul zurna ile pehlivan, gelin havaları çaldırdık.** (C: 252)

Biz kahvede **altmış altı** oynarız. (DP: 21)

Yılbaşından evvel Gülbün’ün sınıf arkadaşı Aydın Vardar, onun kardeşi güzel sanatlar mektebinden Suna Vardar Nişantaşı’ndaki apartmanlarında bir **balò** verdiler. (DP: 39)

Vapurla alakam yok, Suna’ların **kokteyline** gideceğim. (...) Eğlence işte. Suna’lar adaya gidecekler, apartmanda **veda ziyafeti** veriyorlar. (DP: 116)

Şimdi salonda **kuyruklu piyanonun başına oturmuştu.** (...) Güzin, Hayden’dan bir parça başlayarak, **şen ve şakrak muano oyuncaklarının cümbüşünü** davet eder. (DP: 228)

Yalıda **briç akşamları**, yalıda İstanbul’un meşhur neyzenlerinin verdiği **ney konserleri**, yalıda gezinen bütün atelye halkını, hatta Fili’nin nişanlısı çiçekçi

*Dimo'yu da yanına katarak geldiği Bülent'li, Ercüment'li **bahçe ziyafetleri**. (DP: 266)*

*Şimdilik doktor hanımın şerefine ve kendi saadetimize köpüklü şarap içiyoruz. Abdullah Efendi'ye çerezler ısmarladık, garson sofrayı kuruyor. Yanımızda Erci'den başka kimse yok. Sevdiklerimizle bir arada yapacağımız **şenliğin küçük bir provasını getiriyoruz**. (DP: 285)*

*Tanıştığımız vakit bu kız üniversitede oğlanlarla haşır neşir olduğu yetmiyormuş gibi üstelik halk evlerine devam eder **fakülte balolarına** gider, deniz sporları yapar daha bilmem ne haltlar karıştırırdı. (DP: 300)*

***Zeybekler, halaylar, karşılamalarla** ahenk hıza gele gele öğle üzeri kıvılcımlı yalazlar çatırdadıktan sonra sofralara geçildi... (DP:308)*

*Orhan da geldikten sonra bir **oyun çıkardılar**. (...) Şimdi **“Postacı” oynayacaklardı**. Mükerrerem bu oyunu Almanya'da öğrenmişti. Kura çekilerek evvela Necdet ebe oldu ve kameriyeden çıktı. Mükerrerem anlatıyordu:*

-Çocuklar! Şimdi postacı üç renk mektup getirecek, kırmızı, sarı, mavi. Kırmızı dudaktan öpmek demektir. Sarı sırtında taşımak, mavi görüşmek. Anladınız ya? (KR: 41)

*Onu sarhoş edip gazinolarda **zeybeğe kaldırırlar**, onu hırpalar, altı okka ederlerdi. (KR: 120)*

*Biliyordum ki, iki tek anzarot daha çekerse kendinden açılacak, o zaman neler neler... Ee haydi bre nazdravi dedim tokuşturdum. Hesna'nın yüzü pembeleşti, **duvardan udu indirip halının üstüne çömeldi. Başladı bir fasıl, galiba hüzzamdan**. (...) Coşkun sesiyle **oyun havalarına geçti. Bu cümbüşten sonra başladı hikâyelerine** (LM: 45)*

*Süreyya Bey bir küçük **saz tertip edecekti**. İşte Nuran'a söz veriyordu. Kendisi de Nuran'ın şerefine çalacaktı. Çok takdir ettiği birkaç sanatkarı ona muhakkak dinletmek isterdi. (ÜF: 31)*

*Yalıda ara sıra **saz geceleri** olurdu ve çok defa da ahabtan güzel hanımlar gelir dinlerdi. (ÜF: 35)*

*Orkestra alaturka bir havaya başlamıştı. Numan henüz ne olduğunu, ne olacağını anlayamadan, kalabalığı yarararak süslü bir **zeybek** yürüdü. (...). Bu Eglantin'di. Cepkeni, silahlığı, oyalı yemenisi, her şeyi tamamdı. (...) Aşk, pek elle tutulur, gözle görülür bir mucize yaratmıştı bugün, Viyanalı Madam Schneider'e **zeybek** oynatmıştı. (ÜF: 62)*

*Akşamları Müzeyyen'le **domino, tavla oynuyordu.** (ÜF: 83)*

*Abdülcebbar'ın iki dalkavuşu **kasap havasına** kalktılar, Eglantin **zeybek** oynadı. Saz akıntıya kürek çeker vaziyetteydi. (ÜF: 186)*

*Müzeyyen bir **düğüne** ücret karşılığı ud çalmaya gidiyordu. (ÜF: 207)*

*Ötede beride ud ve cümbüş dersleri bulmuş, **düğünlere vesaire saz alemlerine** çağırılmaya başlanmıştı. (ÜF: 207)*

6.10.2. Çocukların Oyunları ve Eğlenceleri

Çocukların eğlence ve oyunları ile ilgili olarak *Dineyri Papazı* romanında bir halk oyunu olan “Karşılama”nın adı geçirilmiş; *Kadıköyü'nün Romanı* 'nda ise bilye ve kart oyunlarına değinilmiştir. Yine aynı romanda kız ve oğlan oyunu tabirlerine yer verilmiştir. Bu başlıkla ilgili örnekler şunlardır:

*Eski bir çocukluk hatırası yine o günkü sohbette tazelendi. Feyzi Hoca, Tayyar Bey'e anlatmıştı ki Gülbün dört beş yaşlarında küçük bir kızken duvarın karşısına geçip kendi gölgesiyle “**Karşılama**” oynarmış. (DP: 274)*

*Nesrin'le beraber geçen çocukluğunu hatırladı. ... Yemekten sonra karşılıklı iki küçük karyolada öğle uykusuna yatarlardı. Müsterek hevesleri, hırsları vardı: **Bilyalar, kart koleksiyonları. Nesrin ona uyar, oğlan oyunlarına katılır, kendisi de Nesrin'le birlikte bir kız gibi oynardı.** (KR: 126).*

6. 11. Spor

İnsanın beden, ruh ve fikir olarak bu unsurlar arasında uyumlu bir şekilde iş birliği yapmasını ve eğlenip dinlenmesini sağlayan eğitim-eğlence; kurallara

bağlanmış kişisel veya birlikte yapılan oyunlar ve yarışmaların tümüne spor denir. Spor sözcüğünü Türkçede “oyun” kelimesi ile karşılamak da mümkündür (Akış, 2019: 11). Göçebe bir toplum olup askeri bir disipline sahip olan Türkler küçük yaşlardan itibaren hem eğlenmek, öğrenmek hem de savaş kabiliyeti kazanmak, tehlikelerden emin olmak için çok çeşitli sporlar yapmışlardır. Toylarda, düğünlerde, bayramlarda karşılaştığımız ve geleneksel spor denilen faaliyetlerden birçoğu bugün de kültürel mirasta yer almakta varlığını, önemini korumaktadır. Bununla birlikte farklı milletlerle etkileşim sonucunda başka başka sporlara da hayatlarında yer vermişlerdir.

Futbol, yelken sporu eserlerde adı geçen spor etkinlikleridir. İlgili örnekler şunlardır:

*Tarabya’da denize girdim, **yelken sporu** yaptım, balık tuttum.* (C: 234)

*Evet, dedi, onu olsa olsa ancak at yarışlarında, **futbol maçlarında** görürsünüz.* (KR: 45).

6. 11.1. Geleneksel Sporlar

“Geleneksel sporlar temelde pek fazla değişmeyen, milli ve dini özellikleri içinde bulunduran sistemli hareketlerden oluşan ve kuşaklar boyu bazı değişimlere uğrasa da belli başlı törensel biçimleri değişmeyen ya da daha az değişen yarışma ve kazanmaya dayalı, dostluğu, kardeşliği pekiştirici, bilinçli, kurallı hareketlerdir. Gücünü kamudan alan gelenekler, sporu da etkilemiştir. Bir milletin geleneksel sporları o milleti yansıtan ayna gibidir. Geleneksel Türk sporları da Türk milletinin genel yaşam biçimini, kültürünü, ahlakını, dünya görüşünü, yansıtan bir aynadır.” (Akış, 2019: 11-12) Türk milletinin sosyal hayatındaki değişmelere bağlı olarak dönemin özelliklerine göre farklı spor çeşitleri ortaya çıkmıştır. Bunlar günümüzde de devam ettirilmektedir. Ata sporu denildiğinde aklımıza ilk gelenler güreş, ok talimi, avcılık ve cirittir.

İncelenen eserlerde avcılıkla ilgili pek çok örnekle karşılaşmıştır. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde yiyecek ve giyecek ihtiyacını karşılamak için yapılan avcılık zamanla savaşa hazırlık ve boş zamanın değerlendirilmesi şeklinde devam

etmiş, bugün de bir çeşit spor faaliyeti olarak varlığını korumuştur. Özbay Güven ve Gülten Hergüner, (1999: 48) “Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları” adlı makalelerinde avcılık hakkında şunları belirtmişlerdir: “Türk kültüründe avcılık, hem askeri anlamda savaşa hazırlayıcı niteliklerin gelişmesinde, hem de avcılığın yanında atıcılık ve binicilik kabiliyetlerinin sürekli olarak formda tutulmasında rol oynamıştır. Avcılığın eğitim yönü; bu konuda kitapların yazdırılması, özel av köpeklerinin ve Doğan, Atmaca, Şahin, Çakır gibi yırtıcı kuşların avda kullanılmasıyla kendini göstermiştir. Av için av alanları ve çevre düzenlemelerine gidilmiş, avcılıkla ilgili ferman, buyruk ve talimatnameler verilmiştir.”

Eserlerde spor faaliyeti olarak çeşitli hayvanların avlanmasından bahsedilmiş bu av tertiplerinin nasıl yapıldığından, av adabından ve av sonrasında yapılan eğlencelerinden söz edilmiştir. Cirit, güreş, atış, tüfek, ok talimi, binicilik, at yarışları adı geçen diğer spor faaliyetleridir. İlgili örnekler şöyledir:

*(...) onlara Türk marifetleri **güreşler, cirit oyunları** gösterirler (...)* (C: 60)

*Sonra **ok talimleri, atışlar, cirit oyunları, güreş, binicilik.*** (C: 62)

*Ancak günlerce, bazen haftalarca, uzayan **sürek avlarında** bazı kaçamaklar oluyor (...)* (C: 62)

*Küçük Ağa **avdan** döndü, dedi, izin varsa huzura varmak diler.* (C: 67)

*Sen **ok atışı** diyorsun, **tüfek talimi, güreş** diyorsun, gidiyorsun.* (C: 91)

***Av gezmeleri, at yarışları, pehlivan güreşleri, cirit oyunları** zevk veriyordu.* (C: 123)

*(...) **cirit oyunları, at yarışları, pehlivan güreşleri** memlekete velvele salmıştı.* (C: 161)

***Güreşe** tutuşsalar Nuri hepsini kırpıntı bohçası fırlatır gibi sallayıp sallayıp atıveriyor. Yarın öbür gün **cirite** başlarsa ne olacak?* (C: 179)

*Ha evet, Ercüment **pehlivan güreşlerine** merak salmıştı.* (DP: 269)

*-K.ya gittiğiniz var mı? Ne hoş **sürek avları.*** (DP: 301)

Ercüment'le Gülbün düşündüler ki **Kırkpınar** kalabalığına düşerlerse otellerde yer bulunmaz. **Güreşlere** hafta kala yola çıktılar. (DP: 322)

Avcılık hakkında yazılmış bir küçük kitabı var, dehşet! Balıkçılığı da meşhurdur. (KR: 85)

Konuşunca denizde fırtınalı geceleri, karlı dağlarda **ayı ve kurt avını** anlatırdı. (KR: 86)

Ben, **bıldırcın avından** bir şey anlamam, bana zevk vermiyor. (KR: 102)

Ertesi gün üç dört arkadaş Kartal'a **bıldırcın avına** gideceklerdi. Akşam üstü trenle gidilecek, gece Avcılar gazinosunda cümbüş yapılacak, sabahleyin şafakla beraber ava çıkacaklar. Mükerrerem, beraber alınacak yemek ve içkilerin listesini yapıyor, programı en küçük ilişiklere kadar önceden çiziyordu. (KR: 103)

“Paşazadenin **avcılığı** bu kadar olur. Mükerrerem, bir defa da manduka ile bıldırcın avına gitmeyi teklif ediyordu. Babası Habip Paşa bu mandukalı avı pek severmiş. Köpekleri bırakır, yanına birkaç sopacı alır öyle çıkarmış. Herhalde bu türüsünde de diğer bir zevk olacak...” (KR: 108)

Bir müddet dayının **av hikâyelerini** dinlediler. (KR: 109)

Amatörlerin gerginliği hepsinden baskındı. Bunların içinde kendinden geçer derecede **balık avına** düşkünleri vardı ki varlarını yoklarını bu uğurda sarf ediyorlardı. O olta takımları, ağlar, hususi kayıklar, yordakçı adamlar, balıkçı kisveleri az masrafla mı meydana gelir. (KR:131)

Bunu da yeni duydum. Meğer Tuzla Gölü **balıkçılığa** müsaitmiş. Burhan gülümsüyordu:

-Evet, öyledir, bilirim. Fakat gölde **avlanmak** makbul değil. (KR: 132)

Bedriye yalancıkdan kızdı, Burhan'ı **güreşe** davet etti. (KR: 153)

Bazen da av... Bu sene Fenerbahçe bir **avcılık** şubesi açtı. Yalova'ya vesair yerlere **av partileri** tertip ediyor. Yirmi-otuz kişilik kafilerle çıkıp yaban domuzu vuruyorlar. Av etleri, keza palamutlar, istakozlar gibi kulüplü arkadaşlara dağıtılıyor. Herkes bir türlü pişirme usulü tavsiye ediyor, yahni, fırın... (KR: 254)

6.12. Törenler, Bayramlar, Kutlamalar

Türklerin İslâmiyet'ten önce Orta Asya coğrafyasında kendilerine has bir hayat tarzı ve inançları olduğu gibi, yine kendilerine has bayramları, törenleri, kutlamaları olmuştur. Bu bayram ve kutlamaların özünü inançla ilgili davranışlar ve toplu yapılan eğlenceler oluşturmaktadır (Koca, 2002: 80). İslamiyet kabul edildikten sonra da yine bu eski kutlamalara, bayramlara, törenlere devam edilmiş bunun yanında yeni dinle gelen bayramlar da kültür hayatımızda yerini almıştır. Birlik ve beraberliğin, dayanışmanın, kaynaşmanın sembolü olan bayramlar toplumda sevinçle karşılanır. Öncesinde birtakım hazırlıklar yapılır ve o gün geldiğinde eğlenceli bir şekilde geçirilir. Çalışmada bayramlar dini ve milli bayramlar olmak üzere 2 grupta incelenmiştir.

6.12.1. Dini Nitelikli Bayramlar

Dinin kutsal saydığı zamanın, kutlanış biçimini dinin belirlediği özel günler olan bayramlar, birtakım dini vecibelerin yerine getirilmesinden sonra kutlanır (Cabur, 2006: 216). İslamiyeti kabul ettikten sonra hayatımızda yer alan dini bayramlara Türk kültüründe büyük önem verilmiştir. Yardımlaşma, dayanışma gibi duyguların gelişip toplumsal bağın kuvvetlenmesine sağlayan bayramlar aynı zamanda küslerin, dargınların da barışmasına vesile olarak insanlar arası ilişkilerin düzeltilmesine katkı sağlamıştır.

İncelenen eserlerde bayramın sevincinden; eşe, dosta, halka verilen yemek ziyafetlerinden ve armağanlardan bahsedilmiştir. Dineyri Papazı romanında “Şeker Bayramı”nın adı geçirilmiş, bu bayramda uygulanan bayram namazı, kabir ziyareti, el öpme, hediyeleşme, şeker-kahve ikram etme geleneklerinden söz edilmiştir. Dini bayramlarla ilgili örnekler şöyledir:

Selamlıkta Veli Koca, Mustafa'nın ve Hafız'ın yardımıyla bayram günü sancak merkezinden, etraf köylerden gelecek misafirlere ve kapı halkına verilecek hediyeleri gözden geçiriyordu. Yağlık uçlarına düğümlenmiş çil akçeler, kuruşlar..

ibrişim keselerde gümüş Talerler, Venedik ve Osmanlı altınları birer donluk, sprama çuhalar, çözme gömleklikler, türlü türlü silahlar... Harem bölüğünün kadınlara vereceğı hediyeler de çoktan hazır duruyordu. (C: 87)

***Bayram günü** sayısız konuklara aş döşemek elvereceğı için mutfak har har işlemekteydi. Kurbanlar tığlanmış, pilavlık, zerdelik pirinçler ayıklanmış. (C: 87)*

***Mübarek bayram gecesi**, köleler dehlizlerde, divanhanelerde **öd ağacı buhurdanları gezdirir**, gümüş gülabdanlardan **her tarafa gül suyu serperken** konak mahşere döndü. (C: 93)*

***Şeker Bayramı sabahı** Talat Bey'in İhsaniye yalısı misafirlerle doldu, taştı. Fakat o, erkenden çıkmış, **bayram namazı, kabir ziyareti gibi adabı** yerine getirdikten sonra, Bağlarbaşı'nda Tayyar Birkul'u tebriğe gitmişti. Öğleye doğru yaliya döndüğü vakit yemeğe alıkonan yakın dostları, divanhanede toplanmış buldu: Güzin, Bülent, askerden izinli gelmiş Ercüment, Akif Kaptan ve Müyesser. **Yaş sırasıyla el öptüler, hediyeler aldılar. Adet olan şekerler, kahveler de gezdirilip sigaralar yakıldıktan sonra merasim gevşedi, bayramcılar kimi işi başına, kimi yan odalara dağıldı.** (DP: 192)*

6.12.2. Milli Bayramlar

Bir ülkenin kutsal değerlerinden olan milli bayramlar ülke halkının verdiği mücadeleler, kazandığı zaferler veya ülke için yapılan birtakım yenilikler sonrasında belirlenen özel günlerdir. Resmî tatil kabul edilen bu günlerde halk; resmî kurumların yaptığı törenlere katılarak milli gurur, onur ve sevinç içinde bu günleri kutlar (İlcak, 2019: 41).

Milli bayramlarla alakalı olarak sadece *Ülker Fırtınası* adlı eserde Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarından ve o dönem dillerde dolaşan marştan söz edilmiş, marşın bir dizesine yer verilmiştir. İlgili örnek şöyledir:

***Yalnız, Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümünü görmeden gidemezlerdi. Bu sene (1933) Cumhuriyet Bayramı için bütün Türkiye'de fevkalâde şenlikler hazırlanmıştı.** (ÜF: 77)*

Numan Bey, o günlerde büyük, küçük herkesin ağzında dolaşan “Erkinlik marşını” gür sesiyle bağırtıyordu:

Çıktık açık alınla on yılda her savaştan. (ÜF: 87)

6.12.3. Mevsimsel Bayramlar

Orta Asya dönemlerinden kalma geleneklerden olan ve hala halk arasında coşkuyla karşılanıp kutlanan özel zamanlardan biri de mevsimsel tören ve eğlencelerdir. Özellikle baharın gelişi, doğanın yeniden canlanması toplumda büyük sevinç uyandırmış; bolluk ve bereketin geldiği kabul edilmiş ve bu zamanlar çeşitli ekinliklerle eğlenceli bir şekilde geçirilmeye çalışılmıştır. Baharın gelişini müjdeleyen bayramlardan olan Hıdırellez Bayramı, Müslümanlık inancı içinde de yer aldığından halk arasında önemli bir yere sahip olmuş yine bu bayram öncesinde ve bayram günü olan 6 Mayıs'ta yapılan türlü hazırlıklar, etkinlikler geleneksel hale getirilmiştir.

Çalışmada mevsimsel bayramlara sadece iki eserde rastlanılmıştır. Bunlardan biri *Ciğerdelen* eserindeki bahar bayramı diğeri *Dineyri Papazı*'ndaki Hıdırellez bayramıdır. Hıdırellez bayramının adı geçirilirken bahar bayramıyla ilgili olarak yapılan faaliyetlerden kısaca bahsedilmiştir. Tespit edilen örnekler şunlardır:

Keşanlılar bahar bayramı yapmak için kırlara dağıldılar. Kimi çiftliklere gitti, kimi Kayalidere'ye. Kuzularını, helvalarını alıp Gazi Rüstem Baba'ya kadar uzananlar da var. (C: 226)

-K.ya gittiğiniz var mı? Ne hoş sürek avları. Hızır İlyas safaları yapardık. (DP: 301)

6.13. Gelenek- Görenek

“Gelenek asırlar boyunca nesilden nesle geçerek bir topluluğun fertleri arasında sağlam bir bağ, ortak bir ruh meydana getiren her türlü âdet, alışkanlık, davranış biçimi ve kültürel değerler, örf, an'anedir. (Ayverdi, 2010: 410)” Metin Ekici (2018: 20) halk bilimi alanında gelenek; “Eskiden beri devam edip gelen, gayri

resmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel yaratıcılığa ve değişmeye ve de gelişmeye izin veren bilgi, hareket ve materyal ürünleri üretme ve kullanma tarzı olarak tanımlanabilir” derken Sedat Veyis Örnek(2017: 92) geleneği toplumda nesilden nesle aktarılan kültür mirasları, alışkanlık, bilgi, töre, hal ve hareketler olarak ifade eder. Geleneğe göre yaptırım gücü daha az olan görenek ise bir şeyi eskiden beri gördüğü şekilde yapmak demektir (Artun,2014:213). Görenek; öteden beri yapılageldiği için yerleşmiş, alışılmış olan adet ve usullerdir (Ayverdi,2010: 430).

“Topluma göre kanun ve ahlak yerine geçen fakat gerçekte kanun olmayan davranış kalıbına ‘örf’; toplumun yapmaya ve uygulamaya alıştığı, yapmayı gerekli gördüğü davranışlara da ‘âdet’ denir. Âdet, örfe göre daha yumuşaktır.” (Örnek, 2017: 180-18) Türkçe bir kelime olan töre ise “türe” sözünden gelmektedir. Töre; toplumda benimsenip yerleşen davranış, yaşam şekli, kural, tutulan yol, yasa gibi anlamlara gelir (Ekici, 2018: 19). Geleneği, göreneği, örfü, adeti de içine alan töre özellikle geleneğe çok bağlı olan yerlerde, küçük kırsal kesimlerde fazlaca etkindir.

Gelenek-görenek, töre, adet kavramları Türk toplumunda büyük önem arz etmektedir. Bireyin toplumsallaşmasına katkıda bulunan ve toplumsal yaşamın da düzenlenmesini, denetlenmesini sağlayan bu kavramlar dinden dile, sanattan yaşayış biçimine, aileden devlete kadar birçok alanda çeşitli şekillerde görülmektedir. Geleneklerin kazanılması oldukça uzun zaman alır ve değişimi de zordur. Görenek ise geleneğe oranla daha kolay değişen zamana, modaya, çağa uyan bir hal alabilir hatta bunların durumuna göre ortadan kaybolabilir. Türkler gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı bir toplumdur. Hayatlarının birçok alanında bunlara uymaya dikkat eder, uymadığı takdirde toplum tarafından hor görüleceğini bilir.

Çalışmada Türk toplumunun askerlikten devlet kurmaya, düğünden bayrama, aileden komşuluk ilişkilerine, yemekten temizlik anlayışına kadar çok çeşitli alanlarda sahip olduğu gelenek, görenek, örf, adet, töre gibi kavramların örneklendirildiği tespit edilmiştir. Eserlerde bunların sadece Türk toplumunda değil farklı millet ve kültürlerde de “Türklere özgü hal, hareket, yaşayış, anlayış biçimi” olarak bilindiği, kabul görüldüğü ifade edilmiştir.

Ben vatanımda, bir sini kenarına ibadet eder gibi diz çöküp ekmeğini besmeleyle soğan salatasına banan insanlar gördüm. Onların azağına olan edepli saygısını şu parasına güvenen kadının kepazeliğiyle karşılaştırmadan olamazdım. (C: 24)

Bilmem asrım için bu itirafım bir ayıp mı olacak: Kadınlarını hareme kapatan, kafesler, çarşaf, bin türlü hasis itinalarla yabancı gözlerden saklayan dedelerime yavaş yavaş hak vermeye başlamıştım. (C: 54)

Şanlı Macar beyleri, palankalarının meşalelerle bezenmiş taş saraylarında, kalpakları yıkıp doluları fazlaca çektikleri geceler aşka gelirler, kanları kaynar “Kalkın, Türk’ü er meydanına çağıralım. Kimi istesek, acaba hangisi en zorlu yiğit? Sarı Sipahiler mi, Atlı Beyzadeler mi, Eğri Behlülzadeler mi?” diye köpürüp taşarlardı. O saat Türk’e haber salınır, zamana mekân tayin edilir, yüz yüze buluşulup bazen iş azıyarak beyzadelerin kılıç söyleşmesini geçer, geride gözü kızan maiyet de araya karışıp doya doya dövüşüldükten sonra kinler yatıştır, serencam sazlarda, destanlarda tatlı tatlı çınlayarak karar kılar. (C: 59)

Sarı Sipahiler daha dün çarpıştıkları Macar’ı bugün misafir ederek baş üstünde taşırlar, onlara Türk marifetleri güreşler, cirit oyunları gösterirler, kuzu, helva ziyafetleri verirler, türlü yağlıklar, işlemeli çerçeveler armağan edip dönüşte davullar, nakkareler çaldırarak at üstünde sınıra kadar geçirirlerdi. (C: 60)

Şahinkonak’ın dört bir çevresinde bekçi kuleleri uzakları kollar; kırmızı ve yeşil kalpaklı, sıkma deri çakşırılı Macar kılıklı her dilden söyleşir gözü pek gaziler ta Beç’e Prag’a kadar uzanarak düşmanın niyetinden serhadde tez haber ulaştırırlardı. (C:60)

Birçok gazalarda birbirine kılıç sallayarak tekrar tekrar boy ölçüşen iki muhasım, gün geliyor, gani gönülle el tutuşup kokuşuyor; “Benim ecelim senden, seninki benden olmasın” diyor ve cenkte karşı karşıya düştükleri zaman selam verip başka tarafa at tepiyorlardı. Bu görenekleri bilmeyen diğer Türk askeri: “Bre kardeş, ne yaptın, kafire kelle mi bağışlarsın?” dedikçe serhâdiler lafa karışıp “Bizim alay beyi o kaplanla dövüşmez, onlar sınır kardeşi oldular!” (C: 61)

Kendisine şimdi Veli Koca deniliyor, herhangi Leh, Çek, Engürüs seferi açılmazdan evvel ya Edirne’de Hünkâr divanına yahut Belgrat kışlağında serdar karargahına çağrılarak **kendisinden öğüt isteniyordu**. Bütün Tuna memleketlerinde ve serhatlerde gözbebeği gibi kayrılan birtakım **gün görmüş atalıklar, kocalar vardı** ki Veli Koca bunların en namdarıydı. **Kâh sedyede kâh at sırtında ordu ile bile gider, serdarın gerek otağ, gerek obasında her dem hazır bulunur, zorluklara çare gösterirdi.** (C: 61)

Veli Koca, bu **haşarılıklar fazla şaha kalkmadan** Mustafa’yı serhatlerden namlı bir hanedan **kızıyla evlendirmeye düşündüğü** sıralarda (...) (C: 63)

(...) Edirne’ye Başvezir karargahına varması için kendisine ulaklar eliyle tez bir buyrultu geldi. **Din ve devlet çağırınca dünya tasalarını koyup salıvermek gerekti.** (C: 63)

Yol dönüşü yorgunluğuna bakmadan Veli Koca, haremden geçitli **hamama girdi. Hamam kapı halkına açıldığı gün harem ağası Çaker Ağa bu geçidi kilitler, avluya bakan büyük kapıyı erkelere açardı.** Veli Koca kendini tellak kölelere döne döne yıkattıktan sonra çifte kürk giyip selamlıktaki divan odasında köşe sedirine kuruldu. (C: 66)

Rusköy Gazi Rüstem Baba Sultan Dergahı’ndan kalkmış, serhatleri dolaşıp **milleti muştuluk gününe hazırlamak** ister. (C: 69)

Niyeti, Nemseli’yle görülecek Kerbela gününde **tef ve kudüm döverek, gülbank çeküp altın sancaklarını açarak Hak yolunda vuruşmaktı.** (C: 70)

“**Hafız, getir merhem sandığını, sargıları bir tarafa, ölüleri öbür tarafa ayırt. Atlar, silahlar, altın gümüş bir araya toplansın. Esirleri incitmeden at sırtına bağlayın. Ölmüşleri soymayın, üstlerine taş örtün, çakal örselenmesin. Şimdi gömecek vakit yok. Burada fazla eğlenmek olmaz. Belki baskına uğrarız. Yarın tedarik düzer, kuvvet alır geliriz, bunları gömer haç diker, dört çevreye hendek keseriz.**” (C: 76)

Mariska rüya görüyordu: Onu bir **Türk hamamına** soktular, şöyle bir yıkadılar (...) (C: 77)

Mariska Sultan'ımın amca oğlu benim tutsağım olamaz, illa kafadarım ve konuğum olur. Haşa size fıdye biçmem, yeriniz başım üzredir. (C: 78).

Biz ne mutlu günümüzde çok sevinir, ne yaşlı günümüzde çok yeriniriz. (C: 82)

Asitane'den bir pençeli buyrultu gelene dek Kemeni Ban'ın Sarı sipahiler malikanesinde konaklandırılması, rütbesine layık izzet ikramla ağırlanması, Türkler'in devlet yasasına cenk töresine göre kılavuzlanması karar altına alındı. (C: 82)

Bayram günü sayısız konuklara aş döşemek elvereceği için mutfak har har işlemekteydi. Kurbanlar tığlanmış, pilavlık, zerdelik pirinçler ayıklanmış. Abdi kâhya aş evine ölçekler dolusu şeker, baharat ve safran vermişti. Cangüzel, Zeynep 'le beraber kaynanası Sümbül Hanım'ın ardı sıra dip kiler denilen odaya girince kırk, elli sini baklavayı tahta kerevetler üzerine sıralanmış buldu. Cariye, sini üzerindeki beyaz tülbenti usulca kaldırıyor, Sümbül Hanım her defasında besmele çektikten sonra fil dişi saplı bıçakla baklavayı tarife gelmez bir hünerle bal peteği şeklinde kesiyordu. Bu işin hiçbir kıyı bucağını aksatmadan böyle el yordamıyla nasıl yapılabileceğini Cangüzel'in aklı almadı. Kaynanası ona bir konak hanımının neler bilmesi gerektiğini belletmek meramını güdüyordu. (C: 87)

Hamam, Cangüzel'in konakta en hoşlandığı bir yerdi. (...) Tazelerin bu yerde şakalaşmak, fıkır fıkır oynaşmak adetleri olduğunu bilen Sümbül Hanım çarçabuk yıkanarak abdest aldı, çıktı. Şimdi küçük kubbe kahkahalarla, serhat türküleriyle, birbirini sabunlayan, ovan cariyelerin şen çığlıklarıyla inliyordu. (C: 88)

Kızını, gelinini fazla aylak gezmeye bırakmayan (...) Sümbül Hanım, sana söylerim kızım sen anla gelinim sözünce Zeynep 'e dedi ki:

-Biz sana çeyiz yetiştirelim diye iki büklüm didişirken sen minder üstlerinde gerinip esner misin? Çal çeneyle hanımlık olmaz. Hanım dediğin konakta en erken kalkan en geç yatandır. Kul cinsi mangal kenarına sinsin, şiltelere çöreklensin, onlara ar değil. Sen bir serhat beyine gelin gidiyorsun, payeni bil. (C: 89)

Kaynanası hamaratlık hastalığı çeker, herkese de çektirmek isterdi. (C: 89)

Türk kadını, erkekler meclisine giremez. Türk beyi raks etmez, şanından değildir. Eğlenmek için köçek oynatır. Kendisi ortada dönüp hoplamayı hafiflik sayar. (C: 91)

(...) bu kadınlar Muhammediye diye bir kitap okurlar, bazı türkü söylerler, bazı Advıye Molla masal anlatır, kış geceleri aralarında oyun da olurmuş, ben görmedim. (C: 91)

Ah Cangüzelim, n'ışlesek? Türk kadınları ava çıkmaz. (C: 92)

Konağımızın kadınları tek başına dış avluda kapı halkı arasında dolaşmak adet olmamıştır, dedi. (C: 92)

*Küçük Ağa gelecek, eli ile yemek getirecek, herkesin önünde yalvarı görecekt, kapı eşiğini öpecek. Mustafa: -Hafız, diyordu. İki ellerimle taşlar alıp dövünsem, bağrımı gömgök etsem yeridir. Değil yalvarmak onun ayaklarını gözüm yaşıyla yıkayayım, canıma minnet. Ama sen söyle Hafız, **ben erliğimi bu mertebe alçak düşürürsem**, o bana artık karı olur mu? Ben onu karım diye nasıl sineme sararım?*

*-Olur mu hiç ağam? Canla canan arasında gizlide ne geçerse geçer. Ayak da öpülür, ayak türabı da öpülür. Ama... **Bir serhat beyi... Kapı halkı önünde..** (C: 94)*

*(...) **Müjsemi isterim** dedi. Yüreği yerinden oynayan Küçük Ağa parmağından yakutlu bir yüzük çıkarıp Advıye Molla'ya uzattı. (C: 94)*

*Ciğerdelen uğrunda kaçınıcı girişmeydi!... Nemseli'si, Macar'ı, Leh'i, Çek'i karşılarında gene pek gözlü, pişkin, bin beladan üstün çıkmış serhatlileri buldular. Bunları gafıl avlamak hiç nasip olmayacaktı galiba. İşte gene sipahi alayları sancak alemleriyle, **davul nakkareleriyle, hu hu! Dedikçe gözleri kanlanan eli kılıklı dervişleriyle gök gürültüsü gibi sahralara yuvarlandılar. Beyleri, gök demirden, üzerlerinde ayetler yazılı zırhlar, başlarına altın taslar giymişler. Hepsi de kılıca Kur'an'a, tuza ekmeğe el vurarak ant içmişti: "Cümle kırılırız, Ciğerdelen'i vermeyiz!"** (C:100)*

Balyemez topları gürlüyor, Allah Allah sesleri yeri göğü çınlatıyor, kulelere bayraklar çekiliyordu. İç kale halkı, kurtarıcı gazilerin boynuna düşmek için

varoşlara üşüşti. Bir yandan kelleler sayılırken bir yandan şehitler gömüldü, helvalar pişti, mevlutları okundu. (C: 100)

Kutsal Türk dilinde, köylümün geleneğinde, câmiden, kışladan ta yazma yorgana, oymalı mangal maşasına kadar her şeyde sizi bulurum. Kavuklu, mücevvezeli, türlü türlü serpuşlu mezarlarınız, en büyük insanlık vakarını en alçak gönüllü bir ifadeye sığdıran kitabeleriniz bana neler söyler. (C: 114)

On beş yaşına gelince Sinan, bu kızı odalık edindi. Odalık tutunma Asitane konaklarının çelebicikleri için almış yürümüş bir adet idiyse de serhatlerde pek hoş görülmezdi. Zira ki delikanlıların gazadan baş kaldırdığı yoktu. Hem de “Soyu soydan al, köpeği mandıadan” sözünce soyzade kızlarla evlenip seçkin döl yetiştirmeye rağbet ederlerdi. Sinan, hanedan göreneğine kulak asmadan zevkine koyuldu. (C: 126)

Harem halkı hem güler, hem ağlar, Hafız’ın ardından çevreler sallar, kapı eşiğinde bakraçla su dökerdi. (C: 131)

Hafız Nuri, Türk göreneğine aykırı olarak karalar giyinmiş asilzadenin yaşlı benzine bakarak dedi ki: (C: 132)

Erkek kısmı korkar mı? (C: 150)

Sinan Ağa ile çocuğun davası uzunca sürdü; nihayet keskin bir buyruk karşısında oğlan, kendine kalan dedeler kılıcını üç defa öpüp başına koyduktan sonra konaktan çıktı gitti. (C: 185)

(...) Nuri, Sinan Ağa’nın huzuruna vararak, Koca Turhan Bey’in kılıcını geri verdi. Dün anamla İstolni’ye gittik, Sarı Sipahiler Türbesi’ni ziyaret ettik. Anam bu mübarek kılıç yüzünden tasalanır durur. Türbede içine karar doğdu. Anam buyurdu ki dede bergüzarı, hanedan kapısından dışarı çıkamaz. Koca Turhan Bey’in adını kim taşırsa kılıcını da o taşır. Bu silah oğlunuz küçük Turhan Bey’in belinde gerek. (C: 184)

Tek başına bir kadının تنها cevizlik bahçelerinde kalması uygunsuz işti; fakat Zühre, fütur getirmeden evinde oturuyordu. (C: 208)

Rahmetli Hafız Nuri zamanından beri kullanılmayan dedeler zırhını getirtti, kölelerin yardımıyla kuşandı. Sağ kolçak üzerindeki şu ayeti okudu, içini çekti: “Hak yolunda savaşmazsanız Tanrı size elemli azaplar çektirir, yerinizi başka bir kavme verir.” (C: 212)

Palankada’dan gene feryatçılar gelmiş, kanlı gömlekler, ucu yanık nağmeler getirmişler. Sinan Ağa at oğlanlarına: (...) harem bölümünde kötürüm yatan Advıye Molla’nın elini öpmeye gitti. Elli yaşına yaklaşmış sipahi, hayatının ilk gazasına çıkıyordu. (...) O Cangüzel ana ki ay parçası oğlunu ilk defa göğsüne tutuştururken bütün Türk nineleri gibi şu niyetle süt vermişti: “Bismillah...Ya gazi, ya şehit!” (C: 213)

Ovalarında hala paşa mehterlerini, kaleden kaleye okunan gülbankların, hu çeken cenkçi dervişlerin, Allah Allah’a kalkan serdengeçtilerin sesi kalmıştı... (...) Durgun gecelerde yakılan meşaleler bir kaleden bir kaleye görünür. Bazı da cura çalındığı, şehit mevlutları okunduğu duyulur. (C: 224)

Akıf Pehlivanoglu, kapı kenarındaki iskemlesinde toparlandı. Talat Bey’e saygısından gizlice içerek arkasındaki hücrede duran bir deniz kabuğuna silkelediği sigarasından haliya küller saçıldı. (DP: 12)

Misafir varken merdiven başı sahanlıktan ayrılmasın. (DP: 17)

(...) “namuslu kadının yeri evdir, biz öyle biliriz” demek isteyen kisve değiştirmiş bir pederşahilik nümayişıydı. (DP: 49)

Şunu da söyleyeyim, ben kiskancım. Pek açılıp saçılmana müsaade edemem (...) Ne yapalım, biz eski adamlarız. Örümcek kafalıyız... (C:86)

Böyle sokaklarda birbirine kur yapan mektepliler gibi de konuşamayız. Yarın öbür gün gören olur (DP: 86)

Satmak kolay değil, büyük babası annesinin kundağına, annesi kendi kundağına takmış... (DP: 109)

Gülbün, evinin yandığını görerek bir şey kurtaramayacağını anlayan kişinin son hamleyle sadece Kuran’ını kurtarmaya saldırışı gibi aşktan, saadetten,

hayattan topyekûn vazgeçip “**Mukaddesat**” **korumak** endişesine düşmüştü. (DP: 157)

*Eski karanlık devirleri Ayhan Bey geri getirmişti, **erkek**le **kadın** arasındaki en küçük alakanın yüz kızarttığı, kana cana mal olduğu devirleri. Camlar kırılmış, evler basılmış... (...) Genç kız evvela müthiş bir merhametle, öğle üzeri köşkündeki rahatı bırakıp kızgın güneşte zahmetle soluyan, **eski adetlerin hükmünde kalarak bir kadına ancak “suç” yolundan bağlanabilen ne kadınlardan vazgeçen ne de vicdan azabından, utançtan sıyrılmaya gücü yeten bu yaşlı ve yorgun sevgiliye karşı kezzap gibi yakıcı bir acıma ile burkuldu. (...) Ayhan Bahçekapı’ya doğru hızlanıyor, bu sokak ortası konuşmayı bir an evvel bitirmek istiyordu. Acaba bir gören var mı diye illetli korkuyla ışıldayan bakışları etrafta dört dönüyordu.*** (DP: 162-163)

Zannediyorum ki **bizim erkekler, şahsiyet ve vekar sahibi kadını kadın saymıyorlar, onun sevdasına inanmıyorlar. (...) İsterler ki biz ellerinde su kesilelim, o yana aktarsınlar, bu yana boca etsinler.** (DP: 174)

Efendim Fevzi Hoca geldi, gitti. **Niçin yemeğe alıkoymadınız?** Israr ettik. Özür diledi. Kendi damadı **misafir** gelecekmış. (DP: 193)

Düşünüp duruyorum, öteden beri **iklimimizde gelenek olmuştur, bir kimseyi çok fena vurmak için soyuna silsilesine daha ileri giderek kitabına söverler.** (DP: 194)

Belki biraz fazla **gelenekçi halleri vardı, yani kapalı ve sofu. Evlerinde daima Anadolu’dan misafirler bulunurdu, bir alay akraba, iş arkadaşları. Bunlar gelince tam takım kız kızan gelirler, aylarca kalırlardı. Kimi kızına cehiz düzer, kimi tedavi olur, yahut dişlerini yaptırır, kimi çocuğunu mektebe yazdırır, hasılı taşra usulü bir gidiş.** (DP: 202)

Ayhan pek çok sofudur. **Hep Eyüp’te kurban keser, Kandil geceleri orada burada dolaşır, sadakalar dağıtır. Fukara babası derler. Bizi sofralarına alırlardı. Zengin amma alçak gönüllü insanlar.** (DP: 202)

Ramazanlarda her akşam iftar daveti olurdu. (...) Öyle tespih çekerek bekler, hep dudakları oynar, dua eder, Allahümme leke sumtû duasını okur. (DP: 202)

Her şeyleri iyi hoş, gündeliğe çok sıkıdırlar. Hanım çekişe çekişe pazarlık eder. (DP: 202)

Pek eski bir cenk kaidesi değil mi, evvela bölmek sonra yenmek. (DP: 225)

Ekmek yediği kapıya karşı vazifesini yapacaktı. (DP: 243)

Onun bir sözü, bir bakışı geleneklerden dışarı fırlamış kızı manevi haysiyetin dibası ile kuşatır, ilahî namusun tülü ile peçelerdi. (DP: 261)

Yarın kendim gelip müjdemî isteyecektim. (DP: 285)

O devrin bir ailesinin iç yüzünü bilmek için kadınların yardımı şarttır. Zira zaman çarşaf peçe zamanydı, evden eve nüfuz etmek ancak kadın karı olabilirdi. (DP: 291)

O zamanın alaturka adetine göre çat kapı herhangi bir eve girilebilirdi. (KR: 174)

Cevizlik'teki köşte giderayak bir de mevlût okuttular. (...) Gül suyu kokuları içinde uhrevileşen bu loş salonda Bedriye, az kaldı düşüncesinden cayacak, her şeye rağmen Burhan'la kalmaya razı olacaktı. (KR: 221)

İstanbul'da genç bir kızın müstakil oturması henüz hoş görülüyor galiba. (...) Ayıp mayıp dinlemeyeceğim. Süreyya Bey "Vay" diyordu. Mamefih Nuran'ı yatıştırdı. Artık İstanbul'da da bir genç kız müstakil hayatını yaşayabilirdi. Çalışan ve kazanan kadın kendi yuvasına neden kendi sahip olmasın? Bu hususta bazı yaşlı kimselerin eski görenekte ısrar etmelerini hoş görmeli. (ÜF: 30-31)

Gece orada misafir kalacaklardı. (ÜF: 37)

Turan da geldikten sonra komşu köşklerin hanımları birer ikişer "gözün aydın" ziyaretine koştular. Genç kız bunlara çıkmak istemiyordu. Oda kapısına vuran hizmetçiye yazı masası üzerindeki saati gösteriyor, diyordu ki: "Çalışıyorum; ziyaret vakti değildir; kabul edemem." Bu sefer Dilruba Hanım kendisi geliyor, Turan'a memleketin adetlerini anlatmaya, onu kandırmaya uğraşıyordu. (ÜF: 40)

Böyle olacak olduktan sonra anası babası onu niye birçok paralar dökerek pahalı bir üniversitede okutuyordu? On yedi yaşında gelin edeydiler. O da şimdi sürmeli gözlü, tombul bir hanım olurdu, çocuk yetiştirirdi. Bu de fena bir şey değil. Fakat mademki modern bir meslek kadını olmaya çalışıyor, kendisinden bu köhne hanımınine adetlerine uyması beklenemez. (ÜF: 40)

Salonda derhal başlamak istidadı gösteren hatır sormalara, küçük bey, gelin hanım hakkında uzun izahata Turan meydan vermez; bahsin dizginlerini eline alır ve bu hanımlara Sultan Hamid devri hakkında sualler sorar, bu belaya düştüğüne göre karşısındakinin bildiklerinden istifade etmeye çalışırdı. (ÜF: 40)

Turan yerinden kalktı. Büyükler önünde sigara içmenin buralarda ayıp olduğunu aklına bile getirmede. (ÜF: 40)

Beğendiğim biri karşıma çıkarsa evlenirim. Zaten bir sene daha tahsilim kaldı. Fakat hiçbir zaman göreneği takip etmiş olmak için kocaya varmam. (ÜF: 41)

Çok genç yaşta yabancı bir memlekete gidip kaldığı için Türk halkına mahsus bazı düşünceleri, hele maziye karışan eski adetleri hiç anlayamıyordu. (ÜF: 53)

Çocuklar babalarının yumuşak huyunu pek iyi bildikleri için ona karşı teklifsiz davransıyorlardı. Annelerini çok daha karakter sahibi görerek biraz çekiniyorlar, sıkıda kalıyorlar ve ister istemez hürmetkar bir alaturka evlat tavrı takınmaya çalışıyorlar. Çünkü Dilruba'nın bu işlerde hiç şakası yoktur. Eski göreneği bu pek yeni düşünceli çocuklarına bile tanıtacak kadar şahsiyeti kuvvetlidir. (ÜF: 86)

Birdenbire anladı ki vaziyeti cemiyet içinde bir kara lekedir. İşte elini kolunu sallayarak, aşığının karısı ile çocukları ile beraber oturduğu eve gidiyor. Henüz on, on beş sene evvel en büyük rezalet sanılan bir hareketi Nuran'ın böyle utanmadan, ürkmeyen yapmasına sebep ne? Genç kız acaba içtimai ahlakı çürütmek yolunda ilerleyen bir dekadans mikrobu mu? (ÜF: 108)

Seymen bir misafiri incittiğini görerek, toparlandı. (ÜF: 108)

Evvela: Sen adeti, **ahlakı çiğnemiş** bir kadınsın. Azgınlık senin gözünü bürümüş, mektebe gider gibi huzurlu bir vicdanla **aşığının aile evine gidiyorsun!** (ÜF: 108-109)

(...) Eglantin'le İtalyan'ın sevimlileri Numan'ın gözünde canlanıyor. Adamcağız epey zayıfladı, yüzü ölü bir renk bağladı. Suratı asık, bütün dünyaya küskün. Muhakkak bir doktora gitmesi lazım. **Fakat ne yüzle gitsin de, elli beş yaşında bir aile reisi sıfatı ile benim de hastalığım şudur desin! Eski devrin, eski kültürün adamı olan Numan bunu nefesine yediremedi.** (ÜF: 119)

Evet, bu yere yalnız gelişinin uygunsuz kaçtığını Nuran da anlamıştı. (ÜF: 128)

Ertesi sabah bile istasyonda **babasını elini öperken** yüzünde sanki kaskatı bir maske vardı. (ÜF: 143)

Dilruba Hanım, çocuklar baba zamanında gördüklerinden mahrum olacak diye dertlenirken, onlar hiç o taraflı olmuyorlardı. (...) bu nesil pek pişkin. Dilruba Hanım nazarında düşmek demek, babalardan, dedelerinden beri sürüp gelen debdebeyi bırakmaktır. Halbuki Selçuk'la Turan için “düşmek” kelimesi ancak ahlaki ve manevi bir mana ifade ederdi. (ÜF: 165)

Evet, evet, devirler değişti. Artık evlatlar yarın öbür gün anaları babaları ile omuz omuza kasap havası oynamak isteyeceklerdi. Fakat bu haller, hep kudretsiz ebeveyne karşı reva görülüyordu. Turan, Numan Bey'e hiç “be” demiş midir? (ÜF: 172)

Kökeni Şamanizme dayanan başa kuş tüyü ve teleği takma geleneği zamanla değişime uğramış kültürel unsurlardandır. İslamiyet'ten önce şamanlara doğaüstü güç, savaşçılara ise cesaret verme amacıyla kullanılan kuş tüyü takma geleneği kadınlarda da süs simgesi olarak kullanılmıştır. Bu gelenek İslamiyetle kaybolmamış, yeni anlamlar kazanarak varlığını sürdürmüştür. Başa takılan kuş telek/tüyleri zaman içinde statü göstergesi, takdir ve imtiyaz vesilesi hâlini almıştır. “Turna telinin mükâfat unsuru oluşunun bir örneğini Evliya Çelebi, Seyahatnâme'sinde anlatmış, düşmanın kellesini getirenlere turna teli takıldığını belirtmiştir.” (Demir, 2019: 183-185) İncelenen eserlerden *Ciğerdelen* romanında karşımıza çıkan turna teli takma

geleneğinin romanın içeriğiyle alakalı olarak savaşlarda gösterilen cesaret için ve bu cesareten dolayı takdir etme amacıyla kullanıldığı görülmüştür. İlgili örnekler şöyledir:

*Daha on beş yaşındayken kılıç kuşanmış, at tepip cenk meydanına çıkmış, körpe alnına gazilik çelenkleri, **turna telleri takınmıştı.*** (C: 62)

*Haftalardır bataklık, kaya orman, düşman peşine giren gazinin tıraşsızlıktan uzamış sırma kaküllerine bir **turna teli taktı.*** (C: 102)

*(...) gece gündüz çarpışan, hem vuran, hem vurulan tetikten çıkamayan, bin gazadan üste artan **turna telli** serhaddilerdir.* (C: 115)

*Baban sen yaştayken gazalar savmış, **turna telleri takmıştı.*** (C: 127)

6. 14.Diğer Halk Bilimi Unsurları

Bu başlıktaki örnekler daha çok günlük hayattaki işleri, insanlar arası ilişkileri, çeşitli durumları ve kişilerin belli konulardaki görüşlerini kapsamaktadır. İlgili örnekler aşağıda verilmiştir.

Ailemizde öteden beri söylendiğine bakılırsa ceddimiz, Sultan Fatih'e alemdarlık, İkinci Bayezid'e ve Yavuz'a başvezirlik eden Hersekoğlu Ahmet Paşa'yı. Bu ne dereceye kadar doğrudur bilmem; zira elde yazılı bir şecere yok. Fakat soy sop arasında hep bu rivayeti dinlediğim için hakikat diye kabul ediyorum. (C: 16)

*İnkılabımız artık tamamdır. Kala kala **erkeklerimizin ruhundaki pederşahi hakimiyet hırsı ve mariz bir kıskançlık kaldı.*** (C: 33)

*İkide bir dedelerini sayıklar. **Güya ailesinde eskiden kahramanlar, evlialar, vezir-i azamlar varmış.*** (C: 35)

*(...) sevdiği Cangüzel Hanım namına çeşme yaptıran Mustafa Durakça'yı ne kadar övmüştün: “**Eskiler, gani yürekli insanlarmış. Sevdiklerinin namını kutlamak için hanlar, çeşmeler yaptırırlarmış. Bugünküler sahiden o adamların nesli mi? İnanmak güç. Türk erkeği cömert diye belledik.** Halbuki, herkes nekes oldu galiba.”* (C: 48)

Macarlar, **Türk kahramanlığından, Türk civanmertliğinden** geri kalmak istemedikleri için serhadde memleketin başka hiçbir yerinde görülmeyen ince erkan türedi. **Dili, dini ayrı ayrı iki millet arasız boğuşmalar sırasında kâh o toprakta kâh bu tarafta kalan şehit mezarlıklarına ihtiram gösterdiler. Hayvanlara çiğnetmemek için kabristan etrafına sınır kestiler, evliya sandukalarına dokunmadılar.** (C: 60)

Mustafa'nın günü, konak imamı genç Hafız Nuri'nin mescit odasında kapı halkına kıldırıldığı sabah namazıyla başladı. Sonra ok talimleri, atışlar, cirit oyunları, güreş, binicilik. Öğleden akşama kadar Hafız Nuri ile beraber zamanın ilmine dair ne ders olabilirse hepsi. Yıldızlar bilgisinden Acem edebiyatına varınca... (C: 62)

Stefan'la Mustafa, sevdalı gözlerle etrafı seyrettiler. Dediler ki: **“Ne güzel vatanımız... Uğruna yaşarız, uğruna ölürüz.”** (C: 85)

Ancak siz **Türkler hep vakur, temkinli** görünürsünüz. Bunun sebebini çok araştırdım, acaba ne ola!... Hafız Nuri karşılık yetiştirmeye kalmadan Veli Koca bir yol lafa karıştı:

-Biz çok açılıp saçılmaya vakit bulamayız; zira günde beş defa görünür görünmez her türlü kirden paklanıp en yüksek huzura çıkmak zorundayız. Bize vakar ve temkin hilatını giydiren bu sık sık derlenip toplanmak, edep ve itaat divanına girmek alışkanlığı olmuştur. (C: 84)

(...) Şahinkonak'ta Stefan, Mariska, kölelerden üç beş adam, merasimle **hak** dinine girdiler. Ayinler, kurbanlar, azatlamalar, hayrat, kıyamet...

Stefan'a **“Feridun Bey”** denildi. Sonraları Macar Feridun lakabıyla nam aldı. Mariska için günlerce bir isim arayarak Türk dilinde yeter güzellikte bir şey bulamayan, hiçbir adı layık göremeyen Mustafa Durakça, Hafız Nuri ile nafile yere **lügatler, divanlar devirip kavgalar ettikten sonra yeni bir ad çıkaramadan rahatlamadı.** Cangüzel Hanım'la nikahları kıyılırken... (C: 86)

Adviye Molla **her gece yaptığı gibi gene ölülerini tutturdu.** Veli Koca'dan, büyük Sinan Ağa'dan başladı, Cangüzel'e dayandı. (C: 122)

*Benim oğlum, toparlan! **Hocanım** senin, hem **babanın hocası ahiret kardeşi** hem **dedelerinin göz bebeği emektarıyım.** (C: 127)*

*Ahretlik sana iki taraflı intikam müyesser olmuş, daha ne dilersin? Herifin tek oğlunu vurdun, sülalesini söndürdün. Bu, elde silahla **erce bir öçtür.** Sonra da çileyi üzerine alıyorsun, ona çektirebilmek için kendin her mihnete katlanıyorsun, bu da **karıca bir öçtür.** Zira karıların en keskin meydan okuyuşu hançeri karşıdakine değil kendi sinelerine çevirmeleridir. Senin katmerli öcüne pes derim, binlerce aferin. (C: 134)*

*Sancak Bey'i ve Budin Paşa'sı aksaklığı çoktan sezmişlerdi. Fakat destanları hala dillerde gezen Veli Koca, Turhan Ağa hortlayıp Şahinkonak portalarına dikilmiş gibi bir zaman **zeameti sakındılar. Aman böyle eski kapı dağılmasın, zeamet sepete atılmasın.** (C: 137)*

*Kürk sandıklarında **güve yoklama** bahanesiyle Zühre'yi tezgâh odası bitişiğindeki bölmeye çağırmıştı. (C: 149)*

***Sabırla çile doldurmak marifeti dervişlerin ve kadınların şanıydı.** (C: 169)*

*Ama biraz da **atalığı düşünmek** yok mu? Ben arayıp sormasam beni yoklamak hatırına gelmez değil mi? (C: 170)*

***Karı kısmı erkeği işinde gücünde görürse yakasını koyverir.** (C: 173)*

***Her dilden insanla buluştum, tanıştım. Türklerde gördüğüm halis insanlık mayasına bir yerde rastlamadım. Türklüğün seçkin nümuneleri, siz altın gibisiniz.** (C: 174)*

*Zaten **Liza'yı eve getirişi, ele güne karşı şüpheye kalan erkekliğine bir gösteriş vermek için** olmuştu. (C: 175)*

***Horoz öterken kalk, ocağı tutuştur, su ve süt güğümlerini ateşe koy. Abdest al, namaz kıl, çal eteği beline...** Habire, habire... Saraç İsmail'in şimdi yanaşma kızanları var, rençberliği büyüttü; **onlara ekmek, onlara aş.** (C: 177)*

Zühre'nin Nuri'yi dersin, zekâsı yalın kılıç gibi parıldar veledin... Boynundan cüz kesesini çıkarır, hocasının önünde diz bükerek edeple el öper.

*Hanzade vakarı, derviş tevazuu ne ala bir araya yoğrulmuş (...) **Her sene birinci çıkana armağanlar hazırlarız (...)** (C: 178)*

Macar Feridun Bey de Zühre'nin hatırı için bu defalık küskünlüğü bıraktı, düğüne vardı. (C: 181)

***Evvela siz analar, hey analar, analar, ayağınızı denk alın! Diktiğiniz kabaklar karılarda patlıyor. Hatır kırmak, can yakmak, yürek deşmek... Oğullarınız bunu sizde dener, karılarında olgunluğa erdirir, öyle değil mi? zinhar evlatlarınızı zalimlik derecesine vardırarak kadar sevip şirazeden çıkartmayın.** (C:196)*

*Sonra siz ey kızlar, kadınlar!... billur sarayda, dünyanın çirkin meşakkatlerinden uzak, altın toplanla oynarken, günü gelir yolunuz dışarı düşer, **ere gider olursunuz. Erkeğinizin özlenip okşanan sevgilisi kalmak isterseniz ona itaat edeceksiniz, onu deşip kusurlarını görmeye kalmayacaksınız, alargadan tapınacaksınız. Yedi peçesine el sürmeyeceksiniz mümkünse yedi peçe de siz üstüne koyun. Aksi hareket ederseniz, nikabın altından onun kat kat kusurları belirdikçe o, mabudluk mihrabından yuvarlanır. Mabudunuz olmaktan kaldığı gün artık ne o size er olur, ne de siz ona karı... O zaman dünyayı baştan başa dolanıp derde deva aramak gerek.** (C: 196)*

*O bir erkekti, benim gibi tepeden tırnağa sevdaya vurgun olamazdı; **zira dünya umuru erkelerin eline verilmiştir. Kadınlar elbette içeri içeri yaşarlar, erler dışarı dışarı.** (C: 210)*

***Türkler el bağlamış, Nemseliler şapkalarını çıkarmış. Hristiyan reayadan biri onun bütün ömrünce erkekten kaçmış olduğunu hatırlayarak sırtından dolmanını çıkarıp Kuşlu Nine'yi namahrem gözlerden saklamış.** (C: 211)*

İşte anlaşıldı: Molla Ağası, Haseki Ağası, Çomoğlusu, Alishah Bey'i birbirinden kız ala, kız vere kördüğüm olmuşlar. Kâh el birliği etmişler kâh takım takım ayrılmışlar, birbirinin gözünü oymuşlar. (C: 231)

*Müyesser temizlik yaptı, **hamam yaktı** sizi bekliyor. (DP: 30)*

***Gazhane semtinin çoğu işçi olan halkı erken yatar.** (DP: 31)*

Fırtınalı kış gecelerinde Akif Kaptan, gazete okur, yahut cura çalarken iki kadın el işlerini alır, lamba altına sokulurlardı. (DP: 53)

Kardeşi Ercüment sana kırılmış! O şimdi gurbettedir, dağ başında asker kalbi mahzun olur. Postaya bari bir kart at. (DP: 60)

Toy kızlar masum kadınların acaba bilir mi ki garsoniyer denilen mekân, her eve benzer bir binadır. Dışından hiçbir ürkütücü alamet seçilmez. Ancak perdeleri daima kapalı durur, merdivenleri ıssız ve sessizdir. Kapı içine atılmış bir iskemlede kapıcı hazretleri kurulmuştur, bazı da kapıcı hazretleri kurulmuştur, bazı da kapıcı hanım sultan yayılmıştır. Garsoniyere giden kadın onların yüzüne bakamaz, başını eğer de geçer. Bakımsız taş merdiveni bir solukta aşarsın. Zile daha dokunurken kapı açılır. Ayhan perde aralığından senin gelişini gözlemiş, seni sahanlıkta bekletmemek meraklı kat komşularına göstermemek için atik davranmıştır. (DP: 94)

Ayhan, Türk kadının müsrifliği diye bir ağız açar. (DP: 110)

Aslında ve sonunda bir kadının ne cins kumaş olduğu anlaşılabilmesi için o kadının “düşmek” denilen badireye yanaşması lazım değil mi? Erin erliği gereğince belirlemek için ıssız beyabanda, hademesiz, kalesiz, silahsız kalması nasıl şart ise, kadının öz cevheri de belki ancak soy himayesinde, ayıp örtüsü nikahtan, cemiyetin gümrük müruriye damgasından mahrum düşüşü ile açığa çıkabilir. Beni baş göz eden ailem sınıfımı tayin etmiş bana ne? (DP: 167)

Yarasadan ödümüz patlıyor. Müyesser ne de olsa köy kızı, camı sürdüğü gibi içeriye ikinci bir mavi kelebek daha hücum etti. (DP: 177)

Politikada belli başlı ne varsa hepsine biraz dokunup geçtikten, Ercüment’in ordugâh ve Mehmetçik hikâyelerini dinledikten sonra (...) (DP: 193)

(...) işte Gülbün’ün beyi, insanda şeref, haysiyet olabileceğine inanmazmış, bütün memurların irtikaba saptığını, fakirce kız ve kadınların topunun satılık olduğunu iddia edermiş, Gülbün’ü şahsına savrulan bu hakaretlerden ziyade bu Türk milletini boydan boya hor görüş yaralamış. (DP: 194)

Muharebeden evvel oğlunu Amerika’ya göndermişti, çocuk mühendis çıktı, sonra bir Amerikalı kızla evlendi. Ayhan Bey fena halde darılmış, reddetmek istemiş. Amma şimdi bir torunu doğdu, galiba barışacaklar... (DP: 201)

Feyzi yeni evlenmiş genç bir muallimdi, Cimşidoğlu Mehmet Bey zamanın modasına göre Türk Ocağına yazılı olduğundan adını Ayhan'a çevirmişti. (DP: 290)

Elti patırtısı, kaynana zırlıtısı, dünürler tartışması derken seneler geçmiş (...) (DP: 293)

Selimiye boş kalmıyor. İki rekât cami namazı kılmaya gelenler var, ziyarete gelenler var. (DP: 329)

Yeniköy'de oturan bir Mısırlı prensin iftarına Bedriye ile Burhan da davetli idiler. İftar, hakikatte bir hususi balo idi. Misafirlerin dokuz buçukta teşrifi rica edilmişti. Yeniköy'e gitmezden evvel Burhan, İstanbul tarafının Ramazan halini görmek istedi. (KR: 220)

Önümüz bahardır. Şimdi siz büyük temizliğe başlarsınız. (KR: 235)

Askerliğim bitince bir kazanç aramaya mecbur kaldım. Annem, babam artık kazık kadar olmuş bir serseri oğlanı beslemekten bıktılar. (KR: 250)

Teyzem, Semahat ablam kocası kayınbiraderi her sabah menekşe güllü balkonda tavlanın etrafına toplanırlar kucak dolusu plakları yanlarına yığarlar, adetlerince birini kaldırıp birini korlar. (LM: 90)

Yalnız şu kadarını söyleyebilirim ki, yirmi beş yaşında hala evlenmemiş bulunursam artık beklemem ve bir çocuk doğururum.

-Ne gibi çocuk? Nasıl çocuk? Evlatlık mı?

-Hayır efendim, doğururum dedim size. Gelişigüzel hoşlandığım bir adamdan; yeter ki, aptal ve hastalıklı olmasın.

-E... Çocuğun babası ne olur?

-Babasından bana ne? Dedi. Ana da ben, baba da ben. Kocadan pekâlâ vazgeçebilirim ama bir veya birkaç evlat isterim. Kadın kısmı anne olmalıdır. (ÜF: 41)

Halk, bir klasik besteye, peşreve sağırdı. Mesela mahur faslı dinleyici bulamıyordu. Fakat kırtkan bir kız sahnede: "Kadın, nedir senin adın? Neden beni

anlamadın?” gibi deccallıklar savurunca bu halk coşuyordu. **Musiki, Türkiye’de artık musiki neredeydi? Belki dağ başlarında Allah ile yalnız kalan çobanın kavalında, yahut “Batan gün kana benziyor” diye yanık yanık söylenen köy delikanlısında, yahut ekmek parasını notalara veren konservatuar talebesinde. Bir tarafta halk musikisi, öbür tarafta gelecek nesli besleyecek olan garp musikisi. Bunların ortasında gitmek iddiasını yürüten saz, can çekişiyordu.** (ÜF: 85)

(...) belki de **bir mevlût dinlerken ağlayacaktır yahut Ramazan’da bir mahya görünce herhangi bir Türkten daha ziyade heyecan duyacaktır.** (ÜF: 90)

Turan, Numan’ı yalnız bulunca onun dizlerine oturur ve “Bana bir sigara ver, old chap!” derdi. **Bu kelimenin Türkçede manası hemen hemen “moruk” olduğunu Dilrûba Hanım duysa, sağlam yüreğine inerdi.** (ÜF: 173)

Her ikisinin de zihnine iyice yerleşmiş birer düstur vardı. Schneider şöyle derdi: **“Dünya üzerinde bir tek cömert millet vardır: Türkler.”** Eglantin ise düşünürdü: **“Dünyada sevmesini bilen bir tek erkek vardır: Türk erkeği.”** (ÜF: 184)

(...) Mihriban Hanım ne de olsa ihtiyar, **alaturka bir hanım. Selamlıkta yerleşmiş. Cafer isminde bir harem ağası vardır. Cafer, yemek zamanı hanımın hususi sofrasını hazırlar, ona servis yapar. Roman okur. Ada’ya Boğaziçi’ne gece yatusı misafirliğine hanımına refakat eder. Mihriban’ı gece yatağa yatıran bile Cafer’dir. Yazsa soğuk limonata, kışsa ıhlamur hazırlar; örtüleri, yorganları hararet derecesine göre düzeltir, pencereyi kapar. Cafer; Mihriban’ın kölesi, dadısı, hazinedarı, arkadaşı her şeyidir.** (KR: 74)

Burhan’ın ailesi vaktiyle Filibe’den gelip Kadıköy’ünün Mısırlıoğlu semtine yerleşmiş, fakat muhiti yadırgamış, muhite alışamamış. **Çekingen ve kapalı yaşıyorlar.** Hanımlara hala çarşafı gezer, komşu ahbap falan edinmez. Ne sinemaya ne gazinoya gelirler. İnik panjurlar arkasında titiz bir manastır hayatı yaşarlar. Erkek olarak başlarında yalnız Burhan vardır. Hanımlar kaç tanedir, hangisi genç, hangisi ihtiyar, bilinemez ki... Ayda yılda bir kapıya bir otomobil gelir, birkaç çarşafı kadın biner. Yalnız şurası muhakkak ki çok muntazam, çok temiz bir ev. Eşyaları eski zaman malı olmakla beraber kıymetli ve güzel şeyler. Mutfak işlerine

pek merakları varmış. Aşçıları daima kadındır. Ve bu kadın aşçı, aldığı yüksek aylığın hatırı için bütün hürriyetinden vazgeçmeğe mecburdur. Sokağa çıkamaz, kimseyle konuşamaz, açık pencereden bakmak yasak edilmiştir. (KR: 129)

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

7.1. Sonuç

Safiye Erol hem aldığı eğitimle hem kendi çabası ile hem de Yunan, Hint, İslam felsefesinden tarihe, kültüre, tasavvufa, modern hayata kadar pek çok alanda yaptığı araştırmalarla kendini geliştirmiş bir sanatçıdır. Bununla birlikte aile yaşantısı, ailesinden aldığı terbiye ve gurbette okumanın verdiği hassasiyetle vatanına duyduğu aşk, sevgi ve kültürüne bağlılık onun edebi kişiliğinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Erol; onu tanıyanlar tarafından hem Doğu'yu hem Batı'yı iyi bilip bunlar arasında başarılı bir sentez yaparak eserlerini kadın hassasiyeti ile oluşturan bir münevver olarak kabul edilir. 1964 ile 2001 yılları arasında edebiyat tarihleri, sözlükler ve bazı incelemeler dışında Türk basın ve yayın organlarında adı anılmayan Safiye Erol, 2001 yılında Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı'nın eserlerini yayınlaması ile yeniden gündeme gelmiştir. Birçok kaynakta *Ciğerdelen*'in müellifi olarak anılan ve daha çok bu eserle adı bilinen Erol'un, diğer eserleri de gün ışığına çıkınca kendisinin edebiyat ve kültür hayatı için unutulmuş bir değer olduğu anlaşılmıştır. Keşanlı ruhunu her daim koruyan ve milli değerler konusunda hassas olan Erol, halkı çok iyi bilen ve eserlerinde halkı, halkın yaşamını, duygusunu, düşüncesini, sesini yansıtmaya çalışan bir yazardır. Eserlerinde işlediği konuların içine bunları başarı ile yerleştirmiştir. Çağın gereği olarak bilimsel ve teknolojik gelişmelere yenik düşen birçok değer, gelenek, görenek, kültürel unsur, diğer sanatçılarda olduğu gibi Safiye Erol tarafından da kaleme aldığı eserlerde işlenerek bunların varlığı korunmaya çalışılmıştır. Bunlar dikkate alınarak bu çalışmada, Safiye Erol'un roman ve hikâye türündeki eserleri halk bilimi ile halk edebiyatı ürünlerinin varlığı ve bunların nasıl kullanıldığı açısından incelenmiştir. İncelenen eserler arasında bulgular en çok *Ciğerdelen* ve *Dineyri Papazı* romanlarından elde edilmiş, *Ülker Fırtınası* ve *Kadıköyü'nün Romanı* adlı eserlerde Anadolu'dan ziyade İstanbul kültürünü yansıtan unsurlar bulunmuştur. Yedi öyküden oluşan *Leylak Mevsimi* adlı hikâye kitabında ise "İlk Efendim Pomak Ali Efendi" ve "Laz Sıtkı'nın Florya'da Hovardılığı" adlı öykülerde diğer öykülere oranla halk kültürüne ait unsurlar daha yoğun işlenmiştir.

Çalışma; tezin amacı, konusu, araştırma metodunun verildiği giriş ve yöntem bölümü ile başlamıştır. Bu bölümlerde tezin niçin yapıldığı, tez yazılırken hangi yolların izlendiği açıklanmış üçüncü bölümde halk bilimi ve halk edebiyatı ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Safiye Erol ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra çalışmanın beşinci bölümü olan Halk edebiyatı başlığında anonim halk edebiyatı, âşık edebiyatı, kalıplaşmış sözler, seyirlik oyunlar ve tekke/tasavvuf edebiyatı alt başlıklarında tespit edilen unsurlardan söz edilmiştir.

Anonim halk edebiyatı kendi içinde manzum ve mensur ürünler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İncelenen eserlerde manzum ürünlerden mâni, ninni, tekerleme ve türkü türünde örneklere rastlanmış, bilmece unsurunun farklı şekillerle çeşitli yerlerde adı geçmiş, yazar tarafından tekerleme diye bir bilmece öbeği verilmiştir. Diğer ürünlerin hem adı geçirilmiş hem de metin örneklerine yer verilmiştir. Eserlerde manzum ürünler içinde en çok örneği tespit edilen ürün türküdür. Bazen tek mısra halinde, bazen iki ya da üçer dize halinde bazen de dörtlükler, bentler halinde otuza yakın türkü örneğinin tespit edildiği çalışmada *Dineyri Papazı* romanında *Sarı Yıldız* türküsünün yazılış hikâyesinden de bahsedilmiştir. Çeşitli şekillerde adı geçen türkü unsuru için yine **Dineyri Papazı** romanında Rum türküleri ibaresine yer verilmiş, bir tane de Hint dilinden türkü örneklendirilmiştir.

Mensur ürünler bölümünde destan, efsane, fıkra, masal ve mitoloji başlıkları açılmış, bu başlıklara ait ürünlerle alakalı metin örnekleri verilmesinin yanı sıra bu öğelerin terim anlamlarıyla da kullanıldığı tespit edilmiştir. *Ciğerdelen* adlı eserde romana da adı verilen Ciğerdelen Kalesi ve bu kalenin Silahtar tarihinden alınan efsanesi anlatılmış; *Dineyri Papazı* adlı romanda Türklere ait efsanelerin yanında Hintlilere ait iki efsaneden de söz edilmiştir. Ciğerdelen’de romanın bölümlerinden biri olan ve masal örneği kabul edilen Yedi Peçeli’nin masal metni olaylar içine yerleştirilmiş; *Ülker Fırtınası* adlı eserde halk bilimi alanı ile ilgili olarak masal neşriyatının adı geçirilerek roman karakterlerinden birinin masal derlemesi yaptığı söylenmiştir. Diğerlerine oranla en fazla unsurun bulunduğu mitolojik öğelerin örneği sadece romanlarda tespit edilmiştir. Bu örneklere daha çok mitolojik kişilerin ve unsurların isimlerinin kullanılması şeklinde rastlanılmıştır. Destan ve fıkayla

alakalı olarak ise metinlerin ve bu alanla alakalı çeşitli isimlerin örneklendirildiği görülmüştür.

İkinci ana başlık olan âşık edebiyatı bölümünde âşık geleneğinden olan saza çeşitli şekillerde birçok kez değinilmiş, bazı halk hikâyelerine ve âşık edebiyatı nazım biçimlerinden olan destana ait örneklerle rastlanılmıştır. Destan başlığında kişisel ve toplumsal bazı meseleler için yazılan üç adet destan örneği tespit edilmiş, destan, destan okumak gibi tabirlere sıkça rastlanılmıştır. Halk hikâyelerinden Kerem ile Aslı'ya, Leyla ile Mecnun'a ve Âşık Garip ile Şahsenem'e yer verilmiş, bunlar arasında en çok Kerem ile Aslı'dan söz edildiği görülmüştür.

Üçüncü ana başlık olan kalıp sözler; argo, atasözü, beddua, deyim, dilek, dua, hitap, lakap, ölçülü söz ve yemin alt başlıkları altında incelenmiştir. Bunlardan argo ifadelerin genellikle kişilere hakaret amacıyla kullanıldığı saptanmıştır. Eserlerde tespit edilen atasözleri alfabetik sıra ile verilmiştir. Deyim açısından oldukça zengin olan eserlerde deyimler de alfabetik sırayla verilmiş hem deyim hem de atasözlerinin tespitinde Türk Dil Kurumu'nun ve Ömer Asım Aksoy'un (2018) *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden yararlanılmıştır. Bu sözlüklerde bulunmayan atasözleri ve deyimler çalışmaya dahil edilmemiştir. Ayrıca birçok deyim orijinalinden farklı şekilde kullanıldığı görülmüş, çalışmanın güvenilirliği açısından bu örnekler çalışma kapsamına alınmamıştır. Dua, beddua, dilek, hitap, lakap, ölçülü söz ve yemin başlıklarıyla alakalı pek çok örnek bulunmuştur.

İncelenen eserlerde seyirlik oyunlara Cığerdelen ve Kadıköyü'nün Romanı'nda rastlanılmıştır. Bu eserlerde orta oyunundan Kavuklu ile Pişekar'ın ve Karagöz'ün adı geçirilmiştir. Ülke Fırtınası eserinde roman kahramanlarından birinin Türk tiyatrosu üzerine araştırma yaptığından söz edilmiş, diğer eserlerde seyirlik oyunlara dair herhangi bir unsura rastlanılmamıştır.

Safiye Erol'un annesi Bektaşî tarikatına mensuptur. Erol, çocukluk hatıralarını anlatırken ailesinin manevi hayatından ve annesinden aldığı dini eğitimden de söz eder. Daha küçük yaşlarda Safiye bu konulara hassas bir şekilde yetiştirilmiştir. Yıllar sonra da Samiha Ayverdi'nin aracılığıyla mutasavvıf Kenan Rıfai ile tanışmıştır. Bu tanışma Safiye Erol'un manevi dünyasında önemli değişikliklere vesile olur. Bu etkenler dolayısıyla Erol'un eserlerinde tasavvuf ve

tasavvufi ürünler geniş bir yere sahiptir. Romanların hemen hepsinde çok çeşitli tasavvufi unsurlar bulunmaktadır. Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Niyazi Mısri ve Muhyiddin Abdal adı geçen tasavvufi kişilerdir; çeşitli yerlerde bu isimlerin dizelerine ve şiirlerine yer verilmiştir. Dervişlik ve tarikatlarla ilgili çeşitli usul ve kaidelerinde yer verildiği eserlerde özellikle *Ülker Fırtınası* adlı eserde Bektaşilik ve ona ait çeşitli unsurlardan çokça bahsedilmiştir.

Araştırmada halk edebiyatı başlığında yapılan incelemeler neticesinde eserlerin bu alanla ilgili unsurlar açısından oldukça zengin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Başlıkları verilen hemen her ürünün örneğine rastlanılmış, çok az ögenin sadece ismi geçirilmiştir. Eserlerde ilgili unsurla alakalı metin örneklerinin yanında bunların terim olarak kullanımına da yer verildiği görülmüştür.

Halk bilimi bölümü dil ve anlatım, geçiş dönemleri, giyim kuşam, halk bilgisi halk mimarisi, halk mutfak, halk sanat ve zanaatları, inanmalar ve ibadetler, kuruluşlar, oyun-eğlence-spor, törenler-bayramlar-kutlamalar ile ilgili unsurlar ve gelenek-görenek başlıklarında incelenmiştir. Bunlar dışında kalan ve kültürel hayatımızda görülen diğer öğeler “karşılaşılan diğer halk bilimi unsurları” başlığında verilmiştir.

Halk bilimi başlığında incelenen dil ve anlatımla ilgili unsurlar, “ağız” ve “ses unsuru dışında iletişim” alt başlıklarında incelenmiştir. Edirneli olan Safiye Erol, Ciğerdelen ve Dineyri Papazı romanları ile Leylak Mevsimi kitabındaki bazı hikâyelerde Keşan ağzının özelliklerini yansıtmıştır. Mektup, telgraf, bazı nesneler ve jest-mimik gibi bedensel hareketlerle de iletişimin sağlandığı görülmüştür.

Yazar, eserlerinde geçiş dönemlerinden doğum, evlenme, ölüm ile ilgili unsurlara da yer vermiştir. Tespit edilen unsurlar içinde en çok doğuma ait örnekler, uygulamalar bulunmaktadır. Doğumla ilgili olarak eserlerde hamile kalma, istenmeyen çocuğu düşürme, kısırlık, çocuğun cinsiyeti, lohusalık, sünnet ile ilgili anlayışlara, inanışlara ve bunlar için yapılan çeşitli ritüellere rastlanılmıştır. Evlilikle alakalı olarak ise kız isteme, çeyiz, söz-nişan, hamam gelenekleri, kına gecesi ve düğünle ilgili bazı uygulamalara yer verilmiş, birçoğundan ayrıntıya girilmeden söz edilip geçilmiştir. Bu başlıkta evlilikle ilgili geleneklerden ziyade terim kullanımlara daha çok rastlanılmıştır. Çokça kullanılan evlenme kelimesinin yanı sıra bu tabir

yerine izdivaç, baş göz etme, yuva kurmak, tehhül etmek kelimelerinin de kullanıldığı görülmüştür. Ölüm başlığında ise şehitlik, helallik alma, vasiyet, ölümden sonra yapılan dua-mevlit okuma, hatim indirme, kabir ziyaretleri, türbe ve ölüm sonrası hayatla ilgili inanış ve uygulamalardan bahsedilmiştir.

İncelenen eserlerde giyim kuşam ile ilgili unsurlar; erkek giyimi, kadın giyimi ve süslenme başlıkları altında incelenmiştir. Eserlerde kişiler cinsiyete, yaşa, iklime, çağa, eğitim ve ekonomik durumuna uygun bir şekilde giyinip kuşanmışlardır. Olayların iki zamanda anlatıldığı *Ciğerdelen* romanında Osmanlılara yer verilen bölümlerde o dönemin kıyafetleri, süslenmeleri detaylı bir şekilde betimlenmiştir. Bolca örneğin bulunduğu bu başlıkta giyim-kuşama dair unsurların; kahramanların betimlenmesinde, onların güç, itibar, güzellik ve zenginliklerinin gösterilmesinde kullanıldığı görülmüştür.

Araştırılan eserlerde halk bilgisiyle ilgili unsurlardan; halk botaniği, halk çalgıları, halk ekonomisi, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi, halk taşıtları, halk zoolojisi ile alakalı unsurlar tespit edilmiştir.

Halk botaniğiyle ilgili olarak incelenen eserlerde mekanları güzelleştirmek için kullanılan çiçeklere halk arasındaki çeşitli anlamlarıyla yer verildiği görülmüş, bazı sebze ve meyvelerin de adı geçirilmiştir. Dineyri Papazı romanının birkaç yerinde bazı tarım uygulamalarına değinilmiştir. Halk çalgıları başlığında saz, bağlama, cura, davul, zurna, kemençe gibi müzik aletlerinin çeşitli eğlenceler için kullanıldığı tespit edilmiştir. Halk ekonomisi başlığında at oğlanı, çekirge zabıtlığı, telgraf müdürlüğü gibi geçmişte kalan mesleklerin yanı sıra günümüz şartlarına uygun çeşitli meslek ve ticari durumlara yer verilmiştir. Eserlerde halk hekimliğine dair oldukça zengin örnekler bulunmuştur. Halkın çeşitli hastalıklar veya bazı sağlık durumları için hem doğadan, doğadaki bitkilerden hem de dini ritüellerden olan okuma, üfleme, kurşun dökme gibi uygulamalardan yararlandığını gösteren örnekler tespit edilmiştir. Halk meteorolojisine ait örnek sadece Dineyri Papazı romanında görülürken kuşluk vakti, kerehat vakti, bağ bozumu, üzüm, kiraz, kuzu zamanı ya da zemheri, teşrinler, kanunlar gibi zamanı ifade eden halk takvimine ait unsurlarla hemen her eserde karşılaşmıştır. Halk taşıtları eserlerdeki zamana, devre göre şekillenmiş; halk zoolojisi başlığında ise av hayvanlarından, evcil hayvanlardan,

deniz ürünlerinden ve zararından kurtulmak için bazı uygulamaların yapıldığı çeşitli böceklerden söz edilmiştir.

Araştırma neticesinde eserlerdeki halk mimarisi ile alakalı örnekler; aydınlatma ve ısıtma, konutlarda kullanılan eşyalar, hayata yardımcı yapılar, konut çeşitleri, konutlarda ve yardımcı yapılarda bölümler, yerleşim teknikleri başlıkları altında incelenmiştir. Eserlerin halk mimarisi noktasında bolca örnek barındırdığı tespit edilmiştir. Bu örneklerin eserlerde işlenen zamana uygun şekilde verildiği görülmüştür. Mekanlar ve buralarda kullanılan eşyalar kahramanların ekonomik düzeyini ve sosyal statüsünü gösterir şekilde anlatılmıştır. Hayata yardımcı yapılar başlığında ise kültürde önemli bir yere sahip olan cami, han, hamam, kervansaray gibi unsurlarla hem birey hem de toplum yararı için kullanılan mimari örneklerden söz edilmiştir.

Halk mutfağı yiyecek ve içecek başlıkları altında incelenmiştir. Türk mutfağına özgü örneklerin bulunduğu eserlerde hem kış hazırlıkları hem misafir için ikramlıklar hem de bazı yemeklerin yapılışına ait unsurlar tespit edilmiştir.

Halk sanatları ve zanaatları ile ilgili olarak Cigerdelen romanında ipek böcekçiliği, kanaviçe, oya, dokuma gibi sanatlara yer verilmiş; bunların kadınlar tarafından birlikte yapıldığı görülmüştür. Kadıköyü'nün Romanı adlı eserde de kahramanlardan birinin mesleği olan kunduracılık zanaatından bahsedilmiştir. Diğer eserlerde bu başlıkla alakalı herhangi bir unsura rastlanılmamıştır.

İnanmalar ve ibadetlerle ilgili bölümde batıl inanışlar, canlı varlıklarla ilgili inanışlar, hayvanlarla ilgili inanışlar, dinsel kişilikler, ibadet ve dini ritüeller, kutsal kitaplar, kutsal mekânlar, rüya ile ilgili inanmalar, sayı ile ilgili inanmalar ve tabiatüstü varlıklarla ilgili inanmalarla alakalı ögeler tespit edilmiştir. Batıl inanışlardan büyü-sihir, fal, uğur-uğursuzluk ve nazarla alakalı bolca örneğin görüldüğü çalışmada bu unsurlara hem isim olarak yer verilmiş hem de bunlara ait çeşitli uygulamalara rastlanılmıştır. Canlı varlıklarla ilgili başlıkta insanlara isnat edilen inanışlara; hayvanlarla ilgili başlıkta da baykuş, güvercin, leylek gibi hayvanlara ait inanışlara değinilmiştir. Dini kişiliklerde peygamberler ve sahabelerden söz edilen örnekler gösterilmiştir. İslam inancına göre şekillenen ibadet ve dini ritüeller başlığında *Dineyri Papazı*'nda tenasüh, *Ülker Fırtınası*'nda atavizm

inancından bahsedilmiştir. Kutsal Kitaplar bölümünde Kuran-ı Kerim'den; kutsal mekanlarda da evliya, eren veya ataların türbe ve mezarlarından söz edilmiştir. Halk arasında çeşitli anlamlar ve uyarılar içeren rüyalar ile yine türlü anlamlara gelen sayılarla ilgili örneklerde eserlerde yer almıştır. Birkaç örneğin bulunduğu tabiatüstü varlıklarla ilgili inanmalarda ruh, peri, hortlak gibi varlıklardan bahsedilmiştir.

Kuruluşlar, dayanışma ve yardımlaşma başlığında dernek-vakıf-hayat, dini kuruluşlar, komşuluk, dayanışma ve yardımlaşma ile alakalı örnekler tespit edilmiştir. Bu bölümde dayanışma ve yardımlaşmada halkın birbirine her durumda maddi manevi destek oluşundan, Bektaşilik tarikatından ve komşuluk ilişkileri ile komşu ziyaretlerinden bahsedilmiştir. Toplum yararı gözetilerek yapılan vakıf, hayat ve dernekle alakalı örneklerle sadece Ciğerdelen romanında rastlanılmıştır.

Oyun, eğlence ve spor ile ilgili unsurlarda büyüklerin oyunları ve eğlenceleri, çocukların oyunları ve eğlenceleri ile ilgili unsurlarla karşılaşılmıştır. İncelenen eserlerde büyükler, eğlenmek ve güzel zaman geçirmek için tavla, poker gibi oyunlar oynamış; halaydan operaya çeşitli şekillerde müzikli eğlence faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Çocuk oyunları ve eğlencelerine sadece Dineyri Papazı ve Kadıköyü'nün Romanı eserlerinde rastlanılmış, bu eserlerde bir halk oyunu olan karşılamadan ve bilye, kart gibi oyuncaklardan söz edilmiştir.

Sporla ilgili unsurların olduğu bölümde Ciğerdelen romanında bir yerde yelkenden Kadıköyü'nün Romanı'nda yine sadece bir yerde futboldan bahsedilir. Bu eserlerle birlikte Dineyri Papazı'nda geleneksel sporlardan avcılığa, cirite ve güreşe yer verilmiştir. Ülker Fırtınası romanı ile Leylek Mevsimi hikâye kitabında sporla ilgili herhangi bir unsura rastlanılmamıştır.

Törenler, bayramlar ve kutlamalar başlığında incelenen eserlerden Ciğerdelen ve Dineyri Papazı romanında dini bayramlar ile bu bayramdaki uygulamalardan; Ülker Fırtınası'nda da Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarından söz edilmiştir. Mevsimsel bayramlardan bahar bayramıyla Ciğerdelen'de; Hıdırellez ile de Dineyri Papazı'nda karşılaşılmıştır. Kadıköyü'nün Romanı ve Leylak Mevsimi'nde bu başlıkla alakalı bir unsura rastlanılmamıştır.

Gelenek ve görenekle ilgili unsurların verildiği bölümde yukarıda sayılan başlıklara girmeyen gelenek, görenek, örf ve adetlere yer verilmiştir. İncelenen eserlerde Türklerin kadınlara bakış açısı, davranışları, devlet, savaş gibi konulardaki anlayışları, uygulamaları, anne-babaya karşı sorumluluklar, kadınların ev hanımlığıyla ilgili uygulamaları, hamam-mutfak, misafir gelenekleri gibi çok çeşitli alanlardaki gelenek ve görenek unsurları tespit edilmiş; bu unsurlardan bu başlıkta bahsedilmiştir.

İncelenen eserlerde görülen günlük hayattaki işler, insanlar arası ilişkiler, çeşitli durumlar ve kişilerin belli konulardaki görüşleri karşılaşılan diğer halk bilimi unsurları başlığında verilmiştir.

Sonuç olarak Safiye Erol 'un, incelenen eserlerinde halk kültürüne ait unsurlara geniş şekilde yer verdiği görülmüştür. Hayatı ve edebi kişiliği düşünülerek bu durum değerlendirilecek olursa Erol'un ailesinden gördüğü terbiye ile yaşam tarzı, aldığı eğitim ve kendi çabası ile öğrendiği hemen her şeyi eserlerine yansıttığı söylenebilir. İncelenen eserler arasında karşılaşılan unsurların birçoğu Cığerdelen ve Dineyri Papazı romanından elde edilmiştir. Bu iki romanda hem halk edebiyatı hem de halk bilimi öğelerinin hemen hepsine dair örnek bulunmuştur. Ülker Fırtınası ve Kadıköyü'nün Romanı adlı eserlerin daha çok dönemin İstanbul'dan ve o dönemki yaşayış biçimlerinden bahsettiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla karşılaşılan halk bilimi ve halk edebiyatı ürünleri de ağırlıklı olarak İstanbul kültürünü yansıtır şekildedir. Leylak Mevsimi adlı hikâye kitabı yazarın ilk ürünleri olması açısından önem arz ederken bu kitapta hem kültürel unsurları yansıtan hikâyelerin hem de modern tarza uygun hikâyelerin yazıldığı belirlenmiştir. Erol, kadın duyarlılığı ile işlediği aşk temalı eserlerinin içine kültürel unsurları ustaca ve yoğun bir şekilde yerleştirmiştir. Bunda onun milli ve kültürel konulara hassas oluşu etkilidir. Modern çağ ve gelişen teknolojinin etkisiyle birlikte arşivlerde ya da yaşlı insanların zihninde tozlanıp kaldığı kültüre dair birçok öge Safiye Erol gibi sanatçılar sayesinde okura, topluma ulaşmaktadır. Bu çalışma ile de Safiye Erol'un eserlerindeki halka ait bu değerler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylelikle bu tarz çalışmalar arasında Safiye Erol'un yaptığı katkı da belirtilmiş, belki başka yerlerde görülmeyen kültürel değerler kayıt altına alınmıştır.

7.2. Öneriler

Milli edebiyat akımı içinde yetişen ve eserlerinde milli değerlere, geleneklere önem veren sanatçılardan biri kabul edilen Erol; eserlerindeki zengin halk kültürü içeriklerinin yanında üslubu, dilinin saflığı, temizliği, konu seçimleri ve verdiği mesajlarla edebiyatımızın önemli isimlerinden biridir. İçinde bulunduğu anlayış ve eserlerinde yer verdiği milli, kültürel değerlerimiz göz önüne alındığında Safiye Erol'un eserleri okurlara, bilhassa yeni nesle tavsiye edilebilir. Türk Dili ve Edebiyatı dersi kazanımları dikkate alınarak eserlerinden uygun metin parçaları ders kitaplarında kullanılabilir. Böylelikle hem Safiye Erol hem de kültürel noktada oldukça zengin olan eserleri gençlere, yeni nesle tanıtılmış olacaktır. Modern hayatın getirdiği birtakım yenilikler ve değişikliklerle hem tarihi noktada hem de kültürel noktada zayıflayan genç kuşak, bu eserleri okuyarak milli-manevi unsurlarımız, tarihi değerlerimiz, geleneğimiz-göreneğimiz konusunda bilinçlenecektir. Eserleri dikkatli bir şekilde okuyanlar kültürel değerleri görüp farkına varacak, bu değerleri uygulayıp devam ettiremeye bile unutmamış olacaktır. Ayrıca döneminde ve günümüz edebiyatında çok fazla bilinmeyen sanatçı, bu ve bunun gibi çalışmalarla edebiyat camiasında da adını daha çok duyuracak, çalışma yapmak isteyenlere yol gösterecektir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Söz Varlığı*. Engin Yayınevi. Ankara.
- Alptekin, A. B. (2015). *Halk Bilimi Araştırmaları*. Akçağ Yayınları: Ankara.
- Alptekin, A.B. ve Sakaoğlu, S. (2007). *Türk Halk Edebiyatı*. Konya.
- Altıntaş, K.M. (2016). “Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Türk El Sanatkârlarının Karşı Karşıya Bulunduğu Ticari Sorunların Analizi”. *Bilig Dergisi*. S. 77, s.162.
- Aksoy, Ö. A. (2018). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İnkılap yayınevi. İstanbul.
- Arman, A. (2011). *Türk Mutfak Kültürü Tanıtım Sorunu: Mengen Mutfağı Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Artun, E. (2014). *Ansiklopedik Halk bilimi/ Halk Edebiyatı Sözlüğü*. Adana: Karahan.
- Aslan N. ve Arslan M. “Halk İnanışlarına Dayalı Halk Hekimliğinin Tarihî Türkçe Tıp Metinlerindeki (16.-17. Yüzyıl) İzleri”, *Milli Folklor Dergisi*, Y. 2020, C. 16, S.128, s. 206- 217.
- Aslan, E. (2017). *Türk Halk Edebiyatı*. Pegem Akademi, Ankara.
- Atlı, İ. (2011). *Safiye Eol'un fıkri Eserlerinde Değerler ve Din Eğitimi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydemir, A. (2015). “Divanü Lûgati't-Türk'te Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma”. *Route Educational and Social Science Journal*. S.2. s. 226.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınevi.

- Ballı, F. (2019). *Safiye Erol'un Eserlerinde Tasavvufî Terimler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.
- Banarlı, N. S. (1983). “Resimli Türk Edebiyatı Tarihi”, 2.cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bayrak Kahraman, F. (2019). *Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Halk Bilimi Unsurları (2010-2018)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Boratav, P.N. (1984). *100 soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Buyar, C. Türkmen, M. Useev, N. (2019). “Türk Halklarının Geleneksel Spor Oyunları VIII”. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Kahramanmaraş Belediyesi Yayını. Kahramanmaraş.
- Ceyhan, S. (2015). *Türkiye’de Tarikatlar*. İstanbul: İslam Yayınları.
- Çelebi, İ. (2008). “Rüya. TDV İslam Ansiklopedisi”, XXXV, 306- 309, İstanbul: TDV Yayınları.
- Çelik, Y. (2014). “Kur’an’da İbadet”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 41, s. 206.
- Çobanoğlu, Ö. (2009). *Halk Edebiyatına Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Davulcu, M. (2020). *Halk Mimarisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğan, M. M. (2011). *Giyim Kuşam ve Kültür İncelemeleri Üzerine Türk Romanı (1870-1940)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Duvarcı, A. (2005). “Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar” *Bilig Dergisi*, S. 32, s. 125.
- Ekici, M. (2018). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Ergin, M. (2008). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.

- Erginli, Z. (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem
- Erol, Ç. (2007). *Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erol, S. (2014). *Dineyri Papazı*. İstanbul: Kubbealtı.
- Erol, S. (2015). *Kadıköyü'nün Romanı*. İstanbul: Kubbealtı.
- Erol, S. (2016). *Ciğerdelen*. İstanbul: Kubbealtı.
- Erol, S. (2017). *Leylak Mevsimi*. İstanbul: Kubbealtı.
- Erol, S. (2017). *Ülker Fırtınası*. İstanbul: Kubbealtı.
- Evginer, N. (2010). *Psikolojik ve Dini Bir Fenomen Olarak Rüya*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gülsoy, S. (2019). "Oyun, Kültür ve Zaman". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. S.62. s.317-337.
- Güneş, B. (2015). "Bir Muamma ve Lugaz Metni Hakkında". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* S. 4/2. s.526-545.
- Güneş, Ş. S. (2019). *Safiye Erol'un Hikâye ve Romanlarında Kadın*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Güney, E. C. (1971). *Folklor ve Halk Edebiyatı*. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.
- Güven Ö. ve Hergüner G. (1999). "Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. S.5. s. 48.
- Güzel, A. (1989). "Tekke Şiiri Hakkında Birkaç Söz" *Milli Folklor Dergisi*. S.2. s.2-3.
- Güzel, A. ve Torun, A. (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Akçağ. Ankara.
- Ilıcak, N.G. (2019). *Türk Romanında Halk Kültürü ve Halk Edebiyatı Unsurlarına Bir Bakış*. İstanbul: Akademik Kitaplar.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.

Kılınç Cabur, A. (2006). *Tarık Buğra'nın Romanlarındaki Halk Bilimi Unsurları Üzerine Bir İnceleme (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kıyak, A. (2017). “İslam’ın Yardımlaşma ve Dayanışma Prensiplerinin Sosyal Hayata Aksettirilmesinde Ahiliğin Rolü: Fütüvvetnâmeler Ekseninde”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S.5, s. 2494.

Koca, S. (2002). “Eski Türklerde Bayram ve Festivaller”. *Türkler Ansiklopedisi Cilt III*. Yeni Türkiye Yayınları. Ankara.

Kocatürk, Mustafa. (2019). *Kemal Bilbaşar'ın Romanlarında Halk Bilimi Unsurları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Koçu, R.E. (1969). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.

Köprülü, F. (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ötüken Yayınları: İstanbul.

Ortakçı, A. (2012). *Fakir Baykurt'un Romanlarında Halk bilimi Unsurları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Önal Kılıç, S. (2018). “Yedi Sayısının Kültürel Arka Planı Çerçevesinde Garîbnâme Mesnevisi'nin Yedinci Bölümü Üzerine Bir İnceleme.” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, S. 56, s. 111.

Örnek, S. V. (2017). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: BilgeSu

Örnek, S.V. (2016). *Türk Halkbilimi*. Ankara: BilgeSu.

Özarslan, M. (2005). “Bir Halk Ekonomisi Örneği olarak “Hab” ve “Değişik/Denişik” Geleneği ve İşlevleri.” *Türkbilig dergisi*, S. 10, s. 54-59.

Özdağ, U. ve Gökalp Alpaslan, G. ve Demir, H. (2019). *Anadolu Turnaları*. Ankara: Ürün Yayınları.

- Rayman, H. (2010). *Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*. Gazi Kitabevi. Ankara
- Sarıkaya Hünerel Z. ve Er B. (2012). “Halk Kültürünün Tanıtılmasında El Sanatlarının Yeri ve Önemi” *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, S.1, s. 180- 181.
- Savcan, Y. (2005). *Safiye Erol ’un Romanları Üzerine Bir İnceleme. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Schimmel, A. (2000). *Sayıların Gizemi*. Mustafa Küpüşoğlu (çev.), Kabalcı Yayınevi: İstanbul.
- Solmaz, Y, Dülger, Altınar, D. (2018). “Türk Mutfak Kültürü ve Beslenme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme.” *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, S.1. 108-124.
- Sürücüoğlu, M. S., Özçelik, A., Ö, (2008). “Türk Mutfak ve Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi”. 38. İcanas Kongresi., 10-15 Eylül, 1289-1310. Ankara.
- Şenesen, İ. (2015). *Adana Halk İnançlarında Eski Türk İnanışlarının İzleri Karşılaştırma -İnceleme (Doktora Tezi)*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Şevli, D. (2015). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Romanlarındaki Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü Unsurları Üzerine Bir İnceleme. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Tek, Z. (2019). “Zor Vâsıl Olunan Bir Seviyenin İnsanı”: Safiye Erol ve Eserleri. *Yarın dergisi*. S.9 s.63.
- Tezcan, M. (2019). Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 16 (1), 255-276.
- Tokmak, Y. (2009). *Balıkesir ve Çevresinde Kına Folkloru Üzerine Derlemeler ve İncelemeler”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Toprak, A. (2018). *Hüseyin Nihal Atsız ve Folklor. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Yardım, M.N. (2010). *Safiye Erol*, İstanbul, Anonim Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Yörük, D. (2016). “Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Çevre Anlayışının Gelişmesinde Vakıflar ve Dernekler”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S.40 s.361-372.

İnternet Kaynakları:

<http://safiyerol.org/>

<https://www.tdk.gov.tr/>

http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tum_list.php

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/erol-safiye>).